

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİ VE
TÜRK KAMUOYU
(1954–1962)**

Şinasi SÖNMEZ

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2007

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Cezayir bağımsızlık mücadelesi ve Türk kamuoyunun mücadeleye karşı yaklaşımlarını hükümetler, muhalefet partileri, basın sivil toplum örgütleri düzeyinde ilgisini ortaya koymaktır.

Cezayir bu günkü sınırları içinde 1962'ye kadar bağımsız bir devlet olamamıştır. Önce Berberilerin, sonrasında Arapların birlikte vatani olan Cezayir, yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar yabancı güçlerin egemenliğine son vererek 1962 Temmuz ayında bağımsızlığını Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti adı altında, bağımsız devletlerarasına katılmıştır.

Çalışmanın girişi ve birinci bölümünde Cezayir tarihi üzerine genel bilgiler, Osmanlı egemenliğine geçmesi ve bu süreçte Osmanlıların Cezayir'de kurduğu idarî ve ekonomik yapıya yer verilmiştir. Ayrıca Fransız işgali ile Cezayir'in 17 yıllık direnişinin yanında, Fransa'nın uyguladığı politikaların sonuçlarının etkileri ortaya konmuştur.

İkinci bölümde ise Cezayir'de oluşan siyasal gelişmelere ve bağımsızlık hareketinin başlaması, evreleri ele alınmıştır.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde Cezayir bağımsızlık hareketi karşısında Türk kamuoyu çalışılmıştır. Türk kamuoyunu izlerken, hükümet, diğer siyasal partiler, basın ve sivil toplum örgütleri şeklinde bir sıra izlenmiştir. DP hükümetleri dönemi ve 27 Mayıs sonrası olmak üzere dönem iki başlık ta ele alınmıştır.

SUMMARY

The reason of this study is, explaining the approach of the Turkish Public over the Algerian's independence fight at the level of the governments, oppositions, media, civilisation organizations.

Algeria couldn't have been an independence state, in today's borders, until 1962. Algeria first the land of Berber then Arab, broket he domination of the foreign arm till the second half of twentieth century. It declared its independence in July in the name of "Algeria Democratic Republic" and participated in independence states.

You can find general information about Algeria History it's being in domination of Otoman and Ottoman's management and economic structure are pointed in the first part of the study. And also Algerian's 17 years resistance against France occupation and effects of France politics are stated.

In the second part political development and independence fight in Algeria are given.

In the third and fourth part Turkish Public is studied on Algeria independence fight. While surveying Turkish Public, government set in order according to political parties, medias, organized societies. Term is determined in two topics DP government term and After 27 May.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

SUMMARY

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

GİRİŞ

1.BÖLÜM: CEZAYİR'İN GENEL TARİHİ

1.1. OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.2. CEZAYİR'İN OSMANLI EGEMENLİĞİNE GEÇMESİ

1.3. CEZAYİR GARP OCAĞI'NIN FRANSA İLİŞKİLERİ

1.4. EMİR ABDÜLKADİR'İN DİRENİŞİ

1.5. EMİR ABDÜLKADİR'İN OSMANLILARA SİĞİNMASI

1.6. FRANSA'NIN CEZAYİR SİYASETİ

1.6.1. Askerî Yönetim (1830–1870)

1.6.2. Sömürge Yönetiminin Kurulması

1.6.3. Fransa'nın İki Savaş Arası İzlediği Cezayir Siyaseti
(1914–1939)

1.6.4. Fransız Siyaseti Karşısında Cezayirlilerin Durumu

2. BÖLÜM: CEZAYİR'DE SİYASAL GELİŞMELER

2.1. ULUSAL BİLİNCİN GELİŞMESİ

2.1.1. Ulusal Bilincin Gelişmesini Hazırlayan Nedenler

2.1.2. Cezayir Milliyetçi Önderlerinin Ortaya Çıkışı

2.1.3. İkinci Dünya Savaşından 1954'e Kadar Siyasal Gelişmeler

2.1.4. 8 Mayıs 1945 Setif Gösterisi ve Çıkan Olaylar

- 2.2. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİ (1954–1962)
 - 2.2.1. 1 Kasım 1954 Bağımsızlık Hareketinin Temelleri
 - 2.2.2. Bağımsızlık Hareketinin Başlaması
 - 2.3. BANDUNG KONFERANSI
 - 2.4. ULUSAL KURTULUŞ CEPHESİNİN 1955 YILI HAREKETLERİ
 - 2.5. ULUSAL KURTULUŞ CEPHESİNİN ÖNCÜLÜĞÜNDE ORTAYA ÇIKAN TEŞKİLATLAR
 - 2.5.1. Cezayirli Müslüman Öğrenciler Birliği
 - 2.5.2. Soummam Kongresi
 - 2.5.3. Genel Siyasal Durumun Arkadaşları
 - 2.5.3.1. Silahlı direniş
 - 2.5.3.2. Etkili Siyasal Oluşumlar
 - 2.5.3.3. İzlenecek Siyaset ve Propaganda Biçimi
 - 2.5.4. Cezayirli İşçiler Sendikası Birliği
 - 2.6. CEZAYİR CUMHURİYETİ GEÇİCİ HÜKÜMETİNİN KURULMASI
 - 2.7. CEZAYİR SAVAŞININ ÖZELLİKLERİ
 - 2.7.1. Savaşın Özelliği ve Tarafların Silahlı Gücü
 - 2.8. CEZAYİR SAVAŞININ FRANSAYA TAŞINMASI
 - 2.9. BARIŞ GÖRÜŞMELERİ
 - 2.9.1. Evian Görüşmeleri ve Barış Anlaşması
- 3. BÖLÜM: CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİ KARŞISINDA TÜRK KAMUOYU**
- 3.1. TÜRK KAMUOYU VE DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ
 - 3.1.1. Kamuoyunun Anlamı
 - 3.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikasını Yönlendiren Etkenler
 - 3.2. CEZAYİR HALKINDA TÜRK VE TÜRKİYE ANLAYIŞI
 - 3.3. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK FRANSIZ İLİŞKİLERİ
 - 3.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI
 - 3.4.1. Savaş Sonrası İzlenen Dış Siyaset
 - 3.4.2. Menderes Hükümetlerinin İzlediği Dış Siyaset
 - 3.5. 1954–1960 ARASINDA CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞI VE TÜRK

BASINI

3.5.1. Bağımsızlık Hareketinin Yazılı Basında Değerlendirilmesi

3.5.2. Dönemin Gazete Yazarlarının Cezayir Bağımsızlık Hareketini Değerlendirmesi

3.5.2.1. İktidar Yanlısı Basının Yaklaşımları

3.5.2.2. Muhalefet Yanlısı Basının Yaklaşımları

3.5.2.3. Bağımsız Basının Yaklaşımları

3.5.2.4. İslamcı ve Türkçü Dergilerin Cezayir Bağımsızlık Hareketine Yaklaşımları

3.5.2.5. Sol Basının Cezayir Bağımsızlık Hareketine Yaklaşımları

3.4. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.5. MUHALEFET PARTİLERİNİN CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNE YAKLAŞIMLARI

4. BÖLÜM: 27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ VE SONRASINDA CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİ KARŞISINDA İZLENEN SİYASET

4.1. 27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİNİN GEREKÇELERİ

4.2. TÜRK DIŞ SİYASETİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

4.3. KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN CEZAYİR SİYASETİ

4.4. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNE KARŞISINDA TUTUMLARI

4.5. ASKERİ MÜDAHALE SONRASI TÜRK BASININDA CEZAYİR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

4.6. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNE TÜRKİYEİNİN YAPTIĞI YARDIMLAR

SONUÇ

KAYNAKÇA

BELGELER

ÖNSÖZ

Hızır ve Oruç Reis ile başlayan Türk-Cezayir ilişkisi, 1516 yılından 1847'ye kadar bir bakıma iki milletin ortak tarihini oluşturur. 1533'te Osmanlı Devleti'ne "Beylerbeylik" statüsünde bağlanan Cezayir, bu tarihten sonra Fransız işgaline kadar, Türklerin bir vilayeti olarak kalmıştır. Abdülkadir'in Fransızlara teslim olduğu 1847'den itibaren vilayetleri arasında saymayan Osmanlı Devleti, Cezayir'in son direnişçisini "Cezayir Emiri" sıfatıyla himayesine almıştır. Böylece Osmanlılar güçlü zamanlarında İspanyol tehdidine karşı Cezayir halkını koruduğu gibi, gücünün yetmediği dönemde bu defa Fransızlara esir düşmüş olan emirini topraklarına kabul ederek, Cezayir halkını ve onun emirini unutmamıştır. Abdülkadir'in Osmanlı devletine kabulüne ve Osmanlı topraklarındaki yaşantısına ilişkin belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunarak çalışmamız içerisinde gösterilmiştir.

"Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu" adı altındaki çalışma dört bölümde gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde Cezayir'in genel tarihine ilişkin bilgiler verilmiştir. Berberilerin ve Arapların Cezayir'e yerleşmeleri kısaca verildikten sonra, Osmanlıların Cezayir'de egemenlik kurması ve ülkede oluşturdukları idarî yapının aşamalarına ilişkin bilgiler, dönem üzerine yapılan Fransızca-Türkçe tez çalışmaları ve Osmanlı tarihi üzerine yazılmış kitaplardan yararlanılmıştır.

Fransa'nın Cezayir'i işgali ve işgal karşısında Osmanlı siyasetini, Ercüment Kuran'ın *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827–1847)* adında doktora tez çalışmasını içeren kitabından yararlanarak ele aldık. Ayrıca, Abdurrahman Çaycı'nın *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti, La Question Tunisienne et La Politique Ottomane (1881–1913)*, Bayram Kodaman'ın *Les Ambassades de Moustapha Réchid Pacha à Paris* isimli kitaplarından yararlandık. Adı geçen çalışmaların belgeleri temel alarak, tarih disiplini içinde yapılmış olması bizim açımızdan ayrı bir önem taşıdı. Cezayir'in işgalini Fransız tarihçilerin bakışıyla değerlendirmek açısından Benjamin Stora'nın, *Histoire de l'Algérie Coloniale (1830–1954)* isimli kitabından yararlandık. Yazar ikinci cilt mahiyetinde, *Histoire de la Guerre de l'Algérie (1954–1962)* adlı kitabında Cezayir bağımsızlık hareketini Fransa ve Cezayir açısından incelemiştir. Yazarın Kuzey

Afrika ve Cezayir üzerine çok sayıda incelemesi mevcuttur. Ayrıca dönemi konu alan makalelerden yararlandık. Diğer Fransız tarihçiler, Bernard Droz, Evelyne Lever'in *Histoire Dela Guerre d'Algérie*, Charles-Robert Ageron'un *L'Algérie Contemporaine (1830–1973)*, Maurice Flory ve Robert Mantran'ın *Les Régimes Politiques des Pays Arabes* isimli kitapları yararlandığımız başlıca kaynaklar olmuştur. Kaynakların ortak özelliği Cezayir'in Fransa tarafından işgalinden itibaren Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı, ekonomik, siyasî yönetim biçimi, Avrupalı göçmenlerin yerleştirilmesi, yerlilerin isyanları ve sonrasında Cezayir milliyetçiliğinin siyasal gelişim evreleri, bağımsızlık hareketinin aşamalarını bilimsel olarak ele almalarıdır. İncelemelerde dikkatimizi çeken eksik nokta, Cezayir'de Osmanlı dönemini sadece isim olarak anmalarına rağmen, Fransız işgalinden önceki dönemdeki idarî ve ekonomik yapıya yeterince değinmemeleridir. Bu konudaki eksiklikleri çalışmamızda, Türkçe incelemelerin yanı sıra Albert Hourani'in *Arap Halkları Tarihi* adlı çalışmasından yararlanarak giderdik. Eser, Arap dünyasında Osmanlı Devletinin etkilerini geniş şekilde ele almıştır.

Çalışmanın temel amacı Türk kamuoyu açısından Cezayir bağımsızlık hareketi olsa da, Cezayir'de çalışılmamış olması bir eksiklik olarak kalmıştır. Eksikliğimizi tamamlayan yardımcı olan unsur ise Cezayirli tarihçi ve yazarların çalışmalarının bir kısmını Fransız yayınevlerinde yayınlıyor olması, bu çalışmalarını Fransa'da bulmamız olanak sağladı. Örneğin, Ferhat Abbas'ın bağımsızlık mücadelesinin aşamaları ve bu süreçte önemli kişiliklerin rolünü, bağımsızlık sonrası gelişmeleri anlatan otobiyografik eseri *L'Indépendance Confisqué* isimli kitabı döneme ilişkin bilgileri içermektedir. Ayrıca Cezayir'de yayımlanan gazete ve dergilerin büyük bir çoğunluğunun Fransızca olması son on yılda internet yoluyla takip etmemize olanak sağladı. Çalışmamızda yer verilen, son dönemlerin Cezayir kaynaklı gazete ve dergilerden elde edilen makale ve haberler internet baskılarından elde edilmiştir.

Fransa'da Cezayir'in bağımsızlığını kazandığından beri Cezayir üzerine yayınlar yapılmasına rağmen, son yıllarda muazzam bir artış olduğu gözlenmiştir. Cezayir'de savaşmış olan askerlerin anılarını yazmaya başlaması, Fransız asıllı kara ayaklıların, Fransa ile işbirliği yapmış Cezayirli Arapların (harkiler) ve çocuklarının geçmişle hesaplaşmasından doğan bir yayın çokluğu vardır. Dolayısıyla Fransa'da, Cezayir üzerine gizli bir hesaplaşma yaşanmaktadır. Buna rağmen Fransa'ya taşınan Cezayir arşivleri hala açılmayı beklemektedir. Ulaşabildiğimiz yayınlardan seçki

yaparak yararlanmamıza rağmen, yayınlanan tarih dergilerini temel alarak bilimsel çalışmaları takip ettik. *Guerre d'Algérie Magazine*, *Histoire*, *Reportage de l'Histoire*, *La Nouvelle Revue d'Histoire*, *La Manier De Voir*, *Histoires Mondiales des Conflits*, *Notre Histoire*, *La Revue de l'Histoire* dergisinin özel sayısı, *Histoire* dergisinin özel sayısı *France-Magrep l'Histoire Interdite* isimli dergileri takip ettik.

Çalışmanın Cezayir bağımsızlık hareketinde Türk kamuoyu kısmında, Atatürk döneminde izlenen dış politikayı ana hatlarıyla ele alırken Kurtuluş Savaşı'nda, Güney Cephesi'ne Fransız askeri olarak gelen Cezayirli Müslüman askerlerin Türklere karşı savaştıklarını gördüklerinde topluca Türklerin safına geçmelerine belgeleri ile yer verdik. Atatürk'ün sömürgeci karşıtı antiemperyalist görüşlerine kendi sözlerinden alıntı yaparak değerlendirmemizin yanında, 1930'da Fransa'nın Cezayir'i işgal edişinin 100. yılında bütün konsolosluk ve elçiliklerinde yaptığı kutlamalarını Türkiye'de de yapma girişiminin Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından engellenmesini, Türkiye'nin sonraki yıllarda izleyeceği Cezayir politikasına bir kıyaslama niteliğinde belgesiyle verdik.

Türk dış politikasının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra izlediği politika değişikliğini gerekçelerini, bu konuda yapılmış çalışmalardan yararlanarak ortaya koymaya çalıştık.

Cezayir bağımsızlık hareketinin başladığı dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu, dış politika açısından ele aldık. Konuya hükümetin ve dönemin diğer siyasal partilerinin yaklaşımlarını TBMM Zabıt Ceridesi, Tutanak Dergisi ve dönemin basın yayın organlarından yararlanarak ortaya koyduk.

Dönemin gazete ve dergilerini iktidar yanlısı, ana muhalefet yanlısı, tarafsız, İslamcı, Türkçü, sol adı altında gruplandırarak inceledik. Gruplandırmada temel kaygımız gazete ve dergilerin kendini tanımlamaları, iktidara ve muhalefete yakınlıkları ve dönemin basın ve yayın organlarını inceleyen bilimsel çalışmaların sınıflandırmasını göz önünde tutmak olmuştur. Bu çerçevede *Zafer* ve *Vatan* gazetesini iktidar yanlısı, *Ulus* gazetesini ana muhalefet partisi CHP yanlısı olarak değerlendirdik. *Hürriyet* gazetesini ve *Forum* dergisini tarafsız yayınlar olarak ele alırken iktidar ve muhalefet partilerine karşı yaptıkları yayınlarda yansız davranmalarını gözlemlememiz belirleyici olmuştur. *Sebilürreşad* ve *Büyük Doğu* dergilerini İslamcı basın olarak değerlendirirken, *Büyük Doğu* dergisinin zaman zaman İktidara yakın yazılar yazdığını belirtmeden geçemeyeceğiz. Türkçü yayınlardan *Türk Yurdu* ve *Toprak* dergilerini izledik. Sol yayın olarak DP parti

döneminde sol yayına ulaşamadığımızdan, *Yön* dergisini 27 Mayıs Askerî Müdahalesinden sonraki döneminden itibaren inceledik. Ayrıca *Dünya*, *Yeni Sabah*, *Cumhuriyet* gazetelerinin izleyerek döneme ilişkin görüş ve haberlerine yer verdik.

27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi'nden sonra DP iktidarının ortadan kalkmasıyla, incelediğimiz dönemin sonu olan 1962'ye kadar basın ve yayın organlarının milli bir politika anlayışına bağlı olarak dış politikada tek sesliliğin hâkim olduğunu gözlemlediğimizden, yayın organlarını iktidar muhalefet yanlısı olarak ayırmadık. Yine aynı dönemde, mevcut hükümetlerin destekleyici tavrına paralel olarak bütün basın yayın organları Cezayir bağımsızlık hareketini, önceki döneme nazaran açıkça destekleyici yayınlar yaptıklarını yine dönemin basın organları yoluyla tespit ettik.

Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde partiler ve basın önemli bir yer tutmasına rağmen diğer sivil toplum örgütleri için aynı iddiada bulunmanın zor olduğunu söylemek gerekir. Örneğin işçi ve memur sendikaları, çeşitli ticaret örgütleri 1962 anayasasının getirdiği kısmî örgütlenme serbestisine kadar, dönem hükümetleri ve kamuoyunu etkileyecek güce ulaşamamışlardır. 1950 li yıllarda üniversite öğrencilerinin Milli Türk Talebe Federasyonu adı altındaki derneğin çalışmalarını ve Cezayir'e yönelik yürüyüş ve gösterilerini gazetelerde yer aldığı ölçüde yansıttık.

Bu çalışmaya beni yönlendiren sevgili hocam eski danışmanım Doç. Dr. Murat HATİPOĞLU'na, çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mustafa YILMAZ'a, tezin yazım aşamasında yapıcı eleştirileriyle katkı sağlayan Yard. Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ'e, Doç. Dr. Derviş KILINÇKAYA'ya, Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Arşiv çalışmalarında malzemelerin temini konusunda yardımlarını gördüğümüz başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Genel Müdürü Doç. Dr. Yusuf SARINAY ve arşiv çalışanlarına teşekkür ederiz. Milli Kütüphane, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Reims Üniversitesi Kütüphanesi, Reims Şehir Kütüphanesi çalışanlarına, Anne MATHİOT'ya, meslektaşlarım Ömür ve Rahşan'a teşekkür ederim.

Çalışma süresince beni sabırla destekleyen eşim Gülhan'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın ilk devresinde Orta Doğu ve Cezayir üzerine değerli bilgiler sunan, kaybettiğimiz Doç. Dr. Mürüvvet KURHAN'ı saygı ile anıyorum.

KISALTMALAR

a.g.e.	:	adı geçen eser
a.g.m.	:	adı geçen makale
A.MKT	:	Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	:	Ankara Üniversitesi
B.C.A.	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
B.M.	:	Birleşmiş Milletler
B.O.A.	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	:	bakınız
C.	:	cilt
CENTO	:	Central Treaty Organization
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	:	Demokrat Parti
İ.DH	:	Dahiliye Nezareti Defteri
İ.H.R.	:	Hariciye Nezareti Defteri
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MKT	:	Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu
MVL	:	Meclisi Vâla Riyaseti Defteri
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
O.A.S.	:	Organisation Armée Secrète
S.	:	Sayı
s.	:	sayfa
SBF	:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SNED	:	Société Nationale d'édition et de Diffusion
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UGEMA	:	Union Générale des Etudiants Musulmans Algeriens
UGTA	:	Union Général des Travailleurs Algériens
Yay.	:	Yayımları
yy.	:	yüzyıl

GİRİŞ

Cezayir, Kuzey Afrika’da Osmanlı Devleti’nin hâkimiyet alanının ulaştığı ve en son sınırının çizildiği ülkedir. Osmanlıya bağlanması, diğer örnekleri gibi bir sefer sonrası bağlanma değildir. Kendisinden üstün güç olan İspanya’nın tehditlerine karşı koymanın zorluğu ve koruyucu lideri Barbaros Kardeşlerin isteği ile gerçekleşmiştir.¹ Bu talep Osmanlı Devletinin Akdeniz’deki egemenliğini sağlamasında, önemli bir liman özeliği taşıyan Cezayir şehri ve çevresinde kurulacağı egemenlik, dönemin stratejik çıkarlarına uygun geldiğinden, Yavuz Sultan Selim tarafından kabul edilmiştir. Cezayir’in hâkimi Barbaros Hayrettin’e Kaptan-ı Deryalık verilerek, onun denizcilik deneyiminden yararlanılmış; Osmanlı Devleti’nin deniz gücü Akdeniz’de en yüksek noktaya erişmiştir. Bu sayede Barbaros, düşmanları olan Avrupalı deniz filolarını etkisiz hale getirmiştir. Garp Ocağı diye adlandırdığı Cezayir’de önemli bir askerî güç oluşturmuştur.²

Osmanlılar, nasıl gücünün doruk noktasında olduğu bir dönemde Cezayir’i kendisine bağladıysa; gücünün zayıfladığı bir dönemde kendi ordularını göndermeden, Navarin’de donanmasını kaybettikten sonra, Cezayir’i Fransa’ya bırakmak zorunda kalmıştır. Fransa’nın işgali karşısında, sonuçsuz diplomatik girişimlerle Cezayir’i geri almaya çalışmıştır. XIX. yy.ın ilk yarısında Balkanlarda başlayan Sırp, Yunan isyanı ve diğerleri Osmanlı Devletini askerî ve ekonomik olarak sarsmıştır.1789 Fransız Devriminin yol açtığı milliyetçilik akımı, Osmanlı topraklarında ilk önce Balkanlarda başlamıştır. Rusya’nın ve bazı Avrupa ülkelerinin

¹ “Bu iki kardeş aslen Ocak-zade, yani babası ve cediti tımarlı sipahi olan bir Türk ailesinden, Selanik ile Manastır arasındaki Yenice-i Vardar kasabasından idiler. 1462 senesinde Fatih Sultan Mehmet zamanında Cenevizli bir ailenin elinden Midilli adası alınmış ve oraya tayin edilen tımarlı sipahiler arasında Oruç ve Hızır’ın babaları Yakup adında bir sipahi de bulunmuştu. Sipahi Yakup’un İshak, Oruç, Hızır ve İlyas isimlerinde dört oğlu vardı. Bunların arasından ibtida denizciliğe heves edip gemi ile korsanlığa başlayan Oruç Reis olup kardeşi İlyas ile beraber faaliyete geçmişlerdi; daha sonra ayrı bir gemi ile Hızır da biraderi gibi korsanlığa başlamıştı.” Oruç ve Hızır kardeşler denizciliğe başlayarak Kuzey Afrika sahillerine yerleşmişlerdir.” Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, C. II. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1988, s. 363.

² Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, s.370- 383., Ercüment Kuran; *Cezayir’in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti(1827–1847)*, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1957, s. 3.4.5.

yardımları ve kışkırtması ile Osmanlı egemenliği Balkanlarda sarsılmış, bu yüzden Osmanlı, askerî gücünü buralara yönlendirmiştir.³

II. Mahmut 1826 yılında Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmış, yeni bir askerî yapılanmaya ve diğer reformları gerçekleştirmeye girişmiştir. Öte yandan endüstride yeni tekniklerin kullanılmaya başlanması, Osmanlı ekonomisinin çöküşünü hazırlamıştır. Osmanlı ülkesi Avrupa endüstrisi için bir açık pazar haline gelirken, el zanaatları ve küçük atölyelerle ayakta duran Osmanlı ekonomisi, Avrupa'nın makine endüstrisine yenik düşmüştür. Özetle; Balkan isyanları, içeride ayan ve eşrafın yarattığı isyanlar ve savaşlar, Avrupa'nın makineye dayalı seri ve ucuz üretimi Osmanlıların gelirlerinin düşmesine, bütçesinin büyük açıklar vermesine yol açmıştır. Öte yandan, Kıtalararası ticaretin ve seri üretimin ortaya çıkardığı sonuç, Doğu Akdeniz'in gücünü önemsiz hale getirmiştir. Denizciler güçlenmiş, kara devletleri zayıflamış, bu gelişmelerden doğal olarak Osmanlı Devleti zararlı çıkmıştır.

Böylece, Osmanlı'nın askerî ve ekonomik gücünün zayıfladığı bir dönemde Fransa Cezayir'i işgal etmiştir. Bütün bu gelişmelere paralel olarak, denizlerde de gücünü kaybeden Osmanlı; İngiltere, Fransa ve kuzeyden gelen Rus saldırılarına karşı koyamamıştır. 1830'dan sonra artık Akdeniz; İngiltere ile Fransa'nın rekabet alanı olurken, Osmanlı egemenliğinde bulunan Kuzey Afrika'dan başlayarak bütün Orta Doğu büyük güçlerin çatışma alanına dâhil olmuştur.

Devletin, Yunan İsyanı ile meşgul olması, 20 Ekim 1827'de Navarin'de donanmanın yakılması gibi sebeplerle Osmanlı Cezayir'e yardım gönderememiştir. Kuzey Afrika'da elinde kalan yerleri korumak için 26 Mayıs 1835'te Trablusgarp Vilayetini doğrudan merkeze bağlamıştır. 1836 ve 1837'de Tunus'a donanma göndermek isteyen Osmanlılara karşı Cezayir'in doğu sınırlarının tehlike altına gireceğini ileri süren Fransa, donanmanın gönderilmesine engel olmuştur.⁴

Osmanlı Devletinden beklenen yardım gelmese de; Cezayirîliler 130 yıl sürecek olan bir direnişin içine girmişlerdir. Direniştir diyoruz, çünkü Fransa'nın işgali askeri hâkimiyetinin yanında, getirilen göçmenlerle, geleneksel toprak mülkiyetini, sosyal yaşam biçimini alt üst etmesi, çok sayıda isyana neden olmuştur. İsyanların oluş

³ Yusuf Akçura; *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, C. VIII, S.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., s.16.

⁴ Abdurrahman Çaycı; *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabet 1858–1911*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 1995, s. 14–15.

nedeni mülkiyet biçiminin değişmesinin yanında, mülkiyetin zorla el değiştirmesindedir. İsyân önderlerinin dinsel kimlik taşımaları inanç çatışmasından değil, Cezayir'in geleneksel yapısında var olan, din adamlarının toplumsal önder olmalarındandır. Fransa'nın Cezayir'e taşıdığı Avrupalı nüfusun Hıristiyan ve Yahudi olması ve bu din ayrılığının yerlilerle Avrupalılar arasında bizzat devlet tarafından ayırt edici bir unsur olarak kullanılması, Avrupalı ve Cezayirli yerine Fransız-Müslüman olarak ayırt edilmesine yol açmıştır. Cezayirli kendisini bir ırk temeline dayandırmadan; örneğin Arap yerine Müslüman olarak adlandırdığı gibi, geleneksel olarak var olan toplumsal örgütlenmesi ile de örtüştürmüştür. Örneğin önemli toplum önderlerinin ismi “şeyh” unvanı ile başlar. Şeyhlik dinsel içerikli tarikat kurumunun bir ögesidir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonrası Ortadoğu ve Afrika'nın tamamının emperyalist devletlerin kontrolünde olduğu bir dönemde kurtuluş mücadelelerinin düşünsel altyapılarını hazırlayan hareketlenmeler başlamıştır. Geleceğin en önemli enerji kaynağı petrol, bölgede yeni güçlerin söz sahibi olmasına zemin hazırlamıştır. Böylece yabancı devletlerin boyunduruğundan kurtuluşun çarelerini geleneksel kaynaklarda arayan “İslâmcılık” akımına, emperyalist ülkelerin konumunu pekiştirme aracı olan güçlü yerel aileleri iktidara getirmenin yanında, milliyetçilik hareketlerini de teşvik ederek çeşitli yönetme taktikleri eklenmiştir. Örneğin İngiltere, Arabistan Haşimî ailesinden Şerif Hüseyin ile daha Birinci Dünya Savaşında anlaşarak hem bölgenin kontrolünü sağlayarak güdümlü bir devlet oluşturmak hem de Irak, Filistin ve Suriye cephesinde Osmanlı devletini zayıflatmak amacını gütmüştür. 1916 yılında İngiltere, Fransa, Rusya arasında yapılan Sykes-Picot Anlaşması Ortadoğu ve Osmanlı'nın paylaşılması anlaşmasıdır. Sonradan bu anlaşmaya İtalya da katılmıştır. Savaştan sonra Anadolu'da başlayan ve başarıya ulaşan Türk Kurtuluş Savaşının dışında İngiltere ve Fransa'nın planlarında bir değişiklik olmamıştır.⁵

⁵ Dönemin güçlü Avrupa ülkeleri Osmanlı Devletini paylaşmak için daha XIX. yy.dan itibaren aralarında gizli antlaşmalar yapmışlardır. Bu anlaşmalar şöyledir: 1- İngilizlerin Mısır'daki, İtalyanların Trablusgarp'taki işlerini kolaylaştırmak için, 1886'da İngiltere, İtalya ve Avusturya-Macaristan arasındaki anlaşma. 2- İtalya'nın Trablusgarp'taki ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek üzerindeki haklarının Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya tarafından tanınması için 1871 ve 1902 yıllarındaki yaptıkları anlaşma. 3- İtalya'nın Osmanlı Devletinin Fas eyaleti üzerinde; Fransa'da Trablusgarp üzeride herhangi bir gayesinin olmadığını ifade eden 1900 yılında, Fransa, İtalya arasındaki anlaşma. 4- 1909'da İtalya ile Çarlık Rusya arasında, İtalya, Çarlık Rusyasının Osmanlı boğazları üzerinde; Çarlık Rusyası da İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki çıkarlarına dokunmamasını garanti eden anlaşma. Mustafa Bıyıklı; *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (Atatürk Dönemi)*, İstanbul, Gök

Cezayir ve diğer Kuzey Afrikalı halklar Fransız askeri olarak cephelere sürülürken, aynı zamanda üniformasını giydiği ülkeye karşı kurtuluş mücadelesi verme bilincinin temellerini atmıştır. Binlerce insanını savaş meydanlarında bırakan Kuzey Afrikalıların geride kalanları, cephelerden dönüşte yurdunun kurtuluşu için örgütlenmeye başlamıştır.

Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'la şekil ve içerik kazanan Batı karşısında yenilen ve hâkimiyet altına alınan söylem biçimiyle, Müslümanların kurtuluşu, özü ve gelişim seyri ile Arapların egemenliğini kazanması mücadelesi olguları yoluyla “Arap milliyetçiliği” biçimini almıştır.⁶ Batılı eğitim sistemi ve Batı kaynaklı düşünce akımlarının etkisi ve Batı'ya karşı liberal düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Cezayir kurtuluş milliyetçiliğinin önderleri Abdülhamid Bin Badis, Ahmet Messali Hac, Ferhat Abbas düşünsel farklılığın örnekleridir. Her üçü de Batı'dan gelen örgütlenme biçimlerini gerçekleştirmiştir. Dernek, parti, sendika örgütlenme biçimiyle halka ulaşmada iletişim kanalı olarak dini seçmişlerdir. Etkilendiği akımlar bir ideoloji olmaktan çok bağımsızlığın kazanılmasında ya da bu yolda yararlanacakları bir araç olmasındır.⁷

kubbe Yay., 2006, s. 90-91.

⁶ İslam dünyasındaki reformcu gelişmelerin Arap kolunu şöyle ele alınabilir: “Doğu kolu ismini de almış olan bu koldaki reformcular iki grupta toplanır. Birinci Grup “Vahabilik” adını taşır. İkinci Grup Şeyh Cemaluddin Efganî'nin öncülüğü ile başlamış ve “Selefiye” ekolünü oluşturmuştur. Selefiye cereyanı, Arap kolunun, diğer ve hala devam edegelen cereyanı bir Efganlı ile başlar. Şeyh Cemaluddin Efganî(1839–1897), İslam dünyasının büyük reformcusu sayılır. Kendisini Mısırlı Şeyh Muhammed Abduh (1849–1905) takip etmiş ve Selefiye hareketini kurmuştur. Onun da Suriyeli El-Kevakibi (1854–1902), Kasım Amin ve Raşid Rida takip etmişlerdir. Daha sonra, bu kolda reformcu olarak Şeyh Abdürrazık ile Taha Hüseyin görülür. Bu kol, Arap dünyasında Kuzey Afrika dâhil büyük tesir icra etmiş ve süratle siyasi plana intikal ederek sömürgecilikle savaşın ve Arap milliyetçiliğinin (Milli Kurtuluş hareketinin) fikri desteğini teşkil etmiştir. Sömürge idaresiyle savaş hareketleri bu doktrinden kuvvet almışlardır. bkz. Tarık Z. Tunaya; *İslamcılık Akımı*, İstanbul, Simavi Yay., 1991, s.237–238–239.

“Şeyh Cemalüddin Efgani “Maddecilerin Reddiyesi” adlı eseri ile Batılı emperyalistlere hücum etmiş ve İslâm dünyasındaki gerilemeden, dini değil hükümetleri sorumlu tutmuştur. El Kevakibi, Hilafet müessesesinin modern esaslara göre düzenlenmesi üzerinde durmuştur. Şeyh Abduh; İslâm dünyasının kalkınması ile ilgili yapıcı tekliflerini dört noktada toplamıştır. Şeyh Muhammed Abduh *İslami bir Rönesans taraftarıydı*” .a.g.e., s.237-238-239.

⁷ Bernard Droz; “Ferhat Abbas Et Messali Hadj: Portraits Croises”, *Les Collections De l’Histoire*, No:11, Paris, Nisan, 2001, s.92.93.

Ferhat Abbas; Kably Bölgesinin Taher kasabasında Ekim 1899’da doğmuştur. Babası Sömürge yönetimi tarafından topraklarına el konulmuş bir köylüdür. İlk eğitimini Philippeville, ortaöğrenimini Konstantin’de yapmıştır. 1921–1923 yıllarında askerliğini yaptıktan sonra Alger Üniversitesinde eczacılık okumuştur. Öğrenciliğinden itibaren siyasetle ilgilenerek “Genç Cezayirliler” fikir akımının öğrenci derneklerinde başkanlık yapmıştır.1908’de kurulan Genç CezayirlilerDerneği, Cezayirlilerin Müslüman kimliğini koruyarak Fransız kültürü kazanmalarını savunmuştur. Ferhat Abbas Setif’te eczacılığa başlayarak, Avrupalı bir çiftlik sahibinin kızı ile evlenmiştir. Cezayir’in ileri gelenleri tarafından temsil edilen, Belediye Meclisi üyeliğine 1933’te seçildi. 1934’te genel meclisin, Alger’yi

Örneğin, Wilson ilkeleri, çeşitli ülkelerdeki komünist partileri, Türk Devrimi onlara dayanak noktası olurken; izledikleri politika, sayılan devrim ve akımlara ters olabilmektedir. Ahmet Messali Hac başlangıçta Fransa Komünist Partisinin desteğini almasına rağmen partinin sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması siyasetini terk edip, sınıf mücadeleleri ve antifaşizm siyaseti izlemesiyle parti ile yollarını ayırmıştır. Ferhat Abbas eşit haklar verilmesiyle sağlanabilecek bir Fransa Cezayir Federasyonu fikrinden tam bağımsız Cezayir mücadelesine geçmiştir.

Cezayir milliyetçi önderlerinin Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkması bir tesadüf değildir. Cezayir’de, ekonomik olarak iyi durumda olan Müslümanların çocuklarının Fransız okullarına gitmeye başlaması, Birinci Dünya Savaşına katılanların dayanışma bilincini almıştır. Camilerde dinsel eğitimin yanında geleneksel kültür genç kuşaklara aktarılırken; Fransa’ya giden Müslümanların Fransız işçi örgütlerinin siyasallaşmasına paralel olarak, sendika ve partilerle iletişime girmesi; ait olduğu toplumunun, kültürünün konumunu sorgulamasına neden olmuştur. Her üç lider de farklı üç kesimin sözcüsü olmuşlardır. Her üç liderin siyasal yönelimleri farklı olsa bile, ortak paydaları Cezayir ve Cezayir’i oluşturan Müslüman toplumun o anki konumu ile tasavvur ettikleri gelecekteki durumları olmuştur. Siyasî ve dinî önderler içinden çıktıkları toplumun sorunlarına çare ararken, izledikleri yollarda farklılıklar görülmesine rağmen, onlar için gelişim ve değişimi engelleyen şey, Fransa’nın kurduğu sistem ve Cezayir üzerinde kurduğu hâkimiyettir. Ortak geçmiş bilinci, her üçünde de kaybolmamasına rağmen tasavvur ettikleri Cezayirli kimliği birbirinden farklıdır. Türkiye gibi Müslüman bir ülkedeki kurtuluş mücadelesi aynı heyecan ve mutlulukla karşılanırken, Fransa’nın Türkiye’ye ilişkin olumsuz propagandalarının etkisiyle de, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin yaptığı inkılaplar Arap toplumunun diğer bölge ve devletlerinin bir kısmında olduğu gibi kuşkuyla karşılanmıştır. Türkiye’nin kurumsal ve toplumsal anlamda çağdaşlaşma ve modernleşme hamleleri, dinden uzaklaşma, Batı’nın emrine girme biçiminde

temsilen “Finans Delegatesi” oldu. Cezayir’in Fransa ile Federasyonunu savundu. Bağımsızlık düşüncesini İkinci Dünya Savaşından sonra savunmaya başlamıştır. a.g.m., s. 92.

Messali Hac; 1898’de Tlemcen’de doğdu. Asıl adı Ahmet Messali ‘dir. Ailesi sömürge yönetimi tarafından toprakları elinden alınarak yoksullaştırılmıştır. Düzenli bir eğitim alma Sadece eğitim sertifikası aldı. 1918–1921 arasında Bordeaux’da askerliğini yaptı. 1923’te Fransa’ya dönerek çeşitli işlerde çalıştı. Ailesi Fransa Komünist Partisi üyesi olan Emly Bousquant ile evlendi. 1925’te Fransa Komünist Partisine girdi. 1926’da “Kuzey Afrika Yıldızı” derneği genel sekreteri oldu. a.g.m., s. 93.

algılanmasına rağmen siyasî hareketlerin liderleri, Atatürk'ün kişiliğinden ve kahramanlıklarından övgüyle bahsetmişlerdir.

Her üç lider, Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşını kazanmasını heyecanla karşılayanın yanında; saygı ve hayranlıklarını yazıları ile ifade etmişlerdir. Ferhat Abbas, *Entent* gazetesinde, Abdülhamid Bin Badis *Eşşihab* gazetesinde, Ahmet Messali Hac'ın hayatını inceleyen, "Mémoire de Messali Hadj" isimli kitapta, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşındaki önderliği ve sonrasında yaptığı devrimlerden övgü ile söz etmiştir.⁸

1 Kasım 1954'te Ulusal Kurtuluş Cephesinin başlattığı savaş, Messali Hac'ın yetiştirdiği kuşakların öncülüğünde gerçekleşmiştir. Savaşa Ferhat Abbas Partisi ile birlikte katılırken; Messali Hac'ın ayrılığının, kendisinin liderliğinin reddedilmesinden, silahlı mücadeleye başlanmasını uygun bulmamasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür.⁹

Ulusal Kurtuluş Cephesi içeride yoğun bir silahlı mücadele gerçekleştirirken, başarılı bir dış politika izleyerek, hem Sovyetler Birliğinin, hem de Bağılantısızlar Hareketinin içinde bulunan devletlerin desteğini almıştır. Arap ülkeleri ile olan din ve ırk bağının doğal müttefikliğiyle tam desteğini almıştır. ABD'nin tutumunu eleştirirken, doğrudan bir Amerikan karşıtlığı siyaseti gütmemiştir.

Diğer yandan, Fransa'nın Cezayir'i işgal ederek giriştiği Akdeniz ve Akdeniz'de bulunan ticaret yollarını kontrol etme isteği, sonraki dönemlerde Tunus ve Fas'ı işgal etmesiyle devam ederek, Suriye, Lübnan ve Türkiye'nin güneyine kadar uzanmıştır. Avrupa'da endüstri devriminin gerçekleşmesi, kapitalist üretimin her alana yayılması ve buna bağlı hammadde ihtiyacının büyümesi, enerji kaynaklarını kontrol etme ihtiyacı vb. nedenlerle İngiltere ile Orta Doğu'yu sömürgeleştirmeye girişen iki devletten birisi olmuştur.¹⁰

⁸ Bkz. Muhammed Harbi; Postface de Charles Robert Ageron, *Les Archives de la Revolution Algérienne*, Paris, Editions Jeune Afrique, 1981, s.273-274.

⁹ Bkz.a.g.e., s.60- 66., Muhammed Harbi; *Co-auteur de FLN, Documents et Histoire 1954-1962*, Paris, Fayard, 2004, s.106. Jean Paul Angelelli; "Une Guerre Dans la Guerre", *La Nouvelle Revue d'Histoire*, S. 8, Septembre-Octobre 2003, s.39-40., Bkz. Benjamin Stora; Préface de Mohamed Harbi;" *Dictionnaire Biographique de Militants Nationalistes Algériens ENA, PPA, MTLD (1926-1954)*", Paris, L' Harmatttan, 1985, s. 36., Bk.Julien Charles André; *Une Pensée Anti-coloniale. Position 1914-1979*, Avec Le Collabration de Magali Morsy, Paris, Sindbad, 1979.

¹⁰ Michel Winnock; "Une République Très Coloniale", *Historie (Numéro Spéciale)*, S. 302, Octobre 2005, s. 40-45.

Marc Ferro, sömürgeciliğin başlangıcını Yunan dönemine kadar götürürken, tanımını şöyle yapar: “*Yabancı bir toprağın işgalini, o toprağın işlenmesini ve oraya göçmenlerin yerleşmesini içerir.*”¹¹ XV. yüzyıldan itibaren Fransa’nın Kanarya Adaları ve Kanada’ya yönelmesiyle başlayan tarih içindeki sömürgecilik yolculuğu Portekiz İspanya ve İngiltere ile birlikte, Batı Hint adalarındaki uzak toprakların keşfine ve sonrasında Afrika Hindistan ve Asya’nın anayolları üzerinde ticaret noktalarının kurulmasına kadar devam etmiştir. Avrupalı kâşiflerin devletleri tarafından desteklenmesiyle sömürgeleştirme sürecinin önü açılmış, Amerika kıtasından, Asya ve Afrika kıtasına kadar çeşitli koloniler kurulmuştur.

Diğer kurulan sömürgelere baktığımızda Cezayir’in durumu, ötekilerle sömürgeleştirme biçimi bakımından benzeşmese de, sonuç bakımından benzerlikler görülmektedir. Fransa, Cezayir topraklarını ülkenin ulusal sınırları içine almasına rağmen, Cezayir’e kendi ülkesinden ve çeşitli ülkelerden gönderdiği göçmenlerle bir Avrupalı nüfus yaratarak, Hıristiyanlara, sonrasında 1870’te Yahudilere Fransız vatandaşlığı sağlayarak, çıkardığı *Code Indigénat (Yerli Kanunu)* ile Müslümanların ikinci sınıf bir konuma düşmelerine yol açmıştır. Böylece Fransa, Cezayir’de Avrupa’dan göç etmiş Hıristiyan kökenli mutlu bir azınlık yaratmıştır. Devlet eliyle oluşturulan bu azınlık, Cezayirli Müslümanlara göre her türlü hakka sahip, ekonomik, sosyal, hukuki olarak yerlilerden üstün bir konuma gelmiştir. Cezayir’e yerleşen Avrupalılar dil ve kültür bakımından eğitim yoluyla da Fransızlaşırken, devletin yasalarla uyguladığı öncelikler dizisinin sonucu olarak, kendilerini Cezayir halkının üzerinde görerek aşağılamışlardır.

Cezayir’de toprakların, *kolon*¹² denilen sömürge halkına dağıtılması 1833–1878 yılları arasında resmî olarak yapılmıştır. Devlet eliyle yerlilerin toprakları

¹¹ Marc Ferro; *Fetihlerden Bağımsızlık Tarihlerine Sömürgecilik Tarihi*, Çev. Muna Cedden,, Ankara, İmge Yay., 2002, s. 19.

¹² “Colons” kelimesinin kökeni Latince colonus olup, yetiştirici anlamına gelmektedir. Bu kelime Fransa’nın işgal ettiği topraklara ülkesinden ve çeşitli Avrupa ülkelerinden götürüp yerleştirdiği nüfus anlamında kullanılmıştır. Fransızca “colon” kelimesini okunuşuyla yazdık. Fransa’nın zamanla bu topluluğa Fransız vatandaşlığı vermesiyle anavatandaki Fransızlarla eşit vatandaşlık statüsüne kavuşmuşlardır. Çalışmanın ilerleyen sayfalarında Fransız vatandaşlığı elde etmiş bu nüfus “Avrupalı Cezayirli” olarak anılacaktır. Cezayirli ve Fransız kaynakları Cezayir’e yerleşen Avrupalılara “Pied Noir” (Kara ayaklılar) da demişlerdir. Böyle denmesinin sebebi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Söylenti biçiminde Fransa’nın Cezayir’i işgal ederken askerlerinin ayaklarında siyah çizimler olması büyük ihtimaldir. Bir diğer söylentiye göre ise Cezayir’e yerleşen kolonların üzüm ya da zeytinleri ayaklarıyla ezmesinden dolayı ayaklarının siyah lekeli olmasındandır. Jean Bastier; “Les Audaces Agricoles des Colons d’Algérie”, *Guerre d’Algérie Magazine*, S.1, Ocak Şubat 2002, s. 61.

göçmenlere belli bir düzen gözetilerek verilmiştir. 1878'den sonra ise tarım ürünlerinde makineleşmenin yaygınlaşması, pazara göre üretim yapılması, endüstri tarımının yaygınlaşmaya başlamasıyla büyük çiftlikleri ortaya çıkarmıştır. Sermayesini arttıran kolonlar, topraklarını genişletmişlerdir. Örneğin şarap yapımı için bağcılığa geçilmiş ve üretimde tekelleşmeye doğru gidiş gözlenmiştir. 1950'de endüstri tarımının % 87'si kolonlar tarafından yapılmaktadır. Daha az verimli geriye kalan diğer topraklar da Müslümanların elindedir. Üretimin büyük bir kısmının özel çiftliklerde yapılmaya başlamasıyla kolonlar şehirlere göç etmişler, ticaret, yöneticilik memurluk gibi mesleklere yönelmişlerdir. 1954'te 600 bin kişi şehirlerde yaşamaktadır.¹³

Cezayir'de uygulanan sömürge sistemi, işgalden önce var olan kabile yapısı sistemini yıkma aracı olarak toprağın parçalanması ve göçmenler aracılığıyla Fransızlaştırmayı gerçekleştirmiş, geleneksel kadroları tasfiye etmiştir. Fransa'nın amacı, direniş güçlerini ortadan kaldırarak, kollektif güçlerin yerine dağınık bireyleri koymaktır. Fransa uygulamalarında başarıya ulaşarak, toprakları elinden alınan Müslümanlar yığınlar halinde ülke içinde göçmen durumuna düşerken, aynı zamanda ucuz emek gücünü oluşturmuşlardır.¹⁴

Ekonomik olarak mülksüzleştirilen Cezayir halkı, siyasî olarak da Fransa devletinin vatandaşı değil, Yerli Kanunu çerçevesinde *tebaa*¹⁵ denilen, yurttaşlık hakkından yararlanamayan, medenî haklardan yoksun duruma getirilmiştir. Yetkili makamların izni olmadan seyahat özgürlüğü, Arapça eğitim yapan okulları, kendi dillerinde yayın yapan gazeteleri yoktu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cezayirlilere siyasal hakların verilmesi talebi gelmeye başladı. Abdülkadir'in torunu Emir Halit öncülüğünde başlayan siyasal örgütlenmelerle gelen istekler, 1954'te silahlı

Colons, bir başka kaynağa göre Fransa'da aslen Yahudi veya Fransız olmakla beraber Kuzey Afrika'dan Fransa'ya geri göçmüş kişi veya kişiler anlamına gelir. Kuzey Afrika'da özellikle Fas, Tunus ve Cezayir'de ise sömürgeci ecnebler ve onların nesillerini kasteden kavramlardır. Bu ifade, 1830 yılından itibaren Kuzey Afrika'ya yerleşmiş Fransız sömürgeciler ve 1941 yılından itibaren teşvikle Fransa'dan getirilen Fransızlar için olduğu gibi, 12. yüzyıldan itibaren ve daha sonra 15.ve 17. yüzyılda, bölgeye yerleşmiş Yahudi asıllı Mağripliler için kullanılmıştır. Gerorges-Marc Benamou, *Bir Fransız Yalanı(Bir Soykırım Soruşturması Cezayir Savaşı ve Gerçekler)*, Çev. Sonat Ece Kaya, İstanbul, Babiali Kültür Yay., 2006, s.34.

¹³ Christian Maureau; "Les Européens d'Algérie en Quelques Chiffres", *Dossiers Secrets de l'Histoire*; S. 45, Mars, 2003, s. 23.

¹⁴ Jean Paul Sartre; *Hepimiz Katiliz, Sömürgecik Bir Sistemdir*, Çeviren, Süheyla N. Kaya, İstanbul, Belge Yay., 1995, s. 26.

¹⁵ *Tebaa* : Cezayir'de emperyal Fransız devletinin yönetimi altında, fakat devletin aslı vatandaşlarından daha aşağı bir statüde bulunan kişilerdir.

mücadelenin başlangıcına kadar ulaşarak devam etmiş, bu tarihten sonra bağımsızlık için Ulusal Kurtuluş Cephesinin öncülüğünde hem siyasî hem silahlı mücadeleye dönüşmüştür.

1. BÖLÜM

CEZAYİR'İN GENEL TARİHİ

1.1. OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Cezayir, Berberistan veya Mağrip denen bölgenin orta bölümü olup; Akdeniz Tunus, Büyük Sahra ve Fas ile çevrilmiş ülkedir¹⁶.

Cezayir ülkesi tarih boyunca kesintisiz istilaların ve kolonileştirmelerin hüküm sürdüğü topraklar olmuştur. Cezayir tarihi yarı destansı biçimde anlatılanlara göre M.Ö 2000 yılına kadar giden bir döneme sahiptir. Fenikelilerin gelişine kadar Kuzey Afrika'da Berberi medeniyetinden söz edilir. Fenikeliler kıyılarda ticaret merkezleri kurarken iç kesimlere nüfuz etmemişlerdir. Fenikelilerden Kartacalılara geçen ticaret merkezleri varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bölgede Kartacalılar, M.Ö I. yüzyıla kadar hüküm sürdükten sonra egemenliği Romalılara bırakmıştır. Romalılar kendi kültürlerini hâkim kılmaya çalışırken, Berberiler dağlara çekilerek, kendi dil ve kültürlerini isyancı kimlikleri sayesinde sürdürebilmişlerdir. Romalıların egemenliği M.S 455'te Vandalların gelmesiyle son bulmuş ve bölgeye M.S 533'te Bizanslıların hâkim olmasıyla Vandalların varlığı sora ermiştir.

Berberilerin aslının nereden geldiğine ilişkin çeşitli rivayetler vardır. Mısırlılar Libya tarafından gelen toplulukla karşılaştığında, onlara "Tamahou" (sarı adam) demişlerdir. "Sarı Adam" denmesinin nedeni; bu insanların aslının İspanya, Fransa'nın batısından ve Danimarka'dan geldiği söylencesidir. Çeşitli dönemlerde Asya'dan gelen topluluklarla, Avrupa'dan gelen toplulukların karışımından oluşan bir halk olduğu sanılmaktadır. Bu iddia Sami ırkıyla Ari ırkının karışımından oluşan topluluğun Berberiler olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Kitabın yazıldığı dönem göz önüne alınacak olursa, Cezayir'de Berberî ve Arap ayrımını derinleştirerek, Berberîlerin aslında Avrupa kökenli olduğunu, dolayısıyla Cezayir'deki Avrupalı nüfusa köken olarak daha yakın olduğu kanısını uyandırma amacı taşıdığını düşündürmektedir. İlerleyen bölümlerde değinileceği gibi, Fransa, merkeze iş gücü taşımaya başladığında, Kuzey Afrika bölgesinden, Berberîlere öncelik vermesi kanaatimizi güçlendirmektedir.

Bizanslılar doğudan gelen Arap seferlerine direniş göstermelerine rağmen 647'de Mısır'ı, 711'de de Mağrip'i terk etmek zorunda kalmışlardır. Araplar bölgeye ulaştığında Cezayir'de ülkenin yerli halkı Berberiler, ataerkil aileler halinde yaşıyordu. Toprakları sırasıyla Fenikeliler, Kartacalılar ve Romalıların işgaline uğramışlardır. Roma ve Kartaca savaşlarında (M.Ö 261- 218) Berberiler, Romalıların yanında yer

¹⁶ İslam Ansiklopedisi; C.III, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1982, s.133-151.

¹⁷ Ernest Mercier; *Histoire De L'Afrique Septentrionale*, Paris, 1888, s.26.

almıştır. M.Ö 146 da Romalılar Kartacalıların varlığına son verdiğinde Berberiler, Romalıların etkisinde ve Roma hâkimiyetine karşı olanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Romalıların Hıristiyanlaştırma girişimlerine karşı 3. ve 4.yüzyıla kadar direnmişlerdir.¹⁸

VII. yüzyıldan itibaren başlayan Arap istilaları ve Müslümanlaştırma dönemi 1171’de Fatimîlerin yıkılışına kadar sürmüştür. Nispeten az Berberi nüfusunun bulunduğu bölgeye Arap Nüfusu akını olmuştur. Tarikatların ve İslamî cemaatlerin etkisiyle kabileler içinde “derviş”, “şeyh”¹⁹ gibi kişilikler ortaya çıkmıştır. Berberiler arasında Müslümanlığın yayılmasında bu gibi kişiliklerin etkisi olmuştur. Berberilerin kabileler halinde Müslümanlaşması ve Arap kültürünün etkisi altında kalmasında, camilerin etkisinin büyük olduğu ileri sürülmektedir. Müslümanlığın yanında Arapça da yaygınlaşmasına rağmen Berberi dili günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.²⁰ Bu dönemden sonra Osmanlıların gelişine kadar kabileler halinde bölgesel yönetimler yoluyla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sonuç olarak, Berberilerin yaşadığı bölgeler, önce Hıristiyanlaştırma, devamında Araplaştırma ve Müslümanlaştırma, aynı zamanda bu sürecin getirdiği bir çatışma alanı olmuştur. Arap egemenliğinden sonra bölge halkı tarafından Müslümanlık yaygın bir din olarak benimsenmiştir.

1.2. CEZAYİR’İN OSMANLI EGEMENLİĞİNE GEÇMESİ

Kuzey Afrika’ya yerleşerek büyük bir imparatorluk kurmak isteyen İspanya, Cezayir kıyılarının karşısındaki adalara yerleşerek, ülkenin tamamını almak istedi. Batı Akdeniz’i elinde tutarak, istediği imparatorluğun hazırlıklarına başladıktan sonra, Kraliçe İsaabel’in torunu V. Şarlken kendini Kutsal Roma Cermen İmparatoru ilân etti.

Akdeniz’de korsanlık yapan iki kardeş Oruç ve Hızır Reis; Tunus Sultanı Ebu Abdullah Muhammed Hamis’e hediye karşılığında Tunus’un Golta Limanında bir yer istediler. Kazandıkları ganimetin beşte birini vermek şartıyla anlaştilar. Kardeşler elde ettikleri ganimetlerden Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim’e de göndererek padişahın gönlünü aldılar. Afrika kıyılarında bazı şehirleri işgal etmiş olan İspanya’ya

¹⁸ Mauris La Faivre; “La Guerre Civile des Algériens” ,*Stratégie Histoire Militaire*, Paris, 2005, s.19

¹⁹ Şeyhin buradaki anlamı, Cezayir toplumunda dini konularda eğitim veren kişidir.

²⁰ Şehmus Güzel; *Cezayir ve Berberiler*, Ankara, Doruk Yay., 1997, s. 74–81.

karşı savaşa girişen kardeşler, Afrika'dan çıkarmasalar da, Cezayir şehrini İspanyolların işgalinden korumayı başardılar (1516). İspanya Kralı Şarlken, Cezayir'e donanmasını göndererek iki kardeşle savaşı devam ettirdi. Bu savaşlar, iki kardeşin bölgede egemenliğini pekiştirdi. Oruç Reis'in ölümü ile yerine Hızır Reis geçti. Frenklerin iki kardeşe söylediği kızıl sakal anlamına gelen Barbaros ismi, Hızır Reis'e kaldı. İspanya saldırılarına karşı güç kazanmak için 1519'da Osmanlı Padişah'ı Yavuz Sultan Selim'e başvurdu. Yavuz Sultan Selim emirlik beratı ile birlikte iki üç bin asker yollamış, Anadolu'dan ihtiyacı kadar asker toplamasına izin vermiştir. Ayrıca İspanya'daki Endülüs Emevi devletinin yıkılmasıyla bölgeye, azımsanamayacak bir Müslüman ve Yahudi göçü olmuş, bölgede bir nüfus hareketi yaratmıştır.

İspanyollar ve yerel güçlerle mücadelesini sürdüren Barbaros Hayrettin, Kadioğlu'nu mağlup ederek Cezayir şehrine tekrar hâkim oldu. 1529'da ise Cezayir şehri önünde bulunan küçük adadaki Penon kalesini aldı. Andrea Dorya'yı denizde mağlup ettikten sonra Tunus Hükümdarı ve İspanyollarla mücadele eden Barbaros Hayrettin'e Kanuni Sultan Süleyman, "Cezayir Emirliği" ile birlikte "Beylerbeyliği", "Kaptan- Deryalık" unvanını verdi.²¹

Barbaros Hayrettin Paşa'nın Akdeniz'de İspanya'nın öncülüğünde Avrupalı güçlerle mücadelesi, Osmanlı Devletinin Akdeniz'de egemenliğini pekiştirmiştir.²²

Barbaros Hayrettin Paşa ile Osmanlıların Garp Beylerbeyliği olan Cezayir (1533), 1830 Fransız işgaline kadar Osmanlıların yönetiminde kalmıştır. Osmanlı'nın Cezayir'i yönetiminden resmî olarak çıkarması 1847 yılıdır. Bu tarihten itibaren Osmanlılar kendisine bağlı olan yerleri resmî olarak gösterirken, Cezayir ismini artık göstermemiştir.

Osmanlı Devletinin yönetimindeki Cezayir'de dört bölgeden oluşan bir yönetim yapısı oluşturulmuştur. Doğrudan Dayı'nın hâkimiyeti altında bulunan eyalet merkezi Cezayir şehri ve çevresi ile buraya bağlı; Titteri Beyliği, Batı Beyliği, Doğu Beyliğidir. Bu beyliklerin başında merkez dayısı tarafından atanan beyler bulunurdu. Beylerin görevi vergi toplama, güvenliği sağlamanın yanında topladıkları parayı Dayı'ya vermektir.²³

²¹ Kuran; *a.g.e.*, s.4.

²² Uzunçarşılı; *a.g.e.*, s. 368-369-370.

²³ Louis, Rin; *La Rayaumed Alger Sous le Dey*; C.X11, , Paris, R.A ,1897, , s.123-125.

Bkz. Aziz Şamil İlter; *Şimali Afrikalı Türkler*, C.I, İstanbul, Gazete Matbaa Kütüphane Yay., 1936, s.61-62.

“Yerel”i soyutlamayan Osmanlı yönetim geleneği Cezayir’de de aynı uygulamayı sürdürmüştür. Beylikler kendi içinde “kâidler”²⁴ tarafından yönetilen “vatanlara” ayrılmıştır. Kaid genel olarak Osmanlı kökenli kişilerden seçilip, şeyher tarafından atanmıştır.

Cezayir Garp Ocağı Osmanlı Devletine olan yönetsel bağlılığı bakımından dört dönem geçirmiştir.

1- Beylerbeyliği Dönemi: Barbaros Hayreddin Paşa ile başlayan bu dönem 1587 yılına kadar sürmüştür. Sultan tarafından atanan beylerbeyi ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde Fas’ın bir kısmı ile Tunus Osmanlı’nın eline geçmiştir. İspanya’dan göçen Yahudilerin bölgeye yerleştirilmesi yeni kültür ve medeniyetlerin taşınmasına sağlamıştır. Sultanın naibi olarak ülkeyi yöneten beylerbeyi Cezayir kralı gibi bir konuma sahip olmuştur.²⁵

2- Paşalar Dönemi: (1587- 1656): Paşaların gücünden endişelenen Divan-ı Hümayun, Garp Ocaklarını üçe bölerek her birinin başına üçer yıllığına görevli paşalar atamıştır. Üç yıl içinde zengin olmaya çalışan paşalar yönetim zaafı göstererek yönetimin yeniçerilerin eline geçmesine neden olmuşlardır. Fransızlarla yapılan mücadeleler, içeride yeniçerilerin başkaldırmaları, paşa halk ve kuloğulları arasındaki çatışmalar Garp Ocaklarının zayıflamasına neden olmuştur.²⁶

Cezayir ve diğer batı eyaletleri, korsanlığın geliştiği yerlerdi. Üç yıllığına merkez tarafından tayin edilen paşalar, kendi zenginliklerini düşündüklerinden eyaletlere bilgili, yetenekli yöneticiler atama yerine, en çok parayı veren kimseleri atadılar. Bu pasif durumdan istifade eden yeniçeriler ocağın idaresini ele geçirdiler. Paşaların idaresi göstermelik yönetime dönüştüğünden ve her üç yılda bir paşa tayininde yeniçerilerin maaşları arttırıldığından, toplanan vergiler maaşları karşılayamaz olmuştur. Geliri arttırmanın çaresini, paşalar halktan daha çok vergi almakta bulmuştur. Önceden merkeze para gönderen ocak, masrafların artması üzerine tımar ve zeamet usullerini buralara da yerleştirdi. Sancakların arazileri birer birer devletin elinden çıkmaya başladı. Artan vergiler ve zaman zaman ortaya çıkan veba salgını halkta yönetime karşı bir hoşnutsuzluk yaratmıştır.²⁷

²⁴ Kâid: başkan, lider, kabile reisi

²⁵ Ali Maskan; *Cezayir’in Bağımsızlık Kazanması ve Siyasal Sistemi Oluşturma Arayışı*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, s. 7.

²⁶ İlter; *a.g.e.*, s. 214.

²⁷ Maskan; *a.g.e.*, s. 9.

3-Ağalar Dönemi (1671- 1830): Memleketin yönetimini fiilen ele geçiren yeniçeriler bu durumu Osmanlı Devletine de kabul ettirdi. Ağalar yalnızca merkezde oturup padişahı temsil ediyordu. Yeniçeriler adeta bir askeri yönetim kurarak, seçtikleri ağalar iki ayda bir yenilenmeye başladılar. Böylece ocak bu dönemde istikrarsız bir karmaşaya sürüklenmiştir.

4- Dayılar Dönemi (1671- 1830): Para için çıkan ayaklanmalar sonucunda denizci reisler iktidarı ele geçirerek dayıları kendileri seçmeye başladılar. Dayılar ölünceye kadar hükümetin başında bulunmasına rağmen ağalar dönemindeki nüfuzları olmamıştır. Osmanlı Devleti ocakların idaresini birbirinden ayırmakla, Kuzey Afrika'nın idaresinin bir kişi elinde bırakmayıp imparatorluğun birliğini güvence altında tutmayı amaçlamıştır. Fakat uygulamada devletin amacı tersine olmuş, üç yıllığına gelen paşalar ocakların işleri ile ilgilenme yerine kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Ocakların fiili yönetimi yeniçerilerin eline geçmiştir.²⁸ Ayrıca, Cezayir Garp Ocağı çoğu küçük devletler olmak üzere çeşitli ülkelerle ticari antlaşmalar yaparak, ekonomik olarak da çoğu zaman Osmanlıdan bağımsız hareket etmiştir.

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıldan itibaren donanmasının gücünü kaybetmesi yüzünden Ocak üzerinde yeterli otoriteyi kuramamıştır. Osmanlı Devleti'nin bir ili konumunda olan Cezayir, pratikte bağımsız bir devlet olarak yaşamıştır. Merkeze bağlılık, camilerde Osmanlı Sultanı adına hutbe okunması, Sarayın, aday gösterilen paşayı onaylaması, sultana hediyeler gönderilmesi gibi sembolik göstergelerle kalmıştır.

Vergi toplama işini "mahzan" adı verilen kabilelere, asayiş sağlama karşılığında veren Türkler, Cezayir'in iç işlerine pek karışmamışlardır. Aşar ve zekât adı altında toplanan vergiler, korsanlıktan elde edilen gelirler yönetimin başlıca gelir kaynağını oluştururken; zamanla dağıtılan "ulufelerin" artması üzerine ocak yönetimi "garame" adında yeni bir vergi çıkarmıştır. Vergileri ödemekte zorlanan halkın bir kısmı göçebelğe başlarken,²⁹ bu durum, Osmanlı yönetimine karşı hoşnutsuzlukların nedenini oluşturmuştur.

1.3. CEZAYİR GARP OCAĞI'NIN FRANSA İLİŞKİLERİ

²⁸ Kuran; *a.g.e.*, s. 6.

²⁹ Maskan; *a.g.e.*, s. 10.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında başlayan ilişkiler; 1525 yılında Fransa kralı 1. François'nın Roma-Cermen imparatoru Charles Quint'e esir düşmesi sonucunda, Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemesi ile başlayan dostluğa,³⁰ ilerleyen tarihte Fransa'ya tanınan imtiyazlar eklendi. Akdeniz'de Osmanlıların eski gücünü kaybetmesi, İngiltere ve Fransa'nın denizde güçlenmeye başlamasıyla Fransa-Osmanlı ilişkileri, Osmanlıların Akdeniz ve kıyısındaki topraklarına sahip olma emelleriyle bozulmaya, kimi zaman çatışmalara neden olmuştur.

Cezayir Garp Ocağı - Fransa ilişkileri, Kanunî Sultan Süleyman döneminde kurulan dostluğun da etkisiyle daha çok ticarî olarak sorunsuz şekilde yürütülüyordu. Fransızlar 1577 yılında Cezayir şehrinde bir konsolosluk açarak ocağın doğu kıyılarında mercan avlama iznini elde ettiler. Daha sonra 1689'da Fransa Cezayir Garp Beylerbeyliği ile bir ticaret anlaşması yaptı. Fransızlar Annabe (Bone) yakınlarında anlaşmada olmamasına rağmen Bastion adında bir ticaret merkezi kurdular. Buradan buğday ticareti yapmaya başladılar. Bu ticaret merkezi çeşitli şirketler arasında el değiştirerek varlığını sürdürdü. 1780 'den sonra Marsilyalı tüccarların "Agence d'Afriques" şirketi eliyle devam etti. Ticaret merkezinin varlığına Türkler 1804'te son verdi.

Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'a saldırısında Osmanlı baskısı sonucu, Cezayir Garp Ocağı da Fransa'ya savaş ilân etti. Fransa ile Osmanlı barış yapmadan önce, barış antlaşması imzalayan Beylerbeyi; merkezin baskısından kurtulduktan sonra antlaşmayı bozdu. 1801 yılında Osmanlıların barış yapmasıyla, Ocak tekrar Fransa ile barış antlaşması imzaladı.³¹ Ocağın ticarî çıkarları bakımından zaman zaman merkezle ters düştüğü görülmektedir.

Akdeniz'de İngiltere ile Fransa arasında başlayan ekonomik ve siyasî rekabet, Osmanlıların deniz gücünü kaybetmesi Cezayir Garp Ocağının durumunu doğrudan etkilemiştir. 1805 de İngiltere'nin Fransız donanmasını yenmesiyle Cezayir Garp Ocağı, Fransa'nın ticaret merkezlerini İngiltere'nin işgal etmesine göz yumarak, merkezleri İngiltere'ye kiraya vermiştir. Bu gelişmelerden sonra Napolyon fırsatını bulduğunda, Cezayir'i ele geçirme planları yapmaya başlamıştır. Öte yandan, Restorasyon idaresi zamanında (1815- 1830) Fransızlar, Osmanlı egemenliği altındaki

³⁰ Çaycı; *a.g.e.*, s. 1

³¹ *a.g.e.*, s. 9-10.

Rum isyanını desteklemişler; 1827’de Navarin’de Türk donanmasının yakılmasına katılarak; Türk Fransız ilişkilerini buhranlı bir döneme sokmuşlardır

1789’dan itibaren buğday ihtiyacını Cezayir’den karşılamaya başlayan Fransa buğday alımını Cezayir’e yerleşmiş iki Yahudi tüccar aracılığı ile temin ediyordu. 1797’den itibaren Fransa’dan alacaklarını alamayan tüccarlar; Beylerbeyliğine müracaat ederek paralarının tahsil edilmesini istediler.

Tüccarlar ile Fransa arasındaki alacak verecek ilişkileri tam bir sorun yumağı haline gelmiştir. Cezayir Garp Ocağı Dayısı Hüseyin Paşa, Fransa Hükümetine üç mektup yazmasına rağmen bir cevap alamamıştır. Aynı zamanda Fransa, “Bastion Ticaret Merkezi”ni silahlandırmıştır. 1827’de Ramazan Bayramı dolayısıyla Hüseyin Paşayı ziyarete gelen Fransız Konsolosu Deval arasında, mektuplarının cevap verilmemesine ilişkin tartışmada kendisine cevap verilmemesinin nedenini sordu:

“Fransız kralı ve Cumhuriyeti sana kâğıt tahrir etmez ve mesul kâğıtlarına dahi karşılık irsal etmez” cevabını verdiğinde, Paşa muhatabına elindeki yelpaze ile üç defa vurmuştur.³² Fransa önceden planladığı işgal etme bahanesini böylece bulmuştur. 16 Haziran 1827’den itibaren 1830 yılına kadar Cezayir limanını abluka altında tutan Fransa; Hüseyin Paşanın özür dilemesinin yanında, Fransa’nın Cezayir’de imtiyazlı bir devlet olmasını Fransız ithal mallarından alınan yüzde 10 gümrük vergilerinin kaldırmasını istemiştir. 1830 yılına gelindiğinde iç karışıklarla çalkalanan Fransız halkının dikkatini yönetim başka yöne çekme ihtiyacını da hissetmiştir.

1830 yılında Fransa’nın Cezayir işgali 1918 yılına kadar bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Fransa’nın Cezayir’i işgali, Kuzey Afrika’nın bir parçası yaparken, Osmanlı Devleti ile Cezayir, Tunus, Libya ve Sahra problemleri nedeniyle çıkarları bakımından sürekli çatışma haline girmiştir.³³

Fransa, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile birleşip Cezayir’e saldırmayı planladı. Fakat İngiltere bu durumu çıkarlarına aykırı bulduğu için engel oldu. Osmanlı Devleti sorunun çözümü için Tahir Paşayı elçi olarak Cezayir’e yollamasına rağmen, Fransa, elçiyi Toulon’a zorla göndermiştir. Fransa’nın Cezayir’e hâkim olması Cezayir sorununu aynı zamanda Rusya, Avusturya, İngiltere’nin de taraf

³² a.g.e., s. 11–12

³³ a.g.e., s. 2

olduğu bir sorun haline getirdi. Rusya, Fransa'nın müdahalesinden yana, Avusturya ise doğrudan Fransa'nın müdahalesine taraftar değildi³⁴

Fransa'nın Osmanlı Elçisi Guillemont, Osmanlı Hükümetine 6 Ağustos 1830'da Fransa'nın Cezayir limanını işgal ettiğini resmen bildirmesinden sonra, Osmanlı Hükümeti gelişen oldubitti karşısında bir takım diplomatik girişimler dışında bir şey yapamadı. Askerî müdahalede bulunamamasının sebebi askeri gücünün zayıf olmasındandır. Dönemin güçlü devletleri nezdinde çözüm aramaktan başka çıkar yol bulamamıştır. Cezayir'e müdahale etmenin temel şartı güçlü bir deniz filosunun olmasını gerektirirken deniz gücünden yoksunluk, Balkanlarda gelişen bağımsızlık hareketleri ve buna bağlı olarak devletin ordusunun büyük bir kısmını buralara göndermesi gibi nedenler Cezayir'in elden çıkışını hazırlayan nedenler olmuştur.

Fransa, Cezayir'i işgal ettikten sonra Osmanlı Devletinin bilinen sebeplerden dolayı ancak, Cezayir Dayısı Ahmet Beyi direniş için sözlü teşvik etmekten öteye gidememiştir. Kuzey Afrika'da kalan topraklarını korumak ve gelecek işgallere karşı önlem olarak Necip Paşa komutasındaki bir orduyu Trablusgarp'a yollamış; 1835 yılında burayı bir Osmanlı eyaleti haline getirmiştir.³⁵

Osmanlı Devleti, Cezayir'in düşüşünü engelleyemeyince, Vali olan Ahmet Bey'den yana tavır alırken, 1832'de direnişe başlayan Abdülkadir'e mesafeli davranmıştır. Ahmet Bey ile Abdülkadir'in direnişini birleştirememişlerdir. Tunus üzerinden gönderdiği askeri yardım Ahmet Beye ulaşamadığından, bu durum Cezayir'in doğusunun Fransızlar tarafından işgalini kolaylaştırmıştır.³⁶

Öte yandan, 1815 Viyana Antlaşmasında Fransa, İngiltere'ye karşı güç kaybettikten sonra İngiltere, Hint Ticaret yolu üzerindeki Akdeniz'i güvence altına almak istedi. Fransa ile İngiltere arasındaki jeopolitik rekabette Osmanlının içine düştüğü durum da göz önüne alınırsa, Fransa için Cezayir'in işgali bir fırsat olmuştur. Çünkü Cezayir limanı bölge açısından ideal bir kontrol noktası idi. Aynı zamanda, Napolyon döneminden kalan devrimci fikirlerin ihtiyacına cevap verecek büyük devlet ideali henüz canlıydı. İmparatorlukta ifadesini bulan Fransız milliyetçiliği Avrupa'da genişleyemeyince, Afrika ve diğer kıtalara yönelme ihtiyacını duyuyordu.

³⁴ Bayram Kodaman; *Les Ambassades De Mustapha Réchid Pacha, à Paris*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s. 40.

³⁵ Kuran; a.g.e., s. 44.

³⁶ a.g.e., s. 57.

Fransız yönetimi içeride rejim için tehlikeli olabilecek orduyu başka taraflara yönlendirmek ve krallığa bağlılığını sürdürmesi için Cezayir'i bir hedef olarak gösterdi. Napolyon savaşları sırasında İngiltere karşısında saygınlığı kaybetmenin yanında, insan kaybı ve ödediği savaş tazminatı yüzünden ekonomik olarak ta sarsılmıştı. Üstelik bu kayıpları karşılamak için yöneticiler güneyde aradıkları zenginliğin var olduğuna inanıyorlardı³⁷. 1829'da X. Charles ve hükümeti muhalefetin ve Cezayir'i işgal etme taraftarlarının baskısı altında idi. İçeride durumu düzeltmek ve kamuoyunun dikkatini başka yöne yönlendirmek gerekiyordu. 2 Mart 1830'da X. Charles konuşmasında Fransız makamının onurunu geri almak için bütün güçlerin yardımıyla Hıristiyanlık yararına Cezayir'e sefer yapılacağını açıkladı.

Bu açıklamadan sonra Cezayir'in işgal edilmesi için propaganda bizzat devlet eliyle yapıldı. Sonuçta 37000 asker, 675 gemi (103 savaş gemisi 572'si ticaret gemisi) ile Cezayir'deki barbar korsanlığa son vermek için haçlı ordusu havasıyla yola çıktılar. Bu seferi, Akdeniz'de Fransa'nın yayılmasını istemeyen İngiltere'den başka Avrupa'da onaylamayan yoktu.³⁸

Fransızlar işgalin kolay olacağını hesaplayarak, Cezayir'de yaşayan aşiretlerin Osmanlı yönetimini tasfiye edeceklerini ve Fransa'nın ülkeye kolay yerleşeceğini düşündüler. Fakat bekledikleri gibi olmadı. Fransız işgal girişimine karşı kabileler Ahmet Beyle, Abdülkadir çevresinde toplanarak karşı koydular.

Cezayirliler bütün güçleri ile direniş gösterdiler. Fransa bu denli hesaplamadığı direniş karşısında önce, ülkenin tamamını mı, yoksa Cezayir limanı ve kalesini mi işgal edeceği konusunda başlarda tereddüt etmiştir. Kadiri Şeyhi Muhiddin, çevresinde Müslüman kabileleri toplayarak 24 yaşındaki oğlu Abdülkadir'i "inanınların emiri" olarak ilan edip direnişi organize etmiştir.³⁹

1.4. EMİR ABDULKADİR'İN DİRENİŞİ

Fransa 1830'da denizden ilk çıkarmasını yaptığında, Cezayir Valisi Ahmet Bey tarafından yönetilen kuvvetli bir savunma ile karşılaşmıştır. Fransız kaynaklarına

³⁷ Benjamin Stora; "Le Magrep Colonial (1830–1962)", *Notes de Cours*, Anné Universitaire, 2003–2004, Paris, Inalco, , 2004, s. 15.

³⁸ Pierre Michelbach; "Le Prise D'Alger", *Les Collection de l'Histoire*, S. 11, Avril 2001, s.12–13.

³⁹ a.g.m. s.14.

göre otuz bin ile elli bin arasında insan gücü saldırıya karşı koymuştur. Karşı koyanlar, Türk milis kuvvetleri, Konstantin Beyinin gönderdiği askerler, Kabili bölgesinden gelen güçlerdir. Başlangıçta, Fransız ordusu önemli kayıplar vermesine rağmen 5 Temmuz 1830'da Cezayir şehrini teslim aldı. Kazbah kasabasının düşmesiyle yerli halk arasında panik başlamış; on bin kişi kasabayı terk etmiştir. İşgalin başlangıcında, Fransa ülkenin tamamını işgale girişmedi. Amacı, kıyı şehir ve limanlarını ele geçirmektir. Bu nedenle işgal süresi 1870'e kadar devam etmiştir.⁴⁰ Osmanlı Devleti'nin girişimleri askeri olmaktan çok diplomatik çabalarla sınırlı kalmıştır ve daha çok İngiltere ile Fransa arasındaki çekişmeden yararlanmak istemiştir. Fakat Cezayir'deki askeri güçleri birleştirmeyi başaramamıştır. Trablusgarp eyaletini doğrudan merkeze bağlayarak en azından bu eyaleti güvence altına almak istemiştir.

Cezayir'de Fransızlara karşı uzun bir direniş gösteren Emir Abdülkadir, 1807 yılında Maskara'da doğmuştur. Çocuk yaşından itibaren sıkı bir dini eğitim almıştır. Ailesi Kadiri tarikatının ileri gelenlerindedir⁴¹. 1832 yılında 24 yaşında çevresinde birçok kabileyi toplayarak Fransız işgaline karşı direnişe geçti. Kendini "Arapların Sultanı" ilan etti. Fransız güçleri onunla baş edemeyeceğini anlayınca diplomatik yolları kullanarak, 1834 ve 1837'de iki antlaşma imzaladılar.⁴² 26 Şubat 1834 Vahran'da, Desmichel Antlaşması ve 1837'de Tafna Antlaşması; Abdülkadir ile Fransa arasında yapılan antlaşmalardır. Fransa'nın Abdülkadir ile yaptığı anlaşmalar onun meşruiyetini kabul etmek anlamına gelmektedir. Fransa için Abdülkadir, egemenliğini tanıdığı ama ileride ortadan kaldırılabileceği sınırlı bir güç olmuştur.

Bu tarihten sonra Abdülkadir, yerel direniş örgütünü güçlendirmeye çalışırken, 24 Ekim 1840'ta Osmanlı Hükümetine bir mektup göndererek, hayatının diğer dönemlerinde ilişkide olacağı, hatta sığınacağı Osmanlı ile ilk iletişimi kurmuştur. Bu mektup Osmanlı'nın meşru temsilcisi olan Konstantin Valisi Hacı Ahmet Bey'in kendisini, devlete şikâyeti üzerine savunması niteliğindedir. Abdülkadir:

⁴⁰ Benjamin Stora; *Histoire de l'Algérie Coloniale (1830–1954)*, C. I, Paris, La Decouvert, 1991, s.16–17.

⁴¹ Charles Henri Churchill; "La Vie d'Abd-El-Kader"; Habart Michel, Alger, *SNED*, 1974.

⁴² Michelbach a.g.m.; s.14.

“Fransızlarla Müttefik olmadım. Bu kesinlikle olmazdı. İslam’ın esaslarına göre düşmana karşı ikiyüzlü davranabilir ve bir takım hilelere başvurabilirler. İşte Fransızlara karşı benim yaptığım da budur.”⁴³ Diyordu.

Emir Abdülkadir ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiyi Cezayirli Hamdan Osman Hoca sağlamıştır. Bu kişi Cezayir ile ilgili konularda Osmanlı Hükümeti üyelerini bilgilendiriyordu. Değişik tarihlerde Emir Abdülkadir, Fas Sultanını, kendisine yardım etmeyen kabile şeflerini ve askerleri şikâyet içerikli olan mektupları saraya birkaç defa yazmıştır.

Abdülkadir Paris’te Osmanlı Büyükelçiliğinde çalışan Hamdan Hoca’ya ricada bulunarak durumunu Adülmecid’e açıklamasını istemiş, başvuruya Bab-ı Ali’nin olumlu bakmasına rağmen kendisine sadece öğüt verilebilmiştir. Kendileri ile şifreli yazışmasını ve düşmana karşı savaş devam etmesi öğütlenmiştir.⁴⁴ 1847 yılına kadar direnen Abdülkadir, Fransa karşısında yenilgiyi kabul ederek teslim olmuştur.

1.5. ABDULKADİR’İN OSMANLILARA SİĞİNMASI

Emir Abdülkadir’in teslim olma şartında bir Müslüman ülkesinde yaşaması garantisi verilmesine rağmen beş yıl Fransa’da gözaltında tutulmuştur. 1852 yılında III. Napolyon, Osmanlı Devletine gitmesine izin verdi. Paris Büyükelçiliği ile temasa geçen Fransa Bab-ı Ali’ye müracaatta bulunarak, masrafları Fransa tarafından karşılanmak üzere teslim etmek istediğini bildirdi. Osmanlı Devleti tarafından Abdülkadir’in Bursa’da ikamet etmesine izin verildiğine ilişkin yazı Fransa’ya bildirildi.⁴⁵ Osmanlı Devletine yerleşme izni verilen Abdülkadir, Bursa’ya gitmeden önce hem padişahın huzuruna çıkma istediği kabul edildi, hem de kendisinin şanına yakışır bir karşılama töreni düzenlendi.⁴⁶ Bursa’da Kaşıkçızade Konağı devlet tarafından satın alınarak, Abdülkadir bu konağa yerleştirildi⁴⁷ (1853). Yüz kişiden

⁴³ Ali Nejmi; *Emir Abdülkadir’in Direniş Hareketi ve Osmanlı Topraklarında Yaptığı Faaliyetler*; İstanbul, Marmara Ü. Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992, s. 62

⁴⁴ Ali Nejmi; a.g.e., s. 64.

⁴⁵ Ek1: Cezayirli Emir Abdülkadir Bursa’da ikametine izin verilmesine dair irade. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, B.O.A. İ.HR. 4481. Sayı, tarih: 69/5 Kasım 1852.

⁴⁶ Fransa’dan gelecek olan Cezayirli Emir Abdülkadir Efendinin padişahın huzuruna kabul edildikten sonra Bursa’ya gitmesine izin verildiğine dair irade, B.O.A. İHR. 4556, Sayı, tarih: 69/24 Aralık 1852.

⁴⁷ Cezayirli Emir Abdülkadir Efendi’nin Bursa’da ikameti için Kaşıkçızâde Konağını’nın satın

fazla olan aile bireyleriyle konağa sığmadığını bildiren Abdülkadir'in konağı genişletildi. Bursa'da oturduğu süre içerisinde Fransa'ya yakınlarını ziyarete giden Abdülkadir⁴⁸, İstanbul'da Padişahı da ziyaret etti. Bütün bu ziyaretlerini izinle gerçekleştiren Abdülkadir, dönemin Osmanlı vilayeti olan Suriye'nin Şam kentine yerleşti.

1855 Yılında Bursa'da meydana gelen bir depremden sonra Şam'a beraberindeki 111 kişi ile yerleşen Abdülkadir, 1855 yılında Suriye'de ölümünden sonra hanımları ve çocuklarına Osmanlı Devleti tarafından maaş bağlandı.⁴⁹

Lübnan'da Marunîlerin 1860'ta bir Dürzî köyüne saldırmasıyla Dürzî- Marunî ilişkileri gerginleşti. Karşılıklı köy basmalar, yağmalamalar oldu. Olaylar Şam'a sıçradı. Bir kısım Müslümanlar Hıristiyan mahallesine saldırdı. Yağma ve yakma olaylarını gerçekleştirdiler. Amerikan ve Hollanda konsolosları ile birlikte pek çok Hıristiyan öldürüldü. Şam valisi ve Arabistan Müşiri Ahmet Paşa konağına kapanıp olaylara müdahalede bulunmadı. Elindeki kuvvetlerle bir şey yapamayacağını düşündüğü için mi görevden kaçtı? Yoksa Hıristiyanların gözü korksun diye mi? Nedeni bilinmiyor. Buna karşılık Şam'da oturan Emir Abdülkadir, Fransız konsolosu dâhil, 1500 Hıristiyan'ın hayatını kurtardı⁵⁰

1860 Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çıkan karışıklıkları önleyerek kan dökülmesine engel olduğu için gösterdiği yararlıklar; Fransa ve Osmanlı Devleti'nde geniş yankı uyandırdı. Devlet kendisine birinci rütbeden "*Mecidi Nişanı*" ve bir kılıçla ödüllendirdi.⁵¹

1.6. FRANSA'NIN CEZAYİR SİYASETİ

alınmasıyla ilgili olarak Sadareten yazılan tezkire. BOA. MKT. MVL.62/84, tarih, sayı: 69/1 Mayıs 1853.

⁴⁸ Fransa'ya gitmek isteyen Cezayirli Emir Abdülkadir Efendiye izin verildiğine dair irade, BOA. İ.HR. 4749,tarih sayı: 69/ 13 Nisan 1853.

⁴⁹ Ek 2: Merhum Cezayirli Emir Abdülkadir Efendinin hanımlarına ve çocuklarına maaş bağlanması sebebiyle Şam ahalisi tarafından gönderilen teşekkürnamelerin gazetelerde yayınlanmasına dair irade, BOA. İ.DH. 72289, tarih sayı: 99/8 Mart 1884.

⁵⁰ Sina Akşin; *Türkiye Tarihi (Siyasal Tarih 1789–1905)*, C.III, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s.137

⁵¹ Ek 3: Şam'da ikamet eden Cezayirli Emir Abdülkadir Efendinin bölgede ortaya çıkan kargaşayı önlemekteki üstün gayretinden dolayı birinci rütbeden mecidi nişanıyla taltifine dair irade. BOA. İ.MMS. 864–1, Tarih- sayı: 77/20 Ağustos 1860.

BOA. A.MKT. UM. 425/27, Tarih- sayı; 277/ 24 Ağustos 1860, Cezayirli Emir Abdülkadir Efendinin Şam'da ortaya çıkan kargaşayı önlemekteki üstün gayretinden dolayı birinci rütbeden mecidi nişanı ve kılıçla taltifine dair Şam valiliğinin tahrirati.

1.6.1 Askerî Yönetim (1830- 1870)

Fransa Cezayir’de egemenliğini adım adım sağlamıştır. 1835’e kadar sınırlı bir işgal siyaseti izleyen Fransa, daha çok deniz kıyısındaki kentleri ve çevresindeki topraklara yerleşti. Türkleri tamamen ülkeden tasfiye etmek için başlangıçta Emir Abdülkadir ile anlaşmalar yapmış, Türkler ülkenin doğusuna çekildikten sonra bu defa, Abdülkadir ile 1841- 1847 arasında ülkenin tamamını işgal etmek için ve Abdülkadir’in hâkim olduğu bölgelerden çıkarmak için askerî müdahalelere girişmiştir. Ülkenin işgal ettiği bölgelerini 1830’dan 1870’ yılına kadar askerî yönetimle idare eden Fransa, 1834’te düzenlediği, krallık kararı ile savaş bakanlığına bağlı bir askeri sömürge haline getirirken, Cezayir’i, 9 Aralık 1848’de resmen Fransız toprağı ilan etmiştir. Cezayir topraklarını, kendi içinde de, sivil (Oran, Alger, Konstantin) ve askeri bölge olarak ikiye ayırmıştır. Söz konusu bölgelerin yönetiminden sorumlu askeri bir genel vali atamıştır.

Fransa, diğer yandan 1833 yılından itibaren Cezayir’de *Arap Büroları* kurarak, Cezayirlileri Müslümanların yönetim ve yargılamalarını bu bürolar eliyle yürütmüştür. Medenî hukuku ilgilendiren düzenlemeleri ve uygulamaları *Kadı Mahkemelerine* bırakmıştır. Başlangıçta sayıları 40’ı bulan Arap Büroları, önceden ağa, paşa, şeyh gibi kimselerin yerine getirdiği fonksiyonları üstlenmiştir. Dolayısıyla bu gibi unvanlar göstermelik bir duruma gelmiş, yönetsel bir işlevi kalmamıştır. Büroların başına Arapça bilen ve yerlilerin geleneklerini tanıyan, geleneklere saygılı subaylar getirilmiştir.⁵²

Başlangıçta askerî ve ekonomik düzenini oturtmaya çalışan Fransa, 1845’e kadar, Osmanlıların kurduğu ekonomik düzene dokunmamış, vergi sistemi önceden olduğu gibi yerli şefler aracılığıyla yürütmüştür. 1845’ten itibaren yerel yönetimler bir merkeze bağlanarak, askerler, yöneticiler, memurlar, yargıçlar, kontrolörler, teknik danışmanlar doğrudan askerî büroların emrinde yönetimin emrinde çalışmıştır. Zamanla, kadı mahkemelerinin yerini doğrudan Fransız hukuku almıştır.⁵³ İspanya, Malta, İtalya, Almanya, İsviçre gibi ülkelerden, Paris’teki işsizlerden, 11 bini Fransız,

⁵² Cristian Maureau; “La Formation D’une Idéité Algérienne (1830–1854)”, *Dossiers Secrets de l’Histoire Algérie Française*, S. 45, Sonchap Didro, Mart 2003, s, 18.

⁵³ Agéron; a.g.e., s. 22.

25 bin kişiyi kolon olarak Cezayir'e yerleştirmesine rağmen, gelenler tarım işinden anlamadıklarından başlangıçta verimli üretim gerçekleştirememişlerdir. 1846–1848'deki düzenlemelerle yerlilerin topraklarına el koyarak daha çok Avrupalı göçmen yerleştiren Fransa, sayılarını 109 bine çıkardıktan sonra belediyeler ve köy yönetimleri kurarak, buralara sivil bir düzen getirmiştir.⁵⁴

Giderek ekonomik güç kazanmaya başlayan göçmenler 1848 devriminden sonra artık Cezayir'i yönetme yetkinliğine kavuşmaya başladıkları gerekçesiyle. 1848'de Cezayir kongresi düzenleyerek politik ve finansal sorunlarına çözüm aramaya başladılar. Merkezde hazırlanan anayasa artık, Fransa'da geçerli olan bütün kanunların onlar içinde geçerli olduğunu vaat ederken, Cezayirli yerliler ise 1848- 1851 yılları arasında kuraklık, çekirge salgını ve koleradan kırılıyordu.⁵⁵

1852 yılından sonra Cezayir'de yönetim tamamen orduya bırakılmıştır. Kolonileştirme hız kazanmış, 1857'de 131 bin Avrupalı göçmen yerleştirirken; 1857'de göçmenlerin sayısı 189 bine çıkmıştır. Avrupalı nüfusun Cezayir'de sayısının artmasına paralel olarak el konulan toprakların miktarı da artmıştır. Yeni nüfusa yer açmak, köyler kurmak için koloni şirketleri kuruldu. Bu şirketler yerlilerin topraklarına el koyarken merkezi hükümetten finansal yardım alıyordu. Yerlilerin toprağına el koyma adeta bir soygun halini aldığından idareyi düzene koymak için kurulan Arap bürolarının yönetici subayları Avrupalı göçmenlerle karşı karşıya gelmeye başladılar. Avrupalı şirketler ve göçmenler kendi subay ve yöneticilerinin yağmayı yavaşlatmasına itiraz ediyorlardı. III. Napolyon, 1857'de bir Cezayir bakanlığı kurarak önceki yönetimi ortadan kaldırmış, yerlilere karşı daha ılımlı siyaset izlemeye başlamıştır. Amacı Cezayir'de örnek bir sistem geliştirerek diğer Arap ülkelerini egemenliği altına almak, Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirmektir. 17 Eylül 1860'ta Cezayir'i ziyaret ederken, bazı Arap ailelerinin şeflerini de yanına aldı. Avrupalı yerlilerle göçmenlerin aynı hakka sahip olacağı mesajını vermiş “*Arap Krallığı*” fikrini ileri sürmüştür. Fakat 1864'te büyük bir ayaklanma çıkmış, Uled Sidi Şeyh liderliğindeki ayaklanma bütün Batı Cezayir'e yayılmıştır. 1870'e kadar

⁵⁴ a.g.e., s. 24.

⁵⁵ a.g.e., s. 27.

bastırılmayan bu ayaklanma, böylece Arap krallığı fikrini uygulama şansı bulamadan ortadan kaldırmıştır.⁵⁶

Napolyon'un iktidarını kaybetmesi, Cezayirli Avrupalıları memnun etmiş, yerlilerle eşitlik düşüncesini sindiremeyen Avrupalılar, kendilerine sunulan öncelikleri yeniden kazanmışlardır. Kırsal kesimde, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde, Fransız yönetiminin yıkıldığı, yönetimin bir avuç Yahudi'nin eline geçtiği, Müslümanların artık bağımsızlığını kazanacağını, bu durumun Fransa'ya Allahın bir cezası olduğu söylentisi kulaktan kulağa yayılmaya başladı. Napolyon'un baştan gitmesiyle Konstantin'deki feodal beyleri tedirgin ettiğinden halkı isyana hazırlama girişimi başarılı oldu. Abdulkadir'in oğlu Mahidettin'in halkın bağımsızlık için isyan etmesi gerektiğini anlatan bir mektubu okundu. Fransa'nın Prusya ile anlaşmaya vardığı açıklanmasına rağmen yerel beyler birlik kurarak isyana devam ettiler. İsyan 1872'de bastırılmasına rağmen, verilen para cezaları, el konulan topraklardan doğan hoşnutsuzluklar nedeniyle, sonrasında gelen daha küçük isyanların hazırlayıcısı oldu.⁵⁷

1.6.2. Sömürge Yönetiminin Kurulması

Napolyon'un düşmesinden sonra kurulan II. Cumhuriyetle birlikte Cezayir için 1873'de 32 maddelik bir kanun hazırlandı. Bu kanunla sömürgeci yönetim rejimi resmî nitelik kazanarak, kanunla yerlilerin ve göçmenlerin durumu yeniden hukuki bir statüye bağlandı. 1881'de ise "*Code Indigenat*" (Yerli Kanunu) çıkarıldı ve Cezayir doğrudan, Fransa İçişleri Bakanlığına bağlandı.⁵⁸

Bütün bu çıkarılan kanunlar, topraklarına el konulan yerlilerin yararına bir şey getirmedi. Avrupalı göçmenlerin mülkiyet hakkını düzenleme bahanesiyle topraklara el koyma işlemi hızlandı. 1871'den 1919'a kadar el konulan yedi milyon hektar toprağın el değiştirmesinin düzenlemesini bir hukuk çerçevesine oturtma girişimiydi. Ayrıca yerli otorite ve önderlerin güçlerini büsbütün ortadan kaldırdı.

Fransa'nın çeşitli bölgelerinde toplanan göçmenlerin yanında, İspanya, İtalya, Malta gibi Akdeniz ülkelerinden gelen göçmenler için Fransızlaştırma politikası

⁵⁶ Michel Battesti; "L'Algérie Sous Le Séconde Empire, ou le Rauyome Arabe", *Guerre d'Algérie Magazine*, S.1, Paris, Janvier-Fevrier 2002, s. 44, 45

⁵⁷ Ageron, *a.g.e.*, s. 43-44.

⁵⁸ Stora; *a.g.e.*, s. 24

çerçevesinde düzenlemeler yapıldı. Okullaşmanın yaygınlaştırılması bu amaçlardan biriydi. 26 Haziran 1889'da çıkarılan kanunla Avrupalı göçmenlerin tamamı Fransız vatandaşlığına alınmıştır.

1871'den itibaren Fransa ve Akdeniz ülkelerinden göçler daha da hız kazanmıştır. 1872'de 245 bin olan Avrupalı göçmen sayısı; 1914'te 750 bine ulaşmıştır. Cezayir de bir tarım sektörü yaratılarak, merkezin ihtiyacı olan tarım ürünleri ve sanayiye gereken hammaddeler sağlanmıştır.⁵⁹

1898 – 1900 yıllarında Cezayir'deki Fransız nüfus artık ekonomik serbestliğe kavuşmuş, kendi bütçelerini belirleyecek bir meclise kavuşmuştur. 1898 yılında Avrupalılar arasında var olan Yahudi düşmanlığı siyasî bir harekete dönüştü. Yahudilerin doğrudan Fransız vatandaşlığına alınmasını kabullenemediler ve Cezayir'de 1898'de caddelerde Yahudi karşıtı gösteriler düzenlediler. Avrupalılar asıl istekleri yönetim ve malî konularda merkezden bağımsız hareket etmek istiyorlardı. Kendi bütçelerini kendileri belirlemek istiyorlardı. Avrupalı göçmenler, 29 Aralık 1900'de isteklerini elde ederek kendi sivil yönetimini ve bütçesini belirleme hakkını kazandılar.⁶⁰

Müslüman Cezayirli köylülerin durumuna gelince, % 52'si XX. yüzyılın başında kendi toprağını işliyordu. % 30'u yarıcı, % 12 si tarım işçisi, % 5'i çiftlik sahibi idi. 1930'a gelindiğinde toprak sahibi yerlilerin oranı % 24'e tarım işçisi % 58'e çıkarken çiftlik sahibi oranı % 2'ye düştü. Üstelik Cezayir'deki tarım üretiminde ki payı oransal olarak gerilemiş işledikleri toprağın büyüklüğü de bölme sebebiyle gittikçe küçülmüştür. Müslümanlar artan bir oranda mülksüzleştirilerek, mevsimlik tarım işçisi haline getirilmiştir. Yerliler arasında şehirleşen nüfus oranı da çok düşüktür. 1886'da şehirde yaşayan yerli nüfus % 6,9 iken, 1906'da 7,6, 1831'de ise % 10,8'dir.

Fransa, Cezayir'de sömürge yönetimin işleyişini sağlamak için geleneksel yapının yok edilmesi siyasetini gütmüştür. III. Cumhuriyetin asimilasyon uygulamalarının en belirgin özelliği yerlilerin geleneksel toplum yapısını ortadan kaldırmak olmuştur. 1905'te laiklik uygulamasına geçmesine rağmen Fransa ve Cezayir'deki Avrupalı göçmenlere uygulanan yasa yerlilere uygulanmamıştır. Fransa, Cezayir'de Müslümanlar arasında din eğitimi ve ibadeti kontrol altına almıştır.

⁵⁹ Stora; *a.g.e.*, s. 18

⁶⁰ Ageron; *a.g.e.*, s. 55-56.

Zaviyelerin sayıları azaltılarak çok sıkı kontrol edilmiş, Ulemanın yetiştiği medreseler ve Kur'an kurslarının sayıları düşürülmüştür. İmamları ve din adamlarını kendi açtığı üç medreseden tayin ederken, maaşlarını devlet ödemiştir. Oysa Fransa'da 1905'ten sonra devletin kiliseye bir katkısı yoktur. Arap dilinin öğretimi gönüllü hale getirilmiş, zaman zaman hac ibadeti için Mekke'ye gidenlerin sayısında sınırlamalara gidilmiştir. Ayrıca yerliler arasında Arap-Berberi ayrımı yaparak Müslüman topluluklar arasında ayrımları derinleştirmeye çalışmıştır. Örneğin Berberilerin, Arap ırkından olmadığını, kökenlerinin Avrupa'dan geldiğini, kültürlerinin Hıristiyanlığa daha yakın olduğu tezi işlenmesine rağmen bu ayrıştırma siyaseti başarılı olamamıştır. Fransa'ya yakınlığı ve gözetilmesi açısından Hıristiyan kökenli göçmenler, Yahudiler, Berberiler ve Müslüman Araplar gibi bir zincir oluşturulmuştur.

Cezayirli Müslümanlara uygulanan vergilendirme de Avrupalılardan farklıdır. 1919'a kadar yerliler "Arap vergisi" ödemekle yükümlüydüler. Bu uygulama 1919'a kadar sürmüştür. 1885–1890 arasında 40 milyon 800 bin Frank vergi ödeyen Müslümanlar, 19 milyon frankını Arap vergisi olarak ödemiştir. XX. yüzyılın başında Müslümanlar Avrupalılara göre iki kat fazla vergi ödüyordu.⁶¹

1.6.3. Fransa'nın İki Savaş Arasında İzlediği Cezayir Siyaseti (1914-1939)

Cezayirli Avrupalıların, Birinci Dünya savaşından sonra göreceli iyi durumu 1929 Dünya ekonomik krizinden sonra sorunlarla karşılaşmıştır. Krize kadar ihracatta ağırlıklı olarak tarım sektörü karlı durumdaydı. 1930'dan sonra fiyatların ucuzlaması, ihracatın durması, ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Sonuçta, köyden şehre bir nüfus hareketi başlamıştır. Müslüman nüfus, 1920 ile 1940 arasında beş milyondan yedi milyona çıkmıştır. Tarımda makineleşme işsizliğe yol açmıştır.⁶²

⁶¹ Ageron; *a.g.e.*, s. 60-71.

⁶² Bernard Droz; Evelyne Lever; *Histoire de la Guerre D' Algérie (1954- 1962)*, Edition du Seuil, Paris, 1982, s. 24.

1936'da Fransa'da sol partilerin birleşmesiyle, Halk Cephesi adı altında iktidara gelen Blum Violet Hükümeti, 24 bin Müslüman Cezayirliye seçme hakkı verdi. Oysa yaklaşık yedi milyon Müslüman Cezayirliye karşı yaklaşık bir milyon Avrupalı göçmenin, 200 bin seçmeni vardı. Müslümanlar lehine bir diğer iyileştirme de, 7 Mart 1944'te yerlilerin Ceza Kanunu ortadan kaldırılarak, diğer Avrupalı Cezayirliyle aynı kanuna tabi tutulmalarıdır. 20 Eylül 1947'de ise siyasi, medeni haklar kamu hizmetinde eşit hale getirildi.⁶³

Satırbaşları ile verdiğimiz bu bilgiler, Fransa'nın Cezayir için düzenlediği kanunlar çerçevesindeki genel politikasıdır. İzlenen siyaset 1830'dan itibaren askeri yönetim adı altında Avrupalı bir nüfus, onlarla sağlanan topraklar ve yerleşim yerleridir. Aynı zamanda askeri harcamalarını karşılayacak Cezayir işgalini tamamlama sürecidir. Yönetim işleyişi, 1870'e kadar askerlerden oluşan valiler tarafından yürütülmüştür.

1870'den itibaren ise Cezayir doğrudan içişleri bakanlığına bağlanarak Fransa'nın bir parçası olduğu gibi; Cezayir'i sivilleştirme adı altında halkı üç hukuksal kategoriye ayırmıştır. Yerliler, Avrupalı Cezayirli ve Yahudiler yerlilerin korunmalarını ayrı bir hukuk çerçevesine oturtmuştur. Yahudiler de 21 Temmuz 1871'den itibaren Fransız vatandaşlığına alınmıştır. Fransız işgalinden itibaren Cezayir'in tarihi iki farklı gelişim izlemiştir. Fransa'nın işgali ve yerleştirdiği göçmenler için uyguladığı siyaseti; bu siyaset karşısında Cezayir halkının 130 yıllık direniş öyküsü, Cezayirli kurtuluş mücadelesinin önemli bir parçasıdır.

Fransa, Cezayir'i bir fetih anlayışıyla işgal ederek yerleşmeye başlamasına rağmen, başlangıçta yerleşmek isteyen askerlere toprak vermeyi amaçlayan Fransa, askerler tarımdan anlamadığı için politikası başarılı olamamıştır. 1834'ten itibaren ülkesinden ve diğer ülkelerden yerleşimcileri taşıyarak kendisine bağlı bir topluluk yaratmıştır. Askerî egemenliğini, yerleşimciler ve yerlilerin hukukunu oluşturarak siyasal ve ekonomik bir düzen hazırlamıştır. Fransız Devleti sömürge hukukunu bu yolla meşrulaştırırken, devlet yaptığı masrafları yerleşimcilere harcayarak onları zenginleştirmiştir. İç politikasında oluşabilecek tepkileri dengelemek için, iç politikada meşru Cezayir yönetimini oluşturmaya öncelik vermiş; yerleşimcilere Fransız vatandaşlığı vererek Fransa iç hukukuna bağlamış, böylece yabancı müdahalesinin de

⁶³ Patrick Weil; "Le Statut des Musulman, en Algérie Coloniale, Une Nationalité Française De Nature Européen", *Universty Enstitute*, Florance, 2003. s. 19.

önüne geçmiştir. Tunus'ta Tunus beyini borçlandırarak imtiyazlar elde etmesine rağmen, Cezayir'de doğrudan masraflar yaparak, merkezin bütçesinden karşılamıştır.

Cezayirli yerlilere eşit statü vermeyen Fransa, eşitsizliği ekonomik ve siyasi çıkarları için kullanmayı bir politika haline getirmiştir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nda Cezayirli Müslümanları, Fransız vatandaşlarından daha fazla askerlik yapmakla yükümlü kılmış, 1919 yılına kadar Müslümanlardan, Avrupalı yerleşimcilere göre iki kat vergi almayı sürdürmüştür. Fransa'da ihtiyacı olan kol gücünü artan sayıda Cezayirlilerden ve diğer Kuzey Afrika memleketlerinden karşılamaya devam etmiştir. Bütün bu izlenen siyaset karşısında Cezayirli Müslümanların siyasal örgütlenme arayışı ancak Fransa'ya işçi olarak gitmeleriyle başlamış, böylece Cezayir milliyetçiliğinin fikirsel temelleri atılmıştır.

Gelişmelere paralel olarak, dönemin Fransız siyasetinde kısmî iyileştirme arayışları başlamasına rağmen fikirsel ve siyasal gelişmeler Cezayirli arasında hız kazanmıştır. Üstelik yapılan iyileştirmeler Cezayirli ekonomide bir iyileştirme sağlamamıştır. 1919 yılında Müslümanlara uygulanan vergi yükü hafifletilmesine rağmen, üretim ve gelir miktarları düşmeye devam etmiştir. Eğitim oranının artışı Avrupalı yerleşimcilerin oranına göre düşük kalmıştır. Siyasal temsil hakları sınırlı kalmıştır.

1.6.4. Fransız Siyaseti Karşısında Cezayirli Durumu

Osmanlı döneminde geleneksel aile bağları ile birbirine bağlı aşiretler Cezayir'de genel halk örgüsünü oluşturuyordu. Aileden aşirete aşağıdan yukarıya doğru yerel beyler ve beylerin bağlı olduğu üç bölge'ye ayrılmış yönetim biriminin egemenliği altında yaşayan Cezayirli, Müslümanlık inancı ile de halifelğe bağlılık duygusunu taşıyorlardı. Osmanlı Padişahı, en üstten Müslüman halkın en alt bireyine kadar meşruluğunu tamamlıyordu. Toplum katmanlarının yönetici ve yönlendiricileri merkezî hükümetin temsilcisi dayı, aşiret reisleri, tarikat önderleri, güvenliği sağlayan askerlerden bir üst yapı ve bunların egemenliğinde bulunan halk vardı. Kıyı şehirlerde ticaret ve korsanlık, kırsalda tarım ve hayvancılık yaşam biçimi idi. Anlaşmazlıklar genelde paşa halk ve Anadolu'dan gelen askerlerin Cezayirli kadınlarla evlenmesinden

doğan kişilerin oluşturduğu kuloğulları arasında olurdu. Çatışma nedenleri yenîçerilerin paralarının geç ödenmesi, ya da vergileri toplama görevlerini kuloğullarının üstlenmesindedir. Kısacası istenen vergilerin ağır gelmesi nedeniyle halk arasında zaman zaman hoşnutsuzluklar yaratmasıdır. Yaşanan olumsuzluklara rağmen Osmanlılar Cezayirlilerin yaşayış biçimine, dillerine, geleneklerine müdahale etmemiştir.

Fransızların gelişi, Osmanlıların temsilcisi Dayının çekilmesiyle var olan hiyerarşik yapıyı alt üst ederek, aşiretler arasındaki bozulan denge, güç mücadelesine dönüşmüştür. Meydana gelen ekonomik, sosyal ve hukuksal değişim işgal süreciyle birlikte asıl düşmanın Fransa olduğu anlayışının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Fransa tarafından aşiret reislerine önerilen işbirliği teklifleri çoğu aşiret liderleri tarafından geri çevrilmesine rağmen, Fransız işgali ve maruz kaldıkları zorluklar, Cezayir'in batı bölgesinde yaşanan kısa bir kararsızlık devresinden sonra kabileler Abdülkadir'in etrafında birleşmişlerdir.⁶⁴

Fransa, işgalini genişlettikçe gelen kolonlara yerleşim yeri açma ihtiyacından, müsadere yoluyla Cezayirlileri yerlilerin mülklerine el koymaya başlamıştır. El koymanın şekli genelde zor yoluyla (*müsadere*) oluyordu. Toprağını kaybeden köylüler, önce yarıcı konumuna düşerken, gittikçe büsbütün işlerini de kaybederek şehirlere başka bölgelere göç etmeye başladılar. Yerlilerin topraklarına el koyma işlemi kıyıya yakın yerleşim yerlerinden başlayarak, yavaş yavaş ihtiyaç oldukça iç kesimlere doğru yaygınlaşmıştır. Göçmen nüfusun eline geçen yerler hükümet memurları tarafından doğrudan yönetilmeye başlamış; ülke yönetimi Avrupa'dan gelen sömürge halkının eline geçmiştir.⁶⁵ Böylece ekonomik hayata, memuriyete, ticarî tarım yapabilecek topraklara, Avrupalı ve yerli Yahudi tüccarlar hâkim olmaya başlamıştır. Bütünüyle fethedilmiş ve yoğun bir biçimde yerleşime açılmış bölgeler

⁶⁴ Türkkiye Ataöv; *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, 1975, s.143. "Fransız işgali başladığı zaman General Bourmont'nun Müslümanlar dinlerinde serbest bırakılacaklardır; yerliler hangi sınıfta olursa olsunlar özgür olacakları, Hitler'den çok önce, General Bugeaud Cezayirlerin kollarına "muti Arap" anlamına gelen bir işaret taşımaları zorunluluğunu koymuştu. Montagnac adlı bir Fransız subayı da mektubunda şöyle diyordu: "Yakaladığımız Cezayirli kadınlara ne yaptığımızı soruyorsun. Bir kısmını rehine alarak elimizde tutuyor, geri kalanını artırma usulüyle hayvanlar misali askerlerimize veriyoruz... Son dört aylık harekâtımız sırasında tanık olduğum şeyler en katı yürekleri bile yumuşatır... On beş yaşın üstünde bütün erkekleri öldürüyor, kadın ve çocukları alıp Margueses Adaları ya da başka yöne giden bir gemiye bindiriyoruz. Bir kelimeyle ayaklarımızın dibine köpekler gibi kapanmayanlara ölüm" (Humbaracı, op. Cit., s.24- 25)

⁶⁵ Albert Hourani; *Arap Halkları Tarihi*, İstanbul, İletişim Yay., 1997, s. 321.

1840'ta Fransız yönetim sistemi içinde özümserenerek, göçmen nüfusun elinde bulunan yerel hükümetin memurları tarafından doğrudan yönetilmeye başlanmıştır. Daha önce hükümet ile Müslüman nüfus arasında aracılık yapan yerli seçkinler tâbi memurlar konumuna indirgenirken, Avrupalı yerleşimcilerin yoğunlaşmadığı yerler askerî yönetim altında kalmasına rağmen, sömürgeleştirme politikasının başarısı yaygınlaştıkça askerî yönetim alanları görece küçülmüştür. Yerlilerin mülksüzleştirilmesi ve göçmenleştirilmesi Avrupalı yerleşimciler için ucuz iş gücü ve ucuz toprak edinme gibi avantajlar sağladığından, onlar izlenen siyasetin devam ettirilmesini istiyorlardı. Ülkenin tamamen Fransızlaştırılması yerine, kendilerinden başka bir dili konuşan topluluk olduğu düşüncesini yaygınlaştırarak, Arap halkının varlığı ve ülkenin gerçek sahipleri olduğu gerçeğini yadsıyorlardı. Artık göçmenler merkezdeki Fransız siyasetçileri ile de iyi ilişkiler kurduklarından, etkili bir lobi oluşturarak işlerini sorunsuz bir şekilde hallediyorlardı.⁶⁶

III.Napolyon iktidarı döneminde, yerlilere kara ve deniz ordusunda bazı sivil görevler verilmeye başlandı. Seçilmiş temsilciliklerde, küçük yerleşim birimlerinde ve belediye meclisinde yerlilerin temsil hakkı çok sınırlandırılarak, küçük yerleşim birimlerinde belediye meclisinde yerlilerin temsil hakkı üçte bir oranına çekilmiş, 1884'te bu hak dörtte bir indirilmiştir. Müslüman üyelerin belediye meclisine seçilme hakları bulunmazken, 1873 yerli kanunu ile birlikte 1876, 1877, 1881 yıllarında yapılan değişiklikler ve eklemelerle yerlilerin hakları kısıtlanırken yerliler aleyhine yeni ceza yasaları getirildi. Örneğin; izinsiz toplantı, seyahat kâğıdı olmaksızın yaşadığı yerleşim yerinin dışına çıkma, görevi sırasında ya da dışında görevli memura sözle veya davranışla hakarete bulunması bir yerli için suçtu ve bu suçları işleyen Müslüman, para ya da hapis cezasına çarptırılırdı. Eğer orman yangını söz konusu ise bu ceza o yerleşim yerinde oturan bütün Müslümanlara verilirdi. Yerleşim yerleri tamamen Müslümanlardan oluşmuşsa cezayı sulh yargıcı verirdi. Avrupalılarla karışık bir yerleşim yeri ise o köyün yöneticisi verirken,⁶⁷ yöneticiliğe mutlaka Avrupalı göçmenden bir kişi atanırdı.

Cezayirli bir Müslümanın Fransız vatandaşı olabilmesi için 1865 yılından itibaren yasalar çıkarılmasına rağmen, uygulanan formaliteler geçişi adeta imkânsızlaştırıyordu. Bir Müslüman'ın Fransız vatandaşlığına geçmesi için dininden,

⁶⁶ a.g.e.; s. 322.

⁶⁷ Weil; a.g.e., s. 2.

bağlı olduğu kabile geleneklerinden vazgeçmesi gerekiyordu. Bu şartları kabul etse bile dosyası yönetim tarafından incelenir; uygun görülürse kabul edilirdi. 1865, 1915 yılları arasında 2396 Müslüman Fransız vatandaşlığına kabul edilmiştir. Görüldüğü gibi elli yılda vatandaşlığa kabul edilen yerli sayısı çok düşüktür.

Fransız vatandaşlığına geçenler genelde askerlik hizmetlerinde ya da çeşitli memurluklarda bulunmuş kişiler olmakla birlikte, Müslüman yerliler getirilen zor ve aşağılayıcı hükümlerden dolayı istekli olmamışlardır.⁶⁸

Cezayir’de ilkokulların 1890’dan itibaren yaygınlaşmaya başlaması, az sayıda Müslüman’ın Fransızca eğitim yapan okullara çocuklarını göndermeye başlaması, ülkede Avrupalı göçmenleri rahatsız etmeye başlamıştır. Görüldüğü gibi Cezayirli yerliler dillerinden ve dinlerinden dolayı aşağılanırken, Avrupalılarla kısıtlı da olsa aynı dili konuşması da rahatsız etmektedir. Avrupalı yerleşimciler elde ettikleri ekonomik ve siyasal ayrıcalığın, Müslümanların kendileri ile aynı dili konuşması, çocuklarının aynı okullarda eğitilmesi ile ellerinden gideceği korkusunu içten içe yaşamaktadırlar. Fransız okullarında okutulan eşitlik, özgürlük, milliyetçilik kavramlarını yerlilerin de Fransız dili ile tanıyacak olmaları tedirginliğin esas nedenidir. Yerlilerin Fransız dilinden bu kavramları tanımaya başlamaları, XX. yüzyılın başlarından itibaren yerliler arasında başlayan siyasal hareketler göçmenlerin korkularında haklı olduklarını göstermiştir. Pek az Müslümanın Fransız okulları ya da üniversitelerinde okumalarına rağmen, Cezayirli yerlilerin siyasallaşma hareketleri bu çocuklar arasında başlamıştır. Fransa’nın Avrupalı göçmenler için açtığı Cezayir Üniversitesi, sınırlı sayıdaki Cezayirli yerlilerin eğitim gördüğü ve bağımsızlığı için mücadele edeceği fikirleri öğrendiği yerler olmuştur.⁶⁹

Diğer yandan, işgalden itibaren, başlangıçta uzun süreli bir direniş ve devamında çıkan irili ufaklı çok sayıda isyanlarla, Cezayir halkı özgürlüğüne kavuşuncaya kadar mücadele etmiştir. İsyancılar 1954’e kadar yöresel olduğu kadar uygulanan politikalara karşı tepki niteliği taşımıştır. Siyasal örgütlenmelerden yoksun, liderleri genelde o yörede etkin olan önderlerdir. Bunlardan belli başlıları şunlardır.

1-Şeyh Buzion İsyanı 1848

2-Lagvat İsyanı 1851

3-Dujurdura İsyanı 1851- 1857

⁶⁸ *a.g.e.*; s. 11

⁶⁹ Hourani; *a.g.e.*, s. 385.

- 4-Şerif Başağa İsyanı1851- 1859
- 5-Leyla Fatma N' sumer İsyanı 1857
- 6-Uled Sidi Şeyh İsyanı 1864- 1881
- 7-El Mokrani İsyanı 1871⁷⁰
- 8-Mulay El Sekfa İsyanı 1871
- 9-Dazis El Amiri İsyanı 1876
- 10-Aurès İsyanı 1879
- 11-Touares İsyanı 1881
- 12-Şeyh Buama İsyanı (1881- 1908)
- 13-Beni Şükran İsyanı 1914
- 14-Aurès İsyanı 1916⁷¹

26 Ağustos 1881'de Cezayir'in Fransız topraklarına doğrudan bağlanmasıyla birlikte, eğitsel ve kültürel faaliyetler de ivme kazanmaya başladı. 1880'de Alger Üniversitesi, 13 Şubat 1883'ten itibaren yerliler için ilkokullar açıldı Avrupalı nüfus ekonomik özerkliklerini elde ederek, kendi bütçelerini yapmaya başladılar.

Fransa merkezde iş gücüne ihtiyaç duymaya başlayınca Berberiler arasından seçtiği 10 bin kişiyi Fransa'ya işçi olarak getirmiştir. 1907 ile 1913 arasında 10 bin Cezayirli artık Fransız endüstrisi için çalışıyordu.

Birinci Dünya Savaşı çıkınca silah fabrikaları ve orduya insan ihtiyacı doğduğundan, 1916'da Savaş Bakanlığında sömürge işçileri bölümü kuruldu. Asker alma zorunlu hale getirildi.⁷² 1912'de silâh altına alınmaya karşı çıkan Cezayirli Müslümanlar ayaklanarak, karşı çıkanlar; özellikle Kuloğlu sülalesinden gelenler, Suriye'ye sürgüne gönderildiler. Savaşa katılan genç Cezayirliler ise hizmetleri karşılığında kanun önünde eşitlik, “Yerli Kanunu”nun ortadan kaldırılması, yerli

⁷⁰ Fransa-Almanya savaşından yenik çıkan Fransa, Cezayir'de askerî bakımdan zaaf göstermeye başladı. Cezayir'de Yahudilere tanınan vatandaşlık hakkı yerliler üzerinde hoşnutsuzluklar yarattı. Yerel kabilelerin ileri gelenleri Fransa'nın savaş yorgunu halinden yararlanarak ayaklandı. 19870'te Mokrani ayaklanmayı başlattı. 8 Nisan 1871'de Rahmaniya tarikatının Lideri Şeyh El-hattat ile birleşerek kutsal savaş başlattı. Ayaklanma Cezayir'in üçte birine yayılarak 100.000 kişilik bir güce ulaştı. 5 Mayıs 1871'de Mokrani öldü. 18727'nin başlarında ayaklanma bastırıldı.Cezayir'de19.yüzyılda patlak veren en büyük ayaklanmadır. Bu ayaklanmadan sonra Fransa yerlilerin daha çok toprağına el koymuştur. Bkz. Bernard Droz; “Algerie: Main Basse Sur les Terres”, *Les Collections De l'Histoire*, Paris, Avril, 2001, s. 54.

⁷¹ “Evenement”, *www.Inouembre54.com* Cezayir, 29.08.2006, (Bu sitedeki bilgiler Cezayir'in Mücahidin Bakanlığından alınmıştır.) 24.02.2006.

⁷² Secheud Jean Philippe; “Memoires d'Algérie Année de L'Algérie Développement Culturel et Direction de Projét Université Lumirère”, Lyon, 2, Septembre 2003, s. 12.

mahkemelerinin kaldırılması, vergide eşitlik, siyasal haklar isteyerek, isteklerini Cezayir’de Fransızca yayınlanan gazetelerde dile getirdiler. Bu isteklere Avrupalı Cezayirli karşı çıktılar.⁷³ Sonuçta Birinci Dünya Savaşı’na 155 bin Cezayirli Müslüman’dan, 25 bini hayatını kaybetti. Bir başka hesapla 20 ile 40 yaş arasındaki Cezayirli Müslüman’ın üçte biri Fransa adına, gerek cephede gerek silah fabrikalarında savaşa katıldı. Sadece silah fabrikalarında çalışan 130 bin Mağripli işçinin 80 bini Cezayirli idi. Yaşam koşulları açısından askerlerden farkı olmayan işçiler her türlü konfordan yoksun olarak sömürge subaylarının emrinde çalışıyorlardı. Mağripli işçilerin askerî koşullarda çalışmasının amacı disiplin sağlamaktan ziyade, Fransa’nın ülkelerinde kurduğu düzene karşı her türlü yıkıcı düşünce akımlarının yaymalarını önlemektir. İşçiler arasında böylesine bir akımın gelişmesi savaşta olan Fransa için, üstelik savaş için silah üreten fabrikalarda önüne geçemeyeceği felakete yol açabilirdi.⁷⁴ Savaş sonunda 1919 Lcosonart Kanunu ile bir takım bireysel haklar verilerek Müslümanlar Cezayir’de belediye meclislerinde temsil edilmeye başlandı. Müslümanlardan alınan “*Arap vergileri*” kaldırıldı. Fakat temsil oranı Müslümanların aleyhineydi. Fransa’da hiçbir mecliste Müslümanlar temsil edilmiyordu.

2. BÖLÜM: CEZEYİR’DE SİYASAL GELİŞMELER

2. 1. ULUSAL BİLİNCİN GELİŞMESİ

⁷³ Robert Gauthier; “1912–1919 Prémier Dérapage de la Politique Algérienne”, *Le Monde Diplomatique*, Paris, Avril 2006, s. 23

⁷⁴ Sechaud; *a.g.e.*, s. 11.

2.1.1. Ulusal Bilincin Gelişmesini Hazırlayan Nedenler

Kısıtlı da olsa Fransız eğitimi alan yerli Müslümanlar ve ekonomik durumu nispeten iyi olan yerliler uygulanan vergi sisteminin hafifletilmesi, kanun önünde eşitlik gibi bazı ılımlı isteklerde bulunmaya başladılar. 1911 yılından itibaren Müslümanların askere alınması ve Avrupalılara göre iki kat fazla askerlik yapması yeni rahatsızlıklar yarattı. 1914 yılından itibaren “Genç Cezayirli” derneği kanun önünde eşitlik ve Müslümanların temsil hakkının verilmesinde ısrar etmeye başladılar. Fakat dernek taraftarları ikiye bölündü. Bir kısmı Fransız kültürünün özümsemekle Müslüman Fransız olmanın, bir kısmı ise yerli Müslümanlara bütün hakların verilmesi gerektiği yönünde görüş ayrılığına düştüler. Genç Cezayirli faaliyetleri, Cezayirli Müslümanlar arasında siyasal tartışmalara başlangıç noktası oluşturması açısından önemli bir hareket noktası olmuştur.

Silah fabrikalarında, savaş meydanında ayaklanmayan on binlerce Cezayirli yine de dış dünya ile farklı bir ilişkiye girdi. Fransa’daki siyasal örgütlenmeleri, farklı dayanışma biçimlerini, sınıfsal kavramları keşfetti. Savaşın bitiminde vatanlarına geri döndüklerinde farklı duygular içindeydiler.

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı’na katılması ve Şeyhülislamın 23 Kasım 1914’te *Cihad-ı Mukaddes* ilan ederek bütün Müslüman ve Arap dünyasının Osmanlıların yanında savaşa katılması isteği, Osmanlıların beklediği desteği sağlamamıştır. Aksine birçok cephede Türkler karşılarında, müttefiklerin emri altında Müslüman askerlerini bulmuşlar, Irak ve Mısır’da Türk askerleri Müslüman kurşunlarıyla can vermiştir.⁷⁵

Fakat Birinci Dünya Savaşı sürerken ve bittikten sonra Müslüman dünyasında meydana gelen gelişmeler farklı düşünce ve duygular yaratarak önemli sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Türklerin zor koşullar altında Müttefik Fransız ve İngiliz güçlerine karşı yaptığı destansı Çanakkale Savaşı⁷⁶, bütün dünyada Müslümanlar arasında heyecan yaratmıştır.

⁷⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.111.

⁷⁶ Çanakkale Savaşı ile ilgili yayınlanmış çok sayıda kaynak vardır. Bazıları şunlardır: Robert Rhodes James; *Gelibolu Harekatı*, Belge Yay., İstanbul, 1965. *Birinci Dünya Harbinde Tür Harbi Çanakkale Cephesi*, I. Kitap, C.V, Genel Kurmay Yay., Ankara, 1993. İbrahim Artuç; 1915 *Çanakkale Savaşı*, Kastaş Yay., İstanbul, 1992. Dursun Yaşa; *Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk*, Ankara, Atatürkçülük Çalışma Merkezi Yay., 1987.

Birinci Dünya Savaşı diğer Arap ülkelerinin de İngiliz ve Fransız egemenliği altına girmesi, bağlı olduğu Osmanlı Devletinin merkezi ile birlikte emperyalistler tarafından işgal edilmesi sonucunu doğurdu. Dinsel olarak bağlı oldukları halifelik merkezinin işgale uğraması derin bir hayal kırıklığı yaratırken kurtuluş için siyasal arayışlar içine sürükledi. Kurtuluş mücadelelerinin basamaklarını oluşturacak olaylar adım adım gelişmeye başladı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin kazandığı Çanakkale Zaferi Cezayir halkı arasında kulaktan kulağa yayılırken bir coşku yarattı. İtalya'nın 1911'deki Trablusgarb'a saldırısı Türk yandaşlığı yaratırken, Çanakkale Zaferi Kuzey Afrikalı halk arasında bayram havası yaratı.⁷⁷ Müslüman dünyasının Osmanlıya karşı karışık duyguları XX. yy.ın başından itibaren çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. İtalyanların Libya'ya saldırması, Osmanlıların Balkan Savaşındaki başarısızlıkları 1914'te Birinci Dünya Savaşına katılmaları, Çanakkale Zaferi, dünyada Müslümanlar arasında öfke, umut, umutsuzluk, coşku duygularını bir arada yaşatıyordu. İtalyanlara karşı Trablusgarp'ta yapılan savaşta bölge Müslümanları Osmanlıyı desteklemiş, Balkan savaşları, Hıristiyanların Müslümanlara karşı saldırısı olarak algılanmıştır. Birinci Dünya Savaşında Arapların Osmanlıya karşı isyanı Afganistan ve Hindistan'da ihanet olarak nitelendirilmiştir. Osmanlıların 1918'de savaşı kaybetmesi, Osmanlı mitinin sarsılmasına yol açmıştır.⁷⁸

İşgal güçlerine karşı Atatürk'ün önderliğinde verilen Kurtuluş Savaşı ve zaferi Cezayirliler arasında sevinçle karşılanırken müttefiklere karşı kazanılmış bu zaferi kendi zaferleri gibi algılamışlardır. "Kemal Paşa" adının kulaktan kulağa yankılanmasını Cezayir milliyetçi önderlerinden Ahmet Messali Hac anılarında şöyle anlatmaktadır:

"1919 yılının sonuna doğru bir gün akşam vakti babam son sigarasını sararken, İstanbul'un müttefikler tarafından işgalinden dolayı çok mutsuzdu. Fakat birçok asker ile isyan bayrağını çeken büyük bir paşa geliyor dedi. Bu haberi

⁷⁷ Benjamin Stora; "L'Empire Ottoman et la Turquie Kemaliste Dans la Consciens Algérienne du Debut du Vingtième Siècle", *Cahier Du GETC (Grupe d'Etude Sur la Turquie Contemporain)*, S. 3, Paris, Automne 1987, s. 138.

⁷⁸ François Georgeon; "Kemalisme et Monde Musulman (1919–1938): Quelques Points du Repère," *Cahiers du GETC (Groupe d'Etude Sur La Turquie Contamporaine)*, S.3, Paris, Automne 1987, s. 6–7.

*arkadaşlarından alıyordu. Haberini aldığı söz konusu Paşa'nın adı Mustafa Kemal idi.”*⁷⁹

Cezayir’de Atatürk’ün saygınlığı ve popülaritesi, kazanmanın ve başarının simgesi olarak günden güne artıyordu. Cezayir siyasal önderleri ve aydınları tarafından İslam kahramanı olarak kabulünden, ülkesini ortaçağ karanlığından kurtaran, kısa zamanda büyük yenilikler yapan laik, sivil, İslam dünyasına örnek olacak bir devlet adamı görüşüne taşınmıştır. Abdülkerim, Ferhat Abbas, Habib Burgiba gibi Kuzey Afrikalı siyaset ve devlet adamları Atatürk’ten etkilendiklerini açıkça söylemişlerdir.⁸⁰ Cezayirliilerin bu anlatımı aynı zamanda, Kuzey Afrika ve Osmanlı Arap dünyası arasındaki farkı da ortaya koymaktadır.

1917’de ABD Başkanı Theodor Wilson’un “halkların kendi kaderini belirleme hakkı” için yayınladığı bildiri bütün Arap dünyasında olduğu gibi, Cezayir siyasî önderleri üzerinde de etki uyandırmıştır. Cezayir milliyetçi önderlerinden Abdülkadir’in torunu Emir Halid, ABD başkanı Wilson’a 1919’da mektup yazarak Birleşmiş Milletler himayesinde geleceğine karar verecek olan temsilcilerin kendileri tarafından serbestçe seçilmesi isteğinde bulundu.⁸¹ Aynı yıllarda ABD’nin kurtarıcılığı Türkiye’de de devlet adamları ve aydınlar arasında tartışılıyordu. Ülkenin ağır ekonomik koşulları ve müttefiklerin işgali karşısında Amerikan himayesine girmeyi bir kurtuluş çaresi olarak görenlerin sayısı azımsanamayacak ölçüde idi. 4 Eylül 1919’da başlayan Sivas Kongresinde en çok tartışılan bir konu olan Amerikan Mandacılığı Mustafa Kemal Paşa’nın kesin olarak karşı durmasıyla reddedilmiştir.⁸² O yıllarda Cezayir ile Türkiye arasındaki farkı belirtmek açısından ve Cezayirli siyasal önderlerin Atatürk’e hayranlığının nedenlerini değerlendirmek açısından karşılaştırılması önemlidir.

⁷⁹ Stora; a.g.m., s. 141.

⁸⁰ Georgeon; a.g.m., s. 21.

⁸¹ Ali Benali; *Essai de Typologie d'un Genre , L'Essai Magribin*, Aix Province Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, These de 3. Cyle, Paris, Fevrier 1980, s. 155.

Emir Halid, Suriye’nin Şam kentinde doğdu. Ailesi 1892’de Cezayir’e yerleşti. 1893’te Askerî okula girdi, fakat bitirmeden terk etti. Cezayir’de mevcut yönetimi muhalif fikirleri vardı. Fakat babasının ısrarı ile askerî okula dönerek teğmen olarak mezun oldu. Fransız vatandaşı olmayı reddetti. Yabancı askerî birliklerde yerli subayı olarak kaldı. 1897’de Sipahi Birliğinde teğmen olarak Medea’da görevlendirildi. 1913’te Alger’de “Genç Cezayirliiler” le iletişime geçti. 1914’te Fransa’da görevlendirildiği sırada verem oldu. Emekliye sevk edilince 1919’da Alger’ye yerleşti. Benali; age., s. 155.

⁸² Bkz. Kemal Arıburnu; *Sivas Kongresi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1997, s.105-127.

Öte yandan farklı bir dünya olan, 1917 Sovyet Devrimi ve sonrasında komünist partilerinin sömürge haklarının kurtuluşuna destek verilmesini programlarına almaları, diğer sömürge ülkelerinde olduğu gibi Cezayir’de de yankı bulmuştur.

2.1.2. Cezayir Milliyetçi Önderlerinin Ortaya Çıkışı

Cezayir’de okullaşma oranının artmaya başlaması, Cezayir Müslümanlarının erkek çocuklarının az sayıdaki bu okullara devam etmeleri, Cezayir’den Fransa’ya işçi göçü, Cezayirli yerlilerden toprak sahibi olanların sınırlı bir orta sınıf oluşturmaya başlamaları, belediye meclislerinde yerlilerin temsil hakkı elde etmeleri; ülkede gelecekteki siyasî oluşumun temellerini atmıştır. Abdulkadir’in torunu Halid İbni El Haşemi İbni Hac Abdulkadir, ailesinin Cezayir’e yerleşmesiyle askerî okula gitme şansını elde etti. Şansını diyoruz, bu tarihte pek az yerli askeri okula gidebilirdi. Teğmen olarak Birinci Dünya Savaşına katıldıktan sonra 1915 yılında askerliği terk ederek Alger şehrine yerleşti. “Genç Cezayir” Örgütü ile iletişime geçerek 1919 yılında siyasi çalışmalara başladı. Cezayir’de *İkdam* gazetesini yayınladı. Verdiği konferanslarda 1789 Fransız devriminin ana prensibi, *eşitlik, özgürlük, kardeşlik* ilkesini temel alan, İslâm kardeşliği ve dayanışmasını vurgulayan konuşmalarla yerlilere haklar tanınması taleplerinde bulundu. Yaptığı çalışmalar Cezayir halkını cesaretlendirdi. Emir Halid ismini alarak dedesinin mirasını aldığını işaret etti. 1924 yılında Fransa’ya sürgün edilmesine rağmen, orada konferanslarına devam etti. Böylece hak isteme temelinde başlayan Cezayir milliyetçiliğinin uyanışını sağladı.⁸³

Emir Halid, Fransa Komünist Partisi bünyesinde sömürü altında yaşayan Mağrip işçileri ile dayanışma komitesi kurdu. Fransa’ya işçi olarak gelen Ahmet Messali Hac bu komitede faaliyetlere katıldı. Karizmatik bir kişiliğe sahip olan Hac kısa sürede “Kuzey Afrika Yıldızları”⁸⁴ adlı örgütü kurdu. Örgütte genel sekreterliğe getirildi. Komünist Enternasyonal tarafından 1927’de Brüksel’de düzenlenen

⁸³ Benali; a.g.e., s. 158-159.

⁸⁴ Bk. Mahfoud Kaddache; *Histoire Du Nationalisme Algérien, Question Nationale et Politique Algérienne, 1919–1951*, SNED, Alger, 1980, s. 188. Kuzey Afrika Yıldızı örgütü 1926 ilkbaharında kuruldu. Başlangıçta faaliyetleri ile milli ve Müslüman bir kuruluş olarak görüldü. Fransa Komünist Partisinin örgütün gelişmesinde ve çalışmasında önemli katkıları olmasına rağmen, parti tarafından kurulmamıştır. Kurucuları arasında tanınmış isimlerden Emir Halid milliyetçi bir çizgideydi. Fakat Fransa Komünist Partisi malzeme katkısında bulundu. Örneğin, örgüte büro sağlamak, *İkdam* gazetesinin basımında komünist militanların katkısı sayılabilir. Ayrıca bk. Mahfoud Kaddache, Mohamed Guenacneche; *L’Etoile Nord Africaine 1926-1937*, SNED, Alger, 1980, s.42

Antiempyralist Kongreye katıldı⁸⁵. Bu kongreye Fransa, Belçika ve Alman komünist partilerinin yanında otuza yakın dernek ve kuruluş katıldı. Kuzey Afrika halkları adına Abdülkadir Hacı Ali, Ahmet Messali Hac, Şadli Kayrallah katıldı. Kuzey Afrika ülkelerinin (Fas, Tunus, Cezayir) bağımsızlığı bu kongrede ilk defa telaffuz edilerek; bağımsızlık fikri uluslar arası bir toplantıda dile getirildi. Sonuç bildirgesinde Cezayir'in bağımsızlığı, Fransa işgal güçlerinin ülkeden çekilmesi ve kaynaklarının Cezayir halkı tarafından kullanılmasının yanında el konulan toprakların iadesi, her türlü politik örgütlenmenin sağlanması, Arapça eğitim yapılan okulların açılması, Fransa'yı öne sürülen koşulları kabul etmeye zorlamak için bütün Cezayirli grupların birleşmesi gibi önemli kararlar yer aldı.

Tarafarları Cezayir'de 3000'i bulan Kuzey Afrikalı bu örgütün komünist partileri ile işbirliği yapması kararlaştırıldı.⁸⁶ Fransa tarafından faaliyeti yasaklanan örgüt 1933'te Cezayir'de tekrar faaliyete başladı. Messali Hac altı ay hapis cezasına çarptırılarak, partisi tekrar kapatıldı. Hapisten kurtulan Messali Hac, 1936'da Cezayir'in Halk Partisini kurdu. Fakat Kuzey Afrika Yıldızı hareketini destekleyen Fransa Komünist Partisi, Fransa'da sol partiler arasında anti-faşist cephe kurulmasıyla birlikte Kuzey Afrika'nın bağımsızlığı fikrine destek vermekten çekildi. 1936'da sol koalisyonun iktidara gelmesi Kuzey Afrikalı milliyetçilerde umut doğurmasına rağmen belediklerini bulamadılar. Milliyetçiler Avrupalı sendikaların, Kuzey Afrika'da bağımsızlık hareketlerine daha çok destek vermesini belediler. Fakat Cezayir'in bağımsızlık isteklerine sınıf mücadelesini ve faşizme karşı mücadelenin öncelikli olduğu gerekçesiyle ikinci plana ittiler.

Messali Hac'ın liderliğinde 17 Temmuz 1936'da 5000 Mağripli bir gösteri düzenleyerek, "Kuzey Afrika'ya özgürlük, Suriye'ye özgürlük, Araplara özgürlük" sloganı ile yürüdüler. Messali Hac Cezayir'de de faaliyetlerine devam etti. Fas'ın bir kısmının işgal etmiş olan İspanya'nın, milliyetçi liderlerden Abdülkerim'in serbest bırakılması için Kuzey Afrika Yıldızı militanlarının Franko ile işbirliği yapmalarını, Fransa Komünist Partisi hiç iyi karşılamadı. Kuzey Afrikalı milliyetçileri faşistlerle işbirliği yapmakla suçladı. Onlara tahsis etmiş olduğu dernek binasını tasfiye,

⁸⁵ Besma Lahuri; "Messali Ahmed Dit Messali Hadj (1898–1974)" *L'Ekpresse*, Cezayir, 29 Mayıs 2006.

⁸⁶ Youssuf Grard; "L'Etoile Nord Africain au Congrès Antiempyralist de Bruxelles (1927)" <http://www.icietlabas.lautre.net>, 24 Nisan 2006.

mitinglerine salon bulmada yardımı kesme gibi sert önlemler aldı. 26 Ocak 1937’de sol koalisyon “Kuzey Afrika Yıldızı”nın faaliyetlerini yasakladı. Komünist Partisi Cezayir Halk Partisini emperyalist burjuvaziyle işbirliği yapmakla suçladı. Troçkist, “Uluslar arası İşçiler Partisi” dışında bütün sol partiler, Kuzey Afrikalı milliyetçilere sırt çevirdiler. Böylece Messali Hac ile Fransa Komünist Partisi’nin ilişkileri sona erdi.⁸⁷

Hac, yine iki yıl hapis cezasına çarptırılarak, 1941’de Vichy hükümeti döneminde, 16 yıl çalışma kampına gönderilmesine karar verildi. 1943’te serbest kaldı. Hapisten çıktıktan sonra “Demokratik Özgürlüklerin Kazanılması İçin Bildiri” partisini kurdu. Partisi, 1948 belediye seçimlerinde ezici bir zafer kazandı. Böylece Messali Hac, iki dünya savaşı arasında Cezayir adına en radikal örgütlenmeyi gerçekleştirmiş oldu.

Cezayir’de bir diğer önder de Ferhat Abbas’tır (1899- 1984). 1924 yılında kurulan “Kuzey Afrika Müslüman Öğrenciler Derneği”nin liderlerindendir. 1924–1927 yılları arasında başkanlığını yapmıştır. Eczacılık mesleğinin yanında belediye meclisi üyeliği ve temsilciliği yapmıştır. 1943’te “Cezayir Halkının Bildirisi”, 1946’da kurucu meclis ve Cezayir Meclisi temsilciliklerine seçilmiştir. Öğrencilik yıllarında Emir Halid’in *İkdam* Gazetesine makaleler yazdı. 1935- 1942 yılları arasında Cezayir’de Fransızca yayınlanan *L’Entent* gazetesinde de yazılar yazmıştır. Kaynağını 1789 Fransız ihtilalinden alan Cumhuriyet yönetiminde eşitlik ilkesine dayanan, Fransa ile birleşik bir Cezayir’i savundu. Cumhuriyetin bütün kurumlarının Cezayir’de Müslümanlar için de işletilmesini istemiştir.

Ferhat Abbas 23 Şubat 1936’da *L’Entent*⁸⁸ gazetesinde “Sömürgeci Taşraya Doğru” başlıklı yazısında “*Şayet Cezayir ulusunu keşfetseydim milliyetçi olurum ve onun için ölmekten çekinmezdim. Vatani uğruna ölen insanlar ne kadar saygı değerdir. Benim hayatım bunları aramakla geçti. Ben vatanım için ölmeyeceğim, çünkü böyle bir vatan yok, ben onu bulamadım. Tarihi sorguladım, yaşayanları ve ölenleri sorguladım, mezarlıkları gezdim, kimse bana cevap vermedi. Rüzgâra karşı hayal kurulmaz. Bu ülkede geleceğimizi kesin olarak Fransız eserine bağlamak için renkleri ve düşleri birbirinden ayırdık.*” diyerek Fransa ile birlikte bir Cezayir’i

⁸⁷Youssef Girard; Quand L’Indépendance De L’Algérie Passait Par Nanterre”, <http://www.saphirnews.com>, 11 Mart 2006.

⁸⁸ Entent kelimesinin Türkçe karşılığı; yorum, anlaşma, uyuşma, birleşme bir araya gelmedir.

düşlediğini anlattı. Cevap iki ay sonra Şeyh Abdülhamid Bin Badis'ten geldi. Konstantin'de Arapça yayınlanan Ulema gazetesi olan *Eşşihab*'ta şöyle diyordu:

*“Bu toprağın bütün insanlarından oluşmuş Müslüman Cezayir milletinin varlığını, tarihte arayarak bulduk. Bu ulusun tarihi çok yükseklerden ışık saçıyor. Yeryüzünde bütün ulusların olduğu gibi, bu ulusun da iyi kötü bir geleneği, dili, kültürü, dini vardır. Diyoruz ki asimile olsa bile, Cezayir Fransa değildir, Fransa yapılamaz, Fransa olmak istemiyor. Onun bu günkü sınırları ile belirlenmiş bir toprak parçası var.”*⁸⁹

Cezayirli iki liderin görüş ayrılığının nedenlerini de ortaya koyan bu yazılar aslında 1930'lu yıllarda Cezayir milliyetçi önderlerinin gelecekteki Cezayir üzerine düşüncelerini de yansıtıyordu. Ferhat Abbas, cumhuriyet yönetiminde Batılı kurumların yerleşip işlediği, millî bir devleti kurmanın arayışı içindeydi. Fakat geçmişinde böyle bir yapıyı canlandıracak fikir akımları bir yana, Cezayir bağımsız bir dönem bile geçirmemiştir. Cezayir'in geçmişine bir göz attığımızda, Cezayirli tarafından kurulmuş, yönetilmiş bir ülkeyi bulamayız. Onun içindir ki Ferhat Abbas kafasında taşıdığı Cezayir ile olmasını istediği Cezayir arasında bir bağ kuramaz. Fransa anavatanında işleyen bir cumhuriyet düzeni mevcuttur ve Fransa Cezayir'i fiilen yönetmektedir. İsteddiği Cezayirli Müslümanların, Fransa'daki Cumhuriyet sisteminden eşit olarak yararlanması ve halkın kurumlarla birlikte modernleşme sürecini yaşamasıdır. Ferhat Abbas'ın istediği Cezayir'in kurulması için eksikliği, tam bağımsızlık düşüncesidir. Önce tam bağımsız bir Cezayir ve öncülüğünde modern bir Cezayir düşüncesi yerine, tersinden düşünmüştür.

Abbas, bu düşüncelerini 1943'e kadar savundu. 1943 bildirisi ile bağımsız Cezayir ve Cezayir milliyetçiliğini benimsediğini ilân etti. Eğitimin özellikle kadınların eğitiminin önemini yazılarında vurgularken, örnek olarak Atatürk Türkiye'sini gösteriyordu.⁹⁰ 22 Nisan 1956'da Kahire'de ulusal kurtuluş hareketine katılarak, 1958- 1961 yılları arasında Geçici Cezayir Cumhuriyeti Hükümeti Başbakanlığını yaptı.⁹¹ Ferhat Abbas, Atatürk'ün Türkiye'sinden övgüyle söz etmesine

⁸⁹ Maurus Flory, Robert Mantran; *Les Régimes Politiques Des Pays Arabes*, Paris, 1968, s. 113.

⁹⁰ Leyla Benammar Benmansur; “Ferhat Abbas et la Question de la Femme,” *El Watan*, Cezayir, 7 Mars 2006.

⁹¹ Leyla Benmansur Benammar; “Ferhat Abbas Journaliste a l'Entente (1935–1942)” *El Watan*, Algérie, 19 Şubat 2006.

Amar Belhodja; “L'Ennemi de la Parole Unique” *Le Matin*, Algérie, 19 Fevrier, 2006.

rağmen bağımsızlık savaşına yön veren bir lider olamadığı gibi, istediği Cezayir'in kurulmasını sağlayamamıştır. 1961 yılında geçici hükümetin başkanlığından çekilmek zorunda kalmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşını başlatan Atatürk, hem kurtuluş savaşının liderliğini, hem de savaştan sonra yeni devletin kurucu önderliğini yapmıştır. Atatürk'ün hedefi Kurtuluş Savaşından sonra Osmanlı devletinin iç ve dış hesaplarını temizleyerek, yerine bambaşka bir devlet kurmaktır. Batı devletlerinin garantisine dayanan bir saltanat-hilafet devleti yerine ulus iradesine dayanan ulusal bir devlet kurmakla, verdiği mücadeleyi meşrulaştırmıştır.⁹² Bu nedendir ki Ferhat Abbas'ın bilincinde Atatürk, kendisinin de onun izinden giden bir liderlik yerine, gerçekleştirdikleriyle hayran olunan, siyasî ve düşünsel hayatına esinlenmeler veren bir kişi olmuştur.

Abdülhamit Bin Badis'in mücadelesi Cezayir halkının Müslüman kimliğini kaybetmemesi üzerinedir. Halkın Cezayirli kalmasının koşulu olarak, Arapça konuşmaları ve dini kimliğini korumalarını esas olarak benimsemiştir. Badis ve derneği Müslüman Âlimler Cemiyeti hareket noktalarını buradan başlatmalarına rağmen, onlar da Ferhat Abbas gibi tam bağımsızlık fikrinden hareket edememişlerdir.

1920'den sonra ortaya çıkan Abdülhamid Bin Badis, 1919- 1939 yılları arasında siyasal çalışmalarda, Konstantin şehrinde imamlık yanında dini öğretilerini benimsettirdiği bir öğrenci grubu oluşturmuştur. *Eşsihab* dergisini yayınlarak düşüncelerini halka ulaştırmıştır. 1925 yılında *El Müntekid* isimli gazeteyi çıkararak. Arapça ve Arap kültürünün öğretilmesi için mücadelesini basın yoluyla yapmıştır.⁹³

1931 yılı Mayıs ayında "Cezayirli Müslüman Âlimler Cemiyeti"ni kurarak cemiyetin başkanlığını da yapmıştır. Dernek, Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'un görüşlerini savundu. Bin Badis'in geliştirdiği "*Cezayir vatanım, Arapça dilim, Müslümanlık dinim*" sloganı halk arasında geniş yankı uyandırdı. Abdülhamit Bin Badis 1940'ta öldükten sonra, yandaşları, 1954 yılında başlayan kurtuluş savaşına katıldılar.

Abdülhamid Bin Badis'in düşünce ve amaçlarına gelince; ismini 1920'lerde duyurmaya başladığında, amacı Cezayir kurtuluş hareketini başlatmak değildi. Fransa

Bk. Ferhat Abbas; *L'Indépendance Confiquée (Autobiographie)*, Paris., Flammaron, 1984, s.50.

⁹² Niyazi Berkes; *Türk Düşününde Batı Sorunu*, 1. basım, İstanbul, Bilgi Yay., 1975, s.86.

⁹³ Sabri Hizmetli; *Bin Badis (Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1994, s. 67.

yönetimi altında kültür ve geleneğini kaybetmeye başlayan Cezayirli Müslümanlara, kaybettiklerini kazandırmak, onlara kültürel dini bir kişilik altında Cezayirli Müslüman kimliğini korumasını öğretmekti. Cezayirlilerin sözcüsü, haklarını savunan bir dernek olmanın alt yapısını hazırlama girişiminde bulundu. Bin Badis ve taraftarları Müslümanların Cezayir’de Avrupalılarla eşit haklar elde etmesini, Fransa Parlamentosunda temsil edilmelerini, Arapçanın eğitim dili olmasını, dinî eğitimin yaygınlaştırılmasını istediler. 1940’ta Abdülhamit Bin Badis’in ölümünden sonra, 1955 yılında derneğin liderlerinden Tefvik Medeni, Larbi Tebessi, Muhammed Kahireddin’in kararları Ulusal Kurtuluş Cephesi saflarına katılma yönünde oldu.⁹⁴

2.1.3. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1954’e Kadar Siyasal Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı iki sömürge İmparatorluğu, İngiltere ve Fransa’nın sömürgelerini tasfiye etme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilir. Savaştan sonra sömürge altındaki halkların bağımsızlığa kavuşmaya başlamasıyla, Fransa’nın eski gücünü kaybetmeye başlamış, yerini Amerika ve Rusya’ya bırakmıştır.

Almanların Fransa’yı işgal etmesiyle Cezayir bir süre Fransa direniş hareketine merkez oldu. Cezayir halkının yanında yer almasını isteyen Almanya, Cezayir’i işgal ettiği dönemde, Stutgard ve Berlin’de kurduğu radyolarla Arapça yayınlar yapmıştır. Cezayir’in milliyetçi önderleri Ahmet Messali Hac ve Ferhat Abbas, Nazizme karşı Fransa’nın yanında yer alarak, halkı Almanlara karşı savaşa teşvik ettiler. Her iki liderin de Fransa’nın yanında yer almasının nedenini, siyasî görüşlerinin Nazizmle zıt olması ve siyasal olarak kurduğu ilişkilerin Nazizm karşıtı olmasındandır. Almanya, Fransa ve Cezayir’i işgal ettikten sonra, Fransa’da kurduğu Alman yanlısı Vichy Hükümetinin Cezayirlilere karşı izlediği ırkçı politika, Cezayir siyasî önderlerinin Almanya karşıtı olmalarını hızlandırmıştır. Cezayir’de yaşayan Avrupalı göçmenler Alman işgaline karşı Müslümanlardan daha yakın durmuşlardır.

Diğer yandan, 1941’de yayınlanan ”Atlantik Şartı” sömürgelere kendi geleceğini belirleme hakkı tanıyordu. Zaten 1917 Wilson bildirisinden dolayı ABD’ye

⁹⁴ James McDougall; “S’crire Un Destin: L’Association Des Uléma Dans la Révolution Algérienne”, Newcersy Princeton Üniversitesi, <http://www.icietlabas.net.>, 28.06.2004.

sempati gösteren Cezayirli önderler, Amerikanın önderliğinde müttefiklerin 1942’de topraklarına ayak basmasını özgürlük umudu olarak görmüşlerdir.⁹⁵

Almanlar ülkelerini işgal ettiğinde; Fransa’nın yandaşı olarak değil, kendi vatanları işgal edildiği için savunmuşlar, işgal gücünün ırkçılık gibi başka bir silahının olduğunu keşfetmekte gecikmemişlerdir.⁹⁶

Fransa’nın Almanlar karşısında başarısızlığı Müslümanlar arasında bir hareketlenme yaratmazken, Cezayirli Avrupalılar Cezayir’de bir *Kolon Cumhuriyeti*⁹⁷ kurma hevesine kapıldılar. Alman işgalinden sonra kurulan Vichy hükümeti Avrupalı göçmenleri cesaretlendirdi. 7 Ekim 1940’ta çıkarılan bir kanunla Yahudilerin Fransız vatandaşlığı hakkı iptal edildi. Mareşal Petain, Cezayir Meclisinde Müslümanların eşit temsil edilmesi sözünü verdikten sonra, Ferhat Abbas, Petain’e 10 Nisan 1941’de bir mektup yazarak 6 milyon Cezayirlinin eşit koşullarda Fransız vatandaşı olarak yaşamaya hazır olduğunu bildirdi. Petain, altı ay sonra gerekli yasayı çıkaracağı sözünü vermesine rağmen, bu verilen sözler hiçbir zaman yerine getirilmedi. 8 Kasım 1942’de İngiliz-Amerikan güçleri Cezayir’e geldikleri vakit, Ferhat Abbas ve arkadaşları koalisyon güçleri ile görüşerek, Fransa Cezayir Federasyonu fikrini destekleyecekleri sözünü verdiler.⁹⁸

Cezayirli yerlilerin savaşa katılması koloniler arasında rahatsızlık yaratırken, savaştan sonra Cezayir’in özerkliğe kavuşma isteklerini tehlikeli buluyorlardı. 10 Şubat 1943’te Ferhat Abbas Messali Hac ve Müslüman Âlimler (Ulema), “Cezayir Halkının Bildirisi” yayınladılar. Yayımlanmadan önce Amerikalılarla iletişime geçerek, onların desteğini aldılar. Bildiri Cezayir için bağımsızlık istiyordu. Fransa’nın başında bulunan General De Gaule; 1936’da Blum Violet, Projesiyle 65 bin kişiye Fransız vatandaşlığı sağladığını, yerel meclislerde beşte iki temsil hakkı verildiğini, bunun yeterli olacağını 30 Ocak 1944’de yaptığı bir konuşmada açıklıyordu.

7 Mart 1944’de Cezayirli üç grup birleşerek “Özgürlük ve Bildiri Dostları” birliğini kurdular. Özgürlük bildirisini etkilemek isteyen Fransa, Ferhat Abbas’a baskı

⁹⁵ Ali Makhlouf; “Un Aspect Positif de la Colonisation?” *El Watan*, Cezayir, 05.07. 2006.

⁹⁶ Muhammed Elkurso; “Au Coueur de l’Histoire Algerien et Français”, *El Watan*, Algérie, 09.05. 2006.

⁹⁷ Avrupalı Göçmenlerin Cezayir’de kurmayı düşündükleri devlettir.

⁹⁸ Ageron; *a.g.e.*, s. 91-92.

yaparak koalisyonu bölmek istedi. Fakat başarılı olamadı. 25 Nisan 1945'te Messali Hac Brazzaville Şehrinde hapse atıldı⁹⁹

2.1.4. Mayıs 1945 Setif Gösterisi ve Çıkan Olaylar

Almanya'da Hitler iktidara geldikten sonra, Fransa'nın Kuzey Afrika'da durumunu zayıflatmak için gizli servisler aracılığıyla faaliyetler yürüttüğü iddiaları, Cezayir, Fas, Tunus bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Fransız yazarlar tarafından, Kuzey Afrika'daki Fransa'nın egemenliğini kaybetme nedenleri arasında yer almıştır. Aynı iddia sahipleri, Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franko'nun iktidarı dönemlerinde gizli servislerinin, Fas'ta başlayan Fransa'nın bölgeden tasfiyesine yönelik ya da durumunu zayıflatma girişimleri, bağımsızlık mücadeleleri döneminde devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hitler ve Mussolini'nin tasfiye edilmesine rağmen, Franko yönetiminin, Cezayir bağımsızlık hareketine Fas üzerinden gemilerle silah yolladığını ileri sürmüşlerdir. İtalyan faşist radyosunun Fas'ın bağımsızlığı için yayınlar yaptığı bir gerçektir. Franko'nun iktidarı döneminde milliyetçi Faslılarla gizli bir anlaşma yapmasının nedeni olarak, içeride kendisine karşı mücadele eden cumhuriyetçi İspanyollara karşı işbirliği yapma amacını taşıdığı iddia edilmektedir. Anlaşmanın altyapısını oluşturan nedenler arasında, farklı her iki dinin (Müslümanlık- Hıristiyanlık), Marksistlere, Anarşistlere, sol burjuva seçkinlerine karşı olduğu ileri sürülerek, ortak düşmana cephe oluşturmak olarak gösterilmektedir.¹⁰⁰

Cezayir bağımsızlık mücadelesine karşı mücadele eden Fransız subaylar ve Avrupalı göçmenlerin oluşturduğu “ Özel Gizli Oluşum” isimli faşist örgütün liderleri General De Gaulle'e karşı 1961'de başarısız darbe girişiminde İspanya'ya sığınmışlardır. Franko iktidarı dönemin koşullarına göre, ama her zaman Fransa'nın aleyhine siyaset izlemiştir.

Cezayir milliyetçi önderlerinin yönlendirdiği gerek bağımsızlık mücadelesi taraftarları, gerekse Fransa ile federasyonu savunan siyasi oluşumlar, dönemin

⁹⁹ Muhammed Harbi; “La Guerre d'Algérie a Commencé à Setif”, *Le Monde Diplomatique*, Mai 2005, s. 21.

¹⁰⁰ Mathieu Delaygue; “France Maghreb L'Histoire Interdite”, *Histoire Evenement, Hors du Serie*, Paris, Février, 2002, s.41–45.

değişen konjonktüründe tek yönlü bir yönelim içinde olmamışlardır. 1943'e kadar da birlikte oluşturdukları bir siyasal yol izleyememişlerdir.

Savaştan önce Fransa'da iktidara gelen sol koalisyon Halk Cephesinin Cezayir için vaat ettiği siyasal haklar, Cezayir milliyetçi önderi Ferhat Abbas ve partisinde olumlu beklentiler yaratmıştır. Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesiyle kurulan Alman yanlısı Fransız hükümetine reformlar yapılması için müracaatı, Ferhat Abbas'ın, Fransa'nın reform yapacağı beklentisinin devam ettiğini göstermektedir. Dönemin mevcut hükümeti, bilindiği gibi milliyetçileri oyalamak için altı aylık bir süre isteyerek reform isteklerini ertelemiştir. Savaş öncesi sol iktidarın Müslümanlar için reform sözleri, Avrupalı göçmenlerin kaygılanmasına ve tepki duymasına neden olurken izleyen yıllarda, Alman işgali ile kurulan Alman yanlısı faşist Fransız hükümetinin Yahudi, komünist, mason karşıtı politikalarını benimseyerek, bu siyasetin savunucuları olmuşlardır. Avrupalı göçmenlerin işgal hükümeti ile kurdukları güçlü bağ, Cezayirli milliyetçi önderlerin Koalisyon güçlerinin Cezayir'e çıkmasıyla, Cezayirli siyasî önderlerin ilişki kurmasına neden olmuştur. Koalisyon güçlerinin 12 Ağustos 1942'de yayınladıkları sömürgelere bağımsızlık verilmesi bildirisini bir dayanak noktası olarak görmüşlerdir. 10 Ocak 1943'te Cezayirli 28 Cezayir Meclisi üyesinin imzası ile Cezayir Halk Partisi ve Ulema Derneği ile birlikte "Cezayir Halkının Manifestosu"nu yayınlarak Amerikanın görevli komutanına iletmişlerdir.¹⁰¹ Fransa, Cezayir milliyetçi önderlerinin isteklerini ciddiye almadığı gibi doğuracağı sonuçları tahmin edememiştir.

1945'te savaş bitip, Alman işgali sona erdiğinde, beş yüz binden fazla taraftarı ile Cezayirli milliyetçileri ve siyasal örgütleri, Özgürlük Dostları Bildirgesi adı altında örgütlenerek, hükümete isteklerini bildirdiler. Fransa hükümeti ise bu kadar taraftar bulan bir hareket karşısında tedirgin olmuş ve ileride oluşacak kıyımın hazırlıklarını yapmasına neden olmuştur.¹⁰²

Alman işgalinden kurtuluşu kutlamak için 8 Mayıs 1945'de büyük bir gösteri düzenleyen Cezayirli, kurtuluşu kutlamanın yanında, Ahmet Messali Hac'ın serbest bırakılması isteğini çeşitli pankart ve sloganlarla dile getirmişlerdir. Gösteriye Cezayirli siyasi grupların katılımı ile on binlerce kişi sokağa dökülmüştür. Göstericiler "Messali'yi Serbest Bırakın", "Yaşşın Bağımsız Cezayir" sloganları ile yürümeye

¹⁰¹ Muhammed Harbi; , *a.g.m.*, Mayıs 2005, s. 21.

¹⁰² Abdulaziz Bouteflika; "Nous Ne Devons Pas Oublier", *El Moudjahid*, Algérie, 07 Mai 2006.

başladıktan sonra, göstericilerin üzerine çevreden ateş açılmıştır. Panik içinde dağılan kalabalığa ateş edilmeye devam edilerek kıyım başlatılmıştır. Gösterinin kısa zamanda başka şehirlere sıçramasıyla, aynı durum bu şehirlerde de yaşandı. Binlerce Cezayirli jandarma, polis ve göçmenlerden oluşturulmuş silahlı milisler tarafından öldürülmüştür.¹⁰³

İkinci Dünya Savaşı Cezayir için bir dönüm noktasıdır. Cezayir halkının bağımsızlık isteğinin netleştiği, siyasal önderlerin temel ilkelerde anlaşarak birlik yoluna girdiği bir dönemdir. Almanya'nın Fransa ve Cezayir'i işgal etmesi; yüzyıldan fazla hüküm süren yenilmez gücün kırılmasının bir işareti olmuştur. Müttefiklerin, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin Cezayir topraklarına ayak basması, Cezayirli liderlerle sömürgeci tutum karşıtı adı altında görüşmeler yapması, var olan Fransa egemenliğinin sonunun başlangıcıdır.¹⁰⁴ Dönemin Fransız yöneticileri tehlikeyi gördüğü için Avrupalı nüfusun bir kısmını silahlandırmıştır. Önce Almanya, Cezayir halkını kendi yanına çekmek için Fransa karşıtı propagandalar yapmasına rağmen başarılı olamamışlardır.

Fransa savaş sonrası işgalden kurtuluşu kutlarken; sorun çıkaracağını öngördüğü liderleri tutuklamıştır. Messali Hac'ı önceden tutuklayan Fransa, Cezayir halkının Bildirgesi sözcüsü Ferhat Abbas, vali Chatigneau 'ya müttefiklerin zaferini kutlamaya gittiğinde “devlet güvenliğine komplo hazırlamaktan” tutuklanmıştır. Cezayirli bağımsızlıklarının simgesi bayraklarını ellerine aldıklarında, bedelini uzun yıllar ölümleri ile ödeyecekleri yolculuğa, 1945 Mayısındaki 20 yaşında bir gencin ölümüyle başlamışlar ve istiklalleri için ilk toplu ölüme meydanlarda gösterici olarak, Fransız güvenlik güçleri ve milisleri tarafından mahkûm edilmişlerdir.¹⁰⁵

Setif'te başlayıp Konstantin, Blida, Oran, Guelma gibi şehirlerde devam eden gösterileri sadece iç ve dış siyasal gelişmelerin yanında yerli halkın ekonomik durumu bir isyanın başlamasını teşvik etmiştir. Savaşın etkisinin yanında o yıllarda meydana

¹⁰³ Messaud Djennas; “La Manif d’Alger Prelude Au 8 Mai 1945”, *El Watan*, Cezayir, 8 Mayıs 2005.

¹⁰⁴ Bazı yazarlar, Fransa'nın Nazi Almanyası karşısında yenilgisini sömürge halklarının gözünde büyüklüğünü ve ihtişamını bitirdiğini, halkların bağımsızlık için mücadele isteğini doğrduğunu belirtirler. ABD'nin bu itibar kaybindan yararlanarak Afrika'daki hammadde kaynaklarına el koyması için bir fırsat olarak değerlendirdiğini, dünyada hüküm süren ekonomik Fransa imparatorluğuna son vermek için, amaçlarını gerçekleştirdiklerini iddia etmişlerdir. Bu nedenle, müttefiklerin Amerikalı komutanının, Kuzey Afrikalı yerel liderlerle amacını gerçekleştirmek için görüştüğünü belirtmişlerdir. Delaygue, a.g.m. s 39.

¹⁰⁵ Barbara Vacher; “Massacre De Sétif ou Le Sanglante Armistice”, *La Decouverte*, Paris, 8 Avril 2005, s.4.

gelen kuraklık üretimin düşmesine neden olmuş, dolayısıyla ekonomik bir kriz yaşanmıştır. Taşrada açlıktan kırılan halk şehirlere hücum ederek kurulan aş kazanlarında karınlarını doyurmuşlardır.

Gösteriyle başlayan hoşnutsuzluk ve özgürlük isteğinin ifadesi, günlerce süren bir insan avına dönmüştür. Avrupalı göçmenlerin o dönemdeki deyiimi *Arap avı*dır. İnsan kayıpları sayısı hakkında Fransa kaynakları ile Cezayir kaynakları farklı sayıları vermektedir. Dönemin koşullarını göz önüne aldığımızda kesin bir sayı vermenin olanağı yoktur. Ölenler sadece güvenlik güçlerinin müdahalesi ile gösteri yapılan alanlarda değil, çeşitli köy, kasaba ve çiftlik gibi yerlerin çevresinde bir insan avı biçiminde sürmüştür. General Duval'ın komutası altındaki Fransız ordusu hava kuvvetleri, köyleri günlerce bombalanmıştır. Fransız General Tubert'e göre insan kaybı 15 bin olarak gösterilirken, Cezayir devleti resmi rakamları insan kaybını en az 45 bin olarak açıklamaktadır.¹⁰⁶

Fransa'nın Cezayir halkına yaptığı Setif katliamı olarak tarihe geçen bu olayın iki sonucu vardır:

1. Fransa'nın Cezayir'deki sorumlu yöneticileri eliyle uyguladığı milliyetçi akımı bastırma girişimi tam tersine bir sonuç doğurmasının yanında; Fransa'yı günümüzde utanç verici bir katliamın sorumlusu olarak özür dilemeye zorlamaktadır.

2. Cezayir milliyetçiliği bu katliamla güç kazanarak silahlı örgütlenmenin başlangıcını oluşturmuştur Böylece 1954 bağımsızlık hareketinin hazırlıkları bu katliamla başlamıştır. Cezayirliler 1945 Setif katliamını “soykırım” olarak nitelendirmektedir. Cezayir kaynaklarına göre bu soykırımı bağımsızlığını hayatları pahasına isteyen Cezayirlilere, sömürge ordusu uygulamıştır.¹⁰⁷

Setif olaylarından sonra Cezayir'de siyasal oluşumlar önceki liderlerin öncülüğünde yeniden yapılanmalara gittiler. Messali Hac 1946'da serbest bırakıldıktan sonra “Demokratik Özgürlüklerin Zaferi için Bildiri Partisi”ni kurdu. Partide, Ahmet Messali Hac'in tam hâkimiyeti olmasına rağmen, otoritesine ve izlediği siyasete itirazlar gelmeğe başladı. Silahlı militanlardan oluşan, Partiye bağlı bir “Özel Örgüt” kuruldu. Silahlı örgüt kurulduktan sonra bağımsızlık mücadelesinin

¹⁰⁶ Benjamin Stora; “Massacre de Sétif ou Le Sanglante Armistice” *La Decouverte*, Paris, 8 Nisan 2005, s.3.

¹⁰⁷ Cherif Abdedaim; “Pour que Nul n'oublie” *La Nouvelle République*, Algérie, 8 Mayıs 2006. Yasef Sadi; “Chronique d'un Génocide” *El Mouchaid*, Algérie, 9 Mai 2006. Bkz. Ali Farid Belkadi; “Ethnocide de Setif,” *El Watan*, Algérie; 05 Ağustos 2006.

başlatılması yönündeki baskıları iyiden iyiye hisseden Ahmet Messali Hac, silahlı eyleme geçme yerine bekle gör politikası izliyordu. Zamanın Cezayirli milliyetçilerin lehine çalıştığını düşünüyordu. Messali'nin partisi yapılan bütün seçimlere katılırken, rakipleri, Ferhat Abasın, Cezayir Manifestosu Demokratik Birliği, Cezayir Komünist Partisi de katılıyordu. 1947'deki seçimlerde Cezayir Halk Partisi ezici bir çoğunluk elde etmesine rağmen Cezayir valisi General Naegelen'in seçim hileleri nedeniyle temsilcilik kazanamadı.

Bu seçimlerden sonradır ki “Özel Örgüt”ün kurulmasını zorunlu gördüler. Örgütün yöneticiliğini 1949'a kadar Aid Ahmet, sonra Ahmet Ben Bella yaptı. Fakat parti içindeki hesaplaşmaların yardımı ile Fransa polisi örgütü dağıttı. Messali'ye muhalefet edenler partiyi böldü. “Merkezciler” ve “Messalistler” grubu ortaya çıktı. Merkeziler “Birlik ve Hareket İçin Devrim Komitesi”ni kurdu. Komitenin amacı silahlı isyan başlatmaktı. Komite eski özel örgüt militanlarını bir araya getirdi. Kahire'de kurulmuş olan “Arapların Sesi” örgütlenmesi, Merkeziler'in siyasi örgütlenmelerine yardımcı oldu. 1943'ten beri Arap milliyetçiliğinin merkezi haline gelen Mısır'da Arap Birliği büroları faaliyet gösteriyordu. Örneğin, “Kuzey Afrika İçin Mağrip Kurtuluş Komitesi” bünyesinde Tunus'un *Neo Dустur*, Fas'ın *İstiklâl* ve Cezayir'in “Demokratik Özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket Partisi” çalışmalar yapıyordu. 1952'de Kral Faruk'un yönetimden uzaklaştırılmasıyla Mısır'da “Devrim Konseyi” kuruldu. Ahmet Ben Bella'nın da Kahire'ye ulaşmasıyla Cezayir milliyetçiliği Mısır'da ivme kazanmış ve Nasır, Cezayir bağımsızlık mücadelesine her türlü moral ve maddi desteği vermiştir. Yapılan Cezayir Kongresinde 10 ve 24 Ekim 1954'te Birlik ve Hareket İçin Devrim Komitesini dağıtılarak yerine “Ulusal Kurtuluş Cephesi” (FLN)¹⁰⁸ kuruldu. Silahlı kanadı olarak da “Ulusal Kurtuluş Ordusu”¹⁰⁹ (ALN) kuruldu. Cezayir altı bölgeye ayrılarak sorumluları seçildi. Aures'e Mustafa Ben Buled, Kuzey Kostantin'e Rabat Bitat, Kabil bölgesine, Kerim Bel Kasem, Algerois bölgesine Murad Diduş, Oran bölgesine Larbi Ben Midi, seçildi. Sahra bölgesine geçici olarak kumanda verildi.¹¹⁰ Messali Hac ise 1952'de Fransa'da tekrar

¹⁰⁸ FLN: Front de Libération National (Ulusal Kurtuluş Cephesi)

¹⁰⁹ ALN: Armé de Libération National

¹¹⁰ Droz; Lever; *a.g.e.*, s 52,53. 1945'ten sonra Kahire Panarabizmin merkezi olarak Arap ligi büroları oluşturarak Kuzey Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini aktif olarak desteklemeye başlamıştır. Fas, Tunus, Cezayir'in bağımsızlığı için mücadele eden milliyetçilerin sığındığı siyasi faaliyetlerini

göz hapsine alınmıştı. Bütün kısıtlama ve gözaltında tutulmasına rağmen 1954'te "Cezayir Milli Hareketi Partisi"ni ve Fransa'daki Cezayirliler arasında "Cezayirli İşçiler Birliği" sendikasını kurdu.

2.2. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİ (1954- 1962)

2.2.1. 1 Kasım 1954 Bağımsızlık Hareketinin Temelleri

Fransa Cezayir'i topraklarının bir parçası saymasına rağmen, uygulamaları sömürge siyasetidir. Cezayir'e yaşayan insanları Fransız kökenliler ve Arap Müslümanlar diye kanunlarla iki gruba ayırmıştır. Müslüman Arapların Fransız Cezayirlilerle kanun önünde aynı eşitliği yoktur. Fransa'nın ve Cezayir'de yaşayan Fransız kökenli Cezayirlilerin çıkarlarına göre düzenlenmiş bir hukuk sistemi oluşturulmuştur. Diğer sömürgeci ülkelerin uyguladığı siyasetin farklılıkları, niteliği az çok değişiklik göstermesine rağmen, ortaya çıkan sonuçları milliyetçilik hareketini doğurmuştur. Zaman nitelik ve şekil bakımından farklılıklar sonucu değiştirmemiştir. Benzerlikleri ise milliyetçilik hareketinin çıkış noktasını, sömüren ülkelere tepkilerin oluşturmasıdır.

Fransa'nın uyguladığı siyasetin temel söylemini; kendi hürriyet ve demokrasi ilkelerini sömürgelerine götürme iddiası oluşturmuştur. Fakat siyasal alanda gerekli kurumları oluşturmada bunun gereklerini hep eksik ve ağır yerine getirmeyi tercih etmiştir. Sömürge halklarını kendi kültüründe eritme (asimilasyon) amacı gütmüştür. Okullarda eğitim dili Fransızcadır. Dönemin yönetim anlayışına göre, Fransız dili ve kültürü benimsenmesi gereken bir üst kültürdür. Bu kültürü benimsemek yerli halk için yeterli değildir. Medeniyetin sahibi, uygulayıcısı olan Fransa devleti yetkili makamlarının onaylaması gerekir. Ancak onayladıktan sonradır ki bir yerli, Fransızlarla resmi olarak eşit seviyeye gelebilir.

Uygulamalarda kısmen başarılı olan Fransa yine de Cezayir toplumunun ulusal bağımsızlık isteğini ve ulusal bilincinin gelişiminin önüne geçemedi.

XX. yüzyıla özgü büyük devrimlerden birisi çeşitli halkların birbiri ardına birer ulus olarak varlıkların bilincine varması ve birer ulus- devlet olma istekleridir.

yürüttüğü merkez Kahire olmuştur. Cezayir bağımsızlık hareketini başlatan önderler, her türlü hazırlık çalışmasını burada yapmışlardır.

Fransa Cezayir’de ulusal bütünlüğün önüne geçmek için ülkede bulunan Avrupalı-Yerli ikilemini Avrupalı nüfusun yanında yer alarak pekiştirme siyaseti güderken, yerliler arasındaki Berberi-Arap farklılığını da derinleştirmeye çalışmıştır. Araplarla Berberiler arasında var olan din birliği bu ayrımın belirginleşerek çatışma alanı olmasına en azından savaş döneminde engel olmuştur.¹¹¹ Üstelik izlenen siyaset geri teperek ulusal dayanışmayı pekiştirirken, Avrupalı göçmenlerin bir kısmının bağımsızlıktan sonra kıyımına uğramasına, kalanların Cezayir’i terk etmesine yol açmıştır.¹¹²

Cezayir’de Batı’daki örneklerine benzer milliyetçilik akımının ortaya çıkmadığı açıktır. Aşiret yapısını belirleyen kan bağı akrabalığı olmasına rağmen, diğer aşiretlerle temel ortak yapısı Müslüman olmalarıdır. Aralarında birliği sağlayan ortak dinî inançtır. Avrupa milliyetçiliğinin temeli ise etnik yapıdır. Fransa, Cezayir’i işgal ettiğinde aşiret ve geniş ailelerden oluşan toplulukların temsilcileri; aynı zamanda birer dini önderdi. Meydana gelen isyanların hemen hepsi dini liderlerin öncülüğünde gelişmiş; işgalciye ve onun koruması Avrupalı göçmenlere karşı birleştirici güç kaynağı oluşturmuştu. Fransa ve göçmenlerinin ayırıcı özelliği Hristiyan olmaları, yine bunlar tarafından yerli Müslüman olarak nitelendirilmeleridir. 1881’de çıkarılan “Yerli Kanunu”nda Fransa’ya tabi olmalarına rağmen Fransız vatandaşı olabilmelerinin şartı, dininden vazgeçmesidir. Bu uygulama Cezayir halkının bilincinde Müslüman kimliğini derinleştirerek; onun ulusal kimliği haline getirmiştir. Cezayirli olmasının nedenini Müslüman, Müslüman Arap olmasından kaynaklandığının kanıtı olmuştur. Batıdaki örneği, laik milliyetçiliğin eksik olmasının nedenleri arasında, Fransa’nın Cezayir’i işgali sürecinde ve sonraki uygulamalarında göçmenler ve yerli halk arasında Hristiyanlık ve Müslümanlığı bir araç olarak kullanması söylenebilir.

Diğer yandan, sömürge yönetimin yerli halka karşı yürüttüğü siyasî ve ekonomik olarak Arap ve Müslüman olmasından dolayı haklardan mahrum etmesi,

¹¹¹ Droz ve Lever; Berberilerin Cezayir’de azımsanamayacak bir azınlık oluşturduğunu, özellikle Kably ve Aures bölgelerinde nüfuslarının yoğun olduğunu, Müslüman olmalarına rağmen İslam’ın sosyal normlarına ve dine daha az duyarlı olduklarını belirtmiştir. Berberilerin Fransa’ya göçmen olarak giden Cezayirli arasında sayısının oldukça fazla olduğunu, Messali Hac’ın partisi “Demokratik özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket Partisi”nin Fransa’daki örgütlenmesinde etkin olduklarını, Cezayirli ve demokratik bir Cezayir için bu partiyi desteklediklerini belirtmişlerdir. *age.*, s. 50.

¹¹² Rupert Emerson; *Sömürgelerin Uluslaşması*, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., , 1965, s.335.

Cezayirli'nin var olan geleneksel, kültürel yapısının kendi içinde tartışmasına fırsatı vermemiştir. Bir diğer söyleyişle, Müslümanlığın Cezayir'de millî bir özellik göstermesinin temelinde, Cezayirli için uygulanan yönetsel, hukuksal tanımlama ve uygulamalarda, sömürgecinin, vatanında oluşturduğu göçmen nüfusu ile arasındaki farkı belirlemede yerli Müslüman kimliğini vurgulaması yatar. Cezayirli'nin bilincinde Fransız ile arasındaki farkı oluşturan bu bilinç, siyasal oluşumlarının söylemlerinde de kuvvetle vurgulanmıştır. Sonraki dönemlerde yerliler arasında da din, siyasal önderlerin halka en kolay ve en etkili ulaşma aracı olmuştur.

Bir başka neden de halkın ve fikir önderlerinin milliyetçi bir tanım geliştirmeden önce, bağımsızlığını elde edilmesi için bütün sorunların ertelenmesi gerektiği görüşüdür. Önce bağımsızlık isteğinin temelinde, 1830'da işgalle başlayan sömürgeleştirmenin süreklilik göstererek, baskıcı bir yönetim altında hiçbir siyasal ekonomik gelişime yerliler arasında izin vermeyişidir. 1830'dan 1871'e kadar ülke nüfusunun üçte biri, bir milyon kişi askeri işgal ve açlığın kurbanıdır. Var olan kırsal üretim biçiminin yerine, tarım kapitalizminin yerleştirilmesi için özel mülkiyet uğruna toprakları elinden alınmış, yüz binlerce köylü sürgün edilerek başıboş bir göçebe ordusu haline getirilmiştir. Bu sürgünün doğurduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılar, yerliler arasında bir hınca dönüşmüştür. Yedi milyon hektar ekilebilir toprağın en verimli 3 milyon hektarına bir asırda el konulması bu hincin artmasında rol oynamıştır.

Sömürge siyasetinin yol açtığı yerliler arasındaki kültürel bağın zayıflaması ve doğurduğu kaygılar Cezayir halkında bir diğer tepkiye neden olmuştur. Önceden geleneksel ve dinî eğitim kurumlarını finanse eden *habus* arazilerine Fransa tarafından el konularak geleneksel eğitim zayıflatıldı. Fransa, kendi ülkesinde ve göçmenler arasında uyguladığı eğitimin yaygınlaşmasını Müslüman Cezayirli'lere esirgedi. Örneğin, 1914'te % 4 olan okullaşma 1957'de ancak % 10 idi.

Fransa'nın ayrımcı ve ırkçı bir siyaset izlediğinin en açık göstergesi 1881 "Yerli Kanunu" ile keyfi mahkûmiyetler, zorla sürgün yargılamadan uygulanan cezalardır. Avrupalıların oturdukları köy ve kasabalarda yöneticiler seçimle belirlenirken, Cezayirli'lere oturduğu köyler, Cezayir genel valisi tarafından atanan bir görevli tarafından yönetilirdi.

Cezayir'de XIX. yüzyılın sonunda üçte ikisi Fransız vatandaşı olmuş kişilerden oluşan bir meclis kurulabildi. Cezayirli temsilciler ayrıca Arap- Berber diye

de ikiye bölünürken, İkinci Dünya savaşından sonra Müslümanların yaşadığı yerleşim birimleri ve Fransız vatandaşlarının yaşadığı yerler olmak üzere iki seçim bölgesine ayrıldı. Fransız vatandaşı ve yerlilerin bölgesi, her yerde eşit sayıda milletvekili çıkarıyordu. Yapılan uygulamaları değerlendirecek olursak; İkinci Dünya Savaşından sonra Cezayir'in sekiz milyon, Fransızların, yaklaşık bir milyon nüfusu vardı. Karşımıza sekizde bir oranında demokrasi ortaya çıkmaktadır. 1948'de yapılan seçimlerde bu orana bile Cezayir Valiliği tarafından hile karıştırılmıştır.¹¹³

Uygulanan bütün bu haksız ve eşitsiz politikaların sonucu olarak, Avrupalı göçmenlerle yerlilerin birbirlerine bakış açıları çok farklı idi. Avrupalı Cezayirlilerin yerli halka karşı tutumları aşağılayıcıdır. Onlara göre yerliler ekonomik olarak az gelişmiş, az çalışandır. 1894'te Avrupalı göçmenlerin oluşturduğu Cezayir Yüksek Konseyi yerlileri “*Arap, aşağı ve eğitilmez ırk*” olarak kabul ediyordu. Bu ırkçı tutum günlük hayatın birçok alanında kendini hissettiriyordu. Şu canlandırma ilginçtir; Cezayir'e yeni gelmiş bir genç Avrupalı alış veriş yaptıktan sonra teşekkür ederek uzaklaşırken, Arap esnaf sen Cezayir'e yeni mi geldin diye sorar. Şaşırın bayan hayretle niye böyle bir şey sorduğunu merak eder. Satıcının cevabı; sen bana teşekkür ettin. Hayatım boyunca bana teşekkür eden tek Fransız sensin diye cevap verir. Bir başka örnekte ise, Cezayir'den yeni dönen bir Avrupalı, Fransa'daki arkadaşlarına gördüklerini hayretler içinde; “*Bir madenin satış mağazasına haftada bir et ve ekmek aramak için Araplar geliyor. Dükkânda bulunan satış sorumlusu Avrupalı kadın, onlara dokunurum korkusuyla ekmeği uzatıp vermiyor, yere atıyor*” diye anlatıyordu.¹¹⁴

Bağımsızlık mücadelesinin silahlı aşamasında, Cezayirliler arasında siyasallaşma ve bunun tezahürü olan partileşme yukarıdan aşağıya doğru otoriter bir yapılaşma özelliği gösterir. Sivil yapıyla maskelenmiş modern askeri bir bürokratik yapıya ulaşır. Siyasal bilinçlenmeleri geleneksel yapıyı silip atmamıştır. Siyasallaşma bilinci yurtseverlik duygusunun dışı vurumu biçiminde ortaya çıkmıştır. Fransız eğitimi alan kuşaklar geleneksel yurtseverliği, 1789 Fransız devriminin “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” ilkeleriyle birleştirdi. Duygularını sömürgeleşmenin temel silahı,

¹¹³ Meynier Gilbert; “La Guerre D’Algérie et la Nationalisme Algérienne”, *Colloque, Pour Une Histoire Critique et Citoyenne, le Cas de L’Histoire Franco- Algérienne*, Université de Nancy, 22 Juin 2003.

¹¹⁴ Mathieu Delaygue; “Le Vent de la Haine”, *La Guerre D’Algérie” La Revue_De l’Histoire*, S. 5, Paris, Janvier 2001

Fransızca ile ifade etmeye başladılar.¹¹⁵ 1954 bağımsızlık hareketini başlatan liderlerde ortak özellik, bağımsızlık isteğini Fransızca ifade etmelerine rağmen ulaşmak istediği halk kitlesi henüz aşiret yapısını koruyordu.

Cezayir’de silahlı mücadele döneminde hareketin ileri gelenleri bölgelerin askerî sorumluluğunu aldılar. 1954’ten 1962’ye kadar olan sürede Ahmet Ben Bella gibi beş kişi Fransa tarafından tutuklanırken, bazıları da mücadelede hayatlarını kaybettiler. Bölge sorumluları bir komutan, hem siyasî hem askerî birer kişilik olarak ön plana çıkmaya başladılar. Fransız ordusuna karşı yürütülen silahlı direniş ve baskınlarda bölge komutanlarının adları birer kahraman olarak anılır oldu. Ulusal Kurtuluş Ordusu komutanları bağlı oldukları Ulusal Kurtuluş Cephesinin üyeleri idi. Bu nedenle silahlı mücadele ile siyasal mücadelenin sorumluları hemen hemen aynı kişilerden oluşmuştur.

Ulusal kurtuluş mücadelesi Ulusal Kurtuluş Cephesinin bünyesinde toplanmasına rağmen, cephe sekiz yıllık mücadele döneminde ülkede bulunan siyasal grup ve eğilimleri bünyesinde silahlı otorite kurarak sağlamıştır. Messali Hac taraftarları ile hem Cezayir’de hem Fransa’da mücadele ederek, militanlarını saf dışı bırakmışlardır. Ulusal Kurtuluş Cephesi Cezayir halkını temsil etme iddiasını, hâkim olduğu bölgeler ölçüsünde halkı mücadeleye mecbur tutarak, diğer yandan siyasal grup ve partileri pasifize ederek ya da bünyesine katarak mücadelenin, gelecekte kurulacak olan bağımsız Cezayir’in yöneticisi olarak sürdürmüştür. Bu nedenle, Ulusal Kurtuluş Cephesi hem kendi dışındaki gruplarla mücadele etmiş, hem de cephe içinde öne çıkan isimlerin kendi aralarında liderlik mücadeleleri olmuştur. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra Ulusal Kurtuluş Cephesinin tek parti iktidarı kurması ve diğer partilerin kurulmasına izin vermemesi, Ben Bella ile Ben Hedda arasındaki mücadele, Ben Bella’nın, bağımsızlık mücadelesi döneminin önemli komutanlarından Huari Bumedyen tarafından darbe ile devrilmesi; Ulusal Kurtuluş Cephesinin yapılanma biçimini ve otoriter yapısını anlatır.

Fransa’ya işçi olarak giden Cezayirliler, Müslümanların kırsal kültürünün taşıyıcısı olarak, kendilerini, ideolojik ayrımları çok farklı olan Komünist Partisi’nin bünyesinde ifade etmelerine rağmen, bağımsızlık idealinden uzaklaşmadılar. Ayrım

¹¹⁵ Bkz. Frantz Fanon; *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*, Çeviren; Kamil Çeriçöp, İstanbul, Pınar Yay. , 1983, s. 113.

derinleşmeye başladığında partiden ayrıldılar.¹¹⁶ İktidarı elinde bulunduran Ulusal Kurtuluş Cephesi diğer partiler gibi bağımsızlık kazanıldıktan sonra Cezayir Komünist partisinin yasal olarak varlığına son verdiler.¹¹⁷

2.2.2. Bağımsızlık Hareketinin Başlaması

1954 Yılında Messali Hac'dan ayrılanlar "Birliğin ve Hareketin Devrimci Komitesi"ni (Comite Revolutionnaire d'Union et Action) kurdular. Amaçları silahlı ayaklanmayı başlatmaktı. Komite Cezayir'in bütün bölgelerine haber göndererek eski militanlarını bir araya getirdi. Haziran 1954'te tarihi 22'ler Toplantısını yaparak, bağımsızlığa kadar savaş kararı aldılar. Ülkeyi beş bölgeye ayırarak sorumluluklarına Ben M'Hidi, Budiyaf, Ben Buled, Rabah Bitat ve Murad Diduş getirildi. Bu isimlere sonradan Belkasem Kerim de eklendi. Partinin yöneticileri Mısır'da Nasır'ın desteğini de aldı. Her türlü maddi ve moral destek geliyordu. 10 ve 24 Ekim 1954'de son toplantı yapıldı. Önceki oluşum feshedilerek Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN)¹¹⁸ olarak belirlendiler. Beş bölgenin yönetim ve sorumluluğu devam etti.¹¹⁹

Hareketin lider kadrosunu oluşturan kişilerin yaşam öyküleri şöyledir:

Larbi Ben M'Hidi, 1923 yılında Duar El Kuai köyünde, ailesinin en küçük oğlu olarak dünyaya geldi. Doğduğu köyde Fransızca eğitim veren ilkokulda başladıktan sonra Batna'da bitirdi. Konstantin'de ortaokulu okudu. Gençlik yıllarında Müslüman gençlerin kurduğu "Müslüman İzciler"¹²⁰ derneğine girdi. 1942'de Cezayir Halk Partisine kaydolarak politika ile ilgilenmeye başladı. 1945 Setif olaylarında gözaltına alınarak üç hafta tutuklu kaldı. 1949'da Partinin silahlı kanadını oluşturan Özel Örgüte girerek, seçkin üyelerinden biri oldu. 1949'da örgütün Setif bölgesi silahlı kanadı sorumlusu, 1950'de örgütün kapatılmasıyla 1953'e kadar Oran bölgesinin gizli sorumlusu oldu. Daha sonra "Birlik ve Mücadele İçin Devrimci Komite"nin 22 yöneticisinden biri seçildi. Soummam Kongresinden sonra hareketin belli başlı

¹¹⁶ Meynier; a.g.m. s. 8.

¹¹⁷ Bkz. Muhammed Harbi; *Les Archives de la Révolution Algérienne*, Postface, Paris, 1981, s.141.

¹¹⁸ ALN: Armé de Libération National (Ulusal Kurtuluş Ordusu)

¹¹⁹ Droz; Evelyne; a.g.e, s. 51–52.

Youssef Girard; "Jeunesse Et Politique En Algérie (1943–1954)", [http:// www.icietlabas.net](http://www.icietlabas.net), 17 Ocak, 2005. Cezayirli Müslüman gençler "Müslüman İzciler" derneğini bir sosyal etkinlik kulübü olarak kurmalarına rağmen, çevresinde topladığı gençler için grup olma bilinci vermiştir. 1940'ta Alman işgali sırasında Petain'in Vichy'deki hükümeti tarafından Almanya için casusluk yaptıkları gerekçesi ile dernek kapatılmıştır.

yöneticileri arasında yer aldı. 1956'da yapılan Alger baskınını yönetti. 3 veya 4 Mart 1957'de gözaltında öldürüldü.

Diduş Murat; 13 Temmuz 1927'de Alger (Cezayir) ye bağlı El Muradiya'da doğdu. Ruisseau'da teknik liseyi bitirdi. 1942'de 16 yaşında Cezayir Halk Partisine girdi. Partinin El Muradiya, El Madania, Birmandreis mahallelerinin sorumluluğunu aldı. Alger şehrinde çeşitli dernek ve spor kulüpleri kurarak gençleri etrafında topladı. 1950'de Özel oluşumun üyesi olduğu gerekçesiyle 10 yıl hapse mahkûm edildi. Mahkemeden kaçarak, partisinin kontrol görevlisi olarak Fransa'ya gitti. Alger'ye dönüşünde 1954'te, Birlik ve Mücadele İçin Devrimci Komitenin toplantısına katıldı. II. Bölge askerî sorumluluğunu aldı. 18 Ocak 1955'te Souadek köyü yakınlarında 28 yaşında, çatışmada hayatını kaybetti. Mücadele başladıktan sonra çatışmada ölen ilk bölge sorumlusu oldu.

Rabah Bitat; 19 Aralık 1925'te Konstantin'e bağlı Ain El Karma köyünde doğdu. İlkokulu bitirdikten sonra, tütün fabrikasında çalışmaya başladı. Cezayir Halk Partisine kaydolduktan sonra Demokratik özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket oluşumuna katıldı. Özel oluşumun en aktif üyelerinden biri oldu. 1951'de siyasal çalışmalarından dolayı Fransız mahkemeleri tarafından 10 yıl hapse mahkûm oldu. O da hapisten kaçarak devrim komitesine katıldı. Bağımsızlık mücadelesinin başlamasından beş ay sonra tutuklandı. 16 Mart 1957'de Fransız askerî mahkemesi tarafından çalışma kampı cezasına çarptırıldı. Fransa'da mahkûmken "Ulusal Devrim Konseyi" üyeliğine, sonra "Uygulama ve Düzenleme Konseyine", Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti devlet bakanlığına getirildi. Hapiste üç defa açlık grevine giderek, 1956'da diğer tutuklu liderlerin yanına nakledildi. 20 Mart 1962'de serbest bırakıldı. 11 Nisan 2000'de öldü.

Krim Belkasem; 14 Aralık 1922'de Drâa El Mizan'da ekonomik sıkıntısı olmayan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Genç yaştan itibaren politikayla ilgilenerek Cezayir Halk Partisine 1945'te üye oldu. Cezayir için silahlı ayaklanmanın dışında bir çözüm olmadığını savundu. Üçüncü bölge sorumlusu olarak ayaklanmaya katıldı. Soummam Kongresine katılarak, "Düzenleme ve Uygulama Komitesi" üyesine seçildi. Geçici Cezayir Hükümeti Silahlı Kuvvetler Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yaptı. Üçüncü Hükümette İçişleri bakanlığı görevini yürüttü. Evian görüşmelerine katılarak anlaşmayı imzalayan Cezayirli temsilcilerden biri oldu. 1970'te Almanya'da bir suikast sonucu öldü.

Muhammed Budiaf; 23 Haziran 1919'da Msila'da tanınan büyük bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Eğitimini doğduğu şehirde tamamladı. Kuzey Konstantin'de Özel oluşumun sorumluluğunu üstlendi. 1953-1954'te Messalistlerle Merkezçiler arasındaki çekişmede, silahlı mücadelenin başlamasına karar veren önemli kişilerden biri oldu. Ulusal Kurtuluş Cephesinin dış ilişkilerinin sorumluluğunu üstlenerek, Fransa'da cephenin kuruluşunu sağladı. 1956'da Ahmet Ben Bella ile birlikte tutuklandı. 1956-1962 arasında "Ulusal Devrim Konseyi" üyeliğine, 1958'de Devlet bakanlığına, 1961'de Başbakan yardımcılığına getirildi. 19 Mart 1962'de hapisten çıktı. 1992'de devlet Başkanlığına seçildikten sonra bir suikast sonucu öldü.

Mustafa Benbuled; 1917'de Arris'te dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Köyünde ilkokulu bitirdikten sonra Batna'da yerliler okuluna gitti. Cezayirli Müslüman Ulemalar Derneği" okulunda eğitim aldı. 1937'de Fransa'ya işçi olarak gitti. Fransa'da sendikal çalışmalara katıldı. 1939'da askere alınarak İkinci Dünya Savaşına katıldı. Cezayir Halk Partisine katılarak, Aures bölgesinde *Özel Oluşum*'un kuruluşu ve katılanların silahlı eğitiminde görev aldı. 1948'de Cezayir Meclisi seçimlerine katılarak büyük bir oy çokluğuyla seçilmesine rağmen, Fransız otoritelerince seçimler iptal edildi. Silahlı mücadele başladıktan sonra I. Bölgenin sorumluluğunu üstlendi. 1955'te Libya'dan silah temin etmek için görevlendirildiği sırada tutuklandı. Fransız askerî mahkemesi tarafından yargılanarak ölüme mahkûm edildi. Hapisten kaçarak eski görevine devam etti. 22 Mart 1956'da Fransız ordusunun düzenlediği bir patlama sonucu hayatını kaybetti.

Hocin Ait Ahmet; 26 Ağustos 1926'da Ain El Hammam'da eşraf çocuğu olarak dünyaya geldi. Liseye kadar eğitimini sürdürdü. Cezayir Halk Partisine genç yaşta üye oldu. Setif olaylarından sonra Cezayir için tek kurtuluşun silahlı mücadele ile olacağını savundu. "Demokrasi ve Özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket" in merkez komitesine seçildi. Özel oluşumun ikinci başkanlığını yaptı. 1949'da Ahmet Ben Bella ile Oran postanesi soygununu gerçekleştirdi. 1955'te yapılan Bandung konferansına katıldıktan sonra, aynı yıl Birleşmiş Milletlerde Cezayir davasını savundu. Cezayir Devrimi Ulusal Konseyi üyeliğine getirildikten sonra, 22 Ekim 1956'da Fransa'nın uçaklarını çevirmesiyle diğer dört liderle birlikte tutuklandı. Hapiste iken geçici hükümetin devlet bakanlığına atandı. Evian ateşkes anlaşmasından sora diğer arkadaşları ile birlikte serbest bırakıldı.

Birliği tamamlayan parti, pazarı pazartesine bağlayan gece yarısı Toussaint bayramında Cezayir'in birçok yerinde askeri garnizon ve polis bölgelerine saldırdı. Saldırı 1200 mücahit (savaşçı) 400 parça silahla yapıldı. Aynı gece bütün ülkede otuz saldırı gerçekleşti. Ulusal Kurtuluş Cephesi aynı gece bir de bildirme yayınladı. Amaçlarının. İslami temeller içinde sosyal, demokratik, egemen bir Cezayir devletinin kurulması mezhep ve ırk ayrımı yapmaksızın bütün temel değerlere saygı duyan bir ulusal bağımsız devlet kurma amacını taşıdıklarını ilan ettiler. Bu hedefe ulaşmak için içte ve dışta iki yol izleyeceklerini belirttiler. İçeride, ulusal hareket yoluyla ülkeyi istikrara kavuşturmak ve sömürgeci sistemi temizlemek için enerjilerini bir arada toplamak olduğunu ilân ettiler.

Dışarıda ise Cezayir problemini uluslar arası alana taşıyarak Birleşmiş Milletlerde haklılıklarını ortaya koyup, bütün milletlerin desteğini kazanma amacında olduklarını, bu amaçları gerçekleştirmeye kadar savaşacaklarını bir bildiri ile ilân ettiler.¹²¹

Hareket'in lider kadrosu içeride Larbi Ben M'Hidi, Diduş Murad, Rabah Bitat, Kerim Bel Kasem, Muhammet Budiat, Mustafa Ben Buled, dışarıda (Kahire'de) Hosin Aid Ahmet ve Ahmet Bella'dır. Savaşı başlatan (FLN) Ulusal Kurtuluş Cephesi karşısında Fransa, 5 Kasım 1954'te Cezayir'e ek askeri kuvvetler gönderdi.

Fakat Fransa ilk etapta olayları öncekiler gibi ayaklanma olarak tanımlayıp, polisiye tedbirlerle yetindi. Messali Hac'ın partisinden ileri gelenleri tutuklayarak, ayaklanmayı onların başlatabileceğinden şüphelendi.

Genel valiyi değiştirerek 26 Ocak 1955'te Jacques Sustelle'i genel vali olarak atadı. İçişleri Bakanı François Mitterand Bakanlar Kuruluna Cezayir için bir reform programı sundu. Program, Cezayir şehrinde Müslümanların idare işleri ile ilgili olan ihtiyaçlarını karşılayarak, memur kadrosu yetişecek bir okulun açılması, zorunlu yerleşim yerleri olan "Commun mixte" lerin kaldırılması, uzun vadede sosyal konutların yapılması konularını içeren bir taslak sundu. Cezayir'i temsil eden göçmen temsilcileri bu konuları tepkiyle karşıladılar. Kararlar uygulanmadı.¹²²

¹²¹ "Appel du 1 er Novembre 1954 au Peuple Algerien", <http://www.El-mouradia.dz.com>, 29. Ağustos 2006.

¹²² Droz, Lover; *a:g:e.*, s. 75

Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin 1 Kasım 1954'te ilan ettiği bildiri hatırlanırsa, amaçlarından birinin kurtuluş savaşını uluslar arası platforma taşımak olduğunu ilân ederek, Bandoung Konferansında davalarını uluslar arası kamuoyuna taşımayı başardı.

2.3. BANDUNG KONFERANSI

Bandung Konferansı, 18- 24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde "Asya Afrika Zirve Konferansı" adı altında gerçekleşti. Konferansın amacı yeni bağımsızlıklarına kavuşan Afrika ve Asya ülkelerinin Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gibi nükleer güce sahip olan ülkelere karşı varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma oluşturmaktı. Çin dışında konferansa katılan diğer Asya-Afrika ülkeleri ileride "Tarafsızlar Blokunun" üyeleri olacaklardır.¹²³ 29 ülke katıldı. Türkiye'nin de içinde olduğu bu ülkeler siyasî yönetim biçimleri bakımından da birbirlerinden çok farklı idi. Türkiye NATO ülkelerinin temsilcisi durumunda idi. Türkiye adına konferansa katılan Fatin Rüştü Zorlu komünizm tehlikesi karşısında tarafsızlığın tehlikesine işaret ederek bir bakıma toplantının sonunda ortaya çıkacak olan "bağlantısızlar" hareketini hedef almıştır. Hindistan Başbakanı Nehru'nun; NATO'nun sömürgeciliğin en güçlü koruyucusu olduğu tezine karşı Zorlu, NATO'nun gerekliliğini savunmuştur.¹²⁴

Bağımsızlığına kavuşamayan bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere temsilcileri yoluyla konferansa katıldı. Sayıları 30'u buluyordu. Cezayir, Ulusal Kurtuluş Cephesi Hocin Aid Ahmet ile temsil edildi.¹²⁵

Konferans İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelerle bağımsızlık savaşı veren ülkeleri birbirine yaklaştırmış, destek olmalarını sağlamıştır. Sömürge karşıtı bir blok haline gelmişler, "Bağlantısızlar" hareketinin

¹²³ Semih Günver; *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Ankara, Pınar Yay., 1985, Pınar Yay., s. 52.

¹²⁴ Fahir Armaoğlu; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay., 1989, s.625. Konferansta, Türkiye temsilcisi Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun konferansa katılan etkili isimlerden Hindistan başbakanı Nehru ile tartışmasının yanı sıra; konferans boyunca etkili çıkışlar yapmasının Türkiye'nin lehine olduğunu ve Türkiye'nin adından söz ettirdiği düşünceleri de vardır. Konferansta en çok tartışılan konulardan birinin "sömürgeciliğin kınanması" olduğunu, Fatin Rüştü Zorlu'nun kınamaya ilişkin maddede, kapitalist sömürgeciliğin değil sosyalist sömürgeciliğin de kınanması gerektiği konusunda ısrar etmesi tartışmalara yol açmıştır. Bu sebeple, bazı kişilerin Zorlu'yu sömürgecilerin savunucusu gibi göstermek istediği belirtilmiştir. Günver; *Fatin Rüştü'nün...*, s. 58.59.

¹²⁵ Jean Lacouture. "Bandung ou la Fin de l'err Coloniale" *Le Monde Diplomatique*, Paris, Avril 2005, s. 22-23.

temelini atmışlardır. 1955'te sadece dört Afrika ülkesi Birleşmiş Milletlere üye iken, daha sonra bağımsızlığına kavuşan Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık hareketleri bağlantısız ülkelerden destek görmüşlerdir. Birleşmiş Milletlerde alınan kararlarda, oylamalarda birlikte hareket etmişlerdir. Konferans sonunda 5 maddelik bir karar çıkarmışlardır.

- 1- Toprak bütünlüğü ve egemenliğe karşılıklı saygı
- 2-Saldırmazlık
- 3-Diğer devletlerin içişlerine karışmamak
- 4-Eşitlik ilkesi
- 5-Barış içinde bir arada yaşamak

Ayrıca sömürge yönetimlerini sürdüren ülkelerin insan hakları ihlali yaptığını belirterek, bağımsızlığı için savaşıyor sömürge halkları ile dayanışma içinde olmayı kabul ettiler. Bu dayanışmayı borç içinde ve uluslar arası platforma taşımayı ve birlikte hareket etme kararı aldılar. Her ulusun kendini savunma hakkı, bütün ırklar ve milletler arasında eşitliğin tanınması, büyük küçük ayrımının yapılmaması gibi ilke kararları aldılar. Kapitalizm ya da Sosyalizm lehine ya da aleyhine bir tavır takınmadılar.

Böylece Cezayir bağımsızlık hareketi uluslar arası alanda ilk defa kabul gördü. Kendilerini ve amaçlarını dünyaya anlatabilecekleri dayanışma içinde olacakları bir devletler topluluğu ile bir arada olma olanağını elde ettiler. Bu sayede Cezayir sorunu hedeflendiği gibi Birleşmiş Milletlere taşınmıştır.

Ulusal Kurtuluş Örgütü artık Fransa karşısında verdiği mücadelede yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Diplomatik olarak temsil edilmesi mücadeleyi veren öncülerin içeride hareketlerinin kitleselleşmesi, mücadelede tek temsilciler etrafında toplanması, amaçlanan hareket noktasına varmıştır.

2.4. ULUSAL KURTULUŞ CEPHESİNİN 1955 YILI HAREKETLERİ

Cephe, bir yandan halkı savaşa çağırırken diğer yandan Fransa'daki Cezayirlilerle, işbirliği sağlamak amacıyla "Fransa Ulusal Kurtuluş Cephesi Federasyonu"nu kurdular. 11.Bölge komutanı Diduş Murat; savaşta hayatını kaybetmesi sonrası Yerine Zigrud Yusuf getirilmiş ve 20 Ağustos 1955'te Cephe geniş bir saldırı planı hazırlayarak harekete geçmiştir. Cephenin amaçları:

- 1- Kuzey Konstantin bölgesinde cepheye canlılık kazandırmak
- 2- Aures bölgesinde bulunan askeri birliklerin direncini kırmak
- 3- Fransa'nın yenilmez ordusu mitini kırarak kurtuluş ordusuna moral vermek.
- 4-Sömürü iktidarının geliştirdiği, kanun dışı eşkıyalığın yarattığı terörist saldırılarına ve bunların propagandasına karşı koymak.
- 5- Fas Sultanı V.Muhammed'in sürgün edildiği 20 Ağustos tarihine getirilerek, kardeş Fas halkı ile dayanışmayı gerçekleştirmek.

Saldırıları, Zigrut Yusuf'un kumandasında Kuzey Konstantin'de 26 şehir ve köyde başlatıldı ve sömürgelerin yoğun olduğu polis ve jandarma karakollarına sömürge çiftliklerine yapıldı. Birçok köy Ulusal kurtuluş Ordusunun kontrolüne geçti. Bu saldırılar halka kurtuluş için umut sağlayarak, kendileri ile daha sıkı bir dayanışma içine girmelerine neden oldu. Çok sayıda genç kurtuluş ordusunun saflarına katıldı. Halkı, cepheleri ve orduları etrafında birleştirdiler. Halk yığınları ile sömürü sisteminin kopmasının başlangıcı sağlandı. Fransa, gelişen olaylar karşısında baskılarını arttırarak operasyonlara girişti. Bütün bu olaylarda on iki bin Cezayirli hayatını kaybetti.

Cezayirli uluslar arası alanda da amaçlarına ulaşmaya başladılar.1955'te Mısır ve Suudi Arabistan'ın öncülüğünde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Cezayir'de durumun ciddiyetini gündeme getirdiler. Konsey Eylül ayında Cezayir olayları ile ilgili görüşme açılmasını gündemine aldı.¹²⁶

2.5. ULUSAL KURTULUŞ CEPHESİNİN ÖNCÜLÜĞÜNDE ORTAYA ÇIKAN TEŞKİLATLAR

2.5.1. Cezayirli Müslüman Öğrenciler Birliği

¹²⁶ Stora; *a.g.e.*, C. 2, s. 45.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Müslümanlar arasında okullaşma oranı düşük olduğundan eğitim almış kişi sayısı da azdı. Örneğin, 240 ilkokul öğretmeni, 40 lise mezunu, 25 avukat ve doktor Müslüman Cezayirli idi. Savaştan sonra sayılarının azlığına rağmen Kuzey Afrikalı öğrenciler bir araya gelerek, Alger şehrinde 1919'da "Kuzey Afrika Müslüman Öğrenciler" derneğini, 1927'de Fransa'da Kuzey Afrikalı Müslüman Öğrenciler Derneği'ni kurdular. Fransız kültürü ve eğitiminin etkisiyle gittikçe kaybolup giden kendi kültürlerini yaşatmak ve sosyal ve kültürel farklılıklarını korumayı amaçlıyorlardı. Çeşitli tarihlerde derneklerinin kongrelerini yapmalarına rağmen, 6-10 Eylül 1935'te Cezayir'in Tlemcen kentinde 5. kongrelerini gerçekleştirerek Cezayir aydınlarının sosyal ve kültürel değerlerini savunmak, yaşatmak için birleşmeleri çağrısında bulunmuşlardır. Kongreye, Cezayirliilerin dışında Fransa'da üniversitede okuyan Müslüman öğrenciler, Tunus'ta Zituna ve Fas'tan Qarouiyine medreselerinden çok sayıda temsilci katılarak Kuzey Afrikalı diğer bölgelerle dayanışma içinde olduklarını göstermişlerdir. Fakat bölgede bulunan ülkelerin bağımsızlığına ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır.¹²⁷

4 Temmuz 1955'te, Abdüsselam Belaid, Ahmet Taleb İbrahimi, Muhammed Bin Yahya, Asya Mesudi, Muhammed Menvar Merruş, Abdülhamid Mehri, Talib Abdurrahman, Amara Lunis Muhammed isimlerindeki öğrenciler "Cezayirli Müslüman Öğrenciler Birliğini" kurmuşlardır.

Amaçları, Cezayirli öğrencilerin maddî ve manevî ihtiyaçlarını birlikte karşılamak olduğunu açıklamışlardır. Cezayir devriminin vatanlarını soygunculuk ve kıyımla işgal etmiş olan Fransa'yı ülkelerinden çıkarmak için sorumluk üstlenmek istediklerini açıklamışlardır.

Öğrenci birliği, savaşın siyasî çalışmalarını üstlenmeyi Paris Kongresinde kararlaştırarak, Fransız hükümetinden, Cezayir'in kayıtsız şartsız bağımsızlığını kazanması için Ulusal Kurtuluş Cephesi ile görüşmelere başlamasını, Fransa topraklarında, bağımsızlığın temsilcisi olarak bir takım çalışmalar yapmaya ve genel boykota gitmeye karar vermişlerdir.

19 Mayıs 1956'da başlayan boykota Fransa'daki aydınlar ve öğrenciler arasından bu boykota katılım beklenenden fazla olmuş, geniş yankılar uyandırmıştır.

¹²⁷ M. Abdülaziz Bouteflika; "Discours Du President Bouteflika au 50 ème Anniversaire de la Création de l'UGEMA", *El Moudjahid*, 30 Juillet 2005, s.1.

Cezayirli öğrenciler arasında ise; birçoğu cepheye katılıp savaşmaya karar vermelerinin yanı sıra, Cezayirli işçileri cepheye katılmaya çağırmışlardır. Uluslar arası öğrenci toplantılarına katılarak Cezayir kurtuluş savaşının haklılığını anlatma fırsatını elde ettiler. Colombo Dünya Öğrencileri konferansına temsilci yolladılar.¹²⁸

Fransa hükümeti 1958’de ülkede örgütlenmeyi sağlayan Müslüman Öğrenciler Birliğini kapatmıştır. Kapatma gerekçesi, Ulusal Kurtuluş Cephesi ile işbirliği yapmasıdır. Öğrenci derneği ise cevabında; bunun yeni bir şey olmadığını ve gizlemediklerini açıkladılar.

Ulusal Kurtuluş Cephesinin Cezayir halkının, Fransa’da ve dünyada aydın kesim olarak temsilcileri olduklarını, bu zor dönemde halkının bağımsızlığa ulaşması için ışık olacaklarını, bunun için var olduklarını ilân ettiler. Fransa’nın bunu başından beri bildiğini, baskılarını sürdürdüğünü, ancak çaresiz kaldığı için kapatma kararı verdiğini belirttiler.¹²⁹

Hem Fransa’da hem de Cezayir’de öğrenciler birliğe katılarak, Ulusal Kurtuluş Ordusuna askerî güç oluşturmuşlar, birçoğu bağımsızlık mücadelesinde hayatını kaybederken ulusal kurtuluş hareketine önemli katkı sağlayan önemli bir güç oluşturmuşlardır¹³⁰

2.5.2. Soummam Kongresi

Ulusal Kurtuluş Cephesi 1955 ve 1956 senelerinde diğer siyasi kuruluşları bünyesinde toplamayı başardı. Merkezlerden, Ben Yusuf Ben Khedda, Saad Dhalab, M’ Hamid Yazid, Hacire Lahauel gibi isimlerden başka Ferhat Abbas Partisi ile birlikte katıldı (1955), Ulema Derneği de 1956 yılında Ulusal kurtuluş Cephesine katıldı. Geriye Cezayir Komünist Partisi kaldı. Yapılan görüşmelerden sonra 1 Temmuz 1956 da onlarda Ulusal Kurtuluş ordusuna dâhil oldular. Katılan Parti ve

¹²⁸ “L’Union General Des Etudiants Musulmans Algérien”, [http:// www. Inovembre1954.com](http://www.inovembre1954.com).

¹²⁹ “L’union Des Etudiants”, *El Moudjahid*, Algérie, 01 Ocak 1958.

¹³⁰ Bouteflika; a.g.m., s.2.

dernekler kendilerini fes ederek, kişisel olarak katıldılar. Böylece Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) temel hareket noktası oldu.¹³¹

Bütün bu birleşmelere rağmen Cephenin mücadelesinde bir takım sıkıntılar, dağınıklıklar hissediliyordu. 1 Kasım 1954 bildirisinden 1956'ya kadar geçen süreçte yeni bir politika belirlemek gerekiyordu. Fransa'nın askerî baskısı yoğunlaştıkça, cephenin silahlı kanadında farklı ve etkili kararlar alınması zorunluluk haline geldi. Ayrıca cephenin ülke içindeki temsilcileri ile Kahire'deki temsilcileri arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başladı.

Yurt içindeki güçlü bir kişilik olan Abdan Ramadan'da, Kahire'de Ahmet Ben Belanın Nasır ile olan sıkı ilişkisi rahatsızlık yaratıyordu. Toplanacak bir kongre ile anlaşmazlıklar ve çekişmeler giderilmeliydi. 20 Ağustos 1956'da Kabilenin Soummam bölgesinin İğbal köyünde kongre toplandı. Kongre'nin burada toplanmasının temel nedeni bölgenin güvenli olmasıdır. Kongre'ye 16 üye katıldı. Ülke dışından gelecek delegeler güvenlik nedeniyle kongreye katılamadılar. Kongre 20 gün sürdü.¹³²

Kongrenin başlangıcında ayaklanmanın başladığı bir Kasım 1954 den beri gerçekleştirilen faaliyetler gözden geçirildi. Ulusal kurtuluş ordusunun eylemlerinden başarı ve başarısızlıkları değerlendirilerek, eksikleri ve ihtiyaçlarının neler olduğu tespit edildi. Ulusal egemenliğe kavuşmak için hangi aşamalardan geçilmesi gerektiği tartışıldı. Tasarılar yazıya geçirerek kaydedilen gelişmeler ve hedefler belirli bir programa bağlandı. Toplantı kayıtları 3 başlık altında toplanmıştır.

- 1.Genel siyasal durum
 - 2.Ortaya konan görüşler
 - 3.Genel olarak takip edilecek hareket ve propaganda biçimi
- Görüşülen konular şu alt başlıklar altında ele alınmıştır.

2.5.3. Genel Siyasal Durumunun Aşamaları:

2.5.3.1. Silahlı Direniş:

¹³¹ André Mandouze; *La Révolution Algérienne Par Les Textes*, Paris, François Maspero , 1962, s. 39, Stora; *a.g.e.*, c II, s. 70.

¹³² Droz, Lever; *a.g.e.*, s 116–117.

Bu değerlendirmelere göz atıldığında; kısa bir dönemde sınırlı bölgelerde de olsa başarılı bir sınavdan geçildiği, dünyanın en büyük devletlerinden biri olan sömürge rejiminin hizmetindeki, güçlü modern bir orduya karşı, alınan başarılı sonuçlar zaferin göstergesi olduğu biçiminde yorumlanmıştır.

Hareketin silah yokluğuna rağmen, zarar verme sabotaj, biçimindeki saldırılar ülkenin bütününe yayılması bir başarı olarak görülmüştür. Bu saldırıların yöntemleri hızla değiştirilerek düşük yoğunluklu savaş seviyesinde devam ettiği tespit edilirken, bir yandan da mücadele, Cezayirlilere cesaret kazandırarak, top yekûn bir savaşa teşvik etmiştir. Silahlı direnişin yöntemi, cephe savaşı yerine, küçük grupların gerilla yöntemiyle stratejik hedeflere şok baskınlar yapmak, halk arasında direniş grupları oluşturarak, savaşı halka yaymak¹³³ amacını taşıdıklarını teyit etmişlerdir.

2.5.3.2. Etkili Siyasal Oluşumlar:

Ulusal kurtuluş Cephesi gizli bir örgüt olmasına rağmen ülkede tek ulusal güç olmuştur. Ülke topraklarında onlarca yıldır oluşan siyasal partileri bünyesinde toplamayı başarmıştır. Kişisel hâkimiyetleri yok ederek birlikte yönetimin ilkelerini benimsemiştir.

Ortak düşmana karşı savaşta halkın birliğini sağlayarak, hareketin başlangıcında Ulusa Kurtuluş Cephesi'nin açıkladığı; Cezayir'in kurtuluşunun bütün Cezayirlilerin eseri olacağı düşüncesine ulaşmıştır. Kaydedilen başarısızlıkların nedeni ise kadro, araç, para eksikliğidir. Hareket, organize bir devrimdir. Amacı sömürü düzenini yok etmek için milli bir savaş niteliğindedir. Sosyalizme doğru bir gidiş değildir.

Bu savaş Cezayir Devleti'nin demokratik ve sosyal cumhuriyet biçimi altında doğmuştur. Bir monarşi ve teokratik düzenin kuruluşu değildir. Bazı uluslar arası basın araçlarının kaydettiği gibi bir avuç isyancı topluluğu değildir. Bir halkın bağımsızlığını kazanması için, bütün olanaklarını seferber ettiği, zafere ulaşıncaya kadar sürdüreceği bir savaştır.¹³⁴

Siyasal oluşumların başarısızlıklarına ilişkin değerlendirmede ise, Messali Hac ve Partisinin eleştirisine daha çok yer verilmiştir

¹³³ Mandouze; *a.g.e.*, s. 40.

¹³⁴ Mandouze; *a.g.e.*, s. 43.

Hareketin, komünizmle ilgisinin olmadığını, Fransa'da ve Cezayir'deki komünist partilerinin halkın gerçeklerden haberi olmadığı, bağımsızlık hareketini başlangıçta terörist bir hareket olarak nitelendirdiği vurgulanmaktadır.

Mücadeleyi bir devrim olarak niteleyen katılımcılar, Cezayir devrimi başıboş bir isyan olmayıp, organize olmuş milli, halkçı, merkezi yönetim gücüne sahip olduğunu özellikle vurgulamışlardır. Fransa Hükümeti'nin, askeri çözüm arayışlarından vazgeçip soruna siyasal çözümler aramasını önererek, bu görüşler doğrultusunda şu kararları almışlardır:

- 1-Açık bir siyasi doktrine sahip olmak.
- 2-Genel isyana kadar sürekli biçimde silahlı mücadele yapmak.
- 3-Büyük çapta siyasi bir harekete geçmek.

Fransa karşısında verilen savaşın amacını şöyle belirlemişlerdir:

1. Fransız ordusunu silahlı başarısızlığa uğrattıncaya kadar savaşmak.
2. Fransa'nın ekonomik ve sosyal konumunu sarsmak.
3. Sömürge ekonomisini ortadan kaldırmak.
4. Dünya'da Fransa'nın Cezayir politikasını mahkûm etmek.
5. Harekete uluslar arası meşruluk kazandırarak, ulusal kurtuluş ordusunun

hâkim olduğu bölgeler oluşturmak.

6. Fransa'nın baskısına karşı halkla işbirliği yapmak.

Ateşkes şartlarını ise siyasal ve askerî olarak iki başlıkta değerlendirdikten sonra, ateşkes şartlarını belirlemişlerdir.

a. Siyasal şartlar:

1. Cezayir halkının bütünü tanıması
- 2.Cezayir'in bağımsızlığını ulusal ve diplomatik olmak üzere bütün alanlarda tanımak
3. 1954'ten önce ve sonra siyasal nedenlerle mahkûm edilmiş ve sürülmüş bütün Cezayirlilerin serbest bırakılması.

4. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin Cezayir halkının tek temsilcisi olarak tanımak.

b. Askeri: Askeri şartlar daha sonra belirlenecektir.

5. Barış İçin Müzakereler

1. Ateşkes şartlarını görüşecek taraf Ulusal Kurtuluş Cephesidir.
2. Müzakere şartı Cezayir'in bağımsızlığı üzerine kurulur.

3. Müzakere Şartlarının tespiti
 - a. Cezayir topraklarının sınırları,
 - b. Fransız azınlık; Cezayir vatandaşlığı yada yabancı uyruklu olmayı kabul etmeli. Çifte vatandaşlık kabul edilmez.
 - c. Fransız malları; Fransa devletinin ve Fransız vatandaşlarının malları.
 - ç. Yetkilerin devri(yönetime ilişkin)
 - d. Ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda işbirliği şekiller.

2.5.3.3. İzlenecek Siyaset Ve Propaganda Biçimi

Bütün Cezayirlileri bağımsızlık hareketine katarak onları yönlendirmek ve yönetmek gerektiği vurgulanmıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesinin varlığını bütün alanlara taşıması gerektiğini benimsedi. Yazılı propagandayı sağlamak için basın merkezlerinin kurulmasına karar verildi. Bildiri ve bültenlerin çoğaltılarak dağıtılmasının önemine işaret edilmiştir.

Siyasette, yönetimde, mücadelede insan yetiştirme kaynaklarının yaratılması konusunda azami önemin verilmesi.

İşçiler, tüccarlar, köylüler, öğrencilerin cephe tarafından örgütlenerek göçlerinin birleştirilmesi gerektiği vurgulandı.

Bütün toplum katmanlarına ulaşarak genel grev ve boykotların hazırlanması kararlaştırıldı.

Bağımsızlık hareketinin ülkede azınlık yaratmak olmadığı, ülkede bulunan Avrupalılarla işbirliği yapılarak sempatilerinin kazanılması, Cezayir vatandaşlığını kabul etmeleri koşuluyla onların da ülkesi olduğunun, mücadelelerinin ırkçı bir hareket olmadığı özellikle vurgulandı.

Çalışmaları organize edecek şu komiteler kuruldu:

- a. Cezayir Savaşına Karşı Eylem Komitesi
- b. Müzakere ve barış komitesi
- c. Cezayir vatandaşlığı komitesi
- ç. İşkence mağrurları ile dayanışma komitesi
- d. Cezayir sorunlarını inceleme komitesi
- e. Demokratik özgürlükleri savunma komitesi

f. Sivil milislerin silahsızlandırılması komitesi

g. Ziraat işçilerine yardım komitesi

Uluslar arası siyasette, Birleşmiş milletlerin yanında Amerika Birleşik Devletleri'nde sürekli çalışmalarda bulunacak bürolar açmak. Asya ülkelerine delegeler yollayarak, başkentleri dolaşacak uluslar arası kültürel öğrenci ve sendika toplantılarına katılacak delegeler oluşturmak. Uygun bir şekilde yazılı propaganda yapacak bürolar açmak¹³⁵

Soummam Konferansında Ulusal Kurtuluş Cephesi; hareketin izleyeceği yol haritasını çizerken, aldığı kararlarla ülkede ulusal bir hâkimiyet kurduğunu ilan etmiştir. Gelecekte oluşturacağı hükümeti ana hatlarıyla ortaya çıkarmıştır.

2.5. 5. Cezayirli İşçiler Sendikası Birliği

Cezayir'de ilk sendika, Avrupalı alçı, demirci işçileri tarafından 1890'da Konstantin'de kuruldu. 1895'te ise Genel iş konfederasyonu kuruldu. Birinci Dünya Savaşından sonra Fransa'ya giden Mağripli işçiler sendikalara girerek deneyimler kazandılar. Messali Hac ve kadrosu Cezayirli işçiler sendikası Birliğini 4 Şubat 1956'da kurduktan sonra Ulusal Kurtuluş Cephesi de 24 Şubat 1956'da Cezayirli İşçiler Sendikası Birliğini kurarak birbirlerine rakip oldular.

Fransa'da Messali Hac'ın sendikası yaklaşık 100 bin üyeye ulaştı.¹³⁶ 1957'de Fransa'da 400 bin Cezayirli işçi olduğu göz önüne alırsak işçilerin etkili bir muhalefeti söz konusu idi. Durumdan rahatsız olan Fransa hükümeti iki sendikayı da kapattı. Messali Hac'ın sendikası "İşçilerin Sesi" gazetesini aylık olarak çıkardılar. 28- 30 Haziran 1957 ve 28- 30 Kasım 1958'de iki kongre yaptılar. Federasyon olarak bağımsız, demokratik bir siyaset izlediklerini ilan ettiler.¹³⁷

Fransa baskısı ve Ulusal Kurtuluş Cephesi ile olan rekabetinde Messali Hac'ın sendikası geri plana düştü. Cezayirli işçiler sendikası birliği güç kazandı. Isad ldir, Ben Asya Atallah, Buriba Bualem, Djeman Rabah, Ali Yahya Mescid gibi isimler

¹³⁵ Mandouze; *a.g.e.*, s. 148-149. "Plateforme de la Soummam, Les Symbole De l'Etat", [http:// www. el-mouradia.dz.](http://www.el-mouradia.dz), 10.09.2006.

¹³⁶ Dan Galin; " Naissance et Mort du Premier Mouvement Sydical " *Le Global Labour_Institut*, [http:// www.global-abour.org](http://www.global-abour.org), 15.0.2006.

¹³⁷ Gallin; *a.g.m.* s. 5.

sendikanın yönetici kadrosuna geldiler. Bir yılda yüz bin üyeye ulaşarak Uluslar arası Serbest Sendikal Konfederasyonuna üye oldular.

1956 yılında sendika liderleri Fransa tarafından tutuklandı. Cezayir’de faaliyetleri yasaklanınca sendika merkezini Tunus’a taşıdı. Fas’ta bürolar açarak, ülkede bulunan sendikanın desteğini aldı. 1957 Haziran 1996 Haziranında Uluslar arası sendikalar konfederasyonuna temsilci sokmayı başardılar. Avrupa’da, özellikle, Belçika, İsviçre, İngiltere ve Almanya’da Cezayir sendikacılığını temsil ettiler. Uluslar arası çalışma bürolarında temsil edilerek Cezayir davasını uluslararası kamuoyuna anlatma fırsatını buldular. 1962 Cezayir’in bağımsızlığına kadar Cezayir, Fransa ve Tunus’ta 31 sayılı *Cezayirli İşçi* adlı gazete çıkardılar. Gazetede sendikaların amaçlarını anlattılar. Ulusal Kurtuluş savaşında destek vermenin yanında Cezayirli işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile ilgilendiler.¹³⁸

Sendikanın en büyük başarısı kurtuluş hareketinin mücadelesine ivme kazandıran *sekiz gün* grevleridir. Grev, öğrenciler, çalışanlar, köylüler, zanaatçılar katılmıştır. Cezayir halkının geniş desteğini alarak mücadele edenlere güven kazandırmıştır. Ulusal kurtuluş ordusunun ülke çapında halkla bütünleşerek hâkimiyeti sağladığını göstermesi açısından önemlidir.

Grevden önce Fransa, Guy Mollet Hükümeti meclisten tam yetki alarak Cezayir’de askeri operasyonları sıklaştırmıştır. Cezayir’de askerlerin sayısı arttırılarak, yasak bölgelerin oluşturulmasının yanında, köylerinden edilen Cezayirli için toplama kampları oluşturdu.

Aban Ramdane, Larbi Ben M’hidi ve Ben Yusuf Ben Kadda liderliğinde grev günü olarak 28 Ocak 1957’de grev bütün ülkeye yayıldı. Grevde halkın yiyecek ihtiyacını karşılamak için komisyonlar oluşturuldu. Aynı zamanda yoksul ailelere yardım komiteleri oluşturuldu. Grev için hedeflenen amaçlar şunlardır.

1. “Ulusal Kurtuluş Ordusuna güven ifadesi olarak bir çeşit halk oylamasıdır.
2. Sömürü yönetimi ile halk arasındaki köprü kesin olarak gerçekleştirmek
3. Ulusal kurtuluş ordusunun arkasında Cezayir halkının olduğunu bütün dünyaya göstermek
4. Newyork’ta bulunun ulusal kurtuluş Cephesi delegelerinin yalnız olmadığını, Cezayir halkının temsilcileri olduklarını, Birleşmiş Milletlerde Cezayir

¹³⁸ Raşit Ait Ali,” Union Général des Travailleurs Algériens, 1956-2003”, [http:// www.ugta.dz/ugda story.php](http://www.ugta.dz/ugda_story.php), 28 Temmuz 2003.

sorunun görüşürken ülke temsilcilerine Cezayir’de çözümünün bağımsızlık hakkının tanınarak mümkün olacağını anlatmak.

5. Sömürü yönetiminin, kurtuluş hareketi önderlerinin halkla bir ilişkisi olmadığı iddiasını çürütmek.

6. Cezayir’de sömürü yönetimini bir halk devrimi ile karşı karşıya bırakarak, ulusal egemenliğe kavuşması yolundaki engelleri nasıl aştığını anlatmak”¹³⁹

Grev ilk gününden itibaren amacına ulaştı. Bütün şehirleri ve kasabaların sokakları, caddeleri sessizliğe büründü. Amerikan Associated Press Ajansı muhabirinin grev izlenimi şöyledir.

*“Hayatımda böyle bütün gün, bir ölünün hayaleti gibi bir şehir asla görmedim. Kasabada olduğu gibi, sokaklardan nadiren bir kişi geçse bile korkutucu bir sessizlik hâkim. Sanki halk evlerine kapanarak derin bir uykuya dalmıştır.”*¹⁴⁰

Grev karşısında Fransız ordusu ihtiyaç maddeleri dağıtırken radyo yayını ve bildirimlerle grevi sona erdirmeye çalışmasına rağmen başarılı olamadı. Böylece grev amacına ulaştı.

Cezayir’de yayınlanan Fransız yanlısı *Alger* gazetesi, grevin amacına ulaştığını yazarken, Müslüman nüfusun çalışanlarının büyük oranda greve katıldığını ifade etmiştir. Grevin sonuçlarının küçümsenemeyeceğini, Konstantin bölgesinde karışıklıkların olduğunu belirtmiştir.

Orleansville’de greve katılım oranının yüzde doksan olduğunu, öğretmenlerin okula gitmediğini, Fransızların ekmek çıkaramadığını yazmaktadır. Kerba şehrinde, Avrupalıların dükkânlarını açamadıklarını, fakat ordunun zorla dükkânları açtığını belirtmektedir.¹⁴¹

2.6. CEZAYİR CUMHURİYETİ GEÇİCİ HÜKÜMETİNİN KURULMASI

Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin kurulduğu tarihe kadar, kurtuluş mücadelesi önemli aşamalar kaydetmişti. Soummam Kongresinde Cezayir Devrimi

¹³⁹ “ *La Grèves des Huits Jours*”, *Evenements*, <http://www.1novembre54.com>, Algérie, 10. 09. 2006.

¹⁴⁰ a.g.m., s.3.

¹⁴¹“Grève de 8 Huit Jours”, *Le Journal d’Alger*, Cezayir, 30 Ocak 1957, <http://www.1novembre54.com./presse>.

Ulusal Konseyinin kurulması ile mücadele merkezi bir yönetime kavuştu. Uygulama ve Yönetim Komitesi kuruldu. Diplomatik girişimler yoğunlaştırılarak birçok ülke ile özellikle Arap ülkeleri ile işbirliği koşulları hazırlandı.

Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti 19 Eylül 1958'de Kahire'de kuruldu. Aynı gün hükümetin neden kurulduğu ve amaçları ile ilgili bir açıklama, hükümet başkanı Ferhat Abbas tarafından açıklandı. Cezayir Cumhuriyeti Ulusal Konseyi tarafından 22- 28 Ağustos'ta yapılan toplantıda alınan kararlar çerçevesinde Cezayir devletinin hükümetinin kurulduğu ilan edildi.

Geçici hükümet ilk bildirgesinde 1832'den beri işgal güçleri tarafından çizilmiş olan Kuzey Afrika'nın haritasını silip, Cezayir devletini yeniden kurmak, dört yıldır bağımsızlığı için savaşıyan halk adına kurulduğunu ilan etti. Böylece uzun gecenin, aşağılanmanın sona erdiği dört yıldır savaş alanında 600 bin evladını şehit vererek, onuru ve bağımsızlığı için savaştığını belirtti.

Fransa'nın bu halka, en iyi ve yetişmiş ordularını yollayarak, işkence cinayetlerini işlediğini, bundan böyle binlerce kurban vermesine rağmen, zafere ulaşmak için sonuna kadar savaşacağını bildirdi.

Cezayir halkının barışçı olduğunu, sömürgeciler mecbur etmeden silaha sarılmayacağını, bütün barışçı çabalarına rağmen, Fransız Cezayir'i mitinin ve asimilasyon masalını sona erdirmek için defalarca barışçı yollar denemesine rağmen reddediğini, bu nedenle silahlı mücadelenin yapıldığı açıklandı.

Açıklamalarının devamında; Cezayir'in Fransa olmadığını, Cezayir'i Fransızlaştırma girişiminin boş bir çabadan ibaret olduğu, bu inadın Birleşmiş Milletler kararıyla mahkûm edilmiş bir cinayet olduğu kabul edildiğini vurguladılar.

Cezayir savaşıları Bandung'ta toplanmış olan bütün devletlere ve karşılıksız maddi, manevi yardımlarına teşekkür eder. Geçici Cezayir Hükümetini tanıyan ve tanımak için sırada olan devletlere sonuçsuz teşekkürlerini sundu¹⁴².

Hükümet programını ayrıntılı biçimde, yayın organı olan *El Moudjhaïd* gazetesinde yayınladı. Dost ve kardeş devletlerinin kendilerin bir an önce tanınmasını beklediklerini belirttiler.¹⁴³

¹⁴² "Création du gouvernement Provisoire" <http://www.1novembre54.com>, 24.02.2006.

¹⁴³ El Moudjahid; "Premier Déclaration du Gouvernement Prévisoire de la République Algérienne", 19 Septembre 1958.

Cezayir geçici Hükümeti, Cezayir'in bağımsızlığını kazandığı 1962 yılına kadar üç defa kuruldu. Kurulan ilk hükümetin bakanlar kurulu listesi şöyledir:

Ferhat Abbas; Hükümet Başkanı

Krim Belkasem; Başkan yardımcısı, Silahlı Güçler Bakanı

Ahmet Ben Bella; Başkan yardımcısı

Hocin Aid Ahmet; Başkan yardımcısı

Rabah Bitat; „ „

Muhammed Budiaf; Devlet Bakanı

Muhammed Khider; „ „

Muhammed Lamin Debaghine; Dışişleri bakanı

Mahmud Şerif; Ordu Donanım ve Levazım Bakanı

Lakhdar Bentobbal; İçişleri Bakanı

Abdülhalid Bussuf; Koordinasyon ve İletişim Bakanı

Abdülhamid Mahri; Kuzey Afrikalı İşlerden Sorumlu Bakanı

Ahmet Francis; Ekonomi ve Finans Bakanı¹⁴⁴

Kurulan ilk hükümette başbakan Ferhat Abbas'ın dışında yaş ortalaması oldukça gençtir. Hükümet üyelerinin bir kısmı Fransa'da hapisanededir. Bağımsızlığa kadar üç hükümet kurulmuştur. İkinci hükümet 1960- 1961; üçüncü hükümet ise 1961- 1962 yılları arasında görev yapmıştır. Birinci ve ikinci hükümetlerde Ferhat Abbas başkanlık yaparken, üçüncü hükümetin başkanlığını Ben Yusuf Ben Kheadda yapmıştır.¹⁴⁵

2.7. CEZAYİR SAVAŞININ ÖZELLİKLERİ

2.7.1. Savaşın Özelliği Ve Tarafların Silahlı Gücü

Cezayir bağımsızlık Savaşı cepheleri olan, orduların çarpıştığı bir savaş özelliğini hiçbir zaman göstermemiştir. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin başlattığı bağımsızlık hareketi, ordusu ve sistemi ile egemen olan Fransa devletine karşı kendi

¹⁴⁴ “Cezayir”, *El Moudjahid*; 19 Eylül, 1958. Bu bilgiler www.1novembre54.com sitesinin gazetesinin tıpkı basımından alınmıştır.

¹⁴⁵ Histoire d'Algérie 1830–1962, “Création du Gouvernement Provisoire”, Cezayir, <http://www.1novembre54.com>, Evenement, 24.02.2006.

bağımsızlığını kazanma ve bunu çeşitli tarihlerde Fransa'dan isteme hareketidir. Ulusal kurtuluş Cephesi siyasi bir örgüt olarak ortaya çıkmış; Cezayir halkını temsil ettiği iddiası ile 1 Kasım 1954'te ki bildirisini ile bağımsızlık mücadelesini başlattığını ilan etmiştir.

Ulusal Kurtuluş Ordusu adına silahlı oluşumu olmasına rağmen, belirli bir alanda hâkimiyet kurarak, düzenli bir ordu özelliğini taşımamıştır. Fransa'nın Cezayir'deki askerî, polis güçlerine resmî devlet kurumlarına sabotajlar baskınlar düzenleyerek amaçlarını gerçekleştirmiştir. Cezayir halkının büyük oranda desteğini almıştır. Büyük oranda diyoruz; Cezayir'e yerleşmiş olan Avrupalı göçmenler ve sayılar az da olsa Müslümanlar Fransa'yı desteklemişlerdir.

Anlatılan bütün bu dönemi Fransa, "Cezayir Olayları" olarak adlandırmıştır. Fransa devletine karşı bir gerilla hareketi olarak nitelendirmiştir.¹⁴⁶ Cezayir halkının tank, uçak, zırhlı araçları savaş boyunca olmamıştır. Silahları genelde AK- 47 Kalashnikov, tüfekleri MG 34, MG- 42 gibi otomatik silahlar ve tabancalardır.¹⁴⁷

Cezayir bağımsızlık hareketi başladığı tarihte Fransa'nın Cezayir'de asker sayısı 58 bin idi. Hareket yoğunluk kazandığı ölçüde sayısal ve silah gücünü artırmıştır. Askerlik süresini 26 aya çıkarmasının yanında 30 bin kişilik harkilerden oluşan bir güç oluşturmuştur.¹⁴⁸

Asker sayısını 1960 yılına geldiğinde 360 bine çıkarmış, 1954- 1962 yılları arasında 1 milyon yüz bir bin asker Cezayir savaşına çağrılmış, 317 bin beş yüz kırk

¹⁴⁶ Philippe Ricardo, "Une Guerre Asymétrique" *Histoire Mondiale des Conflits Thématique*, S. 7, Paris, Janvier- Février 2005, s.12

¹⁴⁷ Philippe Ricardo; a.g.m. s.12

¹⁴⁸ Harki ismi hareket anlamında, Cezayir'deki bir Fransız askerî birliği olan "harka"dan gelmektedir. Cezayir bağımsızlık savaşında Fransa için çalışıp, savaşmış kişilerdir. Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan bir rapora göre sadece Fransız ordusundaki sayıları 263.000 idi. Bunun 60.000 i muvazzaf 153.000 i yedek olmak üzere 193.000 askeri. 50.000'i idarî personel, eşraf ve köylülerden oluşuyordu. Aileleri ile birlikte toplam sayıları 1 milyonu buluyordu. Giderleri Fransa Başbakanlık bütçesinden karşılanmıştır. Fransız ordusuna katılmaları, başta FLN'in ve onun askerî kanadı ALN'nin baskılarından kurtulmak, kabileler arası kan davasından kaçış, daha önce Afrika ordusunda Fransızlarla çalışmış olmak, 1944'te Fransa'nın Alman işgalinden kurtulması için verdikleri destek, Fransa'nın vaatleri Fransız ordusunun ve Fransa'ya gönülden bağlı eşrafın baskısı, düzene bağlılık, can ve mallarına zarar gelmesinden korkma vs. sebeplerle özetlenebilir. Bu kalabalık nüfusun sadece 40.000'i Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra Fransa'ya kabul edilmiştir. Bu kişilere orman koruculuğu yaptırıldı ve aileleriyle birlikte toplama kamplarında yaşamaya mecbur edildi. Geriye kalanlarından 70.000 ile 120.000'i bağımsızlıktan sonra öldürüldü. Bu konuda kesin bir sayı yoktur. François Meyer;" Les Harkis"; *Histoire Mondial Conflits Thématique*; S. 7, Paris, Ocak- Şubat 2005, s.35; Benamou; a.g.e. s.33-34-275.

beş asker aktif olarak savaşa katılmıştır.¹⁴⁹ Bir başka kaynağa göre aynı tarihler arasında 3 milyon Fransız genci askere çağrılmış; 1,5 milyonu Cezayir’de askerlik yapmıştır. Bunlardan 30 bini hayatını kaybetmiş, 300 bini yaralanmıştır. 86 bin kişi psikolojik tedavi görmüş 3 bin tanesi kaybolmuştur. 1962 yılı sonunda Fransa’nın askeri harcaması 50 milyar Frank’tır.¹⁵⁰

Kaydedilen verilerde, Cezayir savaşına katılan ve hayatını kaybeden Fransız asker sayısı oldukça çelişkilidir. Diğer bir araştırmada 2 milyon askerin savaşa katıldığını 21 bin yedi yüz elli üç askerin öldüğünü, 1000 tanesinin kaybolduğunu, 31 bin dokuz yüz kişinin yaralandığını; 25 Ocak 1982 tarihli Fransa Milli Meclisi oturumunda açıklanmış ve Resmi gazetede yayınlanarak kayda geçmiştir.

Fransız askerlerin baskısı karşısında Cezayir halkı, daha güvenli yerlere doğru göç etmeye başlamış, 1955 yılından bağımsızlığın kazanıldığı 1962 yılına kadar Tunus ve Fas’a yüz binlerce Cezayirli, sığınmacı olarak göç etmiştir. Tunus’un Cezayir sınırına yakın olan şehir ve köylerine 1955 yılından itibaren başlayan mülteci sayısı 1959 yılında 110 bine ulaşmıştır.

Kurulan mülteci kamplarında yoksulluk hüküm sürdüğü gibi, kitleler açlıkla karşı karşıya kalmışlardır. Yaşanan insanlık dramına uluslar arası kamuoyu duyarsız kalmayarak, Kızılhaç ve çeşitli yardım kuruluşları seferber olmuştur. Fransa hariç, Birleşmiş Milletler öncülüğünde bütün ülkeler yardım kampanyası başlatmıştır.¹⁵¹ *Humanité* gazetesine göre, savaş boyunca bir milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, 3 milyon kişi mülteci konumuna düşmüştür.¹⁵²

Cezayir halkı sadece mülteci durumuna düşmemiş; bağımsızlık savaşı süresince yüz binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Sivil halk Fransız ordusunun açık hedefi haline gelmiş, operasyonlarda siviller katledilmiştir. İnsan kayıpları konusunda Fransız kaynakları ile Cezayir kaynaklarının verdiği sayılar birbiri ile çelişkilidir. Fransız kaynaklarına göre, 157 bin Cezayir Kurtuluş Ordusu askeri; 187 bin ile 227 bin sivil Cezayirli ölmüştür.¹⁵³ Diğer bir incelemede ise, Cezayirlilerin kayıpları

¹⁴⁹ Maurice Faivre; “L’armée Française Dans la Guerre d’Algérie” *Histoire Mondiale des Conflits*, S. 7, Paris, Janvier-Février 2005. s 15- 16.

¹⁵⁰ Raphael Delpard; *20 Ans Pendant la Guerre D’Algérie (Generations Sacrifiées)*, Editions Michel la Fon, Neuillysur Seine, Paris, 2001, s. 317

¹⁵¹ “Les Réfugiés”, *El Moudjahid*, Algérie, 1 Novembre 1959.

¹⁵² Humanité; “Tout l’Humanité Contre la Torture”, Paris, 31 Octobre 2000, s. 7.

¹⁵³ Philippe Ricardot; “Une Guerre Asymétrique” *Histoire Mondiale des Conflits Thématique*, S. 7, Paris, Janvier-Février 2005, s.13.

yaklaşık 500 bin olarak verilirken,¹⁵⁴ Cezayirliler ise insan kayıplarının bir buçuk milyon olduğunu ileri sürmektedir. Verilen en düşük sayı göz önünde tutulsa bile Cezayir halkı açısından ağır bir sonuç ortaya çıkmıştır. Fransa'nın *Cezayir Olayları* olarak adlandırdığı bu savaşı daha çok silahsız siviller üzerinde yürüttüğü sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Fransa'nın ordu aracılığı ile yürüttüğü kıyım politikası aynı zamanda, Cezayir halkına karşı sistematik bir işkence politikasına dönüşmüştür. Fransız gazeteci Henri Alleg, tutuklu bulunduğu süre içerisinde uğradığı işkenceleri ve işkenceye uğrayan Cezayirlilerin yaşadıklarını "La Question" (Sorgu) adlı kitabında anlatmaktadır. Kitap, Jean Paul Sartre'in önsözü ile 1957'de yayınlanmıştır. Türkçeye, yayınlandığından beri değişik yayınevleri tarafından çevrilmiştir. Henri Alleg Cezayir'de *Alger Republicain* gazetesinin yayıncısı olduğu sırada tutuklanarak 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. 1960 yılında Fransa'da Rehn Cezaevi'nden firar ettikten sonra 1962 yılında Cezayir'e geri dönmüş, daha sonra Fransa'ya yerleşmiştir.¹⁵⁵

Toplama kampları, Fransa'nın uyguladığı diğer bir tecrit politikasıdır. Ordu kırsal kesimde kontrolü kaybetmeye başlayınca, yasak bölgeler ilan ederek, bölge sınırları içine giren her yerde askerlere ateş etme yetkisi vermiş, bölgede yaşayanları birer potansiyel olarak isyancı kabul etmiştir. Uçaklarla havadan bombalanarak köylülerin evleri yıkılmış, hayvanları telef edilmiştir. Amacı, köylülerin sosyoekonomik kaynaklarını yok ederek, çaresiz bırakmak olan bu stratejinin adı *yakılmış alanlar (tere brulée)*dir.

Fransız subaylarından oluşan özel komandolar, yasak bölgelerde gece operasyonları düzenleyerek, özellikle erkekleri öldürdükten sonra, isyancıların köylüleri öldürdüğü propagandasını basın yoluyla yaymıştır. Fransa, dağların sarp tepe yamaçlarına *toplama merkezleri* kurarak, planlı bir şekilde köylülerin gözetim altında tutulmasını sağlamayı amaçlamıştır. Yerlerin seçiminde temel amaç, güvenlik

¹⁵⁴ Charles Vaugeois; "Une Guerre Cruelle 1954- 1962", *La Nouvelle Revue d'Histoire*, S. 8, Paris, Eylül-Ekim 2003, s. 33.

¹⁵⁵ Henri Alleg; *La Question (Sorgu)*, Çeviren, A.Bilgi, Ankara, Açık Oturum Yay., 1959. Jean Paul Sartre, 1958'de Alleg ve kitabı hakkında şunları yazmıştır: "La Question, ile her şey değişti. Alleg bir kurban olduğu ve işkenceyi yenilgiye uğrattığı için, bizi umutsuzluktan ve utançtan kurtarıyor. Bu değişiklik kara mizahtan yoksun değil, ona bizim adımıza işkence yapıldı ve biz onun sayesinde gururumuzun birazını yeniden kazanıyoruz: onun Fransız olmasından gurur duyuyoruz. Okurlar büyük bir coşku içinde onunla özdeşleşiyor, ona, acının en uç sınırına kadar eşlik ediyor; onunla birlikte direniyor, çıplak ve tek başına... Gözlerimizi, insanlık dışı uçuruma dikmiş, kımıldamadan bakıyorduk. Fakat kendimizi bu sersemlikten kurtarmak için, demir bir iradeyle insanlık onurunu korumayı başaran bir insan yeterli oldu..." Sartre; a.g.e., s.50.

güçlerinin kontrolünü kolayca yapabilmeleri, Ulusal Kurtuluş Ordusu askerleri ile bağlantı kurarak, bilgi, yiyecek alışverişinin önüne geçmekti. Kurulan merkezlerde içme suyunun olmamasına dikkat edildi. İçme suyu kişi başına günde yarım litre olarak Fransız güçleri tarafından halka dağıtılıyordu.

De Gaulle başa geçtikten sonra, “*bin köy projesi*” uygulamaya konuldu. Dünya kamuoyuna karşı yapılmış sosyal proje olarak gösterilmek istenmesine rağmen; uygulamada bambaşka amaçları ortaya çıkardı. Evlerin yapımı askerlerin yardımı ile gerçekleşirken, masrafların yüzde ellisinin oturacak insanlar tarafından karşılanması isteniyordu. Köyünden, her türlü gelirden koparılmış toplama kamplarındaki insanların geliri olmadığı bilinen bir durumdu. Amaç kişilerin borçlandırılarak isyancılarla işbirliğini kesmesi ve ordunun uyguladığı her türlü disipline itaat etmesi idi.

Uygulanan bilinçli politika ile yerlilerin sahip olduğu her şeyi yok etmek, sonra yeniden Fransa'nın yardımı ile yapmak idi. İnsanların dirençlerini kırmayı deneyen bir politikadır. Sosyal dayanışma ve gruplaşmayı yok etmek için her aileden erkekler sorumlu tutulmuş, kadınlara evleri ile meşgul olması ve çocuklarının eğitimini sağlaması görevi verilmiştir. Kamplarda yaşayanların çoğunluğunu kadınlar oluştururken, erkekler genellikle öldürülmüş, direnişçilere katılmış ya da başka bölgelere çalışmaya gitmiştir. Cezayir nüfusunun yüzde altmışını 12 yaşından küçük çocukların oluşturduğu 1961 yılına kadar 175 bini bu kamplarda açlıktan, hastalıktan, kötü beslenmeden ölmüştür. Bu sayı Ulusal Kurtuluş Cephesi kaynaklarına göre 290 bindir.

Cezayir’de 1962 yılında 2 milyon 355 bin köylü Fransız askerî güçlerinin oluşturduğu kamplarda toplanmıştır. Bir milyon 175 bini başka ülkelere sığınarak, toplam 3 milyon 525 bin kişi yerlerinden zorla göç ettirilerek sürgün edilmiştir. Fransız ordusunun kurduğu kamplarda ve mülteci kamplarında bulunan Cezayirlilerin hepsinin köylü olması, üretimi tarıma dayalı olan ülke halkının açlığa mahkûm olması demektir.¹⁵⁶

Fransız ordusu tarafından yapılan işkenceleri, 1955–1957 yılları arasında Cezayir’de görev yapan General Paul Aussaresses tarafından, Mayıs 2001 yılında yayınladığı *Services Speciaux Algérie 1955–1957* (Cezayir’de Özel Görevler 1955–

¹⁵⁶ Mahfoud Bennoune; “La Doctrine Contre-Revolutionnaire de France et La Paysannerie Algérienne: Les Camps de Regroupement (1954-1962)”, a.a., Montly, Review de Paul M., *Swézy*, Volume 25, S. 7, Décembre 1973, s. 43,60.

1957) adlı kitabında itiraf etmiştir. İşkencenin bir yöntem olarak düzenli bir şekilde tutuklulara uygulandığını, bunun bir resmi devlet politikası olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷

Fransız aydınlarından 12 kişi, 2000 yılı Ekim ayında bir çağrı yaparak savaş boyunca Fransa tarafından yapılan işkencenin kınanmasını ve kabul edilmesini isteyen bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiriyi yapan aydınların isimleri şunlardır: Henri Alleg, Josette Odin, Simon De Pollardier, Nicole Dreyfus, Noel Favrelier, Gisèle Halimi, Ablan Liechti, Madeleine Reberieux, Laurent Schwartz, Germaine Tillion, Jean-Pierre Vernant, Pierre Vidal-Naquet.¹⁵⁸

2.8. CEZAYİR SAVAŞININ FRANSA'YA TAŞINMASI

Fransız hükümetinin, Cezayir Geçici Hükümeti ile görüşme kararı alması sonrası; Fransız ordusu ve Avrupalı göçmenler arasında hükümete karşı hoşnutsuzluk yaratmıştır. 22 Nisan 1961'de General Salan, General Challe, General Jouhaux, General Zeller, Albay Godard'ın liderliğinde ordunun idareyi eline aldığını Cezayir radyosundan duyurdular. Bildirilerinde; Fransa hükümetinin Cezayir'e bağımsızlık vaat ettiği, şimdi ise asilere (Cezayir halkı) teslim etmeye hazırlanıyor deniliyordu. Kendilerinin de barış istediğini, fakat Cezayir'in 130 yıllık geçmişinin dikkate alınmadığı ileri sürülüyordu.

Liderliğini General Salan'ın üslendiği ordu darbesini 1958'de Fransa'nın başına geçen General De Gaulle, ordu üzerinde bulunan saygınlığı ile önlemiştir. Orduda De Gaulle'e bağlı subayların çoğunluğu darbecilerin emirlerini dinlemeyerek, isyanı bastırmışlardır. Cezayir'de, Avrupalı göçmenler arasında güçlenen Fransız milliyetçiliğinin rüzgârı ordu bünyesinde kurulan "Gizli Ordu Teşkilatı"nı arkasına alarak merkeze kafa tutmasına yol açmıştır. Teşkilat Fransa'da taraftar bularak Paris'te bombalı eylemlere girişmiştir. Darbenin bastırılması ile darbeyi yapan generaller ve Fransa'da taraftarı olan 130 kişi tutuklanmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷Paul Aussaresses; "On a eu Aimé Que Cedant à l'Air du Temps", *Le Monde*, Paris, 6 Mai 2001.

¹⁵⁸ "l'Appel à la Condamnation de la Torture Durant la Guerre d'Algérie", *Humanité*, Paris, 31 Octobre 2000, s. 5.

¹⁵⁹"Asiler Cezayir'e Hâkim Olduklarını Bildirdiler", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1961,s.3,

Fransa basını o günlerde meydana gelen darbe girişimini, 13 Mayıs 1960'ta generallerin darbe girişimi ile bağlantılandırmakla beraber; harekete Cezayir'deki Avrupalı göçmenler tarafından sürüklendikleri yorumunu yapıyorlardı.

“Birkaç haftadan beri, Cezayir şehri duvarlarında bir O.A.S. markası görülmeğe başlanmıştır. Fransızca “Gizli Ordu Teşkilatı” ibaresinin baş harflerini teşkil eden marka, son zamanlarda muhtelif yerlerde atılan bombaların sorumluluğundan bahseden beyannamelerin altında da görülüyor.... Muhtelif teşekküllerin şubelerini lağvederek, O.A.S. bünyesi içinde birleşmeleriyle beraber çalışma metotları da değişmiş, bunlar ordu üzerinde baki yapmağa mahsus halk hareketlerini idare etmek suretiyle sadece siyasi faaliyette bulunmak yolunu bırakıp, bombalı suikastlar tertibi yoluna girmişlerdir. Gerek Cezayir’de gerek anavatanda zaman zaman patlayan, Cezayir’deki ismiyle Strunga diye anılan bu bombaların şimdiye kadar olan tesiri daha ziyade psikolojiktir. Fakat Gizli Ordu ne kadar iyi düzenlenmiş olursa olsun, ordunun bazı unsurları tarafından desteklenmedikçe hükümetin siyasetini ciddi şekilde tenkit edemezdi”¹⁶⁰deniyordu.

1961 yılına gelindiğinde Cezayir, Fransa Hükümeti için iki yönlü sorun oluşturmağa başlamıştır. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin hem Cezayir’de hem de Fransa’nın çeşitli şehirlerinde şiddetlendirdiği mücadele; orduda bir kısım subaylarla Avrupalı göçmenler tarafından hükümete bir başkaldırı biçimini almıştır.

Fransız Hükümeti ile Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti temsilcileri arasında 20 Mayıs 1961’de görüşmelerde koşullar üzerinde tartışmalar yapılıyordu. Bu görüşmeler Temmuz 1961’de Sahra problemi üzerine kesildi. Ulusal Kurtuluş Cephesi Ağustos sonunda Fransa’da bazı eylemlere başlamış Fransız polisi tarafından yapılan operasyonlarda 12 militan öldürülerek, 17’si yaralanmıştır. Eylül ayında bir kişi de mahkeme tarafından idama mahkûm edilerek asılmıştır.

Paris’te, polisin arama ve taramaları Cezayirliilerin yaşadıkları mahallerde sıklaştıkça, bu arama ve taramalarda insanlar kaybolmaya başlamış, Eylül ayından itibaren Seine nehrinde Afrikalı cesetleri görülmeye başlanmıştır. Paris emniyet müdürlüğü 4 Ekim 1961’de hükümetten aldığı izinle; 5 Ekim 1961 tarihinden itibaren akşam 20.30’dan itibaren Paris’teki Kuzey Afrikalı Müslümanlara sokağa çıkma yasağı uygulamaya başlamıştır.

¹⁶⁰ “Cezayir İsyanının Perde Arkası”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1961. s.3.

Ulusal Kurtuluş Ordusu, kararı protesto etmek, Fransa kamuoyunda hükümetin stratejisini altüst etmek için 17 Ekim 1961, saat 20.30'da, bütün Cezayirlilerin katılmasını istediği bir boykot düzenledi. Önlemini alan hükümet, sabahın erken saatlerinden itibaren 7000 polis gösteriye gelen insanları kadın erkek ayırt etmeksizin gözaltına almaya başladı. Metro çıkışlarını tutan polis, gelenleri copla, dipçik darbeleri, sopayla yerlere sermiş, kalabalıkları özellikle köprülerin üzerinde sıkıştırarak, insanları aşağı atmıştır. 10 binden fazla göstericiyi gözaltına alan polis güçleri, Paris Spor Sarayı, Sergi Sarayı, Coubertin Stadında, kimlik belirleme merkezlerinde dört gün gözaltında tutmuş, bu zaman zarfında göstericiler sürekli dövülmüş, yaralıların bir kısmı tedavi edilmediğinden gözaltında ölmüştür.¹⁶¹

Görgü tanıkları ve gösteriye katılanlar, göstericilerin sayısının 80 bin olduğunu, yüzlercesinin Seine nehrine atıldığını söylemektedir. Göstericilerden 22'si idama mahkûm edilmiştir.¹⁶²

Fransız kaynaklarına göre gösteriye yaklaşık 30 bin kişi katılmış, 11 bin 730'u tutuklanmıştır. Fransa resmi açıklamalarına göre iki gösterici ölmüştür. 27 Ekim 1961 tarihinde Belediye Meclisindeki toplantıda Paris emniyet müdürü Maurice Papon; 17 Ekimden beri Seine nehrinde 150 cesedin görüldüğü yönünde basında yazılar çıktığına ilişkin soruya “*Polis yapması gerekeni yaptı ve biz Paris savaşını kazandık*” cevabını vermiştir.¹⁶³ Tutuklanan Cezayirliler, tek tek sorgudan geçirildikten sonra suçlu bulunanların Cezayir'e sevk edilmesine mahkeme tarafından karar verilmiştir.¹⁶⁴

Cezayirliler hapisanelerde de kurtuluş mücadelesine devam etmişlerdir. 2 Kasım 1961'den itibaren Fransa Ceza evlerinde bulunan, Cezayirli liderler Ahmet Ben Bella ve arkadaşları ile dört bin Cezayirli mahkûm 22 Kasım 1961'e kadar açlık grevine başlamışlardır. Amaçlarının, devam eden barış görüşmelerinde Fransa'yı çözüme zorlamak ve hapisane şartlarının iyileştirilmesini sağlamak olduğunu açıklamışlardır. Açlık grevleri dünya kamuoyunu ayağa kaldırmış, Asya Afrika Grubu

¹⁶¹ Charlotte Normdan; “Ce qui s'est Passé 17 Octobre 1961”, *Associatin de 17 Novembre 1961*, <http://www.17octobre1961.free.fr>, Paris, 2001.

¹⁶² M. Muhammed Akli Benyunes; “Pour la Memoire Collective et Contre Oubli”, *El Moudjahid*, 16 Octobre 2006.

¹⁶³ Philippe Bernard; “Les Evenements d'Octobre a Paris” *Le Monde*, 28 Mai 1999.

¹⁶⁴ “Fransa'daki Cezayirliler Sınır Dışı Ediliyor”, *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1961, s.3.

devletleri olayı Birleşmiş Milletlere taşımıştır.¹⁶⁵ 16 Kasım'da Genel Kurulda Cezayirli mahkûmların durumu 34 ülkenin verdiği karar tasarısını müzakeresiz ve oylamaya başvurulmadan ele almıştır. Görüşmelerden sonra 31 çekimser oya karşılık 62 oyla karar tasarısı kabul edilmiştir:

Karar tasarısı özetle; Genel Kurul Fransa'da tutuklu binlerce Cezayirlinin giriştiği açlık grevinin milletlerarası alanda uyandırdığı vahim yankıdan ve bunun Cezayir meselesinin müzakereler yoluyla barışçı bir çözüme ulaşmasını tehlikeye düşürdüğünden derin bir endişe duyarak, Genel Kurulun Cezayir meselesinin adil bir çözüme ulaşmasındaki sorumluluğunu tanıyan 19 Aralık 1960 tarihli kararını hatırlatarak,

Yine Genel Kurulun 14 Aralık 1960 tarihli kararında, bağımsızlığına kavuşmamış halkın, barış içinde ve serbestçe bağımsızlığa kavuşmasını sağlayabilmek üzere bunlara karşı bütün silahlı harekâta veya baskı hareketlerine son verilmesini istediğini belirterek,

Fransız Hükümetini, milletler arası yerleşmiş usullere ve insanlık prensiplerine uygun şekilde, Cezayirli tutukluların açlık grevinin sone ermesini sağlamak için bunlara siyasal mahpus statüsünü tanıyarak meşru isteklerini yerine getirmeğe davet eder, şeklindedir.¹⁶⁶

Gerek uluslar arası kamuoyunun baskısı, gerekse Cezayir ve Fransa'da olayların ulaştığı boyut, artık Fransa yönetiminin mevcut haliyle Cezayir'de söz sahibi olamayacağını gösteriyordu. Tunus ve Fas'a sığınan mültecilerin sayısı milyon sınırını aşmış, her iki tarafta her gün meydana gelen çatışma, bombalama gibi sebeplerle ölümler ve yaralanmalar, Cezayir'i artık bir insanlık dramının yaşandığı bölge haline getirmişti. Olaylar Fransa'nın Cezayir bağımsızlık mücadelesini yürüten temsilcilerle masaya oturup bir çözüm aramaya zorlamıştır.

2.9. BARIŞ GÖRÜŞMELERİ

2.9.1. Evian Görüşmeleri ve Barış Antlaşması

¹⁶⁵ "4000 Cezayirli Mahpusun Açlık Grevi Fransa'yı Zor Duruma Soktu", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1961, s.3.

¹⁶⁶ "Birleşmiş Milletler, Fransa'yı İnsan Haklarına Davet Etti", *Ulus*, 17 Kasım 1961, s.4.

Fransa ile Cezayir Geçici Hükümeti arasında Melun'da, 25–27 Haziran 1960'ta yapılan başarısız görüşmelerden sonra, gerek Cezayir'de gerek Fransa'da şiddet olayları tırmanmış, Cezayir'de bir çözüme gitmesi için Fransa'ya yapılan uluslar arası baskılar sonucunu vererek iki tarafı Melun'da masaya oturtmaya zorlamıştır. Fransa barış şansını bir kez daha teperek, Melun'da Cezayirli temsilcilere kendi isteklerini dikte ettirmek istemesi, savaşın uzamasına neden olmuş, görüşmeler bir sonuç alınmadan sona ermiştir.

20 Mayıs 1961'de İsviçre'nin Evian Şehrinde Fransa ile Ulusal Kurtuluş Cephesi arsında görüşmeler yeniden başladı. Ulusal Kurtuluş Cephesi adına dış işleri bakanı Belkacem Krim, finans bakanı Ahmet Francis, Ahmet Bumendjel, Muhammed Ben Yahya ve dört kişilik danışma grubundan oluşan yedi kişi katıldı. Fransa adına ise; Louis Joux, Ronald Cadet, Brunode Leusse, Claude Chayet, ve askeri danışmanlar olmak üzere yedi sekiz kişilik bir heyet katıldı.¹⁶⁷

İki heyet arasındaki resmi karşılaşma Cezayir sorununda yeni bir başlangıçtır. Her iki taraf için de artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Heyetler masaya önce kendi tezlerini koyarak, isteklerinde her iki heyet de geri adım atmak istemiyordu. Cezayir heyeti ülkelerinin kayıtsız şartsız bağımsızlığının Fransa tarafından derhal tanınmasını ileri sürerken, açıklamalarında zorluklar olmasına rağmen, Cezayir heyetinin müzakere kararlılıklarını yitirmeden, bir antlaşma yapmak için orada olduklarını savunmuşlardır.

Fransa heyeti ise, karşılıklı ateşkesin sağlanması, Ulusal Kurtuluş Cephesi tutsaklarının ve Ahmet Ben Bella'nın serbest bırakılması gibi sunumlarla barış antlaşmasının yapılmasını ileri sürdü. Fransa'nın öne sürdüğü şartlar Cezayir Heyeti tarafından yeterli bulunmadı.

Görüşmelerin birinci haftasında, Cezayir'de yaşayan Fransızların varlıklarının korunmasının topluluk olarak mı garantiye alınacağı yoksa bireysel haklar hukuku ile mi sağlanacağı üzerinde görüşmeler yapıldı. Cezayir heyeti Cezayir'de egemenlik sağlandıktan sonra, yabancıların Cezayir vatandaşlığı ya da Fransız vatandaşlığından birini seçmesi gerektiğini, çifte vatandaşlığın kabul edilmeyeceği şartını ortaya koyarak, Cezayir'de bir azınlık varlığının asla kabul edilmeyeceğini savunurken,

¹⁶⁷ Jean Lacouture; *Algérie, La Guerre est Finie*, Bruxelles, Editions Complexe, 1985, s.74.

Fransa temsilcisi Luis Joxe, Fransız anayasasına göre bunun mümkün olmadığını ileri sürüyordu.

Bir diğer önemli sorun Sahra bölgesi üzerine idi. Sahra bölgesinin Fransa'nın egemenliğinde kalması gerektiğini belirten Fransız heyeti, burada Fransa'nın yatırımları olduğunu, bu haklarından vazgeçmeyeceklerini iddia ediyordu.

Müzakerenin ilerleyen safhalarında, anlaşmazlık konuları, azınlıkların statüsü ve Sahra üzerine yoğunlaştı. Her iki tarafta geri adım atmak istememesinden dolayı, 13 Haziran 1961'de görüşmeler bir sonuç alınmadan sona erdi.¹⁶⁸

Barış görüşmelerinin başarısızlığını Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti temsilcisi Rihta Malik yaptığı bir basın toplantısı ile anlattı. Fransa'nın Sahra üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmek istemeyişinin üzerinde durarak, Cezayir heyetinin artık anlamı kalmayan görüşmeleri istemeyerek terk ettiğini söylemiştir.

Ayrıca açıklamalarında, Cezayir heyetinin Lügrin'de kendi kaderini tayin hakkını Büyük Sahra'da yaşayan Cezayir halkının bertaraf ederek yalnız kuzey Cezayir'de tatbik etmek gibi mantıksız bir tutumla karşılaştığı söylemiştir. Lügrin'deki Cezayir heyetinin sadece Cezayir topraklarının bütünlüğü üzerine de ısrar etmekle yetinmediğini, gündemin 1 ve 4 No. lu konularını birleştirerek, yani egemenlik meselesi ile Fransa ve Cezayir arasındaki müstakbel işbirliği meselesini bir arada müzakere etmek teklifinde bulunduğunu ilave etmiştir.

Temsilci, Fransız heyetinin ileriye doğru bir adım atacağını düşündüklerini, Hâlbuki Fransızların tutumu General de Gaulle'ün kendi kaderini tayin hakkını Cezayir'in üç vilayetini kapsayan 16 Eylül 1959 tarihli konuşmasından beri hiç değişmediğini açıklamıştır.

Sonuç olarak, Fransa'nın Büyük Sahra üzerindeki siyasi egemenlik konusunun daha sonra ele alınmasını, 13 vilayetten meydana gelecek bağımsız bir Cezayir ile Fransız hükümeti arasında ileride müzakere edilmesini istediğini, böyle bir durumda Cezayir heyeti için artık manası kalmayan bir tartışmaya devam etmenin güç olduğunu söylemiştir.¹⁶⁹

Fransız heyeti, Büyük Sahra'da ki kaynakların işletilmesiyle ilgili bir plan sunmuştur. Fakat bu plan, Büyük Sahra'nın Fransız egemenliği altında kalmasını gözetmektedir. Fransız heyeti bu planı müzakere etmek istemiştir. Cezayir'i sadece

¹⁶⁸ Lacouture; *a.g.e.*, s. 86.

¹⁶⁹ "Fransız- Cezayir Görüşmesi İkinci Defa Akamete Uğradı", *Cumhuriyet*; 30.07.1961s.3.

Büyük sahra'ya komşu bir ülke, Büyük Sahra'nın zenginliklerini başka ülkelere nakleden bir geçit olarak saymak amacındadır.

Taraflar 18 Mart 1962'de yeniden bir araya geldiğinde, Cezayir savaşının geldiği noktada artık her iki tarafında direnecek gücü kalmamıştır. Taraflar bir önceki görüşmelere göre bir anlaşma yapmaya isteklidirler.

Bariş antlaşmasına katılan delegeler şunlardır:

Cezayir Heyeti: Belkacem Kırım (heyet başkanı), Saad Dahlab, Lakhdar Bentobbal, Muhammed Yazid, Amar Benuda, Muhammed Ben Yahya, Redha Malek, Seghir Mustafa.

Fransa Heyeti: Luis Joxe (heyet başkanı), Robert Bron, Jean De Broglie, Bernart Tricot, Bruno de Leusse, Claude Chayet, Vincent Labouret, Yves Roland-Billecart, General Camas, Albay Seguin-Pazzis.¹⁷⁰

98 sayfalık bir anlaşma metni hazırlanarak, anlaşma metni heyetlerin huzurunda okunmuştur. Her konuda mutabakat sağlanmasının ardından, Fransa heyeti hemen imzayı atmıştır. Cezayir heyeti adına Krim Belkasem'in de anlaşma metnini imzalamasıyla, bağımsız Cezayir Devleti Fransa tarafından tanınmıştır.

Böylece 19 Mart 1962 tarihinde saat 12'de sekiz yıldır süren Cezayir bağımsızlık mücadelesi resmen sona ermiştir.¹⁷¹

Evian Antlaşması'nın ateşkes hükümleri şunlardır:

1- Bütün Cezayir topraklarında 19 Mart 1962, saat 12'de askeri operasyonlara son verilecektir.

2- Her iki taraf da toplu ya da bireysel şiddet hareketlerine son verecektir.

3- Ulusal Kurtuluş Cephesi savaşanları buldukları bölgelerde Ateşkesi sağlayacaklardır. Bu grubun üyesi olan kişiler buldukları bölge dışında yer değiştirmelerinde silahsız olacaklardır.

4- Sınırlarda konuşlanmış olan Fransız birlikleri bağımsızlık sağlandıktan sonra çekileceklerdir.

5- Gruplar arasındaki çatışmaları önlemek için Fransız birlikleri sorumlu oldukları yerlerde önlem alacaklardır.

¹⁷⁰ Malek Redha; *L'Algérie à Evian: Histoires de Negociation Secretes 1956–1962*, Paris, Dahlab Seuil, 1995, s.232.

¹⁷¹ Redha, *a.g.e.*, s. 244.

6- Ateşkesin uygulanabilmesi için ortaya çıkacak sorunları çözmek için, karma ateşkes komisyonu kurulacaktır.

7- Komisyon gerekli gördüğü tedbirleri her iki tarafa da iletacaktır.

8- Her iki taraf da komisyona, yüksek rütbeli birer subay ve azami onar üye ile katılacaktır.

9- Ateşkes karma komisyonunun merkezi, Rocher Noir şehrinde olacaktır.

10- Bölgelerde gerekli görüldüğü takdirde ateşkes karma komisyonuna bağlı, taraflardan birer kişinin temsil edileceği yerel komisyonlar kurulacaktır.

11- Savaşta tutsak olmuş kişiler, ateşkes yürürlüğe girdiğinde serbest bırakılacaklardır. Ateşkes yürürlüğe girdiğinden itibaren 20 gün içinde bu işlemler bitirilecektir. Taraflar serbest bırakma işlemlerinde her türlü önlemin alındığına ilişkin Uluslar arası Kızılhaç Komitesini bilgilendireceklerdir.¹⁷²

Antlaşmanın tamamı beş başlıktan oluşmaktadır. Diğer bölümler ateşkestən sonra, iki taraf arasında düzenlenecek ilişkileri içermektedir.

Cenevre'den Rabat'a hareket eden Cezayir heyetini Geçici Cezayir Cumhuriyeti Hükümeti Başkanı Benyoucef Ben Hadda karşılayarak, Tunus'ta 18 Mart. 20.30'da radyodan yaptığı konuşmada savaşın bittiğini şöyle açıklamıştır:

*Evian Konferansı şöyle bir antlaşmayla sona ermiştir: "Cezayir Ulusal Devrim Konseyi'nin görevlendirdiği Cezayir Geçici Hükümeti adına 19 Mart 1962 Pazartesi saat 12'den itibaren bütün Cezayir topraklarında ateşkes sağlandığını ilan ediyorum. Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti adına bütün Ulusal Kurtuluş Ordusu gücünün askeri operasyonları ve silahlı eylemleri Cezayir topraklarında sona erdiğini ilan ediyorum."*¹⁷³

1962 Nisan başında geçici hükümet, Rocher Noir Boumerd'e üslenerek, 40 ile 50 bin kişilik Cezayir Kurtuluş Ordusu askerleri Cezayir'de Fransız garnizonlarına yerleşti. Daha önceden öngörüldüğü gibi 1 Temmuz 1962'de halkoylaması yapıldı. Cezayir Merkez Komisyonu başkanı Kaddour Sator 3 Temmuz 1962'de halkoylaması sonuçlarını, 5 milyon 975 bin evet oyu, 600 bin hayır oyu çıktığı yönünde dünya kamuoyuna açıklamıştır.

Fransa cumhurbaşkanı De Gaulle ise, 3 Temmuz'da Cezayir'in bağımsızlığı üzerine şu açıklamayı yapmıştır:

¹⁷² Yves Courrière; *La guerre d'Algérie, Les Feux du Désespoir*, Paris, Fayard, 1971, s. 649-650.

¹⁷³ Redha; *a.g.e.*, s. 245.

*“Fransa, 1 Temmuz 1962’de bağımsızlık oylaması sonucu, Cezayir’in bağımsızlığını kabul etmektedir. Sonuç olarak, 19 Mart 1962’de beş başlıkta toplanan genel antlaşma Fransa’nın Cezayir’deki egemenliğini öngörülen günde, Geçici Cezayir Cumhuriyeti Hükümetine devretmiştir.”*¹⁷⁴

Antlaşma yapıldığı tarihte, 33 ülke Cezayir Geçici Hükümetini resmen tanıyordu. Bu tarihten sonra devletler kutlama telgrafları ile birlikte Cezayir devletini tanıyacıklarını, Cezayir hükümeti yetkililerine bildirmişlerdir. Referandumdan sonra 3 Temmuz 1962’de, Geçici Cezayir Cumhuriyeti Hükümeti temsilcileri Alger şehrine gelmişlerdir.¹⁷⁵

3. BÖLÜM: CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİ KARŞISINDA TÜRK KAMUOYU

3.1. TÜRK KAMUOYU VE DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Kamuoyunun Anlamı

İnsanlar toplum içinde yaşamaya başladıkça, tek bir görüşün, tek bir düşüncenin peşine takılmamışlar, çeşitlilik hep var olmuştur. Bir tanesinin egemen olması diğerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Bastırılıp ifade edilmesine müsaade edilmese de kamuoyu daima birden fazla olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde

¹⁷⁴ a.g.e., s. 262.

¹⁷⁵ a.g.e., s. 263.

kamu ve *oy* sözcükleri çeşitli anlam değişikliğine uğramıştır. Kamu sözcüğü tarih içinde bu günkü anlamı dışında Antik Yunan'da ve Roma'da sadece “özgür vatandaşları” tanımlayan bir kavram olurken, Ortaçağda ise soylular için eş anlamlıydı. Hükümdarların, prensin yaptıklarına, siyasalarına kamu adı verilmekteydi. 16. yüzyıldan itibaren ise kamu, hükümdar ve ona hizmet edenler ve devlet daireleri için kullanılmaya başlanmıştır. Ticaret burjuvasının gelişmeye başlaması bu kavramı yeniden değişikliğe uğrayarak, kamu sarayı değil, yalnızca devleti temsil eder hale getirmiştir.

Basının ortaya çıkması ile 17. yüzyıldan itibaren yeni bir aşamaya girilmiştir. Hem burjuvalar ve hem de hükümetler bu yeni aracı kendi amaçları için kullanmaya başlamışlar, böylece bu ikisinin dışında, gazetelerin haber vermeyi hedefledikleri bir kitle belirlemiştir. Artık kamu kavramı devleti belirler olmaktan çıkarak, tedricen bugünkü anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Modern demokratik devletlerde amaç, hükümetin dışındaki herkesin oy vermesi ve siyasal sürece katılabilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle “kamu” için “vatandaşlar” eş anlamlı olmaktadır. Bir olay ya da bir sorun karşısında bir araya gelip görüşlerini ifade etmeleri kendi kamularını yaratmaktadırlar. Başka bir sorun karşısında oluşan kamunun üyeleri aynı kişiler olmayabilir.¹⁷⁶

Kamuoyu kavramının ikinci unsuru “oy” kelimesi tartışmalı bir konuda ifade edilen kanaat, düşünce anlamındadır. Oy, duygu ve izlenimden daha kuvvetli, kanıtlanması daha kolay, kuvvetli, fakat tam olarak kanıtlanabilen veya pozitif bilgiden daha az geçerli kanaatlerdir.¹⁷⁷

Çeşitli tanımların ışığında kamuoyu insan grupları veya gruplar adına hareket eden bireyler tarafından dile getirilen imajlar, düşüncelerdir. Allport ise kamuoyu kavramını; kişilerin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak amaca yönelik eyleme geçme olasılığı yaratacak kararlıkta, derinlikte ve incelikte, ehemmiyeti haiz olan bir durumu, kişiyi ya da öneriyi onaylamaları, desteklemeleri veyahut karşı çıkmaları biçiminde kendi toplumlarını açıklamalarıyla anlam kazanır olarak ifade etmiştir. Yazar, kamuoyu terimi bireylerin kendilerini kesin bir durum, kişi veya yakın önemi haiz bir öneriyi, ilgili konuya yönelik eylemi dolaylı veya dolaysız olarak etkileyebilme imkânını yaratacak tenasüp, yoğunluk ve sebat içerisinde onaylama ve

¹⁷⁶ Arsev Bektaş; *Kaumoyu, İletişim ve Demokrasi*, İstanbul, Bağlam Yay., 2000, s. 42-48.

¹⁷⁷ *a.g.e.*, s. 50.

destekleme şeklinde ifade ederler. Ya da kendilerini ifade etmeye çağırabilecekleri çok kişiliğin var olduğu bir duruma ilişkin olarak anlam kazanır, olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁸

3.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Dış Politikasını Yönlendiren Etkenler

Türkiye’de; 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra çok partili hayata geçiş süreci, kamuoyunun sesinin biraz da devlet eliyle açığa çıkarılmaya çalışıldığı tarihtir. Cumhuriyetin ilan edilışinden, çok partili hayata geçtiğı tarihe kadar, devlet ve toplum yepyeni bir yapılanmanın temelini atıp, temelleri yükseltmeye çalışırken şüphesiz çetin bir ekonomik, sosyal, siyasal değişim ve dönüşümün zorluklarını yaşamıştır. Yeni kurulan rejimin nihai hedefi tam bağımsız bir devletin sınırları içerisinde, çağdaş uygarlık seviyesine erişmiş, özgür vatandaşları yetiştirmek hedefi zor aşamalardan geçmiştir. 1946 yılına kadar bu zor dönemin iktidar sorumluluğunu CHP’nin alması doğal olarak bir yıpranmayı da beraberinde getirmiştir. Kurucuları yine CHP’den ayrılan kişilerce temeli atılan DP, 1950 yılından itibaren ülkeyi yönetme sorumluluğunu üzerine almıştır. DP’nin 1950–1960 arasındaki iktidarı süresince devraldığı devletin temel ilkeleri dışında, çeşitli konularda çekişmeli birçok partili siyasal hayat partiler arasında olduğu kadar halk arasında da olmuştur. Sisteme muhalefet eden siyasal oluşumların varlığını sürdürmesine iktidar ve muhalefet partileri hoş görüyle bakmamış, devletin güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılayarak yasal soruşturma ve yargılamalarla karşı çıkmıştır.

Türkiye’de dış politika konusunda Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren temel ilkelere ve yönelmelerde iktidar siyaset üstü bir bakış açısı oluşmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte bu bakış açısının değiştığı söylenemez. Cezayir bağımsızlık hareketinin başlangıcından, DP’nin iktidarının sona erdiği 27 Mayıs Askerî Müdahalesine kadar geçen süreçte, dönemin gazeteleri ve dergileri, iktidarın Cezayir bağımsızlık hareketine yaklaşımından daha ziyade, Fransa’nın Cezayir siyasetini değerlendirmişlerdir. İktidar partisi, muhalefet partileri, basın yayın organları birbirine paralel görüşleri tekrar etmişlerdir.

¹⁷⁸ *a.g.e.*, s. 68.

Türkiye'nin dış politikasını üzerine yapılan incelemeler iki dünya savaşı arası dönemi Atatürk Dönemi dış politikası olarak ele alırken, Türkiye'nin bütün devletlerle olan ilişkilerini kendi güvenliğini ön planda tutan, bölgesel ittifaklara yönelen siyasetine göndermeler yapmışlardır. Balkan ve Sâdâbat Paktı örnekleri ve Türk-Sovyet dostluk antlaşması örneklerini gönderme noktalarını oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşın da karşılaştığı baskılar ve sonrasında Sovyetler Birliğinin Boğazlar üzerinde hak talep etmesi, Türkiye'nin Batı ile ittifak kurma arayışına girerek, dış politika arayışlarının temel noktalar olarak görülmektedir.

Atatürk bağımsızlık savaşını emperyalist ülkelere karşı verdi. Kazandığı savaşın, bu ülkelerin mandası altında yaşayan uluslara örnek olacağını biliyordu. *“Türkiye'nin bu günkü mücadelesi yalnızca Türkiye'ye ait değildir. Müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin bütün şarkın davasıdır.”*¹⁷⁹ Diyerek antiemperyalist tutumunu, mazlum milletler için örnek olduğunu dile getirdi.

Türkiye'nin NATO antlaşmasına dâhil olmasıyla izlediği siyaset, Cezayir'in bağımsızlık savaşı döneminde Fransa ile olan ittifakından dolayı; Cezayir'in bağımsızlık mücadelesine karşı olmamasına rağmen çelişkiler ortaya çıkarmıştır. NATO bir pakt olarak Cezayir Kurtuluş Savaşı önderleri tarafından düşman paktı olarak ilan edildi. Türkiye'nin tarihi ve dini bağları olduğu Cezayir halkı ve müttefiki Fransa ikileminde kaldı. Birleşmiş Milletlerde Cezayir ile ilgili oylamalarda kardeş-müttefik çelişmesini yaşamıştır.

3.2. CEZAYİR HALKINDA TÜRK VE TÜRKİYE ANLAYIŞI

Cezayir halkının Osmanlı yönetiminden hoşnutsuz olduğunu, ayaklanmaların olduğunu kendi halkına karşı bir propaganda olarak sunan Fransa, 1830'da işgale giriştiğinde tam tersi bir gerçeklikle karşılaştı. Cezayir halkının Osmanlıdan kurtulmak için Fransızlarla işbirliği yapacağını umarken, Cezayir Valisi Ahmet Bey'in idaresinde askerler ve halk var güçleri ile karşı koydular. Fransız stratejistleri dönem dönem vergilerden ortaya çıkan anlaşmazlıkları kendileri için bir işbirliği nedeni olarak gördüler. Osmanlı devletinin Cezayir'de kurduğu yönetim biçimini iyi değerlendirememişlerdir.

¹⁷⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1- 111) ,C.II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s.44

Cezayir’de Türk varlığı, Barbaros Hayreddin Paşa’nın Anadolu’dan getirdiği askerlerle oluşmaya başlamıştır. Zaman içinde, gelen askerler ve memurlar Cezayirli kadınlarla evlenerek *kuloğlu* diye adlandırılan bir nüfus meydana getirmişlerdir. Genellikle şehirlerde oturan kuloğulları özellikle; Cezayir, Oran, Blida, Telemcen, Meada, Konstantin’ gibi askeri birliklerin yoğun olduğu yerlerde yerleşmişlerdir. Bazıları ticaret ve el sanatları ile uğraşmalarına rağmen, meslek olarak genellikle askerlik ve memurluğu seçmişlerdir.

Cezayir halkı Türkleri şehirli olarak değerlendirdiklerinden, yüksek bir tabaka olarak algılamışlardır. Yüksek vergi memurları Türklere oluşmasına rağmen, yerel yönetimleri kabile başkanlarına bırakılmıştır. Kabile başkanları vergi vermek, sorumlu olduğu kabilenin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Aralarındaki ortak nokta hepsinin sembolik olarak bağlı oldukları Osmanlı padişahıdır. Osmanlı’nın dağılmasıyla, ortak olarak bağlı oldukları sembollerini kaybeden Cezayirli; yeniden geri gelecek gücü belleklerinde canlandırmaya başlamışlardır. Hayallerinde, Osmanlı askeri gücü yeniden şekillendirerek, Fransa’nın sömürge yönetimini yerleştirme sürecinde, varlıkları ellerinden alınan, toplumsal yapıları altüst olan Cezayir halkı, kurtarılmasını sağlayacak kutsal gücü Türk kimliğinde yeniden yaratmıştır. 1900–1923 yılları arasında halk şiirlerinde bu duygular yoğun olarak işlendi. Türk olgusu milyonlarca insanın hayallerinde bitmez tükenmez bir düşünce ve tartışma üretimini sağlamıştır. Osmanlı ismi insanların belleklerinde olumlu ve olumsuz bir düşünme, tartışma biçimi olmaya devam etmiştir.¹⁸⁰

Osmanlı yönetimi sona erdikten sonra, Osmanlı özlemi halifeye bağlılık duygusunu yeniden yaratarak, küçük kasabalarda evlerinin duvarlarına padişah resmi asıyorlardı. İtalya’nın Libya’ya saldırması karşısında, Osmanlıya yardım için ellerinden geleni yaparak, Birinci Dünya Savaşı’nda padişahın cihada çağrısı halk arasında geniş yankı uyandırmıştır. Artık, kahramanlık şarkılarını Türklerin zaferi için söylemeye başlamışlardır.¹⁸¹

Fransa’nın 1912’de Cezayirliyi zorunlu askere almaya başlamasıyla birçok insan bu çağrıya uymamak için Osmanlı topraklarına göç etmiştir. 1920’de Fransa’nın Türkiye’nin güneyini işgal ettiğinde birliklerinde bulunan Cezayirli toplu olarak Türkler tarafına geçmiştir. Türk birlikleri ile birlikte Fransızlara karşı savaşmışlardır.

¹⁸⁰ Stora; *a.g.e.*, CI., s.13

¹⁸¹ *a.g.e.*, s. 43.46.

Güney cephesinde Türkler tarafına geçen Fransız ordusu emrindeki Cezayirli askerlerin Müslüman olması, Türk tarafına gönüllü geçmesi nedeniyle, Türk birlikleri bünyesinde barındırılmıştır.

Masraflarını karşılamak için Milli savunma bakanlığı tarafından Büyük Millet Meclisi gündemine getirilmiştir. Kanunlara savaşta karşı cepheden teslim olan askerlere maaş ya da herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. Fakat söz konusu olan, gönüllü ve toplu olarak Tür tarafına geçen Cezayirli askerlerdir. Maaş tutarında bir ödeme yapılması, onların yaptığı işin bir takdiri olacağı belirtilmiştir.¹⁸²

Konu bakanlar kurulunda görüşüldükten sonra onay verilmiş. Maliye Bakanlığının bütçeden bir pay ayırmasına ve Milli Savunma Bakanlığına aktarılmasına karar verilmiştir.¹⁸³

Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinde Cezayirli askerlerin yaptığı fedakârlık Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti tarafından karşılıksız bırakılmamıştır. Cezayirli askerlerin Türk birliklerine karşı savaşmayı reddetmeleri, onların Türklere karşı olan olumlu duygularının en büyük ispatıdır.

Emir Abdulkadir'in Osmanlılara sığınmasıyla başlayan Cezayirliilerin göçü, Fransa'nın Cezayir halkını 1912'den itibaren zorla askere almasıyla devam etmiştir. Osmanlıya bağlı Şam vilayetine yerleşen Cezayirliiler, Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin yanında yer almışlardır. Kurtuluş Savaşı'nda Türk cephesine geçenlerle birlikte; savaştan sonra Mersin ve Adana illerinde çeşitli köylere ve kasabalara yerleşmişlerdir. Kuzey Afrika'dan gelen Moritanyalı, Cezayirli, Libyalı kabilelerle birlikte Türk vatandaşlığına geçerek, kendilerine verilen topraklara yerleştirilmişlerdir.¹⁸⁴ Cezayir'in Ankara Büyükelçisi Abdelhamid Senusi Bereksi ile yapılan röportajda Türkiye'deki Cezayirliileri şöyle anlatıyor:

“İki ülke arasındaki ilişki tarihten gelen büyük bir güvene ve anlayışa dayandığı için çok sıcak ve yakın. 300 yıldan fazla zaman birlikte yaşadık ve kocaman bir tarih paylaştık. Aynı dini, amaçları ve prensipleri taşıyoruz. Birbirimizi çok iyi tanıyoruz... Abdülkadir Cezayir'i Fransızlara karşı savundu ve Fransa'da hapse

¹⁸² Ek 4; Milli Savunma Bakanlığının Bakanlar Kuruluna Güney Cephesinde Fransız Birliklerinden Türk Birliklerine teslim olan Müslümanlara ödeme yapılmasına ilişkin yazısı, BCA 030/10, 362/3, 27/2075, 23 Mayıs 1921.

¹⁸³ Ek 5: Bakanlar kurulunun Savunma Bakanlığına Esir Müslümanlara ödeme yapılmasına izin verildiğine ilişkin tezkeresidir. 6/ 419, 20 Nisan 1921, Fon No: 030.10, Yer No: 55.362.3.

¹⁸⁴ İbrahim Doğan; “Adana'daki Kuzey Afrika”, *Aksiyon*; S. 516, 25.10.2004.

atıldı. Bırakıldıktan sonra yaşamak için Bursa'yı seçti. Onunla birlikte gelen bazı Cezayirli halen Türkiye'de yaşıyor. Ama asıl önemli Cezayirli nüfusu Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı zamanında geldi. Birinci Dünya Savaşı zamanında Birçok Cezayirli ülkelerini terk edip kuşatma altındaki Türkiye'ye geldi ve cihat savaşçıları olarak birçok cephede savaştı. Atatürk daha sonra onlara vatandaşlık ve toprak verdi.”¹⁸⁵

Atatürk'ün milli kurtuluş hareketlerine daha Erzurum günlerinde sömürgecilik devrinin bir gün sona ereceğini, söylerken Türkiye'nin Kurtuluş Savaşında Türk ordusu saflarına geçen Cezayirli bu kardeşliği göstermiştir. Atatürk aynı zamanda Türklerin mücadelesinin onlara ışık tutacağını o günden görmüştür.

“Bugün günün nasıl ağardığını görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetlerine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih olacaktır. Bu milletler, bütün güçlülere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve emperyalizm, yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen, yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hâkim olacaktır.”¹⁸⁶

Atatürk, sözlerinde belirttiği milletlerin çoğunun bağımsızlığını kazandığını görmese de, ideallerinin esinlediği öngörülerini öldükten sonra da gerçekleşmeye devam etmiştir. Önderliğinde gerçekleşen Türk Kurtuluş Savaşının sömürge altında yaşayan uluslara söylediği gibi örnek oldu. Emperyalist ülkeler nasıl Türk topraklarını işgalinde direnişle karşılaşmışlarsa; sömürge altında yaşayan halkların bu direnişi örnek alıp, ülkelerini sömüren emperyalizme karşı savaşlarında, Türklerin başarısının onlara rehberlik edeceğini öngörmüştür.

Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra, Hükümet tarafından 1965 yılında Türkiye'ye davet edilen Cezayirli gazeteciler “Cezayir'de sokaktaki adam Türkiye hakkında düşünceleri sorusuna, Atatürk'ün yıllar önce söylediklerini doğrulamasının yanında ilginç cevaplar vermiştir.

¹⁸⁵ İpek Arıoğul; “Her Taşı Bir Tarih (Diplomat Gözüyle)”, Hürriyet, 6 Eylül 2005.

¹⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir; *Tek Adam Mustafa Kemal 1922–1938*, C.3, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1995, s. 418.

Cezayir halkının bir kısmının zaten Türk olduğu, Fransızlardan önce Türklerin Cezayir’de Cezayirliyle üç yüz yıla yakın birlikte yaşadıklarını söyleyerek, iki halkın ortak yönlerine dikkati çekmiştir. Fransız işgalinden sonra Cezayir’de Fransız okullarında, Osmanlıların geri ve kaba yönetiminde kaldıklarını, Fransa’nın bir kurtarıcı olduğu, geri kalmalarının asıl nedeninin bu olduğu yolunda yanlış ve kasıtlı bir eğitim verdiklerini söylemiştir. Bağımsızlık savaşına başladıklarında bütün Cezayirlilerin kalbinde derin Atatürk özlemi olduğunu söylerken, savaşın ilerleyen aşamalarında Türkiye’den gerekli ilgiyi görememenin kırılganlığını yaşadıklarını belirtmiştir. Konuşmasının devamında, kırılganlığın dönemin hükümetlerine olduğunu, Türk halkına karşı olmadığını, Türk halkının mücadelelerini desteklediğini bildiklerini vurgulamıştır. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Türkiye’ye gelmeleriyle halktan, aydınlardan, gazetecilerden gördükleri ilginin var olan sevginin bir kanıtı olduğunu, karşılaştıkları sıcak ilgi ve muhabbeti Cezayir halkına iletceklerini bildirerek sözlerini bitirmiştir.¹⁸⁷ Türkiye’yi ziyaret eden gazeteciler, diplomatik bir ifade ile DP hükümetlerinin Cezayir’e olan ilgisizliğinin farkında olduklarını daha bağımsızlıklarının ilk yıllarında ortaya koymuşlardır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yılları ve Atatürk üzerinden ilgi kurarak gelecekteki Türkiye-Cezayir ilişkileri üzerine konuşmalar; onların bağımsızlık savaşı verdiği sekiz yıllık bir dönemin burukluğunu atamadıklarını göstermektedir.

Cezayirli gazeteci, Türkiye’nin ülkesine sadece Milli Mücadele dönemiyle değil, mücadeleden sonra kurduğu sistemle ve edindiği kazanımları, kaydettiği gelişmeleri halkına tanıtmak istediğini söylemiştir.

3.3. ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRK FRANSIZ İLİŞKİLERİ

Türklerle Fransızların ilk ilişkileri 1395’te yapılan Niğbolu savaşındaki askerî çatışma ile başlamıştır. Bu savaşta haçlı ordusuna katılan altı bin kişilik Fransız askeri, Türklere karşı savaşmışlardır. Türk Fransız ilişkileri 1525 yılına kadar düşman bir hava içinde geçmiştir. Roma- Germen imparatoru Charles-Quint’e esir düşen Fransa Kralı I. François; 1525’te Kanuni Sultan Süleyman’dan yardım istedi. Kanuni yardımı istenen yardımı kabul ederek, Türk-Fransız dostluğunu başlatmıştır. Sonraki

¹⁸⁷ Ünsal Oskay; “Cezayirli Gazeteciler Konuşuyor”, *Hürriyet*, S. 92, 1 Ocak 1965, s.7.

dönemlerde Fransa, Osmanlı Devleti arasında ticarî ilişkiler gelişmiş, Fransa 1559 kapitülasyonu ve onu izleyen kapitülasyonlar elde etmiştir. Karşılıklı dostça ticarî ve siyasi ilişkiler 1798'de Bonapart'ın, bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'a asker çıkarması ile bozuldu. 1802'de imzalanan Paris Barış Antlaşması Türk-Fransız ilişkileri yeniden kurulmasına rağmen, ilişkilerin niteliği eskisi gibi karşılıklı dostluktan çıkmış, Osmanlı için Fransa, Avrupa'nın beş büyük devletinden birisi olmuştur. Artık Fransa, gücünü kaybetmeye başlayan Osmanlı Devletinin Akdeniz kıyısındaki eyaletlerine gözü olan, buraları egemenliği altına almak isteyen bir devlet haline geliştirdi. Fransa ve İngiltere dağılmaya başlayan Osmanlı Devletinin topraklarını paylaşmak için kendi aralarında rekabete girişmiştir.¹⁸⁸

Fransa Mısır'ı İngiltere'ye kaptırmış olmasına rağmen; 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u Osmanlılardan kopararak, 1914–1918 arasında, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı'nın savaştığı karşı cephe içinde yer almıştır. Savaş içinde, 26 Nisan 1916'da Sykes-Picot anlaşması ile Osmanlı Devletinin Ortadoğu'daki topraklarının büyük bir kısmını İngiltere ile arasında paylaşarak, amaçlarını sadece Kuzey Afrika ile sınırlı tutmamıştır.

1919 yılında Paris Barış Konferansında, İhtilaf Devletleri, Osmanlı Devletini ortadan kaldırma tartışmalarını yaparken, Müslüman dünyasında çıkabilecek karışıklıklardan kaygılıydılar. Fransa'da bazı çevreler paylaşma planının uygulanmasında sert bir siyasetin izlenmesinin sakıncaları üzerinde duruyor; Cezayir, Fas, Mısır ve Hindistan gibi yerlerde ciddi durumlar yaratacağını ileri sürüyordu. Kaygıları kısmen Suriye'de gerçekleşiyordu. İşgali altında bulundurduğu Suriye'de Türk, Çerkez, Araplar birleşerek direniş örgütleri kuruyorlardı. Bu örgütler Fransa Anadolu'nun güneyini işgal ettiği sırada, bölgelerinde başarılı baskınlar yapmış, Fransız ordusunun bir bölümünü Suriye'de oyalayarak Türk direnişine katkıda bulunmuşlardır.¹⁸⁹

Fransa müttefikleriyle yaptığı Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde kendisine Anadolu topraklarından düşen payı almak için, güney illerini işgale girişmiştir. Asker olarak Suriye, Lübnan gibi yerlerden topladığı Ermenileri ve

¹⁸⁸ Adil Dağıstan; *Türk Fransız İlişkileri (1918–1939)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1992, s. 2–7.

¹⁸⁹ Salahi R. Sonyel; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 188.189

sömürgesi altında bulundurduğu bölgelerden topladığı kişileri kullanmıştır. Başlarına ise Fransız subaylarını atamıştır. Yörede bulunan Ermenileri de silahlandırarak, Adana, Mersin, Maraş, Antep gibi şehirleri işgal etmiştir. Fakat diğer yandan Yakın ve Ortadoğu’da İngilizlerle girdiği rekabette kendi durumlarını yitirmekten korkmuştur. İngilizlerin kurduğu “İngiliz Muhipler Cemiyeti”ne karşı, Türk Kurtuluş Hareketi önderi Mustafa Kemal’le anlaşarak bir Fransız Muhipleri Cemiyeti kurmak istemiştir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı’nı desteklemenin çıkarlarına olacağını Franchet d’Esperey Fransız Savunma Bakanlığına yazdığı gizli yazısında bildirmiştir. Amaç, Türklerle Arapların dostluğunu kazanarak İngiliz çıkarlarına karşı kullanmaktır.¹⁹⁰ Amaçlarını gerçekleştirmek için Anadolu’da kurtuluş hareketinin önderi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmenin çarelerini aramışlardır. Fransız temsilci, Mustafa Kemal Paşa ile 8–9 Aralık 1920’de Sivas’ta görüşmüşlerdir. Fransa’nın Suriye temsilcisi Picot, Mustafa Kemal paşa’ya şu görüşlerini iletmiştir:

“Fransa’da yakında kabine değişecek. Başvekilliğe B. Briant gelecektir. Şimdiki siyaset yanlıştır. B. Briant’ın siyaseti, Fransız milletinin siyaseti olarak, şarkta Türk Çoğunluğun bulunduğu bir kıtada, kuvvetli, müstakil bir Türkiye devletinin kurulabilmesidir. Bunun için her şey yapılacaktır. Yalnız Kilikya’da başlamış olan kanlı çatışmaların önüne geçilmesi her iki taraf için şarttır.”

Görüşmenin içeriği Atatürk’ün anlatımı ile şöyledir:

“Bilhassa Suriye’de fevkalade mümessil bulunan Picot namında bir zat Sivas’a kadar geldi ve kendisinin Paris’te sulh konferansı ile temas etmek üzere hareket ettiği bir sıralarda idi bu zatla görüştüğümüz esas noktalar hatırımda kaldığına göre, şunlar idi: Bir defa kendisi Fransa Hükümetinin bize karşı yapmakta olduğu muamelatı doğru bulmuyordu... Açık söylediği şey Suriye’yi müstemleke yapmak istiyorlardı ve fakat Kilikya da dâhil olmak üzere... Biz kendisi ile görüştüğümüz zaman bizim için Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur.

¹⁹⁰ Bkz. Adil Dağıstan; a.g.e., s.13, Sonyel; a.g.e., s.196. “Fransa ile İngiltere arasında anlaşmazlık, Musul Fransa’ya verilmişken, İngiltere petrol bakımından oldukça zengin olan Musul’u kendietki alanına alıyordu. Bu olay karşısında Fransızların tepkisini General Edouvard Bremon şöyle ifade ediyordu: Elimizden kaçırdığımız Musul petrollerinin kıymeti, bugün 300 milyar Poicare Frangı olarak tahmin ediliyor. Meşhur Alman harp tazminatından daha fazla olan bu servet uçup gitti..” Bir diğer Fransız İngiliz çatışmasının tohumları İstanbul’un işgali ile başlamıştır. “Fransız, İngiliz, İtalyan kuvvetlerinin İstanbul’u Fransız komutan Franchet D’Esperey kumandanlığında işgal edilmesine rağmen, İstanbul’a İngilizlerin hâkim olması, Padişah ve İstanbul Hükümetleri üzerindeki nüfuzları Fransız-İngiliz ilişkilerinde sürtüşmelere neden olmuştur.” Dağıstan; a.g.e., s.13-14.

Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur. Bütün vatanımızın tamamıyeti ve bu vatanda yaşayan milletimizin istiklalidir. Bu noktai nazardan anlaşmak lazım gelir.”¹⁹¹

Mustafa Kemal Paşa, güney bölgesindeki milli direnişi örgütlerken, Suriye’deki direniş örgütlerin temsilcileri ile de temasa geçmiştir. Atatürk’ün kendi açıklamalarında ayrıntısı şöyledir:

“Hükümet-i Merkeziyemizin dahi keyfiyetten haberi vardır. Hatta Araplarla ilk temas ve münasebet Hükümet tarafından başlatılmış ve buna da Hükümet tarafından zekâ ve isabet-i muhakemesiyle durenleştiğine emin bulunduğumuz... İsmet Bey memur olmuştur. İsmet Bey aynı teması Heyet-i Temsiliye nezdinde bulunduğu müddet zarfında idame etmiştir. Suriye’ye tahriren gönderilen talimat biraz da Fransızların eline düşmesi ihtimaline nazaran müessir olabilecek tarzda İsmet Bey tarafından kaleme alınmıştır.”¹⁹²

Dönemin şekillenen Arap politikasının esaslarını şu noktalarda toplamak mümkündür:

“1. Anadolu’nun güneydoğusunu ve Arap ülkelerini İşgal etmiş olan Fransız ve İngiliz kuvvetlerine karşı Türklerle Arapların işbirliğini sağlamak, böylece işgal kuvvetlerini iki cephede savaşmaya zorlamak.

2. Türklerle Arapların kendi kaderlerini tayin etme hakkına dayanan milli hâkimiyet esaslarına dayalı, bağımsız devletlerini kurmalarını sağlayarak, bundan sonraki gelişmeleri beklemek.”¹⁹³

Fransa temsilcisi amaçlarına ulaşamayınca, Türkiye’nin güney illerinde Türkleri, Ermenilere kırdırmaya devam etmiştir. *“Suriye’deki Fransız Başkomutanı ve Yüksek Komiseri General Gouraud’nun 25.11.1920 tarihli raporunda açıkladığına göre, Ermeniler Türklere karşı öldürme, yağma ve yangın dâhil, bir öç mücadelesi açarak, Kilikya’da bir Ermeni Cumhuriyeti ilan etmeye kalkışmışlardır*”¹⁹⁴

¹⁹¹ Kazım Öztürk; *Atatürk’ün Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*, Ankara, Remzi Kitabevi, 1992, s. 88–89.

Bkz. Ali Fuat Cebesoy; Ali Fuat Cebesoy; *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 268; Derviş Kılınçkaya; *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 152–153.

¹⁹² Kılınçkaya; *a.g.e.*, 161-162.

¹⁹³ *a.g.e.*, s. 162.

¹⁹⁴ Sonyel; *a.g.e.*, s. 201.

Fransa'nın güney Cephelerini boşaltmaksızın ileri sürdüğü anlaşma teklifleri Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmedi. Uzun müzakerelerden sonra Fransa güneyde işgale son verdi. Ankara hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın imzalanması sırasında Fransa bazı ayrıcalıklar elde etmek istemiş, Türkiye'nin egemenliğini sınırlandıracak hiçbir taviz verilmemiştir. İskenderun vilayeti Suriye'ye terk edilerek, önemli bir fedakârlıkta bulunulmuştur. Ancak, Güney cephesindeki kuvvetler Batı Cephesine kaydırılmıştır. Ayrıca uluslar arası diplomatik bir zafer elde edilerek, İhtilaf Kuvvetleri arasında ikililiğin oluşması sağlanmıştır. Çekilen Fransız kuvvetlerinden önemli ölçüde silah satın alınarak ordunun ihtiyacı biraz olsun karşılanmıştır.¹⁹⁵

Fransa ile anlaşmanın nedenleri Atatürk'ün anlatımı ile şöyledir:

*“Mütarekeden maksadım, evvela Adana muntikasında kuvvetleri tanzim ve takviye için sükûnete muhtaç olduğumdandır. Saniyen, büyük ve mühim bir siyasi faydayı kazanmak istedim. Yani henüz İhtilaf Devletlerince tasdik edilmemiş olan Büyük Millet Meclisi hükümetinin memleketin mukadderatına ait bu mesailde doğruca Fransızlarla müzakerede bulunabilmesi idi. Zira İhtilaf Devletleri hep İstanbul Ferit Paşa hükümetiyle görüşmekte ve bizimle bu gibi meselelerin müzakeresine yanaşmamakta idiler. İste Fransızlar ile Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin müzakereye girişmesi siyasi ve mühim nokta idi.”*¹⁹⁶

Fransa Türkiye'nin güneyinde işgalini sürdürürken, işgaline gerekli geçerliliği kazandırmak için her türlü diplomatik yolları denemiştir. Güneydeki huzursuzluğun kaynağı bizzat Fransa'nın işgali iken, bir takım tavizler karşılığında, var olan huzursuzluğu ortadan kaldırdığını önermektedir.

Fransa adına Franklin Bouillon, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşma Ankara Hükümeti açısından değerlendirecek olursak, Doğu'da barışı sağlayan Moskova Anlaşmasından sonra güney sınırındaki pürüzleri ortadan kaldıran, Misak-ı Milli'nin dünya savaşı galiplerinden biri tarafından kısmen kabul edilmesi demektir. Güneydeki sorunlarını halleden Ankara Hükümeti bütün gücünü Batı

¹⁹⁵ Gönlübol; *a.g.e.*, s. 39.

¹⁹⁶ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, , 1988, s. 579–580.

cephesine sevk edebilmiştir. Ayrıca Fransa'dan düzenli ordunun ihtiyacı olan askerî yardım sağlanmıştır.¹⁹⁷

Türkiye ile Fransa arasında Lozan Konferansında zorluklar çıkmıştır. Kapitülasyonların kaldırılmasına, Fransa'dan güçlü itirazlar gelmiştir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Fransa'nın ayrıcalıklarını Türkiye bir bir kaldırmıştır.

Türkiye Fransa arasında 18 Şubat 1926 yılında bir anlaşma daha yapılarak, Türkiye'nin Suriye sınırı ile ilgili sorunlar çözüme kavuşturulmuş, iki ülke arasındaki genel ilişkiler düzene konmuştur. Osmanlı borçlarının ödenmesi belli bir ödeme düzenine kavuşturulmuştur.¹⁹⁸

Türkiye ile Fransa arasında İskenderun Sancağı sorun olmaya devam etmiştir. Fransa'nın Suriye üzerindeki Fransız Mandası Miller Cemiyeti tarafından 23 Eylül 1923'te onaylanmış; 1921 antlaşması gereği Suriye içinde sancağa özerk bir yönetim vermiştir. 9 Eylül 1936'da Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasıyla Sancağın statüsü tekrar sorun olmuştur. Fransa sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiş, Türkiye'de bu teklifi kabul etmiştir. Cemiyet 27 Ocak 1937'de İskenderun ve Antakya'nın iç işlerinde bağımsız, Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statüyü kabul etmiştir. 29 Mayıs 1937 'de Fransa ile Türkiye yeniden bir antlaşma yaparak, Ağustos ayında seçimlere gidilmiş, Sancak meclisinde kırk milletvekilliğinden 22 sini alarak, 2 Eylül 1938'de aldığı kararla Hatay Devleti olarak ilan edilmiştir. Hatay Devleti Meclisi 29 Haziran 1939'da oybirliği ile aldığı kararla Anavatana katılmıştır.¹⁹⁹

Fransa, Cezayir'i işgalinin yüzüncü yıldönümünü, Fransa, Cezayir ve temsilciliklerinin bulunduğu ülkelerin büyükelçiliklerinde kutlamıştır. Cezayir'in Fransa topraklarına katılmasını Cezayir halkının barbarlıktan kurtarılması, medeniyete ulaşması olarak halkına tanıtmıştır. 1930 yılında Cezayir halkına vatandaşlık hakkı bile verilmezken, halkına karşı yaptığı medeniyet propagandası, bizzat Fransa'da

¹⁹⁷ Dağıstan; *a.g.e.*, s. 40.

bkz.,. Düstur, ."Tertip.3", C. II, s. 152., İsmail Soysal; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Ankara, 1983, s. 50-52; Lord Kinros; *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sonder, İstanbul, 1984, s.438.

¹⁹⁸ Dağıstan; *a.g.e.*, s. 55.

¹⁹⁹ Gönübol; *a.g.e.*, s. 130-133.

başlayan Kuzey Afrikalı işçilerin siyasi örgütlenmelerine karşı bir tedbir olmaktan öteye geçmemiştir.

Türk hükümeti, Fransa elçiliğinde yüzüncü yıl kutlaması olasılığına karşı, Türkiye’de böyle bir kutlamayı kabul etmeyeceğini bir nota ile Fransa Büyükelçiliğine bildirmiştir. Cezayir’in Osmanlı Devleti’nin bir parçası iken, Fransa tarafından işgal edildiğini unutmamıştır. Oysa 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında Cezayir diye bir sorun olmamasına rağmen, dönemin hükümeti işleri bakanlığı aracılığı ile topraklarının bir parçası oluşunun yüzüncü yılını kutlamaya hazırlandığı Cezayir’in Türkiye’den koparıldığını ve aynı ülkede böyle bir kutlama yapılmasının nezaketsizlikten öte dostça olmadığını diplomatik biçimde anlatmıştır.

Türk İşleri Bakanlığı tarafından yazılan nota metni şöyledir:

“Cezayir’in Fransızlar tarafından işgalinin yüzüncü senesi olmak münasebetiyle Fransa’da bazı tezahüratta bulunulacağı Fransız matbuatında okunmuştur. Memleketimizde tebaası çok olan yerlerdeki konsoloshanelerinde resmî kabul icrası muhtemel olduğu ve bu hareketin mütevali harplerde kaybettiği memleketlerin acı tesirlerini henüz unutmamış olan halkımız üzerinde süi tesir hâsıl ereceğinden, gayri dostane bir hareket olacağı cihetle keyfiyetin sureti münasebede sefire ihsas ettirilmesi Hariciye Vekâletinden rica edilmiştir. Arzı malumat ederim efendim. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya”²⁰⁰

Görüldüğü gibi 1930 yılında Türkiye’de Cezayir’in anıları ve acıları henüz silinmemiştir. Fransa’nın temsilciliklerinde bile Cezayir ile ilgili kutlamalara izin verilmemiştir. Fransa Büyük elçisini resmi olarak uyarmaktan çekinmemiştir. Türkiye’nin izlediği politika dostlarına ve düşmanlarına karşı açık ve net biçimde anlatılmıştır.

Sonuç olarak; Fransa ile yapılan Ankara Anlaşmasından sonra Lozan Konferansında, Kapitülasyonların devam etmesini isteyen Fransa, Türk delegesine zorluklar çıkarmıştır. Yine Türkiye’deki yatırımları ve Osmanlı Borçları konusunda en çok direnen devletlerden biri Fransa olmuştur. Türkiye’de ticaretle uğraşan Fransız kolonisinin ve bunlara bağlı hastane, okullar gibi kurumların imtiyazlarının kaldırılmasına fazla tepki göstermeyen Fransa, Türkiye- Suriye sınırının belirlenmesi

²⁰⁰ Başbakanlık Arşivi; T.C. Dâhiliye Vekâleti Emniyet Umum Müdürlüğü, Belge No: 428/ 30, Fon No: 030. 10. Yer No: 244. 649. 4. 2.2.1930.

konusunda zorluklar çıkarmıştır. 18 Şubat 1926 yılında Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile sınır tespit edilerek iki ülke ilişkilerini düzenleyen sözleşme imzalanmıştır. 1936 yılında ortaya çıkan İskenderun Sancağı sorunu nedeniyle tekrar zorluklar yaşayan Türkiye-Fransa ilişkileri 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla bu sorun aşılmıştır.²⁰¹

3.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

3.4.1. Savaş Sonrası İzlenen Dış Siyaset

Atatürk'ün ölümünden sonra dünya buhranlı bir döneme girmiş; bunun sonucunda İkinci Dünya Savaşı çıkmıştır. Türkiye bu savaşa girmemesine rağmen, sonuçları Türkiye'nin dış politikasında köklü değişikliklere neden olmuştur. Bu savaşa kadar Türkiye'nin dış politikasında İngiltere, Fransa, Almanya, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin yönü ve derecesi belirleyici olurken; savaştan sonra Türkiye dış politikasını belirlerken ABD'yi de hesaba katmıştır

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri, dış politikasının ana amacı devleti dışardan gelecek tehlikelere karşı savunmak, bütünlüğünü dış tehlikelerden korumak, kendisine sınır ülkelerle saldırmazlık garantisi sağlayan antlaşmalarla amaçlarını gerçekleştirmektir. Türkiye, meydana gelen uluslararası ve devletlerarası anlaşmazlıklarda kendi toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin önüne geçecek politikalardan yana taraf olmuştur. 1925 yılında Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması, Musul Sorunu, İngiltere ile 1926'da, Türkiye-İran Antlaşması 1926'da, 1934 yılında Balkan Antant'ı, 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Sâdâbat Paktı, Türkiye, İran Afganistan ve Irak ile 1937'de, Fransa ile Hatay Sorunu 1939'da giderilerek antlaşmalar yapılmıştır.²⁰²

İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik ülkeler tarafından savaşa girmesi için baskılarla karşılaşan Türkiye; savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin toprak isteği ve Boğazların ortak kullanımını ileri sürmesi karşısında yeni arayışlara yönelmiştir. Ekonomik bakımdan içeride zorluklar yaşarken, dış baskıları iyiden iyeye hissetmeye

²⁰¹ Dağıstan; *a.g.e.*, s. 158-159.

²⁰² bk. Soysal; *a.g.e.*, s. 96.

başlamıştır. Sahip olduğu askerî gücü karşılaştığı tehditleri karşılayacak durumda değildir. Ekonomik ve askerî yetersizlikler, uluslar arası yapıda meydana gelen değişiklikler, Türkiye’yi yeni arayışlara yöneltmiştir.

Sovyetler Birliği savaş sonrası dünyada Türkiye’yi yalnız bırakmak istemiştir. Yatla Konferansında Türkiye’ye karşı olumsuz tavırlarını belli eden Sovyetler Birliği, Türkiye’nin savaşın son anında mihver devletlere savaş ilan etmesini istemezken, Birleşmiş Milletlere katılmasını istememiştir. 19 Mart 1945’te Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e Molotov, Sovyet Hükümetinin günün şartlarına ve İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun olmadığı için esaslı değişiklikleri gerektiğine inandığı, 17 Aralık 1925 tarihli Türk- Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshettiğini bildirmiştir.²⁰³

Türkiye, feshedilen anlaşma yerine yeni bir anlaşma yapmak istediğini açıkça bildirmesine rağmen Sovyet hükümeti bu isteğe belirli bir süre yanıt vermemiştir. Sovyet hükümeti yeni anlaşma yapılabilmesi için şu şartları ileri sürmüştür:

“1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasıyla tespit edilen Türk- Sovyet sınırında Sovyetler lehine bazı düzeltmeler yapılması, yani Kars ve Ardahan’ın Sovyetler birliğine iade edilmesi”²⁰⁴

2. Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği Tarafından ortaklaşa savunulması ve bunu sağlamak için de Sovyetler Birliğine, Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi,

3. Montreux Boğazlar rejiminin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanacak iki taraflı bir anlaşma ile değiştirilmesi,

Bu isteklerden başka Türkiye’de daha demokratik ve temsili bir hükümet kurulması, ayrıca Türkiye’nin İngiltere ile olan ittifakına son vermesi ve Sovyetler

²⁰³ Bkz. Rıfki Salim Burçak; *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939- 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yay., Ankara, 1983, s. 175–176.

²⁰⁴ Bu bölgeler 3 Mart ve 13 Temmuz 1878 Ayastefanos ve Berlin Muahedesinde savaş tazminatı olarak Rusya’ya terk edilmişti Daha sonra 3 Mart 1918’de Brest Litovsk Antlaşmasıyla Batum dâhil plebisit yapılması şartıyla Osmanlı Devletine geri verilmesi kararlaştırılmıştı. Yusuf Hikmet Bayur; *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1967, s. 136. Yapılan plebisit sonunda halk büyük bir çoğunlukla Osmanlı Devletine katılmayı kabul etmiştir. Moskova Antlaşmasıyla Batum Sovyetlere bırakılmış, Kars ve Ardahan Türkiye’ye kalarak bu günkü Türk-Sovyet sınırı çizilmiştir. Ozaman zayıf olduklarını ileri süren Molotov bu toprakların Sovyetlere iadesini istemiştir. Enver Ziya Karal; *Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı, C.VIII, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1983, s. 66–67.

Birliği ile bu devletin Balkanlardaki komşularıyla imzaladığı anlaşmalara benzer bir anlaşma imzalanması da vardır.”²⁰⁵

Selim Sarper bu istekleri Ankara’ya bildirmeyi gerek görmeden reddetmiştir. Sovyetler Birliği isteklerinin karşılık görmemesi üzerine, 1945 yılı Haziran ayından itibaren Türkiye üzerinde siyasi baskılara başvurmuştur. Sovyetler Birliği daha da ileri giderek 1945 Haziranında Eçmiyazın’da Dünya Ermeni kuruluşları ile Kars ve Ardahan’ın Sovyet Ermenistan’ına ilhak edilmesi yolunda bir karar aldılar. Daha sonra Sovyetler Birliği’nin bu yayınlarına dünyanın çeşitli yerlerindeki Ermeni kuruluşları da katılarak, Türkiye’deki Ermenileri göçmenliğe davet ettiler.²⁰⁶

Türkiye, artan Sovyet baskısına karşı ABD ve İngiltere’den destek istemesine rağmen, 17 Temmuz–2 Ağustos 1945’te Berlin’de yapılan Postdam Konferansına kadar sessizliklerini sürdürmüşlerdir. Konferansta hem ABD hem İngiltere, Sovyetler Birliği’nin Boğazlar üzerindeki iddiasını ve toprak isteğinin Türkiye’yi tehdit etmek olduğunu, bu konuda Türkiye’ye baskı yapılamayacağını belirtmişlerdir.²⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında orduya gerekli malzemeyi ödünç alma ve kiralama yoluyla ABD’den sağlayan Türkiye; savaş bitince sadece İngiltere’nin yardımıyla yetinmek zorunda kalmıştır.²⁰⁸

İkinci Dünya Savaşından itibaren ABD’yi Türkiye ve Yunanistan’a yardıma devam eden İngiltere, 21 Şubat 1947’de ABD’ye verdiği muhtıra ile artık bu ülkelere yardım edemeyeceğini; fakat batı dünyasının savunması bakımından bu iki ülkeye ABD’nin yardım etmesinin gerekli olduğunu bildirmiştir. Orta Doğu’yu ve Doğu Akdeniz’i İngiltere’nin geleneksel etki alanı olarak gören ABD’nin bölgeye müdahale etmeme politikasının da değişiminin başlangıcı olarak, Sovyetler Birliğinin yayılmacı politikasını durdurmak için bu ülkelere yardım etmeye karar verdiğini açıklamıştır.²⁰⁹

Tarihe Truman Doktrini olarak geçen ABD’nin Türkiye ve Yunanistan’a yaptığı askeri yardımları, 4 Temmuz 1948’de Marchall Planı olarak bilinen ekonomik yardımlar takip etmiştir. Söz konusu yardımlar, ABD ile Türkiye arasında yakın ilişkilerin başlangıcıdır. Yakın ilişkilerin gelişmesinde, 1948’de kurulan İsrail

²⁰⁵ Yusuf Sarmay; *Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO’ya Girişi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1988, s. 45.

²⁰⁶ *a.g.e.*, s. 47.

²⁰⁷ *a.g.e.*, s. 50.

²⁰⁸ Gönlübol; *a.g.e.*, s. 211.

²⁰⁹ Ayşegül Sever; *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945–1958)*, İstanbul, Boyut Yay., 1997, s. 36–37.

Devletini Türkiye'nin 28 Mart 1949'da tanınmasının etkisi vardır. Türkiye 25 Temmuz 1950'de Birleşmiş Milletler Kumandanlığı emrine 4.500 kişilik asker vererek, Kore'ye göndermiş ve ardından 18 Şubat 1952'de Türkiye NATO'ya resmen üye olmuştur.²¹⁰

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye uluslar arası alanda içine düştüğü yalnızlığı ve devamında aradığı ittifakları NATO'ya girişiyle tamamlamıştır. Atatürk döneminde izlenen dış politika, meydana gelen zorlayıcı etkilerle terkedilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünü yaptığı uluslar arası siyasal gelişmelerin artık Sovyetler Birliği ve ABD'nin daha etkin olduğu bir döneme yerini bırakmıştır. Ortadoğu'da enerji kaynaklarının kontrolü ve buna bağlı gelişmeler Sovyetler Birliği ve ABD öncülüğünde yeniden paylaşım sürecine girerken, bölgede ortaya çıkan bağımsızlık mücadeleleri ve devletlerin durumunu belirlemesi iki devlete yakınlık ve karşıtlık durumlarıyla belirlenmiştir. NATO'ya üye olan ülkeler ABD'nin öncülüğünde hareket ederken; Varşova Paktı'na üye ülkeler Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde hareket etmişlerdir. "Soğuk Savaş" dönemi denilen süreç Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür.

Türkiye NATO'ya bağlılık adı altında dış politikasını üye ülkelerin çıkarlarına ters düşmeyen, özellikle ABD'nin izlediği politikaya uygun bir yol izlemiştir. Ayrıca ABD ile çok sayıda ikili askeri anlaşmalar yapmıştır. ABD ile Türkiye arasında yapılan yardım anlaşması 23 Şubat 1945 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu anlaşma ile ABD'nin 11 Mart 1941'de çıkardığı "Ödünç Verme ve Kiralama" kanunundan yararlanan ülkeler arasına Türkiye de katılmıştır. Askerî yardımla başlayan ve Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığına zarar verdiği, hatta ABD'ye bağımlı hale getirdiği tartışmalarını da beraberinde getiren anlaşmalar dizisi zamanla ekonomik alanlarda da devam etmiştir.²¹¹ 1947'den itibaren Türkiye hükümetleri ABD ile Türkiye büyük Millet Meclisi onayından geçmeyen anlaşmaların sayısı 54'tür. Bu anlaşmaların 34 tanesi 1950–1960 arasında yapılmıştır. Yine bu anlaşmalarla Türkiye'de Amerikan stratejik hava üsleri kurulmuştur.²¹²

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri 1950'ye kadar ülkeyi yönetti. ABD ile ekonomik ve asker ilişkilerin

²¹⁰ bkz. *a.g.e.*, s.43-53-70.

²¹¹ Haydar Tunçkanat; *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadî, Askerî, Siyasî)*, Ankara, Ekim Yay., 1969, s.23.24.

²¹² Gönübol; *a.g.e.*, s. 236. Geniş Bilgi için bk.; Sarıay; *a.g.e.*, s.1–6.

başlangıcı bu hükümetler dönemindedir. NATO'ya girme çabaları CHP hükümetleri döneminde başlamıştır. 1950'de Demokrat Parti iktidara geldikten sonra CHP hükümetlerinin politikasını devam ettirmekle birlikte, iktidarda kaldıkları on yıllık dönemde Ortadoğu politikasında farklı tutum ve anlayış içine girmişlerdir.²¹³

3.4.2. Menderes Hükümetlerinin İzlediği Dış Siyaset

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği, 1950 yılı ve sonrasındaki on yıllık dönem, sömürge altındaki ülkelerin bağımsızlık mücadelelerini hızlandırdığı bir dönemdir. Türkiye'nin NATO yoluyla askeri ortaklıklara girdiği İngiltere ve Fransa'ya karşı Afrika ve Asya'da birçok sömürge halkı mücadele etmektedir. Ülkeler arasında izlenen siyasetin değiştiği, dünyanın yeniden şekillendiği tarihlerdir. İngiltere ve Fransa Ortadoğu'da etkinliğini kaybederken yerini, ABD ve Sovyetler Birliği'ne bırakmış, her iki devlet Ortadoğu'da daha etkin politikalar geliştirmek amacıyla bir güç yarışına girmişlerdir.

Türkiye bu güç yarışında ABD'nin yanında yer alarak batılı ülkelerin siyasetine ters düşen bir tutum içine girmemiştir. Ulusal çıkarlarını NATO ülkelerinin izlediği siyasetle özdeşleştirmiştir.

İzlenen dış siyasetin nedenini Celal Bayar kendi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Bayar'a göre, Demokrat Parti iktidara geldiğinde Amerika ve Avrupa devletleri Atlantik Paktı etrafında, Sovyetler Birliği ve diğer işgal altında tuttuğu devletlerle "Varşova Paktı" olarak bir topluluk halinde toplanmışlardır. İki blok arasında bir "soğuk savaş" ve Sovyet Rusya'nın Türkiye'den istekleri vardır. Buna karşın Atlantik Paktı'nın etrafında toplanan ülkeler Türkiye'yi aralarına almak istememektedirler.²¹⁴

Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasını Türk devlet adamları Sovyetlerin Ortadoğu saldırısının takip etmesi ile Türkiye'nin de Kore'nin durumuna düşmesinden endişe etmişlerdir. Kore saldırısını Sovyetler Birliğinin yeni bir yayılma faaliyeti olarak değerlendirmişlerdir. Kuzey Kore'nin saldırısı batılı demokratik ülkelerde de endişe ile karşılanırken, Birleşmiş Milletler 27 Haziran 1950'de Kore'ye

²¹³ Sever; *a.g.e.*, s. 84.

²¹⁴ İsmet Bozdağ; *Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul, Tercüman gazetesi Yay. 1986, s.128.

yardım kararı almış, aynı karar Türkiye'ye de telgrafla bildirilmiştir. Türk hükümeti bu telgrafa aynı gün olumlu cevap vermiştir. Türkiye'nin Kore savaşından zaferle çıkması, NATO'ya üye ülkelerin yakınlık hislerini kazandırmış, Türkiye'nin NATO'ya girmesini kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur.²¹⁵

Celal Bayar, Demokrat Parti'nin ilk genel başkanıdır. Parti iktidara geldikten sonra cumhurbaşkanı seçilerek;1950–1960 arasında Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı olmuştur. Dolayısıyla Demokrat Parti iktidarlarının siyasetine yön veren kişilerden biridir. Celal Bayar cumhurbaşkanı seçildikten sonra, kendisinden önceki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile dış politika hakkında görüşerek, NATO'ya girmenin Türkiye'nin yararına olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır.²¹⁶

Bakanlar kurulunda yapılan görüşmeler, açıklanan düşünceler, Türkiye'nin durumunun bir kez daha gözden geçirilmesi, öteki uluslarla ilişkileri güçlendirmesi yönündedir. İlk adım olarak Celal Bayar, siyasi rotanın yönünün Atlantik Paktına giriş olarak açıklar. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra NATO'ya girmek için başvurulmuş, fakat ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde Atlantik Paktı üyesi ülkeler Türkiye'nin girişimine karşı çıkmışlardır.²¹⁷

Atlantik Paktı (NATO)'ya giriş, ABD büyükelçisinin pakt üyesi 12 devlet adına Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye verdiği Lizbon'da yapılacak konferansa davet mektubu ile kesinleşmiş ve 18 Şubat 1952'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oybirliği ile alınan kararlarla girmiştir.²¹⁸

Yukarıda belirtildiği gibi dış politikasını yeni konuma göre belirleyen Türkiye, Özellikle Orta Doğu'daki bölge ülkelerinin, bağımsızlık mücadelesi veren halkların aleyhine olabilecek tutumlar sergilemiştir. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırmasında; Fas ve Tunus'un bağımsızlık mücadelesinde Birleşmiş Milletlerde verdiği oylarla Fransa'nın yanında yer almıştır. 13 Aralık 1952'de Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda Araplar, Tunus olayları dolayısıyla Fransa'nın kınanmasını istedikleri zaman, teklifin reddi için Fransa'nın lehinde oy kullanmıştır.²¹⁹

²¹⁵ Sarımay; *a.g.e.*, s. 87.

²¹⁶ Bozdağ; *a.g.e.*, s. 126.

²¹⁷ *a.g.e.*, s. 131.

²¹⁸ Cem Eroğul; *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, 3.baskı, Ankara, İmge Yay., 1998, s.116.

²¹⁹ *a.g.e.*, s. 118.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yayılmasının önüne geçmek amacıyla, Başbakan Menderes, NATO Konseyinin Süveyş Kanalı'nın ve Fransız Kuzey Afrikasının sorumluluğunu üstlenmesini istiyordu.²²⁰ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Araplar ve Arap ülkeleri ile ilgili yaptığı açıklamaları eleştireci bir tonda, bölgede Türkiye'nin birleştirici, lider siyaseti ile bölge ülkelerinin batılı devletlerin tarafına çekilebileceğini ileri sürüyordu.²²¹

Türk devlet adamlarının asıl eleştirdikleri konu, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın izlediği politikalarıdır. Türkiye'nin Bağdat Paktı'nda lider duruma gelmesi, öteki Arap ülkelerini bu pakta dâhil ederek genişletmeye çalışması, Mısır'ın izlediği politikaya ters düşmüştür. Suriye, Lübnan, Ürdün gibi ülkeleri çevresinde toplayarak pakta daha güçlü hale getirmek isteyen Türkiye'nin amacı, Orta Doğu politikasında belirleyici rol oynamaktır.

Dönemin, *Ulus*, *Zafer*, *Yeni İstanbul*, *Cumhuriyet*, *Vatan* gibi gazetelerinde de Mısır'ın izlediği politikalara karşı eleştiriler vardır. Dış politika konusunda muhalefet partileri ve basından bir eleştiri gelmediği gibi, izlenen politikaları desteklemek, milli birlik ve bütünlüğün korunması olarak algılanmıştır.

Yeni İstanbul gazetesinde, izlenen dış politikanın doğruluğu, övgüyle anlatılarak; “*Atlantik savunma cephesinin Akdeniz ortalarından başlayarak, bir yandan Orta Doğu'ya öte yandan İran ve Kafkasya boylarına kadar uzatılması sağlanmıştır. Aynı yapıcı politika ile gerçekleştirdiğimiz gayeler arasında Yugoslavya'nın işbirliğimize katılması vardır...*

*Bu yılın Şubat ayında da Türkiye, Irak, Pakistan'ın imzalaması ile Dünya çapında yeni bir adım atmış olduğumuzu bilirsiniz. Atlantik Savunması içinde hemen hemen Avrupa'nın kuzey batısından başlayarak Çin Denizine, Pasifik okyanusu kıyılarına kadar genişletmiş oluyor.”*²²² Deniliyordu.

Bağdat Paktının NATO için de önemini belirterek, hem dünya barışına hem de hürriyetin temsilcisi Batı ülkelerinin çıkarlarına hizmet ettiği not edilerek, bazı Arap ülkelerinin bu gerçeği anlaması ve pakta katılması isteniyordu. Türkiye-Irak işbirliğinin daha güçlü bir başlangıcı olarak kabul ediliyordu. Yapılan işbirliğine İngiltere'nin de katılmasına bazı Arap ülkelerinin tepki duymasının gereksiz olduğu

²²⁰ Hüseyin Bağcı; *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, Metu Pres, 2001, s. 48.

²²¹ *a.g.e.*, s. 44.

²²² M. Nermi; “Başarılarımız”, *Yeni İstanbul*, 1Nisan 1955, s1.

düşüncesine yer veriliyordu. İngiltere gibi yakın gelecekte ABD'nin de pakta katılmasıyla batı ülkelerinin Orta Doğu'da güvenliği sağlamaktan başka hiçbir kaygısının olmadığı görüleceği, bazı Arap devletlerinin de kaygılarının yersizliğinin anlaşılacağı düşüncesi savunuluyordu. Sonuçta paktın kurulmasının gerekliliğini, bölge ülkelerinin yöneticilerinin çabuk kavramasının bölge barışına hizmet edeceği öngörülüyordu.²²³

Cumhuriyet gazetesinde konuya ilişkin bir yazısında Nadir Nadi; Bağdat Paktı'na ilişkin değerlendirmesinde, Türk-Irak anlaşmasını suiistimal etmek isteyen bazı ülke hükümetlerinin, iki ülke arasında yapılan anlaşma ile gaflet uykusundan uyanacağı ümidini taşıdığını yazıyordu.²²⁴

Gazete yazarları dönemin dış politikasını, ABD ve batılı devletler ile ilgili yazı ve değerlendirmeler NATO müttefikliği çerçevesinde olumlu bir bakış açısıyla ele alarak, hürriyet ve barışın garantisi olarak, batı ülkelerinin varlığı ile daha güvenli olduğunu vurgulamışlardır. Batı ülkelerine böylesine olumlu bakışın temelinde, Sovyetler Birliğinin Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alması, Sovyet yanlısı yönetimleri işbaşına getirmesi kaygısının yanı sıra, hürriyet yanlısı olmayı ABD ile işbirliği yapmanın temel koşulu olarak görülmüştür.

Bu bağlamda *Yeni Sabah* gazetesinde çıkan bir yazıda, “*Bir gün Şarktaki bütün milletlerin yüksek menfaatleri birlik ve beraberlik kurmak ve bu suretle muhtemel müthiş kasırgaya mukavemet için kuvvetlerini arttırmaktır. Boş liderlik ve vahi tahakküm emelleriyle bu vahdeti yıkmak gerekli değildir. Bu günün şartları hiçbir milleti ne derece kuvvetli olursa olsun yalnız başına bütün bir bölgeyi veyahut milli hudutlarını muhafazaya imkân bağışlamayacak kadar giriftir. Amerika gibi muazzam bir devletin etrafına hür milletleri toplamağa çalışması Asya'da ve Afrika'da dost ve müttefik sağlamak gayesini takip etmesi bu iddia ve düşüncemizin bir misalidir.*”²²⁵ Deniliyordu.

Nitekim bu tarz değerlendirmeler Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümünden sonra, Türkiye'ye karşı daha olumlu politikalar geliştirilmesi, Kruşçev'in, ülkesinin geçmişte Türkiye'ye karşı hatalı tutumları olduğunu, Boğazların ortak yönetimi ve toprak talebi gibi isteklerden vazgeçildiğini açıklaması ile de değişmemiş; Türk basını,

²²³ a.g.m. s.1.

²²⁴ Nadir Nadi; “Ankara Tebliği”, *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1955 s.1.

²²⁵ “Garba Değil Ankara'ya Yönelmek Lazım”, *Yeni Sabah*, 12 Nisan, 1955, s.1.

Sovyetler Birliği'ne güvenin söz konusu olamayacağı tezini işlemeye devam etmiştir. Türkiye'nin NATO, Bağdat Paktı ve Balkan Atlantı gibi uluslar arası ittifaklarla güçlendiği için artık yalnız olmadığını, Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin gücünü gördüğünü, bu nedenle böyle açıklamalar yaptığını ileri sürmüşlerdir.²²⁶

Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinin, batılı ülkelerin izlediği siyasetle örtüşmesi, Mısır'ın liderliğindeki Arap ülkeleri ile Türkiye arasında bir gerginliğe neden olmuştur. Cemal Abdünnasır iktidara geldikten sonra Süveyş kanalını millileştirerek İngiltere ve Fransa'nın ülkeden tasfiyesi, her iki ülkenin NATO'da Türkiye'nin müttefiki oluşu ve Bağdat Paktı'na sonradan İngiltere'nin katılması; yukarıda anlatılan gerginliğin sebepleridir.

Öte yandan, Kuzey Afrika'da yapılan bağımsızlık mücadelelerine Mısır açıkça destek vermiştir. Fransa ile mücadele anlamına gelen bu destek Arap dünyasında, Türkiye ile rekabet halinde olan Cemal Abdül Nasır'ın²²⁷ lehine bir durum oluştururken, Türkiye, Mısır'ın mücadele ettiği İngiltere ve Fransa'nın en yakın müttefikidir. Fas ve Tunus'un Fransa'ya karşı verdiği mücadele Türk basınında haber olmaktan öteye yer almamıştır. Ancak bağımsızlığını kazandıktan sonra bu ülkelerin haklılığına ilişkin, bağımsız olması gerektiği yönünde yazılar yer almıştır.

3.5. 1954–1960 ARASINDA CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞI VE TÜRK BASINI

3.5.1. Bağımsızlık Hareketinin Yazılı Basında Değerlendirilmesi

²²⁶ Cihat Baban; "Türkiye Ve Sovyet Rusya", *Tercüman*, 31 Aralık, 1955, s.1. Burçak; a.g.e., s.201. Şükrü Kaya; "Sovyetlerde Parti Genel Sekreteri ve Başvekil" *Hürriyet*, 4 Aralık, 1955.

O.S. Coşar; "Türk-Rus Münasebetlerini Kim Bozdu?" *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1955, s. 3.

²²⁷ Cemal Abdün Nasır 15 Ocak 1918'de doğdu. 1937'de Kahire Askerî Akademisini bitirdi. İngiliz işgaline karşı savaştı. 1948'de İsrail'e karşı savaşırken yaralandı. 1952'de General Necip ile iktidarı ele geçirerek Kral Faruk'u görevden uzaklaştırdığı "Özgür Subaylar" örgütünü kurdu. Nasır İktidara geldiğinde ziraat reformu yaparak siyasal partileri yasakladı. Nisan 1955'te Bandung Konferansında ismi öne çıkan liderlerden biri oldu. 1956'da Süveyş Kanalını millileştirerek, İngiltere, Fransa ve İsrail koalisyonunun ülkesine saldırmasına neden oldu. Yeni bir anayasa hazırlayarak, ülkede tek adam oldu. 1958'de Mısır, Suriye, Yemen'in birleşmesi ile birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı oldu. İsrail ile 1967 savaşından sonra büyük hasara uğrayan silahlı kuvvetleri Sovyet yardımı ile yeniden güçlendirdi. 28 Eylül 1970'te Kahire'de öldü. Mahmut Dikerdem; *Ortadoğuda Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977, s.37-38.

Cezayir’de olayların başlamasından itibaren haberler dönemin bütün gazetelerinde yer aldığını görüyoruz. Orada muhabiri olmayan gazetelerin haberleri veriş biçimi genelde haberin kaynağına bağlıdır. Cezayir Ulusal Kurtuluş mücadelesini verenler, “mukavemetçi”, “milliyetçi” nitelendirmeleriyle anılmışlardır. Olaylar başladıktan birkaç gün sonra gazetelerin dış politika köşelerinde yazarlar tarafından değerlendirilmeye başlanmasına rağmen, hareketin nereye varacağı ya da Türkiye’nin ne yapması konusunda bir düşünce henüz mevcut değildir. Daha çok Fransa’nın bir iç sorunu olarak görülerek, Fransa’nın soruna bir çözüm bulacağı ümidi vardır.

İktidar yanlısı *Zafer* gazetesinde dış politika köşesinde; Cezayir olayları, Fransız gazetelerinden alınan bilgilere göre değerlendirilmiştir. 1952’den beri Fransa’da gözetim hapsinde tutulan Messali Hac’ın taraftarlarının bu ayaklanmayı başlatabileceği şüphesi ile Fransız gazetelerinin değerlendirmelerini vererek, Messali Hac’ın geçmişteki siyasal faaliyetlerinden hareketle, ona bağlı militanlardan geleceği tahmini yapılmıştır. Fransa basının Komünist Partisinin desteğinden söz ettiğini bunun doğru olabileceğine yazar da katılarak; böylelikle Fransız basınının bakış açısı ve değerlendirmelerin ışığında açıklamalar yapmıştır.²²⁸

Zafer’in dış politika yazarı Mücahit Topalak; Kuzey Afrika ile ilgili görüşlerini, Fransa’nın Araplarla ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerinde karşılaşacağı güçlüklerle örnekler vererek, Fransa’nın NATO emrindeki askerî gücünü Cezayir’de kullanma ihtimalini hoş olmayan bir durum olarak değerlendirmiştir.²²⁹

1955’te Bandung’ta toplanan Asya Afrika Konferansına ilişkin haberler ve değerlendirmeler yoğun olarak gazetelerde yer alırken, açıklanan görüşlerde, Türkiye’nin tutumu desteklenmiştir. Asya ve Afrikalı devletlerin Varşova Paktı ve NATO dışında dış politikalarında ortak tutum belirleme eğilimleri olumsuz karşılanmasının yanında, NATO’nun barışa hizmet ettiği özellikle vurgulanmıştır. Bandung konferansında Asyalı ve Afrikalı devletler sömürge karşıtı açıklama ve konuşmalarıyla zaman zaman batılı ülkelere karşı eleştirel tutumlar sergilemişlerdir. İngiltere ve Fransa gibi NATO üyesi ülkelerin sömürgelerindeki halkların Bandung’ta temsilci bulundurmaları karışıklığa neden olmuştur. Cezayir, Fas, Tunus gibi ülkeler örneğinde olduğu gibi, Çin Hindistan, Mısır temsilcilerinin tavrı bu halkların bağımsızlığa kavuşması ve Birleşmiş Milletlerde temsil edilmesi yönünde olmuştur.

²²⁸ Mücahit Topalak; “Dış politika: Cezayir’de”, *Zafer*, 08.11.1954, s.1.

²²⁹ Mücahit Topalak; “ Dış Politika: Kuzey Afrika”, *Zafer*, 11.12.1954, s.1.

Gazeteler meydana gelen durumu, açıklarken, Çin'in kendisinin bir emperyalist tehlike oluşturduğunu, her ne kadar batılı ülkelerin geçmişten gelen sömürge problemi yaşasalar da; batılı ülkelerin uluslar arası barışa hizmet eden NATO gibi bir ittifaka sahip olduğunu, ittifakın dünya barışını koruduğunu savunmuşlardır²³⁰

Gazeteler, Cezayir ile ilgili haberlere daha çok yer verirken, yazarlarının görüşleri, 1956 yılından itibaren köşelerinde daha sık yer almaya başlamıştır. Olayların şiddetinin artmaya başlaması, yapılan baskınlarda çok sayıda Cezayirlinin ölmesi, Cezayir sorununun Birleşmiş Milletlere taşınması, sorunun gazetelerde daha sık ele alınmasına neden olmuştur. Fakat haber kaynakları kendi muhabir ya da temsilcileri değil, Fransa'da yayınlanan gazeteler ve uluslar arası ajanslardır. Örneğin, *Ulus* gazetesi verdiği bir haberde, Fransız *L'Express* gazetesinden Jean Daniel'in bir makalesini olduğu gibi çevirerek okuyucusuna aktarmıştır.²³¹ Buna benzer örneklere diğer gazetelerde de rastlanmakta, haberlerin kaynakları belirtilmektedir.

Gazeteler 1956 yılından itibaren, konu ile ilgili haberleri verirken, Cezayir yanlısı bir tutum içine girmeye başlamışlardır. *Ulus* gazetesi çarpışmalarda ölenleri şehit olarak nitelendirmeye başlamıştır. Örneğin ilk defa "*Cezayir'de 102 Milliyetçi Daha Şehit Edildi !*" biçiminde bir başlık atmıştır.²³²

Aynı gazete, Cezayirli beş liderin uçağının zorla indirilerek Fransa tarafından tutuklanması, bütün dünyada geniş yankı uyandırırken, Türk gazetelerinde de geniş yer bulmuştur. Dış haberler bölümlerinde tam sayfa yer verilmiştir. Diğer ülkelerde, özellikle Arap ülkelerindeki protestolar, Arap Birliğinin toplanarak hükümetler düzeyinde olayı kınamaları gibi haberler aktarılmıştır. Türkiye'nin tutumu ile ilgili lehte ya da aleyhte bir yorum yapılmamıştır.²³³

Ulus, Cezayir'de olayların artık şiddetlenerek üzücü durum almasını, duyururken, Cezayir'e giriş çıkışların Fransız makamlarının iznine bağlandığını bildirmektedir. Cezayir resmî gazetesinde yayınlanan kararname ile ne sebeple olursa olsun Cezayir'e girmek isteyen yabancı veya Fransız vatandaşının genel valisinin

²³⁰ Mücahit Topalak; "*Bandung*", *Zafer*, 26.04.1955, s.1.

²³¹ "Cezayir Milli Kurtuluş Cephesinin Fransızlara Kurduğu Tuzaklar", *Ulus*, 26.05.1956, s.4.

²³² "Temizleme Harekâtı Sonunda: Cezayir'de 102 Milliyetçi Daha Şehit Edildi", *Ulus*, 13 Ekim 1956, s.4.

²³³ "Cezayir Liderleri Tevkif Edildi", *Ulus*, 24.10.1956. *Haber* Asoseysit Press Ajansından alınmıştır. Ertesi günü Yurt Ve Dünya Haberleri bölümünde Arap Basınının ve devletlerinin tepkileri tam sayfa işlenmiştir. "Bunun İntikamını Alacağız", *Ulus*, 25 Ekim 1956. Cezayir milliyetçi önderlerinden Ahmet Ben Bella ve beş arkadaşının bindiği uçak Fransız askerî güçleri tarafından havada yolu kesilerek zorla indirilmiş, Beş Cezayirli önder tutuklanarak Fransa'ya gönderilmiştir.

vereceği giriş vizesini almak zorunda olduğunu haber olarak okuyucularına duyurmuştur.²³⁴

Sonuç olarak, Cezayir'deki olaylar uluslar arası basına, ajanslara yansıdığı ölçüde Türkiye'deki gazetelerde de yerini almıştır. Dönemin gazetelerinin köşe yazarları, sıklıkla Cezayir bağımsızlık hareketini, olayların meydana geldiği yerlerde tespit etmek yerine, uluslararası basın ve ajansların bilgilendirdiği ölçüde ele alarak değerlendirmeye çalışmışlardır. Cezayir'de bağımsızlık hareketini yönlendiren örgüt ve liderleri için okuyucuları bilgilendirici yazılara rastlanmamıştır. Milli kurtuluş örgütünün adı anılmasına rağmen örgütün yapısı ile ilgili bilgi ve yorumların yer aldığı yazılar için 1960'lı yılları beklemek gerekecektir.

3.5.2. Dönemin Gazete Yazarlarının Cezayir Bağımsızlık Hareketini Değerlendirmeleri

3.5.2.1. İktidar Yanlısı Basının Yaklaşımları

İktidarın tavrını ortaya koymak açısından takip edeceğimiz yaygın *Zafer* gazetesi olacaktır. *Zafer* gazetesi iktidar partisinin yaygın organı özelliği taşımaktadır. Cezayir ile ilgili haberlere yer verirken, yorum ve değerlendirmeleri, gazetenin dış politika yazarı Mücahit Topalak²³⁵ tarafından yapılmıştır.

Cezayir Bağımsızlık Hareketi'nin başladığı 1954 tarihinde Kuzey Afrika'da, Fas ve Tunus da Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermektedir. İki devletin bağımsızlık mücadelesi Birleşmiş Milletlerde zaman zaman ele alınırken, Fransa hükümeti ile Fas, Tunus temsilcileri arasında görüşmeler devam etmektedir.

Mücahit Topalak, konuyu ele aldığı yazısında, Kuzey Afrika sorununun, Fransa tarafından bir bütün olarak ele alınmasının daha doğru olacağını, çıkan

²³⁴ "Cezayir'de Kanlı Savaşlar Oluyor", *Ulus*, 21.08.1956, s.4.

²³⁵ *Zafer* gazetesinin dış politika yazarlığını yapan Mücahit Topalak'ın Fransız romancı Balzac'ın "Üç Hikâye", Eric Knight'in "Karısını Kaybeden Adam" isimli çevirileri vardır.

karışıklıklara dış güçlerin müdahalesi olarak bakmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Fas ve Tunus sorunları ile uğraşan Fransız hükümetini, Cezayir’de de karışıklıkların çıkması, muhalifleri karşısında zor durumda bırakacağını belirterek, Fransa’nın izlediği Kuzey Afrika siyasetine bir şans verilmesi gerektiğini yazmıştır.²³⁶

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 30 Eylül 1955’te Cezayir sorununu gündemine almasına ilişkin değerlendirmesinde; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Cezayir sorununu ele almasını, Fransa’nın iç işlerine müdahale etmek olarak değerlendirdiğini, üye devletlerin bu hareket tarzını Fransa’nın protesto ederek, temsilcilerini geri çağırdığını yazmıştır. Eğer Birleşmiş Milletler Cezayir ile ilgili bir karar alırsa, hiçbir oturuma katılmayacağını, gerekirse teşkilattan çıkacağını bildirdiğine değerlendirmesinde yer vermiştir. Fransa kamuoyunun ise Fas ve Tunus konusunda bölünmüş olduğunu, Cezayir konusunda bir bütün olarak hükümeti desteklediğini, hükümetin ve kamuoyunun tepkisinin nedenini; Cezayir’in bir sömürge değil, hukuki olarak Fransa’nın doğrudan bir eyaleti olarak görmelerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.²³⁷

Cezayir’le ilgili bir başka yazısında, Cezayir sorununun Birleşmiş Milletlerdeki görüşülmesine ilişkin uluslar arası tepkileri, lehte ya da aleyhte oy veren devletlerin tutumunu ele almıştır. Fransa’nın Genel Kurul oturumunu terk etmesi sonucunda meydana gelen durumun Sovyetler Birliği’ni meşgul etmesini değerlendirmiştir. Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin Cezayir sorununun gündeme alınmasına ilişkin önerinin kabul edilmesi için oy verdiğini, oylama sonucunun 27’ye karşı 28 oyla kabul edildiğini, Fransa oylamaya girmemiş olmasının bir hata olduğunu, oylamanın bir oy farkla kabul edildiğinden, aleyhine bir sonuç çıktığına değinmiştir. Yazar, oylama sonucunun Fransa açısından bir başka sorunun ortaya çıkardığını, Sovyetler Birliği-Fransa ilişkilerinin kötüleşmesine yol açtığını, başbakan Edgar Faure ve Dışişleri bakanı Antoine Pinay’ın planladıkları Sovyetler Birliği Ziyaretini iptal ettiklerine ilişkin bilgilere yer vermiştir. Ortaya çıkan gerginliğin Sovyetler Birliğinin lehine olduğunu, artık Kuzey Afrika’ya silah yardımı adı altında müdahale edeceğini, bu durumun Fransa’nın diğer müttefikleri ile ilişkilerini zora sokacağını, iki blok

²³⁶ Mücahit Topalak; “Kuzey Afrika”, *Zafer*, 11 Aralık 1954, s.1.

²³⁷ Mücahit Topalak; “Temsil Meselesi”, *Zafer*, 03 Ekim 1955, s.1.

arasında oluşan yumuşama havasının kaybolmasına neden olduğu için Fransa'nın izlediği yolu eleştirmiştir.²³⁸

Topalak yazılarında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararında oyunun olumlu ya da olumsuz olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır. Sovyetler Birliğinin olumlu oy kullanmasını, Kuzey Afrika'ya silah verebileceğini belirtmesi, sorunun gündeme alınmasını kaygıyla karşıladığını göstermektedir. Kararın sorumlusunun Fransa olduğunu, Kuzey Afrika'da gerekli ıslahatları yapmadığını yazmıştır.

Zafer, 1957 yılında ABD'de Cezayir konusunda değişik yaklaşımların olduğunu haber olarak sütunlarında yer vermiştir. Massachusetts eyaleti Demokrat Parti üyesi John Kennedy'nin Cezayir ile ilgili görüşlerini şöyle aktarmaktadır:

*“ Cezayir artık sadece bir Fransız meselesi olmaktan çıkmıştır. Bundan sonrada yeniden Fransa'ya münhasır bir mesele haline gelmesine imkân yoktur. Birleşik Amerika'nın bu çetin gerçek karşısında Birleşmiş Milletler, NATO, yabancı memleketlere yardım teşkilatında ve umumi olarak siyasetimizin tatbiki sahasında, hür dünyanın başındaki yerini alacak, Cezayir'i siyasi bağımsızlığına götüreceği yolu açmak gerekmektedir.”*²³⁹ Daha sonra ABD başkanı seçilecek olan Kennedy'nin değerlendirmesi, Cezayir'e karşı ülkesinin politika değişikliğinin habercisidir. BM'de Cezayir için yapılan oylamalarda Türkiye'nin takındığı çekimser tavır, ABD'nin oylarıyla benzeşmesi, Türkiye'nin izlediği dış politikanın, en azından Cezayir konusunda çok paralel olduğu dikkati çekmektedir.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da ekonomik ve siyasî etki alanlarını genişletme yarışı Kuzey Afrika'da meydana gelen bağımsızlık hareketlerinde de kendini göstermiştir. Fas ve Tunus'un bağımsızlığına kavuşmasından sonra ordusunu için gerekli olan silah ihtiyacını karşılaması için yaptığı girişimler, bu gün olduğu gibi dünyanın belli başlı silah üreticisi ABD ve Sovyetler Birliği'nin bölge ile ilgilenmesi için yeterli bir nedendir. Birleşmiş Milletlerde Cezayir sorunu ile ilgili oylamada Sovyetler Birliği'nin etkisinin açıkça görülmesi ABD'li siyaset adamları arasında Cezayir konusunda farklı politikaları dile getirmeye yöneltmiştir. Yukarıda aktarılan Kennedy'nin ifadeleri bu bakımdan önemlidir.

²³⁸ Mücahit Topalak; “ Bir İhtar Vesilesi”, *Zafer*, 05 Ekim 1955, s.1.

Edgar Faure dönemin Fransa başbakanıdır.

²³⁹ “ Cezayir Meselesi”, *Zafer*, 03 Temmuz 1957, s. 3.

Fransa’da Ekim 1957’de Cezayir sorunu nedeniyle meydana gelen hükümet bunalımına değinen Topalak; bunalımın Fransa’nın müttefiklerini endişelendirdiğini yazmıştır. Yakında toplanacak olan Birleşmiş Milletlerde Cezayir davasının görüşüleceğini, Afrikalı ve Asyalı tarafsız ülkelerin hücumuna uğrayacak olan Fransa’nın ve müttefiklerinin işinin zorlaşacağını belirtmiştir. Bu durumun sorumlusunun yine Fransa olduğunu, verilen süreyi iyi kullanamadığını, olumlu bir siyaset geliştiremediğine değinmiştir. Fransa’nın müttefiklerinin Sovyetler karşısında Arap dünyası ile idare etmeye çalıştığı ilişkileri olduğu, Fransa’nın yapması gerekenleri yapmayışından sıkıntılar doğduğu endişesini paylaşmıştır.²⁴⁰

Değerlendirmesinde, ABD ve İngiltere’nin Tunus’un silah yardımı isteğine olumlu cevap vermesinin, Fransa’nın tepkisiyle karşılaştığını, iki devletin görüşünün, Tunuslu yetkililere önce Fransa’ya başvurmasını tavsiye ettiklerini, fakat Fransa’nın verilen silahların Cezayirli direnişçilere verilmesi kaygısıyla reddettiğini bildirmektedir. Yazara göre, ABD ve İngiltere’nin eğer Tunus’a silah verilmezse, ihtiyacını Sovyetler Birliği’nden karşılayacağı kaygısını taşıdığını, bunun anlamının Kuzey Afrika ülkelerinin Sovyetler Birliği tarafına geçmek olacağına işaret etmiştir.²⁴¹

Hükümetin Kuzey Afrika ile ilgili gelişmelere ilişkin değerlendirme ve açıklamalarını olduğu gibi veren gazete; Başbakan Adnan Menderes’in soruna ilişkin basın açıklamasının gazete sayfalarında aktarıldığını görüyoruz.

*“Tunus ve Fas’ın istiklallerini elde etmiş olmalarından dolayı büyük memnunluk duymaktayız. Zira müdebbir idarecilere sahip olmak bahtiyarlığındadırlar. Cezayir’de devam eden hadiseler hiç şüphesiz yüreklerimizi sızlatmaktadır. Araplara bağlılığımız ve istiklal mücadelelerine fitraten mevcut sempatimiz dolayısıyla Cezayir meselesinin bir an evvel ifratlara kapılmadan adil bir neticeye isal edilmesini temenni ve ümit etmekteyiz. Bu mevzuda Türkiye’ye bir rol terettüp ederse bunu da yapmaya hazırız.”*²⁴² Diyerek Cezayir konusunda çekingen tavrını barışçı dileklerle ifade etmiştir.

Cezayir sorununa başbakan ve diğer hükümet üyelerinin açıklamaları mecliste ve basın önünde pek nadir olduğundan, soruna ilişkin görüşleri önem teşkil etmektedir.

²⁴⁰ Mücahit Topalak; “Endişe Duyanlar”, *Zafer*, 09 Ekim 1957, s.1.

²⁴¹ Mücahit Topalak; “Tunus’a Silah”, *Zafer*, 16 Kasım 1957s.1.

²⁴² “Menderes’in Basın Açıklaması”, *Zafer*, 08 Şubat 1957, s.1- 4.

Başbakanın, Cezayir'e Türkiye'nin tarihi bağları dolayısıyla, Cezayir halkının bağımsızlık mücadelesini desteklemesi yönünde açıklama yapması yine de önemlidir.

Zafer'in dış politika yazarı Mücahit Topalak, Sovyetlerin Kuzey Afrika'ya silah yardımına ilişkin değerlendirmelerini, Slovenya isimli Yugoslavya gemisinin Cezayir açıklarında Fransa güvenlik güçleri tarafından yakalanmasıyla²⁴³ Sovyetler Birliği'nin Kuzey Afrika ülkelerini etkisi altına almaya çalıştığı tezinin doğruluğuna işaret etmiştir. Silah yüklü geminin görevlileri, yükün Fas'a gittiğini açıklamasına rağmen, Fransa, silahların Cezayir'e gittiğini ileri sürerek, Yugoslavya ile Fransa arasında diplomatik krize yol açan gemiye el koymuştur. Yazar, bu olayı Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin, Cezayir'e silah yardımına başladığının kanıtı olarak değerlendirmiştir.²⁴⁴

Fas ve Tunus'un Arap birliğine katılması nedeniyle ele aldığı yazıda Mücahit Topalak, Arap dünyasında gelişen olaylara ilişkin olarak; Fas ve Tunus'ta mevcut yöneticilerin Batı'ya daha yakın olmalarına rağmen Cezayir'de olayların hızlanmasına seyirci kalamayacaklarına değinmiştir. Mısır'ın bölge ülkelerindeki halkın üzerinde etkisi olduğunu, Cezayir direnişçilerinin yakında bir geçici hükümet kuracaklarını, Mısır'ın etkisi altında bir hükümetin kurulmaması için, Fas ve Tunus hükümetlerinin kurulacak hükümete destek vereceklerini belirtiyordu.

Sorunu bölge ülkeleri açısından ele alırken, “*Fas'ın İstiklal Partisi ile Tunus'un Neo Dustur Partisi'nin Tanca Konferansında aldığı Cezayir Geçici Hükümeti kurulması kararının devlet kararı olmamasına rağmen sıkıntılar doğuracaktır.*”²⁴⁵ Diyordu. Meydana gelen gelişmelerin, Tunus ve Fas ile Fransa arasında gerginliklerin yaşanmasına yol açacağını ileri sürerek; iki ülkenin de Arap birliğine girmelerini Irak'ta meydana gelen rejim değişikliğine bağlamıştır. Irak'ta yeni Rejimin Mısır'a daha yakın olduğunu, Cezayir direniş örgütünün de Kahire'nin etkisi altına girdiğini, bu durumun, Tunus ve Rabat yönetimlerini kaygılandırıldığını ve zorunlu olarak Mısır ile işbirliğine girdikleri görüşüne yer vermiştir.

²⁴³ Bk. Mercier-Bernadet; “L’Affaire du Slovenija”, *Guerre d’Algèie Magazine*, S. 3, Mayıs-Haziran, 2002, s. 32–37. Silahların asıl geldiği kaynağın Çekoslovakya olduğu, taşıyan geminin Yugoslavya'ya ait olduğunu belirtilmiştir. Mısır, Suriye, Libya, Ürdün, Suudi Arabistan, Irak Pakistan ve Fas gibi ülkelerden temin edilen paraların İsviçre bankaları aracılığıyla silah alınan ülkelere aktarıldığı bilgisini vermektedir. 1958–1962 arasında bu yolla Ulusal Kurtuluş Örgütüne silah sağlandığını, Fransız gizli servisinin arşivlerinde belgelerinin olduğunu belirtmiştir

²⁴⁴ Mücahit Topalak; “Slovenya Hadisesi”, *Zafer*, 23. Ocak 1958, s.1.

²⁴⁵ Mücahit Topalak; “Magripte”, *Zafer*, 19 Eylül 1958. s.1.

Sonuç olarak olayların geldiği noktada De Gaulle hükümetini sorumlu tutarak, Cezayir için ortaya attığı bütünleşme kararlarını uygulamamasından dolayı, Cezayir milliyetçilerine ve Kahire yönetimine karşı Fas ve Tunus halkında bir sempati uyandırdığını, baskılar neticesinde Burgiba ve V. Muhammed'in ileri hamleler yapmak zorunda kaldıklarını ileri sürmüştür.²⁴⁶

Cezayir Geçici Hükümetinin kurulmasıyla, Cezayir sorunu uluslar arası çevrede yeni bir durum yarattı ve bütün Arap ülkeleri kurulan hükümeti hemen tanıdı. Bu gelişmelere göre Mücahit Topalak *Zafer*'de yaptığı değerlendirmede, beklenen gelişmenin olduğunu, Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Arap Birliği üyesi olarak kabul edildiğine değinerek, Fransa'nın Arap ülkelerinin davranışını dostça bir hareket olarak karşılamadığını belirtmiştir. Yazar, yeni kurulan hükümetin hukuksal niteliğine ilişkin olarak yer verdiği görüşlerinde, hükümetin ülkenin tamamında otoritesini kuramadığından, meşruluğunun tartışılır olduğuna değinirken, salt hukuksal yetersizlik var diye de gelinen noktanın göz ardı edilemeyeceğine değinmiştir.²⁴⁷

Topalak, Geçici hükümetin kurulmasına ilişkin Fransa açısından yaptığı değerlendirmede ise; müttefiklerinin Fransa'yı desteklemeye devam edeceğini, Cezayir'in, Fransa'nın dâhili bir işi olduğunu, Cezayir Hükümetini tanımayacaklarını, bu konuda hassas davranacaklarını ileri sürmüştür.²⁴⁸

Bu sırada Arap Birliğinin Kahire'de toplanarak Cezayir'e yardım yapılmasına ilişkin değerlendirmesinde; yapılan yardımın Cezayir halkına bir faydasının olmayacağını, Kahire'de bulunan Cezayirli liderlerin kişisel masraflarına harcanacağını, ülke dışında yaşayan liderlerin lüks içinde bir hayat sürdürdüklerini, Avrupa gezilerinde, verilen yardımları harcadıklarını ileri sürerek, ülke dışındaki Cezayirli liderleri eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmiştir.²⁴⁹ Yazarın Cezayirli liderleri olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirmesinin temelinde, mücadeleyi Mısır'dan yönetmeleri ve Nasır'ın etkisi altında olduklarını düşüncesini taşımasındandır. Öte yandan Topalak, Cezayir halkı ile bağımsızlık mücadelesini yürüten lider kadroya farklı baktığının ipuçlarını vermektedir. Lider kadrosuna kuşku

²⁴⁶ a.g.m., s.1.

²⁴⁷ Mücahit Topalak; " Geçici Hükümet", *Zafer*, 21 Eylül 1958, s.1.

²⁴⁸ a.g.m., s.1.

²⁴⁹ Mücahit Topalak; " Kara Günler", *Zafer*, 21 Ekim 1958, s.1.

ile bakmaktadır. Oysa Cezayir’de bağımsızlık mücadelesi lider kadrosunun inisiyatifinde yapılmaktadır. Bütün bu açıklamalar yazarın, Cezayir bağımsızlık hareketine sempati ela bakmadığı kuşkusunu uyandırmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda ele alınan Cezayir sorununu değerlendirmesinde ise Topalak, Türkiye’nin oyunun ne olduğunu açıklarken, yazısını Fransa’nın sorunun çözümüne ilişkin alacağı kararların etkisine vurgu yapmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna Asya-Afrika grubu ülkelerinin getirdiği; Cezayir halkına bağımsızlık hakkının tanınması, Geçici Cezayir Cumhuriyeti hükümetinin Fransız hükümeti ile görüşmeye başlama isteğinin belirtilmesi ve İki hükümet arasında acilen müzakere açılmasının tavsiye edilmesi tekliflerinin Genel Kurulda tartışmalara yol açtığını ele almıştır. Teklifin reddedilmesi üzerine, madde madde komisyona getirilen kararın tekrar kabul edilmesine rağmen, Genel Kurulda oya sunulması üzerine üçte iki çoğunluk sağlanamadığından karar tasarısının kabul edilmediğini yazmıştır. Oylamada Sovyetler Birliği ve Yunanistan’ın lehte, İngiltere’nin aleyhte, Türkiye ve ABD çekimser kaldığına ilişkin bilgileri vermiştir. NATO üyesi Yunanistan’ın Cezayir lehine oy kullanmasının yararlarını, Türkiye ile olan Kıbrıs sorununda Asya –Afrika grubu üyelerinin desteğiyle gördüğünü hatırlatmak yerinde olur. Yazar böyle bir öngöründe bulunmasa da, oylama sonucunun Fransa’yı desteklemek olduğuna işaret ederek, böyle bir sonucu Fransa’nın çok iyi değerlendirmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.²⁵⁰

Cezayir sorunu 1959 yılına geldiğinde, Fransa’da hükümet değişikliklerine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nda Fransa’nın Almanlara karşı direnişini örgütleyen ülkesini galip devletlerarasına taşıyan General De Gaulle²⁵¹ tekrar göreve çağrılarak hükümet kurması sağlanmıştır.²⁵²

Cezayir sorunu 1959 yılına girerken, artık işbaşına Fransa devlet Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle önceki konularda bahsedildiği gibi bağımsızlığın ne şekilde verileceğinin çarelerini aramaktadır. *Zafer* gazetesi yazarı diğer yazılarında olduğu

²⁵⁰ Mücahit Topalak; “Cezayir”, *Zafer*, 18 Aralık 1958, s.1.

²⁵¹ Charles de Gaulle; devlet başkanı Coty tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildikten sonra, 1 Haziran 1958’de Ulusal Meclis tarafından başbakanlığa seçildi ve böylece halkoyuyla kabul edilecek yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi. Ulusal Meclis karşısında devlet başkanına büyük haklar tanıyan bu yeni başkanlık sistemi anayasası 28 Eylül 1958’de halkoyuna sunulurken kabul edildi. Sartre; *a.g.e.*, s.71.

²⁵² Paillat; *a.g.e.*, s.11-19.

gibi soruna Cezayir halkı açısından bakmak yerine, mevcut devletler ve onun iktidarlarının sorunu nasıl çözeceği tahminleri üzerinde durmuştur.

Eylül 1959'da Fransa'nın şu üç maddeden oluşan beklenen teklifi geldi ve şu üç maddeden oluşuyordu.

1. Fransa'dan ayrılarak müstakil bir devlet haline gelmek ve kendi meselesini bizzat halletmek,
2. Fransa ile birleşerek, bütün haklara sahip bir Fransız eyaleti olmak,
3. Fransa ile bir Federasyon halinde birleşerek, Fransa'dan ayrı kalmakla beraber sıkı bir işbirliği ve ortaklığı kabul etmek.²⁵³

Öngörülen çözüm önerisinin gerçekleşmesi için Fransa, Cezayir'de asayiş ve güvenliğin sağlamak için dört yıllık bir zamana ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür. Mücahit Topalak öneriyi yerinde bularak, General De Gaulle'ün güvenliği sağlayamayacağını, güvenliği sağlayıncaya kadar milliyetçilerin ve örgütlerinin mücadeleye devam edeceğini, bu durumun De Gaulle'ün işini zorlaştırdığını öne sürmüştür. Hazırladığı programı uygulamak için kararlı bir tutum sergilemesi gerektiğini, zira çok kimsenin programı inandırıcı bulmadığını, üstelik Cezayirli milliyetçilerin ve arkasında olan bozguncuların programa destek vermesini beklemenin boşuna olduğunu görüşlerine eklemiştir.²⁵⁴

8 Aralık 1959'da Cezayir sorununa ilişkin Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonunun kararını geniş bir şekilde sayfalarına haber olarak taşıyan *Zafer* Türkiye'nin tasarıya çekimser oy kullandığını yazmıştır. Asya-Afrika Grubu Genel Kurul Siyasi Komisyonuna, Cezayir meselesinin halli için Fransa ve Geçici Cezayir Hükümetini müzakereye davet etmiştir. Karar sureti 26'ya karşı 35 oyla kabul edilirken, 17 ülke çekimser kalmıştır. Cezayir meselesinin milletlerarası güvenliği tehdit ettiğine dair paragraf 23'e karşı 28 oyla kabul edilmiştir. 21 üye de çekimser kalmıştır. "Cezayir meselesinin halli için kendi mukadderatını tayin hakkının iki tarafça kabulünden memnuniyet duyar" şeklindeki paragraf 23'e karşı 38 oyla kabul edilmiş, 20 üye çekimser kalmıştır. Karar suretine Türkiye ile birlikte çekimser oy veren ülkeler; Arjantin, Bolivya, Kostarika, Salvador, Finlandiya, Guatemala, Haiti,

²⁵³ Topalak; a.g.m., s.1.

²⁵⁴ Mücahit Topalak; "Dış Politika", *Zafer*, 18 Eylül 1959, s.1.

İzlanda, İran, İrlanda, Japonya, Laos, İsveç, Siyam, Uruguay'dır.²⁵⁵ Yazar, Türkiye'nin çekimser oy kullanmasının nedenlerine ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır.

Sonuç olarak dönemin *Zafer* gazetesinde, Cezayir sorununa ilişkin yazı ve yorumları düzenli biçimde yer alan Mücahit Topalak; değerlendirmelerinde Fransa'nın bir iç sorunu bakış açısından hareket etmiştir. Çözüm için Fransa'nın üreteceği politikaların etkili olacağını savunmuştur. Cezayir Bağımsızlık Hareketi'nin verdiği mücadeleyi, Cezayir halkının mücadelesi olmasından ziyade, Ulusal Kurtuluş Cephesi odaklı bir örgüt mücadelesi, Fransa'nın karşı karşıya olduğu bir isyan hareketi olarak değerlendirmiştir. Ayaklanmaya ilişkin görüşlerinde, Cezayir'deki milliyetçilerin Sovyet Rusya ve Mısır'ın etkisinde kalarak, onların siyasi amaçlarına hizmet edeceği kaygısını taşımıştır. Her ne kadar Türkiye'nin nasıl bir siyaset izlemesi gerektiği konusunda görüş bildirmese de, Fransa ve müttefikleri konusunu sık sık işleyerek, NATO ülkelerin izlediği siyaseti olumlu olarak değerlendirmiştir. Türkiye de NATO'nun bir üyesi olduğu için Fransa'nın soruna bir an önce çözüm bulmasının müttefiklerine, dolayısıyla Türkiye'ye yarar sağlayacağı görüşünü savunmuştur.

Ana muhalefet partisi CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesinin yazarlarının Cezayir ve Ortadoğu hakkındaki değişik görüşler ileri sürmelerinin aksine, dış politika yazarı Mücahit Topalak'ın dışında konuya değinen olmamıştır. Yine muhalefet gazetesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Bülent Ecevit gibi yazarların Cezayir'i tarihsel olarak ve Türkiye'nin ve kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün sömürge karşıtı oluşuna ilişkin göndermeler yaptığına tanıklık etmekle beraber, her iki gazetenin de "*Dış Politika*" köşesinde Cezayir sorununa ilişkin değerlendirmelerin zaman zaman örtüştüğünü tespit ettik.

3.5.2.2. Muhalefet Yanlısı Basının Yaklaşımları

Muhalefet partisi CHP'nin yayın organı *Ulus* gazetesidir. *Ulus* gazetesinde *Dış Politika* köşesinde Ahmet Şükrü Esmer²⁵⁶ sürekli yazarken, sık sık Cezayir

²⁵⁵ "Birleşmiş Milletler: Cezayir Meselesine Dair Dün Geceki Müzakereler", *Zafer*, 09 Aralık, 1959, s.3.

²⁵⁶ Ahmet Şükrü Esmer; 1893'te Kıbrıs'ta doğdu. New York Colombiya üniversitesinde lisans ve doktorasını yaptı. Mülkiye'de tarih öğretmenliği (1929–1941) yaptı. 1938'de milletvekili seçildi. 1946'ya kadar siyasette kaldı. 1950'de Siyasal Bilgiler Fakültesi siyasi tarih profesörü oldu. Gazeteciliğinin yanında siyaset tarih üzerine kitaplar yazdı.. *Siyasi Tarih (1919–1939)*, Mehmet

sorununa değinmiştir. Diğer yazarlar, Bülent Ecevit²⁵⁷, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hüseyin Cahit Yalçın dış politika ve Cezayir sorunlarına yazılarında yer vermişlerdir. Gazete, CHP'nin diğer konularda olduğu gibi, dış politika da görüşlerini yansıtmış, partinin milletvekili ve yöneticilerinin açıklamalarına düzenli olarak yer vermiştir. Yazarlardan Bülent Ecevit 1957'de meclise CHP milletvekili olarak girmiştir.

Bülent Ecevit 1955 yılında, iktidarın izlediği dış politikanın başarısız olduğunu, bu başarısızlık karşısında muhalefetin sessiz ve suskun kaldığını muhalefetin görevinin eleştirmek olduğunu, oysa Türkiye'de dış politikanın tartışma dışı tutularak, başarısızlıkların devamına sebep olduğunu savunmuştur. Ecevit, Demokrat Parti'nin dış siyasette başarısız olduğunu, bu başarısız dış siyasetin tartışma üstü tutularak başarıya ulaşılabileceği yolundaki anlayışın zihinlere yerleştiğini, çıkmaz yolların iş isten geçmeden eleştirilmediği için, içinden çıkılmaz bir hâl aldığını vurgulamıştır.²⁵⁸

Dış politika köşesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer, 1955'te Ecevit'in yaptığı eleştirilerin benzerini 1957'de yapmıştır. Ancak Ahmet Şükrü Esmer, partiler arasında anlaşmazlıklar mevcut olsa bile, dış politikanın temelleri hakkında partiler arasında görüş birliği olduğunu, ana muhalefet partisi genel başkanı İsmet İnönü'nün meclis konuşmasında, “*Dış politikamız Birleşmiş Milletler anayasasının düsturlarına bağlıdır. Bu düsturlardan doğmuş olan NATO hakkında hususi menfaatler güdülmesi yüzünden kaygı duyduğu*”na ilişkin açıklamalarını örnek vererek, NATO'nun ortaklarını uyarma gereğini duyduğunu hükümetin de aynı kaygıda olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹

Gönlübol'un yönetiminde, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1990) isimli eserleri vardır. Ulus gazetesinde Dış Politika köşesinde dönemin dünya'da ve Türkiye'de gelişen olayları değerlendiren yazılar yazmıştır. Meydan Larousse Ansiklopedisi; C. 4 İstanbul, Meydan Yay., 1972, s. 376.

²⁵⁷ Bülent Ecevit, 1925'te İstanbul'da doğdu. 1944'te Robert Kolejini bitirdi. 1946–1950 arasında Londra'da basın ataşeliğinde çalıştı. Gazeteciliğe 1950–1960 arasında *Ulus* gazetesinde başladı. *Ulus*'un kapatıldığı yıllarda *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazetelerinde yazdı. *Forum* dergisinin yazı işleri kadrosunda yer aldı. 1965 yılında *Milliyet* gazetesinde yazdı. Siyasi hayatında ve dışında kaldığı dönemlerde gazeteciliği bırakmadı. 1972'de *Özgür İnsan*, 1981'de *Arayış*, 1988'de *Güvercin* dergilerini yayınladı. Siyasete 1957'de Ankara Milletvekili olarak başladı. 1980 yılına kadar önce Ankara diğer seçimlerde Zonguldak milletvekili oldu. 1960-1961'de Kurucu Meclis üyesi yaptı. 1974 CHP-MSP koalisyon hükümetinin, 1978'de 21 aylık CHP-Bağımsızlar hükümetinin başbakanlığını yaptı. 12 Eylül 1980 Askeri müdahalesinden sonra, 1987'ye kadar siyasi yasaklı olarak kaldı. 1991'de Zonguldak milletvekili seçildi. 1999 seçimlerinden sonra CHP-MHP-ANAP Hükümeti başbakanlığını 2002 genel seçimlerine kadar yürüttü. 2006'da Ankara'da öldü. Meydan Larousse Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul, Meydan Yay., 1972, s. 48.

²⁵⁸ Bülent Ecevit; “Dış Siyasette İktidar Muhalefet”, *Ulus*, 20 Aralık 1955s.3.

²⁵⁹ Ahmet Şükrü Esmer; “Dış Politika ve Partiler”, *Ulus*, 09 Aralık 1957,s.1.

Ahmet Şükrü Esmer, 1955 yılının dış siyasetteki gelişmeleri değerlendirdiği yazısında, en önemli olay olarak, Türkiye'nin Bağdat Paktı'nın kurucusu olması olmasını göstermiştir. Türkiye'nin beklentisinin Orta Doğu'nun liderliğini yapması olduğuna işaret etmiştir.²⁶⁰

Yazar, 1956 yılında Fransa'da iktidara gelen Guy Mollet Hükümetinin, Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Tunus ve Cezayir için yapacağı yenilik ve reformları okuyucuya aktararak, Fransa'nın politikasında değişiklikler yapmasını önermiştir. Hükümetin yapabileceği iyileştirmelerin; Cezayirlilere kendi iç işlerinde serbestlik, tedhişçiliği kaldırıp asayiş kurmak, Arapların hayat seviyesini yükseltmek olarak görüşlerine yer vermiştir.²⁶¹ Muhalefet partisinin yayın organının dış politika yazarı da Cezayir'in tam bağımsızlığını savunmak yerine, Fransa'nın vereceği kısmî iyileştirmelerle sorunun çözümünü yine Fransa'ya bırakmıştır.

Ulus da Cezayir'de meydana gelen olayları geniş bir şekilde haber olarak vermesinin yanı sıra, *Zafer*'de olduğu gibi, Fransa'nın Cezayir'e giriş çıkışlar için vize koyduğunu okuyucularına aktarırken, Fransa'nın amacının, Cezayir ile dış dünya ile bağlantısını kesmek istediğine işaret etmiştir.²⁶²

Ahmet Şükrü Esmer, Fransa'nın NATO emrindeki askerlerini Cezayir'e göndermesine ilişkin değerlendirmesinde, NATO açısından ilginç bir durum olduğunu, Fransa'nın söz konusu askerleri Cezayir'e nakletmeye hukuksal olarak hakkı olduğunu, hukuksal olarak Cezayir'in Fransa'nın bir parçası olduğunu, Fransa'da mevcut hükümetin bağımsızlık vermek gibi bir düşüncesi olmadığını belirtmiştir. Fransa'nın NATO emrindeki iki tümen askerini Cezayir'e yollamasına NATO Konseyinin izin verdiğini, izin gerekçesinde Cezayir'in bir NATO bölgesi olduğunu, dolayısıyla bölgenin güvenliğinin korunmasının gerekli olduğuna karar verdiklerini bilgi olarak aktarmıştır.²⁶³

Türkiye'nin de içinde olduğu paktın ilk defa böyle bir durumla karşılaştığını, Sovyet tehlikesine karşı kurulmasına rağmen Cezayir'in Fransa'nın bir parçası olmasının hukuksal gerçeğinden hareketle oluşan iç tehlikeye karşı NATO'nun bu görevi yerine getirmeye mecbur olduğuna işaret etmiştir. Yazar, NATO'nun verdiği

²⁶⁰ Ahmet Şükrü Esmer; "Dış Politika 1955–1956", *Ulus*, 01 Ocak 1956, s.1.

²⁶¹ Ahmet Şükrü Esmer; "Cezayir, Fas ve Fransa" *Ulus*, 23 Şubat 1956. Yine aynı gazetenin 18 Mart 1956 tarihli sayısında "Cezayir'de Islahat" başlığıyla da soruna değinmiştir.

²⁶² "Cezayir'e Girmek İzne Bağlı" *Ulus*, 21 Mart 1956. s.3.

²⁶³ Ahmet Şükrü Esmer; "Cezayir Olayları", *Ulus*, 01 Nisan 1956, s.1.

kararda sömürgeciliği destekler bir duruma düşmesine rağmen, zorunluluk karşısında bu kararını verdiğini yazmıştır.²⁶⁴

Ahmet Şükrü Esmer, Cezayir'in Fransa açısından bir çıkmaz olduğunu; konunun Birleşmiş Milletler götürülmesinin bir yarar sağlamayacağını, Fransa'nın iç bünyesini zayıflattığını iddia etmiştir. Bu sorunun Fransa'nın dış ilişkilerini de zehirlediğini ekleyerek²⁶⁵ Fransa'nın içinde bulunduğu duruma dikkati çekmiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın²⁶⁶ ise, Bandung Konferansından sonra meydana gelen tarafsız ülkelerin uluslar arası ilişkilerde ortak hareket etmesini eleştirmiş, tarafsızlık diye bir şeyin olamayacağına işaret ederek, komünizm tehlikesi karşısında tarafsız kalmanın bu ülkelere zarar vereceğini, böyle bir politikanın komünist bloğa hizmet edeceğini belirtmiştir.²⁶⁷

Yakup Kadri Karaosmanoğlu²⁶⁸, 1956 yılında bir makalesinde, Orta Doğu'da meydana gelen olayları değerlendirirken, bağımsızlık mücadelelerinin haklılığı üzerinde durmuş, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine destek vermesi gerektiğini, ilk bağımsızlık mücadelesini başlatan ülkenin Türkiye olduğunu, Atatürk'ten alıntılar yaparak dönemin yazarlarının yaygın kanaatlerinden oldukça farklı görüşler ortaya koymuştur.

“Mustafa Kemal Paşa bu yüksek duyguyu 1922’de bakınız ne beliğ bir dille cihana ilan etmiştir. “Türkiye’nin bu günkü mücadelesinin yalnız Türkiye’ye ait olmadığını bütün arkadaşlarımız ifade etmişlerse de bunu bir defa daha teyit etmek

²⁶⁴ Esmer; a.g.m., s.1.

²⁶⁵ Ahmet Şükrü Esmer; “Cezayir Çıkmazı”, *Ulus*, 18 Nisan 1956, s.1.

²⁶⁶ Hüseyin Cahit Yalçın (1874–1957), gazeteci, siyaset adamı, eleştirmen, çevirmendir. Balıkesir’de doğdu. Mekteb-i Mülkiyeyi bitirdi. 1900 yılında *Servet-i Fünun* dergisini yönetti. 1908’de memurluktan ayrılarak Tanin gazetesini çıkardı. İttihat Terakki Partisine girerek Meclis-i Mabusan’da milletvekilliği yaptı. İstanbul’un işgalinden sonra Malta’ya sürgün edildi. Cumhuriyetten sonra gerçekleştirilen bazı yeniliklere karşı çıkması üzerine İstiklal Mahkemelerinde yargılandı. İkinci yargılamadan sonra Çorum’a sürüldü. 1933’te *Fikir Hareketleri* dergisini çıkardı. 1939’da İstanbul, 1950’de Kars’tan milletvekili seçildi. Demokrat Parti yönetimine karşı bir yazısından hapis yatarken, Cumhurbaşkanı tarafından bağışlandı. *Ulus*’ta yazılar yazdı. 1957’de İstanbul’da öldü. Meydan Larousse Ansiklopedisi; C.10, İstanbul, 1972, Meydan Yay., s. 118.

²⁶⁷ Hüseyin Cahit Yalçın; “Tarafsız Blok”, *Ulus*, 21 Haziran 1956. s.1.

²⁶⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889–1974), Kahire’de doğdu. İlköğretime Manisa’da başlamasına rağmen, İskenderiye’de bitirdi. İstanbul Hukuk Mektebini bitirmeden ayrıldı. 1909’da Fecri Atı edebiyat topluluğuna katıldı. 1916’da İsviçre’ye üç yıllığına tedavi için gitti. *İkdam* gazetesinde Kurtuluş Savaşı destekleyen yazılar yazdı. 1921’de Atatürk tarafından Ankara’ya çağrıldı. 1923’te Mardin, 1931’de Manisa Milletvekili oldu. 1932’de *Kadro* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. *Kadro* kapandıktan sonra, Tiran, 1935’te Prag, 1939’da La Haye, 1942’de Bern, 1949’da Tahran 1951’de tekrar Bern büyükelçiliklerinde bulundu. 27 Mayıs 1960’tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961-1965’te Manisa Milletvekilliği yaptı. 1974’te Ankara’da öldü, Meydan Larousse Ansiklopedisi, C. 6, Meydan Yay., İstanbul, 1972, s.944-945.

lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bu günkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa ve daha az kanlı olur ve daha çabuk biterdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete erdirinceye kadar Türkiye kendisi ile beraber olan bütün şark milletlerinin beraber yürüyeceklerinden emindir.”²⁶⁹

Yazar, Atatürk'ün bu sözleri söyledikten on yıl sonra yine bağımsızlık mücadelesi veren halklara ilişkin şunları söylediğini ilave ediyor.

“Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün şark milletlerinin uyanışını da öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vuku bulacaktır. Bu milletler bütün güçlükler ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istiklale kavuşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerine milletler arası hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve iş birliği çağı hâkim olacaktır.”²⁷⁰

1957 yılına gelindiğinde, muhalefet partisi CHP'nin gazetesi *Ulus*'un yazarları DP'nin dış politikasını daha yoğun eleştirmeye başlamışlardır. Cezayir sorunu uluslar arası bir nitelik kazanmaya başlaması ile gazetenin yazarlarının Cezayir sorununa ilgisi artmıştır. Cezayir'in milli kurtuluş savaşı verdiği düşünülerek, Türk Kurtuluş Savaşı ile benzerlikler kurmanın yanında, sömürge karşıtı bir savaş olduğu vurgusunu yapmışlardır.

Bülent Ecevit, Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinin kendi başına çizmesi gerektiğini, batılı ülkelerden bağımsız siyaset izlediği yıllarda hiçbir şey kaybetmediğini, tersine kazançlı olduğunu belirterek, Demokrat Parti iktidarından önce elde ettiği manevi kazançların birkaç yıl içerisinde harcandığını eklemiştir.²⁷¹

Asya-Afrika grubu ülkelerinin verdiği Cezayir'in bağımsızlığının hemen tanınmasına ilişkin karar teklifinin reddedilmesini haber olarak veren *Ulus*'ta²⁷² sorunun geldiği noktayı dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmer değerlendirmiştir.

²⁶⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu; “Ortadoğu Hikâyeleri” *Ulus*, 30 Aralık, 1956.

²⁷⁰ Karaosmanoğlu; a.g.m., s.3.

²⁷¹ Bülent Ecevit; “Orta Doğu Çıkmazı”, *Ulus*, 05 Ocak 1957,s.3.

²⁷² “Cezayir’e İstiklal Tanınmamıştır”, *Ulus*, 15 Şubat 1957, s.3. Türkiye bu oylamada çekimser kalmıştır. Karar bir oy farkla gündeme alınmamıştır.

Ahmet Şükrü Esmet karar ile ilgili yazısında, kararın, bir orta yol formülü olduğunu kabul emekle beraber, Fransa için bir zafer olduğu yönünde bir değerlendirme yapmıştır.²⁷³ Cezayir’de şiddet hareketleri sona erer ermez, Fransa’nın bir seçime gideceğini, fakat Kahire ve Moskova yönetimlerinin şiddeti körüklediğini, çözümü engellediğini iddia etmiştir. Cezayir’in Fas ve Tunus ile karşılaştırılmaması gerektiğini, Fransa’nın bir parçası olduğunu eklemiştir.²⁷⁴ Cezayir için, özerk yönetimi en iyi çözüm olarak görmüştür.

Bülent Ecevit, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun, 7 Şubat 1957’de Newyork Times’te çıkan bir demecini eleştirmiştir. Zorlu Kıbrıs ile ilgili demecinde *“Birleşmiş Milletler için en iyi şey Kıbrıs meselesi ile ilgilenmemektir. Birleşmiş Milletlerin bu adaya müdahale yetkisi yoktur. Kıbrıs İngilizlerin elinde kalmalıdır.”* Demiştir. Ecevit, önceki uygulamalara vurgu yaptığı gibi, sömürge çağının kapanış yıllarının başlangıcını Türk Kurtuluş Savaşını olduğunu belirterek, kendi yurdunda bir sömürge haline getirilmek istenen Türkiye’nin emperyalist ülkelere karşı bir zafer kazandığını belirtmiştir. Türkiye’nin kazandığı zaferin, Asya ve Afrika’da köle veya yarı köle yaşayan milletleri uyandırarak cesaret verdiğini, onlarda, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulabilecekleri umudunu doğurduğunu vurgulamıştır. Türk milletinin böyle bir geçmişle övünürken, sorumlu bir bakanının sömürgeciliği savunur sözler etmesinin yakışsız bir davranış olarak değerlendirmiştir.²⁷⁵

Ecevit, bir Türk siyaset adamının yaptığı bu konuşmayı, bir İngiliz yetkilinin Avam Kamarası ya da Birleşmiş Milletlerde söylemeye cesaret edemeyeceğini ekleyerek, Türk dış politikasını yönetenlerin bir çıkmazda olduğunu belirtmiş ve Atatürk dönemi Türk dış politikasının başarılarına vurgu yapmıştır.²⁷⁶

Bülent Ecevit, bir başka yazısında, Fransa’nın Cezayir’de sürdürdüğü politikayı artık Fransız aydınlarının bile eleştirdiğini, Fransa’nın bu tutumunun ancak Nasır milliyetçiliğine hizmet ettiğine dikkati çekmiştir. Kuzey Afrika’daki Arapların

²⁷³ İktidar yanlısı Zafer ile Ulus yazarı Ahmet Şükrü Esmet, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda “Cezayir’in bağımsızlığının derhal tanınması”na ilişkin kararının reddedilmesini, Fransa’nın müttefiklerinin Fransa’ya verdiği bir şans olarak değerlendirmişlerdir. İktidar ve ana muhalefet partileri gazetelerinin iki dış politika yazarı kararın reddedilmesinin Cezayir halkı için ne anlama geldiğini irdeleme gereği duymamışlardır. Elbette dost ve müttefik devletlerin karşılaştığı sorunlarını çözmesi istenen bir durumdur. Fakat bağımsızlığı için mücadele eden bir halkın ve temsilcilerinin içinde bulunduğu zor koşulları gidip görmeseler bile uluslar arası ajans ve basından elde ettikleri bilgiler ışığında düşünüp değerlendirmeleri gerekirdi.

²⁷⁴ Ahmet Şükrü Esmet; “Cezayir ve Birleşmiş Milletler”, *Ulus*, 19 Şubat 1957, s.1.

²⁷⁵ Bülent Ecevit; “*Bir Türk Delegatesine Göre*”, *Ulus*, 04 Mart 1957.

²⁷⁶ a.g.m., s.3.

Orta Doğu Araplarından farklı olduğunu, bunun somut örneğinin. Fas ve Tunus yönetimlerinin Batı'ya daha yakın politikalar izlediklerine işaret etmiştir. Cezayirli milliyetçilerin yalnız Fransa'ya değil, bütün NATO ülkelerine karşı mücadele ettiğini düşündüklerini, Fransa'nın NATO emrindeki kuvvetlerini 1955 Haziranından beri Cezayirli milliyetçilere karşı kullandığını belirtmiştir.²⁷⁷

Yazısının devamında Ecevit, Türkiye'nin de bu suça ortak olduğuna işaret ederek, Kuzey Atlantik antlaşmasına bağlı bütün batılı ülkeler gibi Türkiye'nin de Cezayir'deki mezalimin sorumluluğunu Fransa ile paylaştığı görüşüne yer vermiştir. Yakın zamana kadar Asya ve Afrika'daki bağımsızlık hareketlerinin öncüsü durumunda olan Cumhuriyet Türkiye'sinin o kadar sıkı bağları olan bir eski Türk toprağındaki yabancı mezalimini destekler hale gelmiş olmasının çok acı bir durum olduğunu vurgulamıştır.²⁷⁸

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise 20 Mart 1957'de bağımsızlık bayramını kutlayan Tunus ile ilgili yazısında, Tunus'a gönderilen Türk delegesine, geçit resminde protokolün en ön sırasında değil de arkalardan yer ayrılmasını eleştirerek, Tunus'un Türkiye ile yakın bağlarından bahsetmiştir. Bu tutumun nedenlerini ortaya koymaya çalışarak, Tunus'un bağımsızlık mücadelesinde, Türkiye'nin zaman zaman Fransa'nın yanında yer almasını ya da Fatin Rüştü Zorlu'nun Newyork Times'ta "müstemelekecilik"²⁷⁹ hakkında yer alan açıklamasından kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir.

Ahmet Şükrü Esmer başka bir yazısında, Fransa'nın Cezayir için hazırladığı "teşkilat kanununu" ele almıştır. Hazırlanan teşkilat kanununa göre Cezayir'in, otonom bir yapıya kavuşturulacağını, sekiz bölgeye ayrılarak, bölgelerden her birinin bir mahalli meclisi ve bir danışma meclisi, her birinin bir yönetim organı olacağını ve iki yıl sonrasında yerel meclislerin yetkilerini federal meclise bırakacakları bilgisini vermiştir.²⁸⁰ Esmer, Fransa'nın hazırladığı kanunun, birçok belirsizlikler taşıdığına, soruna yeterli çözümü bulmaktan uzak olduğuna dikkati çekmiştir. Öte yandan Cezayir sorununda belirsizliklerin devam etmesinden, Sovyetler Birliği'nin

²⁷⁷ Bülent Ecevit; "Fransa İle Suç Ortaklığı", *Ulus*, 26 Mart 1957, s.3.

²⁷⁸ a.g.m., s.3.

²⁷⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu; "Tunus'un İstiklal Bayramı", *Ulus*, 04 Nisan 1957, s.3.

²⁸⁰ Ahmet Şükrü Esmer; "Cezayir'in Yeni Rejimi", *Ulus*, 12 Şubat 1957, s.1.

yararlandığını, kendi çıkarları için kullandığını, türlü yollarla Cezayir'e silah aktardığını belirtmiştir.²⁸¹

Esmer, "Fransa'nın İstirabı" adlı yazısında, Cezayir'deki Fransız ordusunun De Gaulle'ün başa geçmesini istediğini, yeni hükümeti tanımayacağını yazarak, Fransa meydana gelen bunalıma ilişkin görüşlerini açıklamıştır. De Gaulle'ün yaptığı basın toplantısını değerlendirerek, iktidarı nasıl devralacağını ele almıştır.²⁸²

Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesini, Cezayir halkının meşru temsilcisi olduğuna hiç değinmeyen yazar, Fransa'nın ıstıraplarını anlatmaya başka yazılarında da devam etmiştir. Yıllardır sürüp giden Cezayir savaşının yarattığı kayıpların Fransa'ya çok pahalıya mal olduğunu vurgulamasının yanında, kurulan Cezayir Geçici Hükümetinin Araplar ve bazı Afrika ülkelerince tanındığını, gelişmelere bağlı olarak Fransa'nın uluslar arası ilişkilerde karşılaşacağı zorluklara dikkati çekmiştir.²⁸³

Yukarıda verilen görüşlerinden başka yazar, Fransa'da Charles De Gaulle iktidara geldikten sonra, Cezayir planını "De Gaulle Mucizesi" olarak değerlendirmiştir. İktidara geldiğinde diktatör olacağı sanılan De Gaulle'ün Fransız halkının hürriyetlerinde en ufak bir kısıntıya gitmediğini "Beşinci Cumhuriyet" in kişi hak ve özgürlüklerine saygılı olduğunu, Cezayir için hazırladığı planda ise, Cezayir halkına üç seçenek sunduğunu, Cezayir açısından öneminin ilk defa bağımsızlıktan söz edilmiş olmasında olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴

Gazete, 15 Aralık 1958'de sayfalarına taşıdığı haberde, Birleşmiş Milletlerde Cezayir sorunun müzakeresinin sona erdiğini bildirmiştir. Asya-Afrika ülkelerince sunulan Cezayir sorunun çözümü için, tarafları görüşmeye çağıran karar metninin 35 kabul, 18 ret, 28 çekimser oyla kabul edildiğini, kabul oyu sayısının üçte iki çoğunlukla alınmadığı için bağlayıcı olmadığı haberini vermiştir.²⁸⁵

Ulus, 1959'da verdiği bir başka haberde, Fransa'nın, kurulan kamplarda esir edilen Cezayirlileri imha hareketine giriştiğini, Arap Birliği'nin Birleşmiş Milletler Siyasî Komisyonuna verdiği önergede bir soruşturma komisyonu kurulmasını teklif

²⁸¹ Esmer; a.g.m., s.1.

²⁸² Ahmet Şükrü Esmer; "Fransa'nın İstirabı", *Ulus*, 26 Mart 1958, s.1.

²⁸³ Ahmet Şükrü Esmer; "Cezayir Meselesi", *Ulus*, 24 Ağustos 1959, s.1.

²⁸⁴ Ahmet Şükrü Esmer; "De Gaulle Mucizesi", *Ulus*, 20. Ekim 1959, s.1.

²⁸⁵ "Cezayir Konusu Sonucu", *Ulus*, 15 Aralık, 1958, s.4.

ettiğini, kararın kabul edildiğini duyurmuştur.²⁸⁶ Gazete Birleşmiş Milletlerde Cezayir ile ilgili yapılan görüşmeleri, alınan kararları, oylama sonuçlarını da vermiştir.²⁸⁷

İktidar ve muhalefetin sözcüsü *Zafer*'in dış politika köşesi yazarı Mücahit Topalak ve *Ulus*'un dış politika köşesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer, Cezayir sorununu değerlendirmedeki temel yaklaşımları benzerlikleri ile dikkati çekmektedir. Her iki yazar da Cezayir bağımsızlık hareketine yön veren kişi ya da örgütlerle ilgili bir değerlendirme yapmamışlardır. Cezayir sorununa temel yaklaşımları Fransa'nın bir iç sorunu olduğu yönündedir. *Ulus* yazarlarından Bülent Ecevit ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu zaman zaman dış politika üzerine yazdığı yazılarda iktidarın izlediği dış politikayı eleştirirken, Cezayir sorunu karşısında hükümetin tutumunu eleştirmiştir. Türk Kurtuluş Savaşının aynı zamanda sömürgeci devletlere karşı verildiğini hatırlatarak, sömürge altında yaşayan halklara örnek olduğunu, Atatürk'ün sözlerinden alıntı yaparak vermişlerdir. Dönemin yazarları Mısır Devlet Başkanı Nasır'a karşı eleştirel bir yaklaşım içinde olmuşlar; izlediği siyasetin bölge barışına zarar verdiği görüşünü işlemişlerdir. Genelde dünya barışı, özelde Orta Doğu'da barışın ve istikrarı tehlikeye düşürecek yegâne gücün Sovyetler Birliği'nin izlediği yayılmacı politikanın olduğu konusunda bütün yazarlar birbirine paralel düşünceler ortaya atmışlardır.

3.5.2.3. Bağımsız Basının Yaklaşımları

Başlıktan hareket ederek, dönemin koşulları açısından, siyasal görüş ve düşüncelerin çok farklı biçimlerde basın tarafından ortaya konduğunu düşünmüyoruz. Türkiye'nin dış politikasını ele alış biçimi, değerlendirilmesi açısından incelediğimiz *Hürriyet* gazetesi ve *Forum* dergisinin dış politikada temel yaklaşımları iktidar ve muhalefet gazetelerinden farklı değildir. Örneğin *Hürriyet* gazetesi de *Forum* dergisi de Türkiye'nin NATO ittifakına girmesine taraftar iken, diğer gazeteler gibi Sovyetler Birliği'nin izlediği politikalara eleştirel bir tavır sergilemişlerdir. Yine aynı gazete ve dergiler Asya-Afrika grubu ülkelerin izlediği tarafsızlık fikrine eleştirel yaklaşmışlardır. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde DP parti iktidarı döneminde, iktidar ve muhalefet

²⁸⁶ “Cezayir Meselesinin BM.’de Görüşülmesini İstiyor”, *Ulus*, 08 Eylül 1959, s.4.

²⁸⁷ “Cezayir Meselesinin Müzakeresi Son Safhada”, *Ulus*, 03 Aralık 1959. “B.M. Siyasi Komisyonda Cezayir İçin Kadar Sureti Kabul Edildi”, *Ulus*, 08 Aralık 1959, s.4.

sözcüsü iki gazete gibi uluslar arası kamuoyuna yansıyan haberleri sayfalarına taşımışlar ve yazarları diğer gazetelerin yaklaşımından farklı tavır sergilememişlerdir.

İktidar ve muhalefet partilerinin Cezayir yaklaşımında temelde bir görüş farklılığı ya da sorun üzerine tartışma olmadığı gibi gazeteler de benzer yaklaşımlar gözenmektedir. DP iktidarı sona erdikten sonra, Adnan Menderes ve hükümetinin dış politika icraatlarına getirilen eleştirilerde Cezayir'in bağımsızlık savaşına karşı izlediği bekle gör politikası sürekli gönderme noktası olmuştur. Ancak DP iktidarının son aylarında yine çoğunluğunu DP milletvekillerinin oluşturduğu “Türk-Fransız Dostluk Grubu”ndan istifa etmek olmuştur. Örneğin, 1959 yılına kadar söz konusu dostluk grubunun varlığını sürmemesine ilişkin her hangi bir yayın organında bir yazıya rastlanmamıştır.

İncelediğimiz *Hürriyet* ve *Forum*, dönemin iktidar partisi DP ve hükümetine, muhalefet partisi CHP'ye karşı haber ve yorumlarında aynı mesafeyi korumalarındandır. Her iki yayın da özellikle iç politikada her iki partiye ve hükümete karşı yanlı bir yayın politikası izlemediklerini gözlenmiştir.

İktidar ve muhalefete eşit mesafede günlük yayın yapan *Hürriyet* gazetesinin Cezayir Bağımsızlık Hareketi dönemine ilişkin yayınları takip edilmiştir. Gazete hareketin başladığı tarihten itibaren, Cezayir'de meydana gelen olayları, diğer gazetelere yansıdığı ölçüde vermiştir. Cezayir ile ilgili yazılar M. Feridun Bellisar tarafından kaleme alınmıştır. “Günün Hadisesi” köşesinde ise yazar ismi verilmeden gazetenin görüşü olarak, Cezayir sorunu ile ilgili yazılar yazılmıştır. İncelediğimiz bir diğer yayın da *Forum* dergisidir. On beş günlük olarak çıkan dergi kendisini tarafsız fikir ve siyaset dergisi olarak tanıtmaktadır. 1954 yılında yayına başlayan derginin yayınları 1960'a kadar zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen, 1960'tan sonra düzenli olarak yayınlanmıştır.

Cezayir sorununun BM'de ikinci defa ele alınması ile ilgili yaptığı değerlendirmede, M. Feridun Bellisar; Fransa'nın BM'de ileri sürebileceği tezleri, Cezayir'de meydana gelen gelişmeleri, ABD başkanı Eisenhower'in Ortadoğu'ya ilişkin çözüm önerilerini değerlendirmiştir.

Eisenhower'in çözüm planına Mısır lideri Nasır'ın olumsuz yaklaştığını, oysa Cezayir milliyetçi önderlerinin bu plana sıcak yaklaştığını ve kabul edilebilir olduğunu, Nasır'ın tutumunun Cezayir davasına zarar vereceğini yazmıştır.

Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi genel sekreterinin Eisenhower'e bir telgraf çekerek Cezayir'in bağımsızlık hakkının tanınması gerektiğini, derhal ateşkes sağlanarak uluslar arası bir gözlemci heyeti kontrolünde serbest seçimlerin yapılması gerektiğini belirttiği bilgilerine yer vermiştir. Teklifin Fransa'yı kızdırdığını, Cezayir ve Fransa arasında karşılıklı suçlamaların devam ettiğini, Cezayir'de grev yapan halkın mağazalarının polis tarafından zorla açık tutulduğunu, mağazaların Cezayirli Avrupalılar tarafından yağmalanmasını Fransa basısının protesto ettiği bilgilerini vermiştir.²⁸⁸

Bellisar, BM'de yapılacak görüşmelerde Cezayirli milliyetçiler lehine bir sonucun çıkmayacağını, Sorunun çözümünün Cezayir devletinin kurulması olduğunu, Fransa'nın bu gerçeği kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁹

Şükrü Kaya ise Cezayir konusunu değerlendirmesinde Fransa'nın izlediği Cezayir politikasını eleştirmiştir. Konuya Fransa'nın müttefikleri açısından bakarak onları zor duruma soktuğunu, BM'de yapılan oylamalarda müttefikleri aleyhte ya da çekimser oy kullanması durumunda gücenmemesi gerektiğini yazmıştır.²⁹⁰ Şükrü Kaya sorunun çözümünü zorlaştırdığı için Fransa'yı eleştirirken, Cezayir halkı açısından değil, sorunun uzamasının Fransa ve müttefikleri açısından uluslar arası ilişkilerin zarar görmesi üzerinde durmuştur.

Gazete, Cezayir'e ilişkin gelişmelere haber olarak da geniş yer verirken; Fransa'da Cezayirliyle ilgili açılan davalar, Cezayir'de meydana gelen olaylar sık sık gazetenin sayfalarında yer almıştır.²⁹¹ Tutuklanması ve yargılanması sürecinde bütün dünyada yankı uyandıran Cemile Buheyre adında genç bir kızın yargılanmasına geniş yer vermiştir.²⁹²

²⁸⁸ M. Feridun Bellisar; "Cezayir Davası", *Hürriyet*; 04. Şubat 1957, s.2.

²⁸⁹ a.g.m., s.2.

²⁹⁰ Şükrü Kaya; "Cezayir", *Hürriyet*, 14 Ocak 1957, s.2.

²⁹¹ Bk. "Fransız Milleti Cezayirli Fedaiyi Giyotinden Kurtardı", *Hürriyet*, 13 Ocak 1958, s.4. *Cezayir Kurtuluş Hareketine ihanet eden milliyetçi liderlerden Ali Çekkal'i öldüren Muh Sadık isimli Başka bir milliyetçi idam istemiyle yargılanmaktadır. Çok sayıda Fransız lehine Şahitlik yaparak kararın müebbet hapse çevrilmesinde etkili olduğu yazılır. Davada Fransız Filozofu Jean Paul Sartre da şahitlik yapmıştır.*

²⁹² Bkz. "Cezayirli Müslüman Kız Cemile'yi Fransızlar Giyotinle İdam Edecekler mi?", *Hürriyet*, 13 Mart, 1958, s.4. "Son haftaların kahramanı olan Cemile Buheyre affedilmediği takdirde giyotinle idam edilecektir. Halen birçok hükümetler milletler bu Cezayirli vatansever kızın kurtarılması için uğraşmaktadır. Cemile geçen Temmuz'da Cezayir'de mahkemeye verilmiş ve muhakemesi sonunda iki kahveye bombalarla yapılan bir hücumla iştiraken suçlu görülerek idama mahkûm edilmişti. Cemilenin üzerinde vatanperverlere ait vesikalar bulmuşlar; Cemile'yi konuşturmak için elektrik cereyanı vermek suretiyle işkenceler yapmışlardır."

Tarafsız basın başlığı altına girebilecek başka bir yayın olan, Avni Çeviker'in 1958 yılında yayımlanan *Hür Cezayir* kitabı yayınladığı tarihte farklı bir bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. Kitap, Cezayir olaylarının tırmandığı, uluslar arası sorunlardan biri olduğu dönemde, Türk dış politikasının sessizliğine bir yanıt gibidir. Yazar kitabın önsözünde “ *Cezayir egemenlik savaşını takdirle takip eden Türk milletine Atatürk'ün izinden yürüyen Cezayir halkının egemenliğe kavuşmak için yaptığı kahramanca mücadeleyi ve sömürgecilerin zulmünü anlatmak için* ”²⁹³ yazıldı demiştir.

Kitabın “Türk Aydınları ve Cezayir İstiklal Savaşı” bölümünde Hatay Milletvekili İhsan Ada, Cihad Baban, Bülent Ecevit, Ahmet Arif'in başka gazete ve dergilerde Cezayir üzerine yayımlanmış farklı görüşlerden yazar ve siyaset adamlarının yazılarından örnekler vermiştir. Türk halkının ve aydınlarının Tunus'un, Fas'ın egemenlik savaşını desteklediği gibi o gün de Cezayir'in mücadelesini desteklediğini, adı geçen yazarların yazılarını kitabına almıştır. Türk milletinin Cezayir bağımsızlık mücadelesinde yanında olduğunun bir kanıtı, yakından ilgilendiğini bilinmesi için bir Türk vatandaşı olarak kendisine görev edindiğini yazmıştır.²⁹⁴

Vatan gazetesinde “Kuzey Afrika ve Fransa” başlıklı yazıda İhsan Ada, 1955 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Fransız milletvekilleri heyetinin Cezayir, Fas, Tunus'ta sömürgeciliği ortadan kaldırmak için yapılan mücadeleye “çetecilik”, “eşkıyalık”, “çapulculuk”, “tenkil”, “isyan”, “ayaklanma” olarak nitelendirmelerini, her biri koca bir memleket olan yerleri Fransa'nın bir parçası olarak göstermelerini eleştirmiştir.²⁹⁵

Türkiye'nin Tunus sorununda bir defa Fransa'nın lehine, Tunus'un aleyhine, bir defa da çekimser oy kullanmasını eleştirerek, Tunus'un lehinde oy kullanması gerektiğini; ajans ve radyoların, orada savaşanlara bir süre “tedhişçiler”, şimdi ise “mukavemetçiler” dediğini, denmesi gerekenin “hürriyetçiler” olduğunu yazmıştır.²⁹⁶

Türk edebiyatının önemli şairi Ahmet Arif'in Cezayir'de Fransız güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanarak işkenceye tabi tuttukları yukarıda adı geçen “*Cemile*” ye yazdığı mektup biçimindeki yazıya yer vermiştir.²⁹⁷

²⁹³ Avni Çeviker; *Hür Cezayir*, Kültür Matbaası, Ankara, , 1958, , s. 4.

²⁹⁴ a.g.e., s.4.

²⁹⁵ a.g.e; İhsan Ada; “ Kuzey Afrika Ve Fransa”, *Vatan*, 23 Ocak 1955, s. 6.

²⁹⁶ a.g.e., s. 8.

²⁹⁷ A.g.e., s. 14-15. Yazının başlığı “*Cemile Buhayrad*” tır. “*Bir adını biliyorum bir de yaşını... Yüzünü görmedim ya sen yaşta kız kardeşim var. Mutlak ona benzersin. Başkaca düşünemem. Sen Cezairden*

Çeviker, sonraki bölümlerde, Cezayir kurtuluş hareketinin nasıl başladığını, Ulusal Kurtuluş Cephesinin örgütlenmesini ve yaptığı siyasi çalışmalarına, Ulusal Kurtuluş Cephesi Lideri Ahmet Ben Bella ve arkadaşlarının Fransa tarafından yakalanış öyküsüne yer vermiştir.²⁹⁸ Henri Alleg'in *La Question* adlı kitabından bahsederek, Henri Alleg'in yaşadıklarına yer vermiştir.²⁹⁹

Yazar 1958 yılında yayınlanan bu kitabında, Cezayir'de verilen mücadelede, Cezayirliilerin mücadelesini bir kurtuluş savaşı olarak görmüş ve haklı bir savaş olarak nitelendirmiştir. Günün koşullarında Türkiye'de çeşitli basın yayın organlarında örneklerini verdiğimiz bazı yazar ve gazetecilerin tutumuna göre, daha net bir şekilde Cezayir'le ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur.

Forum dergisi, 1954 yılında Tunus ve Fas'ın Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesinde geline aşamaları değerlendirdikten sonra, Türkiye'nin izlediği politikanın Tunuslu ve Faslı milliyetçiler yanlısı olması gerektiğini, ama tersine olarak, Türkiye'nin Fransa'nın yanında yer aldığını yazmıştır. İzlenen politikanın izahının biraz zor olduğunu, Fransa gibi bir müttefiki gücendirmemek için yapılmış olabileceğini, fakat bu anlatımın tatmin edici olmadığını ileri sürmüştür. Her ne kadar Fransa müttefikimiz olsa bile, dostlar arasında görüş ayrılıklarının olabileceğini, görüş ayrılıklarının normal olduğunun anlatılması gerektiğini, Türk dışişlerinin bu durumu anlatması gerektiğini, Türk dış politikasının Kuzey Afrika konusunda daha duyarlı olması gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁰

bir cansın, ben Türkiye'den. Ayrı suların, ayrı toprakların çocuklarıyız ama kardeşiz. Ben, bu kahrolası yazıya oturanda, senin idamın için hazırlıklar yapıyordur. Karşında lejyondan bir manga... Dünyamızı, hayatı bir solucan kadar olsun, anlamaktan sevmekten korkanların mangası. Onlar hep öyledirler. Silahı, insan avını, zulmü severler. Kim bunlar? Kimlerin soyundan inip gelirler? Aklım duracak. Belikli ömürlerinde bir sefer olsun, bir çocuk, bir çiçek, bir türkü sevmemişler. Namusla, yürekle, alın akıyla, seven bir kadının koynuna giremişler. Mertlik, can saygısı, dünya sevdası, bir lahza bile yüreklerine konuk olmamış. Hiç utanmadan da İncil'i Şerif'i kitap bilirler. Oysa yaptıklarının hiçbir kitapta yeri yok! Onlar ki her iki cihanda da yüzleri kara! Senin o Meryem'den bin daha aziz, bin daha bakir canının değerini ne bilecekler... Karşında bir manga. Ölüm mangası. Parayla yalan dolanla, o murdar korkuyla aldatılmışlar. Bundan ötürü küstah, bundan ötürü zalim... İncecik tazelik çocuk kolların, arkadan bağlı. Bilirim gözlerini bağlatmazsın sen. Namlular karşısında dimdik ve espasız duruşunu hayalliyorum. Kavgandan bir marş bir mısra mı son sözün? Anana kardeşlerine selam mı? Yoksa? Ondokuz yaşındasın. Sakın gençliğime doymadım, deme! Şimdiden ölümsüzsün. Niceleri var ki bin yıl yaşasa, sencileyin bir haysiyet katamaz yaşamaya. Yarının Cezayir'inde, kurtarılmış Cezayir'de, okullarda bebeler, önce senin adını belleyecekler. Sonra dünyayı! İnan, seninle birlik, ya da senin yerine, kurşuna dizilmeyi çok isterdim. Ölümüne nispet, yaşamak silik ve anlamsız, CEMİLE."

²⁹⁸ a.g.e., s.35-59.

²⁹⁹ a.g.e., s. 60-75.

³⁰⁰ "Şimalî Afrika Davaları ve Biz", *Forum*, C. II, Sayı, 14, 15 Ekim 1954, s. 6.

Dergi, Mısır'ın Türk büyükelçisi Hulusi Fuat Togay'ın sınır dışı edilmesini konu alan yazıda, Türk dışişlerinin, Mısır hanedanlığına mensup bir kişi ile evli olan bir kişinin büyükelçi olarak Mısır'da ihtilalden sonra tutulmasını eleştirerek, bunun Türk dışişlerinin bir zaafı olarak görmüştür. Ayrıca büyükelçinin yeni rejimin yöneticilerine yönelik eleştiriler yapmasını diplomatik bir nezaketsizlik olarak değerlendirerek, olayların istenmeyen bir noktaya varmasında Türk dışişlerinin büyük sorumluluğu olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan Mısır'ın böylesine sert tepki göstermesi karşısında daha şiddetli bir tepki gösterilmemesini pasiflik olarak değerlendirmiştir³⁰¹

Forum, 1960'ta tekrar yayına başladıktan sonra Cezayir ile ilgili yazı ve değerlendirmelere devam ederek; Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ile Fransız hükümeti arasındaki görüşmelerin ele alındığı yazıda mücadelenin ve görüşmelerin geldiği aşamalar ele alınmıştır. Cemal Gürsel'in Cezayir milliyetçilerini desteklediğine ilişkin açıklamalarının memnuniyet verici olduğunu, açıklamalarının bütün Türkiye'nin hislerine tercüman olduğunu, Cezayir milleti ve ordusuna mücadelelerinin son safhalarında³⁰² başarılar dilenmiştir.

3.5.2.4. İslamcı ve Türkçü Dergilerin Cezayir Bağımsızlık Hareketine Yaklaşımları

DP iktidarı döneminde yayınlanan kendilerini maneviyatçı ve Türkçü olarak nitelendiren dergileri inceledik. Cezayir ile ilgili makale ya da yazılara yer veren dergileri değerlendirdik. *Sebilürreşad* ve *Büyük Doğu* dergilerini İslamî çizgilere yakınlığı dolayısıyla *İslamcı* dergiler olarak değerlendirdik³⁰³. Toprak Dergisini Türkçü dergiler sınıfında değerlendirdik.³⁰⁴

³⁰¹ “Mısır İle Münasebetlerimize Dair Hariciyenin Tebliği”, *Forum*, C.II, No: 13, 1 Ekim 1954, s. 5.

³⁰² “Cezayir Hakkında Görüşmeler” *Forum*, C.XI11, No: 149, 15 Haziran 1960, s. 5.

³⁰³ Bkz. Şaban Sitebölükbaşı; *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950–1960)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1993, s.168–170. Yazar, *Sebilürreşad* ve *Büyük Doğu* ile ilgili yaptığı ayrıntılı değerlendirmesinde, her iki dergiyi de İslami dergi olarak kabul etmiştir.

³⁰⁴ Toprak Dergisi adını aylık *Ülkü* dergisi olarak her sayıda belirtmiştir.

Sebilürreşad Dergisi Cezayir ile ilgili yazı ve yorumlarına üç sayısında yer vermiştir. Pakistanda 1955’ yılında toplanan “Beynelminel Müslüman Gençlik Kongresi” nde alınan kararları aktarmıştır. Kararın 5. maddesinde “Afrika Müslüman milletlerin kurtuluş ve istiklal mücadelesini desteklemek”, 49. maddesinde, “Fransızların şimalî Afrika’da müstemlekecilik siyasetinin şiddetli tazyiki ve İslam memleketlerinin Fransa ile ticarî münasebetlerini kesmelerini tavsiye edilmesi”³⁰⁵ ifadeleri geçmektedir. Dergi alınan kararla ilgili dönemin gazetelerinin ilgilenmediğine ilişkin eleştiriler getirirken, konuyla sadece kendilerinin ilgilendiğini vurgulamıştır.

Sebillürreşad 291. sayısında *Yeni Sabah* gazetesinden aldığı bir yazıyı aktarmıştır. 1959’da dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun; Fransa dışişleri bakanı ile yaptığı görüşme sırasında Cezayir’e hiç değinmediğini yaptığı açıklamada belirtmesinin anlaşılabilir bir tutum olduğunu yazmıştır. Öte yandan Fransa’nın çok yakın müttefikleri ABD ve İngiltere’nin Cezayir konusunda Fransa’yı uyarmasının yanında eleştirdiklerini³⁰⁶; oysa Türkiye’nin Cezayir’e Anglo-Saksonlardan daha yakın olduğuna dikkati çekmiştir. Cezayirli Müslümanların Türkiye’den bir istekleri olursa, “sizin sorunlarınızla hiç ilgilenmiyoruz haberiniz olsun”³⁰⁷ demenin ne gibi bir yararı olacağı sorusunu sorarak bakanın yaklaşımını eleştirmiştir.

Dergi, “Cezayir’de Medeni Kanun” başlığı adı altında yazıda yaptığı değerlendirmede; Fransa’nın Cezayir’de evlenme ve boşanmaya ilişkin yaptığı değişikliği ele almıştır. Fransa’nın asıl niyetinin Cezayirli Müslüman milletini eritmek, şahsiyetsizleştirmek, olduğunu yorumunu yapmıştır.³⁰⁸

Cevat Rifat Atılhan; *Cezayir Kahramanları ve Türk Milleti* yazısında; Cezayir’in mücadelesinde İslam dünyasının Türk milletinin tutumuyla ilgili yanlış düşüncelere kapılmaması gerektiğini, Türk milletinin çeşitli siyasi sebepler yüzünden yardım elini uzatamadığını, birtakım imkânsızlıklar olduğunu yazmıştır. Cezayirlilerin mücadelesinde Türklerin kalbinin onlarla olduğunu vurgulamıştır. Eğer olanaksızlıklar olmayıp, bir yolunu bulabilselerdi, yüzlerce Türk çocuğunun bu savaşa seve seve

³⁰⁵ Bkz. “Beynelminel Müslüman Gençlik Kongresi” , *Sebilürreşad* , No: 190, İstanbul, 1955, s. 234.

³⁰⁶ Bkz. “Cezaire Karşı Alakasızlık”, *Sebilürreşad*, S.291, İstanbul, 1959, s. 256.

³⁰⁷ a.g.m., s.256.

³⁰⁸ “Cezayir’de Medenî Kanun” *Sebilürreşad*, S. 292, İstanbul, 1959, s.264–265.

katılabileceğini belirtmiştir. Yönetici ve önderlerin bir yolunu bulup Cezayirlilere maddi yardımda bulunması gerektiğini eklemiştir.³⁰⁹

Dergi, 1960 yılında DP parti Nevşehir milletvekili Münip Hayri Ürgüplü'nün TBMM'deki "Türk-Fransız Dostluk Grubu"ndan istifa etmesini ve yaptığı basın açıklamasını yayınlamıştır. Ayrıca, TBMM'de kurulan "Türkiye- Afrika İslam Devletleri Dostluk Grubu"nu "Cezayir Mücahitlerini Türkiye'nin Desteklemesi" alt başlığı ile vermiştir. Gruba katılan milletvekillerinin isimlerini yazmıştır.³¹⁰

Derginin 309. sayısında Cezayir halkının verdiği kurtuluş savaşının öyküsü ele alınmıştır. Fransa'nın izlediği siyasetle, Arapçayı yok etmeye çalışarak, Cezayir halkının benliğini köreltmeye çalıştığını; bu yok etme siyasetine karşı temel mücadeleyi başlatanın Abdülhamit İbni Badis olduğu bilgisini vermektedir. Badis'in yaşam öyküsü içinde yetişmesi, eğitimi ve hocalık döneminden örnekler vermiştir.³¹¹

"Cezayir İçin Dökülen Kanlar" yazısında Cevat Rifat Atılhan, Cezayirli sağır dilsiz bir kişinin kahramanlık öyküsünü anlattıktan sonra, Cezayir'in mutlaka bağımsızlığına kavuşacağını belirtmiştir. Türk Kurtuluş Savaşını Türkler nasıl kazandıysa, Cezayirlilerin de bağımsızlık savaşını kazanacağını yazmıştır.³¹²

Büyük Doğu dergisi düzenli olmamakla birlikte, Cezayir'den savaşla ilgili fotoğraflar yayınlamıştır. Fotoğrafların yanında yazarı belirtilmeyen kısa değerlendirmeler yapılmıştır. Üç sayıda elde ettiğimiz bu değerlendirmeler, Fransa'nın sömürge politikasının eleştirisinin yanında, batı dünyasının eleştirisini de yapmıştır. Fotoğrafların Kuveyt'teki muhabirleri aracılığıyla elde edildiği not edilmiştir. Ayrıca Alaaddin Mutlugün, Fransa'nın karşılaştığı ekonomik zorlukların Cezayir savaşına yaptığı harcamalardan kaynaklandığına ilişkin ekonomik bir değerlendirme yapmıştır. Yazısının sonuna, insanlık adına işlediği yüz kızartıcı suçun bedelini ödediğini eklemiştir.³¹³

Toprak dergisinde Mahmut Ünal, Cezayir milliyetçilerini övücü bir makale yazmıştır. Fransa'nın sömürgeci politikasının yanlış olduğunu, 1789 prensipleriyle

³⁰⁹ Cevat Rifat Atılhan; "Cezayir Kahramanları ve Türk Milleti", *Sebilürreşad*, S. 293, İstanbul, 1959, s.283–284.

³¹⁰ "Türkiye-Afrika İslam Devletleri Dostluk Grubu", *Sebilürreşad*, S. 304, İstanbul, 1960, s. 54.

³¹¹ Cevat Nihat Atılhan; "Müslüman Milletlerin İstiklal Savaşları", *Sebilürreşad*, C.XIII, S. 309, İstanbul, 1960, s.138–139.

³¹² Cevat Rifat Atılhan; "Cezayir'de Hak Ve Hürriyetler İçin Dökülen Kanlar", *Sebilürreşad*, S. 321, İstanbul, 1961, s.331–332.

³¹³ Bkz. "Cezayir Mücahitleri"; *Büyük Doğu*, S.2, İstanbul, 13 Mart, 1959, İstanbul, 28 Eylül 1959.

çelişen bir tutum izlediğini belirterek Fransa'yı, BM'ye üye ülkelerin Cezayir olaylarına ses çıkarmamasını eleştirmiştir.³¹⁴ Dergi, Cezayirlilerin acılarını anlatan *Cezayir Marşı* adlı bir şiiri aynı sayıda yayınlamıştır.³¹⁵

Agâh Oktay Güner, yazısında, Fransa'nın Cezayir siyasetini eleştirirken, Türk basınına da eleştiriler getirmiştir.. Gazetelerin Cezayir olaylarını yabancı basından alıntılar yaparak izlediğini, hiçbir gazetenin Cezayir'e muhabir göndermemesini bir ayıp olarak nitelendirmiştir. Türk okuyucusunun Cezayir'den objektif haberler almaya hakkı olduğunu, basını en kısa zamanda görevini yapmaya çağırarak yazısını bitirmiştir.³¹⁶

Ele aldığımız Türkçü ve İslamcı dergilerin Cezayir sorununa yaklaşımı, iktidar, muhalefet yanlısı ya da bağımsız basın başlıkları adı altında incelediğimiz gazetelerin aksine daha gerçekçi olmuştur. Her ne kadar Cezayir halkının Müslüman oluşu gerçeğiyle bir yaklaşım sergilese bile, bağımsızlık savaşı veren bir halkın mücadelesini açıkça desteklemişlerdir. *Toprak* dergisi yazarı Agâh Oktay Güner'in, Türk basınından bir tanesinin bile Cezayir'e bir temsilci göndermemesine dikkati çekmesi önemli ve yerinde bir eleştiridir.

3.5.2.5. Sol Basının Cezayir Bağımsızlık Hareketine Yaklaşımları

Türkiye'de çok partili siyasî hayata geçilmesiyle birlikte, 1946'tan itibaren çeşitli siyasal partiler kurulmuştur. Bunların içinde sol görüşü savunan birçok siyasal parti vardır. Sol ya da sosyalist ilkeleri savunan partiler ya kuruluş aşamasında soruşturmaya uğrayarak kapatılmışlar ya da Türk siyasal yaşamında çeşitli sebeplerle ülkenin bütününde teşkilatlanamamışlardır. Örgütlendiği şehirler genelde merkezlerinin bulunduğu Ankara ya da İstanbul dışına çıkmamıştır.³¹⁷

Genel olarak Bakanlar Kurulu Kararlarında, "ülke aleyhine" yayın ile "kamuoyunun huzurunu bozucu" yayın aynı başlık altında toplanarak, Atatürk

³¹⁴ Mahmut Ünal; "Katliam Daha Ne Kadar Devam Edecek ?", *Toprak*, S. 32; İstanbul; 1 Temmuz 1957, s. 6.

³¹⁵ Mehmet F. Çavuşoğlu; "Cezayir Marşı", *Toprak*, Sayı. 32, İstanbul, 1957, s. 12-13.

³¹⁶ Agâh Oktay Güner; "Cezayir ve Basınımız", *Toprak*, S. 34, İstanbul, 1 Eylül, 1957, s. 5-16.

³¹⁷ Bk. Tarık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952)*, İstanbul, Arba Yay. 1995, s. 693-745.

döneminde Komünist propagandası yapan yayınlar yasaklandığı gibi, İnönü ve Menderes döneminde de farklı boyutlarda yapılmıştır.³¹⁸

Cezayir bağımsızlık hareketi başladığı dönemde Türkiye’de etkili bir sol basından bahsetmek güçtür. İttifak yapılan dünyanın içinde bulunduğu durum ve Türkiye’nin o günkü koşullarında ülkede izlenen iç ve dış siyaset gereği sol partilerin varlığına, yayınlar yapmasına izin verilmemiştir. Sol siyasî partiler kurulma aşamasında kapatılmışlardır. Solcu ya da komünist olduğundan şüphelenilen kişiler sıkı takip altına alınmışlar. Parti kurmaya kalkışanlar da yargılanarak çoğu hapis cezasına çarptırılmışlardır.

Konumuz açısından 1957 yılında *Aspect Véritable de la Rébellion Algérienne (Cezayir İsyanının Hakiki Manzaraları)* adlı Fransızca bir kitap, Cezayirdeki Fransız harekâtının meşrutiyetini dünya kamuoyuna kabul ettirip taraftar toplamaya çalıştığı, Cezayir halkına karşı tarihî, dini bağlarla bağlı olan halkımızı rencide edici içerikte bulunduğu gerekçesiyle yasaklanıyordu.³¹⁹

Türkiye’de 1961 anayasasının getirdiği siyasal alanda ve basında kısmî özgürlük ortamı, sol partilerin ve yayınların Türk siyasi hayatında yer almasını sağlamıştır. 20 Aralık 1961’den itibaren *Yön* dergisi haftalık olarak yayımlanmaya başlamıştır. Türkiye’de sol’un Cezayir bağımsızlık hareketine bakışını *Yön* dergisinde yer alan yazılarla değerlendirdik.

Yön daha ilk sayısında batılı ülkelerin az gelişmiş ülkelere karşı izlediği siyaseti eleştirmiştir. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinde kendi çıkarları doğrultusunda ve az gelişmiş ülkelerin zararına olacak bir yol izlediklerinin üzerinde durarak görüşlerini sol bir bakış açısıyla değerlendireceğinin işaretini vermiştir. Örneğin, Türkiye’nin ihtiyacı olan dış yardımın batılılar tarafından karşılanmadığını, Türkiye’nin hedeflediği yüzde yedilik kalkınmanın çok bulunduğunu, yüzde dörtle yetinmesini tavsiye ettiklerini belirterek, Türkiye’nin kalkınma davasını batılıların anlayamadığını vurgulamıştır.³²⁰

Cezayir sorununa onuncu sayısında değinen *Yön*, Fransa ile Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında yapılan görüşmeleri ele alarak tarafların yaptıkları

³¹⁸ Bkz. Mustafa Yılmaz, Yasemin Doğaner; Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973), Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007, s.12-13.

³¹⁹ *A.g.e.*, s.47.

³²⁰ “Batılılar Kalkınma Davamızı Anlamıyor”, *Yön*, No: 1, 20 Aralık, 1961, s.4.

müzakerelerde çıkmazlarını ve anlaşma koşullarını ele almıştır. Görüşmelerin gizli yapıldığına değinerek, günün basın organlarına sızan bilgilerden hareket ederek, gelişmeleri aktarmıştır. Görüşmelerin, Cezayir'in Fransız egemenliğinde kalması için Fransızlar tarafından kurulan "Gizli Ordu Teşkilatı"nın hiç işine gelmediğini, eğer ilerleme kaydedilirse görüşmeleri baltalamak için bu teşkilatın Cezayir ve Fransa'da bir takım tertiplere girişeceğini kesin olduğunu vurgulamıştır.³²¹

Doğan Avcıoğlu, sekiz yıllık Cezayir savaşının artık sonuna geldiğini, birçok sömürge ve yarı sömürge gibi Cezayir'in bağımsızlığına kavuşmak üzere olduğunu, adına gizli ordu denilen faşist teşkilatın ve büyük sermaye emrindeki bir milliyetçiliğin son çırpınışlarına rağmen Cezayir'in bağımsızlığını kazanacağını yazmıştır. Yazar, Fransa yanlısı Avrupalı Cezayirli tarafından kurulan teşkilatın tehlikeli olmasına rağmen, başarılı olamayacağı düşüncesini izah etmiştir.

Bağımsızlığın az gelişmiş ülkelere umduklarını getirmediğini, millî kurtuluş hareketi kadrolarının belli bir yöne ve kadroya sahip olmayışlarının bu sonu hazırladığını belirttikten sonra, sözü Cezayir'e getirerek; Cezayir Kurtuluş Cephesinin bu kadroya sahip deneyimli birikimli kadrolara sahip olduğunu belirtmiştir. Lider kadrosunun toprak ve köylü sorunlarının çözümünde, dünyadaki örnekleri çok iyi inceleyerek bağımsızlığa kavuştuktan sonra uygulayacakları bir programları olduğunu iddia etmiştir.

Cezayir'de olup bitenleri ülkenin içinde bulunduğu gerçekleri kendi görüşleri çerçevesinde değerlendiren *Yön*, bağımsızlık liderlerinin halkın içinden çıkmış, deneyimli, savaşın yetiştirdiği kişiler olduğunu, sosyalist eğilimli olduklarını, Cezayir'in inşasında rol alacak ordunun da tam bir halk kuvveti olduğunu yazmıştır. Avcıoğlu görüşlerine, Cezayir halkının "proleter" bir millet, memleketin iktisadî ve sosyal idarî hayatına bir milyon Avrupalının hâkim olduğunu, 8 milyon Cezayirlinin ikinci sınıf muamele gördüğünü, ufak çaptaki yerli burjuvazinin düşman saffında olduğu için itibarını kaybettiğini eklemiştir. Böyle bir halk hareketinin sosyalizme yöneleceğini, bütün şartların sosyalizme ittiğini, sosyalist ilkeler ışığında gelişme yolu bulacaklarını yazmıştır.³²²

Avcıoğlu, Cezayir'in dış politikada, sekiz yıllık savaşı boyunca Fransa'ya öfkelenmemek için yardım etmekten kaçınan batı ülkelerinin tutumu yüzünden

³²¹"Cezayir", *Yön*, S. 10, 21 Şubat, 1962, s.16.

³²²Doğan Avcıoğlu; "Sosyalist Cezayir" *Yön*, S. 15, 28 Mart 1962, s.3.

tarafsız bir politika izleyeceğini belirtmiştir. Cezayir halkının yeryüzünde eşine az rastlanan bir azimle bağımsızlık mücadelesini sürdürdüğünü, aynı insanların aynı ruh ve azimle ülkelerinin sosyal ve ekonomik davalarını çözmeye koyulduklarını, sorunlarını çözememiş Asya ve Afrika uluslarına örnek olacaklarını, Cezayirli sosyalist liderlerin girişecekleri reform hareketlerinin büyük bir başarı kazanacağını iddia etmiştir. Tıpkı Atatürk Türkiyesinde olduğu gibi, sömürge olmanın büyük ıstırabını çeken bütün az gelişmiş ülkelerin gözünü Türkiye'ye diktiğini, bütün dünyanın sempatisini kazandığını, sömürülen memleketlerin lideri olduğunu belirttikten sonra, Türkiye'nin bu durumunu Atatürk döneminden sonra kaybettiğini yazmıştır.

Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemde, Türk yöneticilerin dış yardımlar azalır endişesiyle Cezayir Kurtuluş Hareketini destekler görünmekten bile kaçındığını, dünya milletlerinin kurtuluş savaşına seyirci kaldığını ve sömürgecilerin safında yer almaktan rahatsızlık duymadığı eleştirisini getirmiştir. Türk politika hayatına zinde kuvvetler olarak giren Milli Birlik Komitesi üyelerinin kurtuluş savaşı yapan milletlere karşı içten sevgiyi bile, Türk diplomatlarının uluslar arası alanda gizli kalması için büyük bir çabayla gizlemeye çalıştıklarına dikkati çekmiştir.³²³

Cezayir'de meydana gelen gelişmeleri kendi görüşleri doğrultusunda yorumladıktan sonra, kendi sol söylemiyle veren *Yön*, Fransa'da Cezayir için yapılan referandumda bağımsızlık için evet oyu çıkmasını olumlu karşılamıştır. Ayrıca Fransa'da bazı aydınların ülkenin bir referandum demokrasisi haline gelmesini eleştirdiğine dikkati çekmiştir. Diğer yandan referandumun olumlu çıkmasıyla Kahire'de gözaltında bulunan Fransız diplomatlarının serbest bırakıldığını, casusluk gerekçesi ile yargılanan diplomatların, Evian Antlaşması ile serbest bırakılmasının Fransız-Arap ilişkilerinde olumlu sonuçlar doğuracağına dikkati çekmiştir. Serbest bırakılan Cezayirli liderler Ahmet ben Bella ve arkadaşlarının Arap ülkeleri başkentlerini gezdiğini, Nasır ve halk tarafından kahramanlar gibi karşılandığını haber vermiştir.³²⁴ *Yön*, incelediğimiz diğer gazete ve dergilerin eleştirdiği Mısır lideri Nasır hakkında olumlu değerlendirmeler yapmıştır. Nasır'ın uyguladığı politikaları dergi, yazı dizisi yaparak, "Arap sosyalizmi" olarak değerlendirmiştir.³²⁵

³²³ Avcıoğlu; a.g.m., s.3.

³²⁴ "Cezayir", *Yön*, S. 17, 11 Nisan 1962, s.17.

³²⁵ Bkz. "Az Gelişmiş Ülkelerde Tek Çıkar yol Sosyalizmdir", *Yön*, S. 45, 24 Ekim, 1962, s.14.

Cezayir’de 1 Temmuz 1962’de yapılan referandumdan sonra, ülkenin karşılaştığı sorunların ele alındığı yazıda, Ulusal Kurtuluş Cephesinin partileşme süreci ve liderler arasındaki iktidar mücadelesi konu edilmiştir. Ahmet Ben Bella’nın Cezayir’e değil Kahire’ye gitmesini bu mücadelenin başlangıcı olarak³²⁶ değerlendirilmiştir.

Cezayir’de liderler arasındaki anlaşmazlığı bir başka yazıda ele alan *Yön*; iki kesimin arasında çıkan temel anlaşmazlık konusunun, mücadelenin başından beri katılanlarla sonradan mücadeleye katılıp aslan payını almak isteyenler arasında olduğu gibi, orduda bulunan genç subayların acele ederek kendilerinin ülkeye hâkim olmalarını istediklerini, bu durumun endişe yarattığını ifade etmiştir. Bir diğer çekişmenin, Berberilerin desteğini alan Ben Hedda ile Halk kahramanı olan Ben Bella arasındaki rekabetin aynı zamanda Berberi- Arap gerginliğine dönüşme tehlikesi olduğuna dikkati çekmiştir.³²⁷

Yön, Cezayir’de meydana gelen iktidar mücadelesini değerlendirirken, bir yandan da kurulacak yönetimin nasıl bir siyasal ve ekonomik yol izleyeceğini, meydana gelen gelişmeleri Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin partileşme sürecinde karşılaştığı sorunları ele almıştır. Ulusal kurtuluş cephesinde sadece sosyalist eğilimli kişilerin olmadığını, kapitalist sistemi savunan kişilerin önemli itirazları olduğunu belirtmiştir. Ülkenin ekonomik sorunları aşmasında sosyalist ilkelerin benimsenmesinin ağırlık kazanan bir görüş olduğunu, Cezayir’in sömürge sisteminden gelen kapitalizmle yönetilmesinden dolayı halkın kapitalizme mesafeli davrandığını, en açık göstergenin Sendika Birliği *UGTA*’nın ortaya çıkmasının olduğunu ileri sürmüştür. Ulusal Kurtuluş Cephesinin programında üç bölüme ayrıldığını *Alger Republicain* gazetesinden alıntı yaparak yazmıştır. Bu programın üç ana temelini “*Cezayir’deki durum, Demokratik Halk İhtilali, Demokratik Halk İhtilalinin iktisadî ve sosyal görevlerinin gerçekleştirilmesi*”³²⁸ olduğunu anlatmıştır.

“Sosyalizm Din ve Aileye Karşı Değildir”, *Yön*, S.46, 31 Ekim, 1962.

“Geri Kalmışlık ile *Gelişmişlik* Arasındaki Çatışma Dünya Barışı İçin Tehlikelidir”, S. 48, 14 Kasım, 1962.

“Nasır Mısır Sosyalizmini Anlatıyor”, *Yön*, S.7, 31 Ocak, 1962;

“Nasır’ın Hedefleri”, *Yön*, S.29, 4 Temmuz 1962.

“Arap Sosyalizminin Kaynakları”, *Yön*, Sayı 26, 13 Haziran, 1962.

³²⁶ “Dış Durum: Cezayir”, *Yön*, S. 29, 4 Temmuz 1962. s.14.

³²⁷ “Cezayir”, *Yön*, S. 33, 1 Ağustos 1962. s.14.

³²⁸ “Cezayir’de Sosyalizm, FLN’in Ana Proramı”, *Yön*, No: 42, 3 Ekim 1962, s.18.

Yön, Cezayir’de Ahmet Ben Bella’nın seçimleri kazanarak iktidara gelmesini, ülkenin sosyalizm yolunda ilk adımları atmasının başlangıcı saymıştır.³²⁹

Atatürk’ün dış politikasını değerlendiren *Yön* yazarı Türkkaya Ataöv de; sömüren ve sömürüler uluslar arasında başlayan bu iç ve dış savaşta Atatürk Türkiye’sinin yerini sorgulayarak, milletlerarası kapitalizme karşı ilk kurtuluş savaşını yapan Türkiye’nin artık öncü rolünü kaybettiğini öne sürmüştür. 1938’den önce kurtuluş savaşı yapan ülkelerin gözünün büyük bir ümit ve hayranlıkla Türkiye’ye çevrildiğini oysa şimdi durumun tersine çevrildiğini yazmıştır. Kahramanca bir kurtuluş savaşından galip çıkan Cezayir için dış yardımlara etki eder endişesiyle bu mücadeleyi desteklemekten çekinen ve bütün gelişme ümitlerini milletlerarası kapitalizmin cömertliğine bağlayan Türkiye’nin artık bir örnek olamadığını iddia etmiştir.³³⁰

Aynı dergide İbrahim Çamlı, Türkiye’nin izlediği dış politikada Batı ittifakı içinde bağımsızlık, biçiminde şekillenmesi gerektiğini üç madde halinde özetlemiştir.

Türkiye’nin ABD ve Batılı müttefikleriyle ilişkilerinin karşılıklı çıkar ve eşitlik esasına dayanması gerektiğini, Türkiye’nin gerektiğinde alınan kararlarda muhalefette kalmasını istemiştir. Muhalefette kaldığı konuların doğrudan Türkiye’yi

Programın özeti şöyledir: Cezayir’in iktisadî bir sömürge iktisadıdır. Yabancılar ve Fransızlar tarafından yönetilmektedir ve her şey onların elindedir. İstilacıların gölgesinde, sömürgecilerin yardımıyla küçük bir azınlık en önemli üretim araçlarını ve mali kaynaklarını eline geçirmiştir. Sosyal durum iktisat davasının dışına atılmış iki buçuk milyon Cezayirli kendisini göstermektedir: 990 000 kişi şehirlerde, 1.500.000 kişi köylerde süreli veya süresiz olarak işsizdir; halk şehirlere akmaktadır. 400.000 Cezayirli Fransa’ya göç etmiştir, nüfusun beşte dördü okuma yazma bilmemektedir. Ülkenin gelişimi için tekelleci hâkimiyetin tasfiyesi ilk şarttır. Bunun için dış ülkelerle, ilk önce Fransa ile iktisadî münasebetlerin yeniden düzenlenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Tarımsal çehreyi köklü bir şekilde değiştirmek ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak bakımından sanayileşmek için, eski yapının ortadan kaldırılmalıdır. Bu planlamayı ve iktisadın devletin eline geçmesini gerektirmektedir ve ancak emekçiler devletin ve iktisadın yapısına katıldıkları anda mümkün olacaktır... Bağımsız Cezayir’in dış politikası bağımsız olmalı ve sömürgecilik ve emperyalizmle savaşmalıdır. Fransa savaş çabalarında bilhassa Amerika ve diğer batı ülkelerinin maddi ve manevi desteğinden faydalanmıştı. Bu sebepten bizim ihtilalimizi ileri götürme isteğimi çeşitli engellerle karşılaşacaktır. Fakat bu bizim bütün enerjimizi emperyalizme karşı savaşmamızda kullanmamıza engel olmamalıdır. Sosyalist ülkeler savaş sırasında çeşitli biçimde bizim yanımızda yer aldılar, bu ülkelerle mevcut bağlarımızı kuvvetlendirmemiz gerekir. Bütün bunları elde etmek için program “Egemenliğin Ulusa” verilmesini istemektedir. Demokratik halk ihtilali sosyalist ilkelerle ve halkın elindeki bir devlet gücüyle ülkenin sorumlu ve bilinçli biçimde kalkınmasıdır. İhtilalin ödevi -, sömürgeciliğin çaldığı ve ya yok ettiği değerleri yeniden yaratarak, bağımsızlığa kavuşan ülkeyi güçlendirmektir; bağımsız bir devlet, bağımsız bir iktisat ve milli kültür. a.g.m., s.18.

³²⁹“Cezayir: Cezayir Sosyalizm Yolunda İlk Adımları Atmaya Hazırlanıyor”, *Yön*, No: 42, 3 Ekim 1962, s.14.

³³⁰ Türkkaya Ataöv; “Atatürk’ün Dış Politikası”, *Yön*, S. 47, 7 Ekim 1962. Yazar, yazısını Atatürkçü bir sosyalizmin Türkiye’ye eski itibarını ve fakir ülkelere öncülük rolünü sağlayabileceğini iddia ederek bitirmiştir.

ilgilendirmesinin şart olmadığını, NATO politikasında da muhalefetini ortala koymasının gerektiğini yazmıştır. Dış politika ile ilgili görüşlerine devamında; Türkiye'nin batı ittifakı içindeki yerinin, Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası takındığı düşmanca tavrın bir neticesi olduğunu, bu açıdan ele alındığında böyle bir ittifakın içinde yer almanın son derece normal olduğu görüşüne yer vermiştir. Fakat Türkiye'nin kısmen de bir doğu ülkesi olduğu, az gelişmiş ülkelerle ekonomik ve siyasi benzerlikleri ve anti-emperyalist bir geçmişi; bir Asya-Afrika ülkesi olarak hareket etmesini gerektiren sebepler olduğunu söylemiştir. Ortaya koyduğu gerekçelerle, NATO'daki bazı müttefiklerinin çıkarları uğruna, Asya ve Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerinde BM'deki oy politikasını değiştirmesi gerektiğini, dünya sorunlarına karşı daha fazla ilgi göstererek, Batı dünyası çarkının bir neferi olmak yerine barışçı bir dünya için aktif bir siyaseti önermiştir.³³¹

Aynı yazar, Türk dışişlerinde daha birikimli ve müzakereci, söyledikleri saygı ile dinlenen kişilerin görevlendirilmesi gerektiği görüşüne yer vererek, bu tür yoksunlukların, Türkiye'nin Atatürk devrinde genç milletlerin sözcülüğünü yaptığı ve Cemiyeti Akvamda bağımsız ve yapıcı bir kuvvet olarak da faaliyet gösterdiğini hatırlatarak, bu günkü durumun üzüntü verici olduğuna işaret etmiştir.³³²

Cevdet Kudret³³³ ise, Türkiye'nin sömürgeci bir devlet olmadığını, kurtuluş savaşı vererek yarı sömürgeci kurtulduğunu, sömüren devletlerle, sömürülen uluslar arasındaki çatışmalarda kurtuluş savaşı veren Türkiye'nin tavrını sorgulamıştır. Aklın mantığın ve duygunun gösterdiği bir yer olduğunu, Türkiye'nin o yerde olması gerektiğini, oysa Atatürk'ün ölümünden sonra akıl ve mantığın buyruğuna aykırı tam tersi bir yöne sapıldığını ifade etmiştir. Kurtuluş mücadelesi veren ulusların ayaklanmasında, Türkiye'nin her seferinde karşı safta, sömürgecilerle politika birliği ettiğini, Mısır, Küba, Cezayir, Kongo vs. ayaklanmalındaki örnekleri ile değinmiştir.³³⁴

³³¹ İbrahim Çamlı; "Batı İttifakı İçinde Bağımsız Türkiye", *Yön*, S. 62, 20 Şubat 1963, s.17.

³³² A.g.m. s.17.

³³³ Türk şair ve yazarı, İstanbul'da 1907'de doğdu. Öğrenimini Numune_i İrfan, Davutpaşa ortaokulu, İstiklal lisesi (1930), İstanbul Hukuk fakültesinde (1933) yaptı. Çeşitli illerde edebiyat öğretmenlikleri yaptı (1933–1945). Bir süre avukat olarak çalıştı. Türk Dil Kurumu yayın kolunda çalıştı. Basın yayın yüksek okulunda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Edebiyata Servetifunun dergisinde başladı (1927). Yedi Meşale şairlerindedir. Sonraları roman, hikâye, tiyatro alanlarında eserler verdi. Türk edebiyatı üzerine çeşitli incelemeler ve liseler için edebiyat kitapları da yazdı. Bazı eserlerinde Abdurrahman Nisari adını kullandı. Meydan Larousse Ansiklopedisi, C.7, İstanbul, Meydan Yay., , 1972, s.609.

³³⁴ Cevdet Kudret; "Suç ve Cezayir", *Yön*, No: 102, 12 Mart 1965, s.13.

3.4. CEZAYİR BAĞIMZISLIK SAVAŞI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Cezayirlilerin ayaklanmayı başlattığı 1 Kasım 1954 ile bağımsızlığını resmen ilan ettiği 3 Temmuz 1962 tarihleri arasında Türk- Fransız ilişkileri, gerek ikili düzeyde ve NATO çerçevesinde sorunsuz sürmüştür. Ayaklanma başlamadan yaklaşık bir yıl önce, Başbakan Adnan Menderes, 1953'te Fransa'yı ziyaret ederek, ikili ilişkiler çerçevesinde, Hint Çini ve Kuzey Afrika gibi sorunlara değinilmiştir. Bu tarihte Fas ve Tunus gibi ülkeler Fransa'ya bağlı olmalarına rağmen bağımsızlık mücadelesi veriyorlardı. Uluslar arası sorunların değerlendirilmesinde her iki ülkenin tam bir görüş birliği içinde olduğu resmi açıklamalarla doğrulanmıştır. Fransız hükümeti ve dışişleri bakanlığının teklifi ile Türkiye başbakanı Adnan Menderes'e "Legion d'Honneur Nişanı"nın "Grand Cordon" rütbesi verilmiştir.³³⁵

Şüphesiz Türkiye'nin batı ülkeleri ile olan ilişkilerinin sorunsuz devam etmesinin bir yansıması olarak Fransa ile ilişkileri de aynı derecede canlı olmuştur. Fransa, sömürgelerindeki sorunlarda uluslar arası desteği NATO üyesi ülkelerin desteğini bulduğu ölçüde, Türkiye'den de bulmuştur. 1950–1960 arasındaki dönemde Türkiye NATO üyesi ülkelerin Birleşmiş Milletlerde alınan kararlarda sağladığı desteği Fransa'ya göstermiştir. Türkiye; İngiltere'nin Orta Doğu'daki etki alanını kaybetmeye başlamasıyla ortaya çıkan boşluğu ABD'nin doldurmasını istemesi, Amerikan çıkarları ile örtüştüğünden, Orta Doğu'ya ilişkin kararlarında bu ülke ile paralellik göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin bölgede müttefikler bularak, sızmasından endişelenmiştir. Söz konusu dönemde ortaya çıkan iki büyük güçten birinin desteğini almayı isteyen Türkiye; ABD tercihini kullanmıştır.

Başbakan Annan Menderes 1954 yılında Anadolu ajansına verdiği demeçte Türkiye, Mısır ve Irak arasındaki ilişkilerin dostluktan öte olduğunu vurgularken, bunun yeterli olmadığını söylemiştir.

*"Bölgemizin hür dünya ile münasebetleri sıkı bir işbirliği seviyesine çıkarılmadığı sürece emniyet tedbirlerinin ciddi ve kâfi alınmış olduğuna kani olabilmek mümkün değildir."*³³⁶ Diyerek, Batılı ülkelerin bölgede varlığını sürdürmesi gerektiğini belirtmiştir. Menderes'in değerlendirmesi, Türkiye'nin ve bulunduğu

³³⁵ *Ayin Tarihi*; Haber, 9 Mart, 1953. <http://www.byegm.gov.tr>.

³³⁶ *Ayin Tarihi*; Anadolu Ajansı, İstanbul, 28 Aralık 1954, <http://www.byegm.gov.tr>.

bölgede barışının hâkim olmasının nedeni NATO'nun kurulması ve Türkiye'nin bu savunma paktının aktif bir üyesi olması sayesindedir.

Türkiye'nin izlediği dış politika, Orta Doğu coğrafyasında bağımsızlığını yeni kazanan ve bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerin çıkarları ile genellikle örtüşmemiştir. Dönem, Türkiye'nin müttefikleri olan İngiltere, Fransa gibi ülkelerin yönetimi altında bulunan milletlerin siyasi bağımsızlık savaşına kalkıştığı bir dönemdir. Türkiye ise aynı dönemde İngiltere ve Fransa gibi ülkelerle NATO ittifakı ile beraber askerî, siyasî, ticarî konumunu güçlendirme amacındadır. Türkiye'nin bağımsızlık savaşı yapan ülkeler karşısı bir amacı olmamasına rağmen, fiilen mücadele ettikleri ülkelerin askerî, siyasî, ekonomik ortağıdır. Örneğin, bölgenin etkili bir ülkesi olan Mısır'la sorunlar yaşamasının kökeninde, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu politikasına destek vermesinden dolayı ve Mısır ile bölgede bir liderlik yarışına girmiştir.

Bağdat Paktında Türkiye'nin müttefikleri olan Irak'ta rejim değişikliği olması, Suriye'nin Mısır'a daha yakın politikalar izlemesi, bölgede Türkiye'nin yalnızlaşmasını sağlamıştır. Arap ülkelerinin İsrail sorunu nedeniyle dış politikada ortak tutumlar sergilemesini sağlamış; Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerinin olması Arap ülkeleri ile sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Adnan Menderes Hükümetinin hedeflediği Ortadoğu liderliği gerçekleşmediği gibi, aleyhine bir cephenin açılmasına neden olmuştur. Bölgede yukarıda saydığımız nedenle bir Arap milliyetçiliği akımı doğarken, Türkiye karşıtlığı da, Batı ülkeleri karşıtlığı ile beslenen Arap milliyetçiliğinde olumsuz bir örnek olarak yerini almıştır.

Bandung Konferansında Cezayir, bağımsızlık mücadelesi veren halklar arasında bir temsilci ile kabul edilirken,³³⁷ Türkiye, NATO'nun sözcülüğünü yapmıştır. Sömürge yönetimlerinin tasfiye edilmesi yönünde alınan kararlara katılmakla beraber; Türkiye temsilcisi Fatin Rüştü Zorlu yaptığı konuşmada, komünizm tehlikesini sömürge yönetimi olarak görmüş, asıl sömürgecinin komünizm olduğunu söylemiştir.

³³⁷ Bertrand Le Gendre; “*Les Fruits Amers de Bandung*”, Le Monde, 14 Avril, 2005. Bandung Konferansında Ulusal Kurtuluş Cephesi (Front de Libération National) temsilcisi Hocine Ait Ahmet'tir.

Konferansta Yemen ve Irak temsilcileri Kuzey Afrika sorununa değinerek, Kuzey Afrika'da, Fas Tunus ve Cezayir'e bağımsızlık verilmesini istemişlerdir.³³⁸

Bandung'ta toplanan ülke temsilcileri arasında sömürge tanımı tartışması ortaya çıkmıştır. Eski sömürgelerin ortadan kaldırılması yönünde temsilciler hemfikir olurlarken, Seylan temsilcisi, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'da emperyalist bir tutum içinde olduğunu, bu durumun sömürgecilik anlamına geldiğini belirterek, Türkiye'nin tezleri ile paralellik gösteren görüşleri sürmüştür.³³⁹

Türk Heyeti başkanı Fatin Rüştü Zorlu yaptığı konuşmada, sömürgeciliğin reddedilmesi gerektiğini, fakat eski sömürgeciliği reddederken, yeni sömürgeciliğin tehlikesine dikkat çekmiştir. İsim vermeden, Çin ve Sovyetler Birliğini eleştirmiştir. Komünizm tehlikesinin Orta Doğu ve bağımsızlığını yeni kazanan diğer Asya ülkelerini tehdit ettiğini vurgulamıştır. Verdiği örnekte, Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye üzerinde büyük baskılar kurduğunu, fakat milletin yalnız başına karşı koyduğunu vurgulamıştır. Barış ve güvenliğin sağlanması için hürriyet sever ülkelerin aralarında işbirliği yapmasını önerirken, Atlantik Paktı'nın barış ve hürriyeti korumak için kurulduğunu ifade etmiştir.³⁴⁰

Cezayir'de 1 Kasım 1954'te bağımsızlık için ayaklanma başladığı zaman Türk Hükümetinin her hangi bir açıklaması olmamıştır. Kuzey Afrika'da diğer ülkeler, Fas ve Tunus'un Fransa ile olan sorunlarındaki açıklamaları ise, Fransa'nın soruna barışçı bir çözüm bulması yönünde dilek ve temennilerdir.

Türk basınındaki tepkiler ise, Cezayir ayaklanması şiddetli aşamalara ulaştığı ölçüde dış politika yazarları tarafından Cezayir halkı açısından ele alınmaya başlanmıştır. Ayaklanmanın başladığı ilk yıllarda meydana gelen olaylar haber biçiminde verilmiştir. Örnek olarak ayaklanmanın üçüncü günün *Zafer*'in konuya ilişkin haberi şöyledir:

“Cezayir’de tedhiş hareketi büyüyor. Fransız askerleri Cezayir milliyetçileri arasındaki çarpışmalarda ölenlerin sayısı 21’e yükseldi. Cezayir’de karışıklıklar devam etmektedir. Cezayir Milliyetçileri ile Fransız askerleri arasında çarpışmalar vuku bulmaktadır. Şimdiye kadar cereyan eden çarpışmalarda ölenlerin adedi 21’e çıkmıştır.

³³⁸ “Konferans Dün Açıldı”, *Zafer*; 16 Nisan 195, s.3.

³³⁹ Mücahit Topalak; “Hangisi”, *Zafer*, 20 Nisan 1955. s.1.

³⁴⁰“Fatin Rüştü Zorlu Konferansta Alınan Kararların Tahakkuku Ümidini İzhar Etti”, *Zafer*, 26.04.1955, s.1.

*Çok sayıda yaralı vardır. Fransız umumi valisi Cezayir'deki duruma hâkim olmak için dün Fransa'dan takviye kuvvet istemiştir... Cezayir milliyetçileri ise faaliyetlerine ara vermeden devam etmektedirler. Önümüzdeki günlerde bura mühim hadiselerin cereyan edeceği muhakkak nazarı ile bakılmaktadır.*³⁴¹

Daha sonraki Cezayir haberlerin ayrıntıları artmaya başlamıştır. Örneğin muhalefet sözcüsü *Ulus* ise, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi temsilcileri Ekim 1956'da Türkiye'ye gelerek görüşmelerde bulduklarını, görüşmelerin basına yansımadığını, Başbakan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına birer mesaj bıraktıklarını haber olarak vermiştir. Haberde temsilcilerin amaçlarını, Cezayir'de meydana gelmekte olan üzücü olaylardan Türk yetkililerini haberdar etmek, Fransa tarafından uygulanan haksız uygulamaları ispatlayacak önemli belgeleri de mesajla birlikte yetkililere bıraktıklarını, mesajların Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine bildirilmesi olarak yer almıştır.³⁴²

Bir yıl sonra Ekim 1957'de Cezayir Milli Kurtuluş Komitesi başkanı Ahmet Françis ve yardımcısı Giovande, Ankara'yı tekrar ziyaret etmişlerdir. Ahmet Françis gazetecilere yaptığı açıklamada, Türkiye'nin yaptığı kurtuluş savaşının bütün dünyada hayranlık uyandıran izlerinin silinmediğini, kendilerinin de verdikleri mücadelede, Türkiye'yi örnek aldıklarını, Türkiye hükümetinin mücadelelerine karşı sessizliğini örtük bir şekilde eleştirmiştir. Temsilci açıklamasında Türk basınının, Türkiye kamuoyunun mücadelelerine desteğini vurgularken dönemin Türk hükümetinin desteğinden söz etmemesi bir unutkanlık değildir. Temsilcinin hükümet tarafından açıkça görüşebileceği bir muhatap bulamamasın da, hükümetle ilgili sessizliğinde payı vardır.³⁴³

Cezayir heyetinin Türkiye'de yaptığı temaslara ilişkin Feridun Bellisar yaptığı değerlendirmede, Cezayir Heyetinin yardım talebinde bulduklarını, Türk yetkililerin ise aracılık yapmak için vaktin henüz erken olduğu cevabını verdiğini tahmin ettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Cezayir siyasetini şöyle özetlemiştir:

"... 1957, Şubat toplantısında (Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda) Türkiye mümessili Cezayir ile aramızda derin bağları hatırlattıktan sonra milletlerin kendi

³⁴¹ "Cezayir'de Tedhiş Hareketi Büyüyor", *Zafer*, 03.11.1954,s.5.

³⁴² "Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi Temsilcileri Dün Şehrimize Geldi", *Ulus* 28.10.1956. Ziyarete ilişkin hükümet tarafından bir açıklama yapılmamıştır.

³⁴³ "Cezayirli İki Lider Dün Geldi" *Zafer*, 02.06.195, s.5.

kaderlerine hâkim olmaları prensibini desteklemiş, fakat Cezayir meselesinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda değil Fransa ile Cezayir arasında halledilmesi gerektiğini söylemiştir. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir mebusumuz bir sözlü önergesi vererek, hükümetin Fransa ile Birleşmiş Milletler nezdinde Cezayir hakkında bir teşebbüste bulunup bulunmadığını, Cezayirli mücahit, esir ve yaralılara Kızılay vasıtasıyla yardım edilip edilmeyeceğini öğrenmek istemiştir. Bu sözlü önerge bu güne kadar cevapsız kalmıştır."³⁴⁴

Görüldüğü üzere Türkiye'nin bir ittifaka dâhil olması, onun dış politika ile ilgili kararlarında bağlı olduğu ittifaka politikasını belirlemesi diğer ülkeler içinde örnek olmasına rağmen, günümüze kadar, ittifak içinde bulunan ülkelerin bu yolu takip ettiği söylenemez. Türkiye temsilcisinin yaptığı konuşmada sorunun Fransa ile Cezayir arasında çözülmesi isteği, dönemin Fransız hükümetlerinin de isteğidir. Cezayir sorununun Birleşmiş Milletlere getirilmesine Fransa karşı çıkararak, iç işlerine müdahale olarak kabul etmiştir. Bir bakıma Fransa'nın uyguladığı Cezayir politikasına Türkiye bu tarihte temsilcisi aracılığıyla destek vermiştir.³⁴⁵

Eylül ayında Fransa Dışişleri Bakan yardımcısı Maurice Faure, Türkiye'yi ziyaret ederek, Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmelerde bulunmuştur. Bir gün öncesinde de Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir. Faure, yaptığı basın açıklamasında, Ortadoğu, Cezayir meselesi ve Türkiye ile Fransa arasındaki ticaret ilişkilerini ele aldıklarını açıklamıştır. Cezayir meselesinde Fransa'nın bakış açısını başbakan Adnan Menderes'e aktardığını söylemiştir.³⁴⁶

Başbakan Adnan Menderes 1957' yılında yaptığı basın açıklamasında Cezayir sorununa da değinerek *"Cezayir'de devam eden hadiseler yüreklerimizi sızlatmaktadır. Araplara bağlılığımız ve istiklal mücadelesine fıtraten mevcut sempatimiz dolayısıyla Cezayir meselesinin bir an evvel isal edilmesini temenni ve*

³⁴⁴ Feridun Bellisar; "Cezayir ve Fransa", *Hürriyet*, 17 Haziran.1957, s.2.

Tan Gazetesi, 1957 Şubatında Birleşmiş Milletlerde yapılan oylamayı "Cezayir'e İstiklal Yok başlığı ile duyurmuştur." 33'e karşı 34 oyla reddedildi. Genel Kurul 18 devletin teklifini bir rey farkla reddetti." Türkiye bu oylamada çekimser kalmıştır. "Cezayir'e İstiklal Yok", *Tan*, 14 Şubat 1957, s.1.

³⁴⁵ Fransa'nın Cezayir sorununa aradığı çözüm, şiddet olaylarını bastırarak egemenliğini Cezayir'e devam ettirmesi yönündedir. Türkiye temsilcisi BM'de yaptığı konuşmada, Cezayir'in bağımsızlığını Fransa'nın kabul etmesi yönünde bir istekte bulunmamıştır. Soruna çözüm bulunması bütün ülkelerin isteği olurken, Asya-Afrika grubu ülkeler Cezayir'e bağımsızlık verilmesini şart koşarken, NATO'ya bağlı ülke temsilcileri Fransa'nın soruna çare bulması isteğini dile getirmiştir.

³⁴⁶ "Bayar ve Menderes Fransız Hariciye Vekil Yardımcısını Dün Kabul Etti" *Hürriyet*, 17.09.1957, s.3.

ümit etmekteyiz. Bu mevzuda Türkiye'ye bir rol terettüp ederse bunu yapmaya hazırız.”³⁴⁷ Demişir. Menderes'in yaptığı açıklamada, kişisel olarak ortaya koyduğu üzüntüsünü bir başbakan olarak hükümet politikasına dönüştüremediği gibi, Fransa'nın istediği doğrultuda resmi sessizliğini sürdürmüştür.

Ankara'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantısında İran Başbakanı Dr.Menoucher ve Pakistan temsilcisi İkbal, konuşmalarında Cezayir sorununa da yer verdiler. İran başbakanı Cezayir hakkında Arap dünyasının diğer bölgesinde durumun üzerinde durulmaya değer olduğunu, Karaçi'de yaptıkları toplantıda Fransa'nın BM anayasasına uyararak Cezayir halkının hakkı olan hürriyet ve bağımsızlığını tanınması gerektiğini, Cezayir'deki girişikleri katliama bir son verecek yolu bulacağını ümit ettiklerini söylemiştir. Konuşmasının devamında, sözlerine, dördüncü yılına giren hürriyet savaşının devam ettiğini, BM'nin üyesi olan bir devlet tarafından teşkilatın yasalarının hiçe sayılarak Cezayirlilerin hürriyet mücadelesinin görmezlikten gelindiğini³⁴⁸ eklemiştir.

Pakistan temsilcisi ise, Toplantıda yer alan Pakistan heyetinin Cezayir'de süren savaşa dikkati çekmek istediğini, Bağdat Paktı üyesi ülkeleri halklarını ve yönetimlerini huzursuz ettiğini, Cezayir temsilcileri ile Fransa hükümeti arasında görüşmelere başlanarak dostça bir çözüm bulunmasını istedikleri görüşünü açıklamıştır.³⁴⁹

Türkiye Başbakanı Adnan Menderes konuşmasında Cezayir sorununa değinmemiştir.

Toplantıdan bir ay sonra Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Tunus ve Fas ile Türkiye'nin ilişkilerinin dostluk ve kardeşlik havası içinde geliştiğini, Tunus ile Fransa arasında meydana gelen silahlı çatışmadan üzüntü duyduklarını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında, kardeş Tunus halkı ile Müttefik Fransa arasında soruna barışçı bir çözüm bulunacağı inancını taşıdığını belirtmiştir. Konuşmasında Cezayir sorununa da bir cümle ayırarak “*Yine bu vesile ile Cezayir meselesinin de sulhen hallini canı gönülden*

³⁴⁷ “Başvekilimizin Basın Toplantısı”, *Zafer*, 08.02.1957, s.1–5. bkz. *Haber*; “Adnan Menderes Dış Politikamızı Etraflıca Anlattı”, *Tan*, 8 Şubat, 1957, s.1. “*Menderes basın toplantısında, Cezayir meselesinin bir an evvel neticelendirilmesini istiyoruz. Türkiye'ye rol düşerse bunu yapmaya hazırız.*” dedi.

³⁴⁸ “Bağdat Paktı Vekiller Konseyi Toplandı”, *Zafer*, 26 Ocak 1958, s.1.

³⁴⁹ Aynı haberin devamıdır.

arzu etmekte olduğumuzu belirtmek isterim.³⁵⁰ Demiştir. Eylül 1957’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaptığı konuşmada ise Fatin Rüştü Zorlu; “*Cezayir Meselesine gelince bu bedbaht memlekette ıstırabın hüküm ferman olduğu bir zamanda hakkaniyete uygun bir hal tarzının bulunması hususunda faydalı olamadığımızı görmekte derin bir teessür duyuyoruz. Vaziyet daha vahim bir hale gelmeden uzlaşmaya götürecektir her türlü gayretin samimiyetle teşci edilmesi icap eder.*”³⁵¹ Diyerek Türk hükümetinin görüşlerini açıklamıştır.

Türk Hükümeti üyelerinin iyi niyet ve temennileri içeren açıklamalarında, Cezayir halkının kardeş bir halk olarak acı çekmelerini üzüntü ile karşıladıklarını belirtmişlerdir. Ama aynı tarihlerde Birleşmiş Milletlerde, Cezayir ile ilgili yapılan oylamalarda Türk temsilcileri olumsuz ya da çekimser oy kullanmışlardır.

Fatin Rüştü Zorlu, 1959 Ocak ayı başında TBMM’de dış politikaya ilişkin yaptığı konuşmada Cezayir ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir. Türkiye’nin Kuzey Afrika’daki Arap kardeşlerimizin bağımsızlıklarına kavuşmasını daima arzu ettiğini, Cezayir sorununun karışık olduğunu belirterek, müttefikimiz Fransa ile kardeşimiz Cezayirliiler arasında dostça görüşmeler yoluyla çözülmesini istediklerini söylemiştir.³⁵² Türk Dışişleri Bakanının açıklaması, hükümetin Cezayir için izlediği politikanın da belirsizliklerini ortaya koymaktadır. 1959 yılında Cezayir Bağımsızlık Hareketi artık ileri bir aşamaya gelmiştir. Uluslar arası kamuoyu, Cezayir’in bağımsızlığını kazanması yönünde Fransa’ya baskılarını arttırmıştır. Türk Hükümeti ise çekimser tavrını sürdürmüştür.

Menderes Hükümetlerinin çekinceli tavrı iktidarları boyunca devam etmiştir. Cezayir’in bağımsızlık savaşına Türk Hükümetleri tarafından verilecek olan resmi destek ancak 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesinden sonra gelmiştir.

Hükümet tarafından izlenen çekimser politika, TBMM’de bazı milletvekillerinin tepkisini çekmeye başlamıştır. Tepkiler bizzat Demokrat Parti milletvekillerinden gelmeye başlamıştır. DP Konya milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu 1959 bütçe görüşmeleri sırasında bir konuşma hazırladığını, görüşmelerin yeterli olduğu gerekçesiyle konuşmasını yapmadığını, hazırladığı konuşma metnini *Büyük Doğu* dergisinde yayınlamayı uygun bulduğunu, belirtmektedir.

³⁵⁰ “Fatin Rüştü Zorlu’nun Açıklaması”, *Zafer*, 26 Şubat 1958, s.5.

³⁵¹ “Zorlu Politikamızı İzah Etti”, *Zafer*, 26 Eylül 1958, s.5.

³⁵² “Mecliste Fatin Rüştü Zorlu’nun Açıklaması” *Zafer*, 03 Ocak 1959, s.5.

DP iktidara geldiğinden beri Arap devletleri ile istenilen seviyede ilişkilerin geliştirilemediğini, Arapların hassas olduğu konularda ya ilgisiz kaldığını ya da aleyhinde hareket edildiğini belirterek, hükümetin Arap devletleri ile olan ilişkilerini eleştirmiştir. Mısır ile çeşitli konularda ters düşülerek, gereksiz sürtüşmelere girildiğini, hükümetin “Arap Birliği” davasında Mısır’ın merkez olduğunu göremediğini, başka türlü girişimlerin; Bağdat Paktı’nda olduğu gibi başarısız olduğunu eklemiştir.

Cezayir konusunda Fransa’nın Cezayir’i işgal ettiği tarihten beri, Cezayir halkının mücadelesini anlattıktan sonra, hükümete Cezayir politikası ile ilgili önerilerde bulunmuştur. Cezayir’de olanları bir facia olarak nitelendiren Ağaoğlu, daha etkili bir siyaset izlenerek, Fransa tarafından ihlal edilen Birleşmiş Milletler anlaşmasının kabul ettiği şartların uygulanması için Fransa’yı uyarmamız gerektiğini, gerekirse Fransa ile ilişkilerin kesilmesinin bile düşünülmesi gerektiğini, böyle bir hareketin Türkiye için yararlı olduğu yönünde köktenci öneriler tavsiye etmiştir.³⁵³

DP iktidarının son aylarında, partinin milletvekili ve Türk-Fransız Dostluk Grubu Başkanı, Nevşehir milletvekili Münip Hayri Ürgüplü başkanlık görevinden istifa etmiştir. Yaptığı basın toplantısında; Fransa’nın Cezayir politikasını onaylamadığını, insan haklarına aykırı hareket ettiğini, bu nedenle görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.³⁵⁴

DP milletvekilleri TBMM’nde “Türkiye Afrika İslam Devletleri Grubu” kurarak Cezayir’i desteklemek, Diğer Kuzey Afrika devletleri, Fas ve Tunus ile ilişkiler kurma girişiminde bulundular. Grubun başkanlığını Konya milletvekili Abdurran Fahri Ağaoğlu yapmıştır. Rıza Topçuoğlu (Erzurum), Gıyasettin Emde ((Muş), M. Eyuboğlu (Erzurum), Sait Köker (Bingöl), Mustafa Runyun (Konya), Gazi Yiğitbaşı (Afyon), Fetullah Taşkesenlioğlu (Erzurum), Hulki Köymen (Konya) , milletvekilleri gruba katılmışlardır.³⁵⁵

Cezayir bağımsızlık mücadelesi, DP’nin iktidarının dördüncü senesinde başlamıştır. 1954 yılında Cezayir’de olayların başlamasından itibaren; sorunun BM Genel Kuruluna getirilişine kadar Türk Devlet ve Hükümet yetkililerinin her hangi bir

³⁵³ Abdurrahman Fahri Ağaoğlu; “ Cezayir Faciası ve Politikamız”, *Büyük Doğu*, S.18, Temmuz 1959. s.3.

³⁵⁴ “Cezayir İşi Bir İstifaya Sebep Oldu”, *Hürriyet*, 17 Mart 1960,s.4.

³⁵⁵ “ Türkiye- Afrika İslam Devletleri Dostluk Grubu” *Sebilürreşad*, C. X111, No: 304, 1960, s. 54.55.

açıklaması olmamıştır. 1953 yılında Fransız Parlamento heyeti Türkiye'yi ziyaretinde TBMM'nde Türk-Fransız Dostluk Grubu kurulmuştur. Fransa ile NATO müttefikliğinin yanında birçok alanda ekonomik kültürel ilişkiler geliştirilmiştir.

Adnan Menderes Hükümetlerinin, Türkiye'nin NATO'ya girişinden itibaren izlediği diğer NATO üyesi ülkelerle paralel dış politikası, Ortadoğu'da, özellikle Arap dünyasında meydana gelen gelişmelerle zıtlıklar meydana getirmiştir. Mısır'ın İngiltere ve Fransa ile yaşadığı Süveyş Krizi, Bağdat Paketi'nin bir üyesinin İngiltere olması; Türkiye'nin Arap devletlerinin bir kısmı ile ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Cemal Abdünnasır liderliğinde Mısır ile yaşanan gerginlik, Türkiye'nin İsrail'i tanıması ile başlayan güven krizini üst noktaya çıkarmıştır.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, TBMM'de yapılan görüşmelerde Lübnan'da meydana gelen olaylar, ABD'nin Lübnan'a asker göndermesi ve Türkiye'nin Ortadoğu politikasını değerlendirmiştir. Ortadoğu'da ki Arap devletlerinin henüz bağımsızlığına yeni kavuştuğunu, milli yapılarını henüz yeterince sağlamlaştıramadıklarını, beynelminel komünizmin bu ülkelere sızmaya çalıştığını ifade etmiştir. Arap milliyetçiliğini değerlendirmesinde ise; Ortadoğu'da Arap olmayan milletlerinde var olduğunu, onların huzuruna bir zarar gelmediği ölçüde Arap milliyetçiliğinin tarafımızdan sempati ile karşılanacağını, Arapların Türklerle kardeş bir millet olduğu açıklamıştır. Türk dış politikasının başlıca amacının komünizmin Orta Doğu'ya sızmasını önlemek olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle ABD ve İngiltere'nin Orta Doğu'daki politikalarını daima desteklediklerini söylemiştir. ABD'nin Ortadoğu'dan başka bütün dünyada barışı ve huzuru sağlamakla görevli olduğunu, Türkiye'nin de bu göreve katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Bölgede küçük devletler meydana gelen sızma ve kışkırtmalara karşı devletlerin başa çıkamadığını, ABD ve İngiltere'nin bu devletlerin yardımına koştuğunu, bu harekete Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağını belirtmiştir.³⁵⁶ Fatin Rüştü Zorlunun kastettiği ülke Lübnan'dır. ABD'nin Lübnan'a asker çıkarmasına Türkiye Liman ve havaalanlarını kullanarak destek vermiştir.

³⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi; Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun dış ilişkiler konusunda açıklamaları, C.1,s.832-833-834, 21.08. 1958.

Ortadoğu politikasının yürütülmesinde, Irak yönetiminde bulunan Nuri Sait Paşa ve Lübnan'da Chamille Chamoun'un³⁵⁷ ile yakın işbirliğine girilmesi ve bu yönetimlerin tasfiye edilmesi, Menderes hükümetleri politikasını başarısız kılmıştır. Mısır lideri Nasır'ı ihmal etmesi, hatta gereksiz polemiklere girilmesi dış politikada sıkıntılar doğurmuştur.³⁵⁸ Bağlantısızlık hareketi yavaş yavaş gelişerek dünyada güç kazanması, bu hareketin önemli ülkeleri; Çin, Hindistan, Mısır, Yugoslavya gibi ülkelerle dış politikada yeterli iş birliği geliştirilememiş olması, Menderes Hükümetlerinde olduğu gibi, Türkiye'nin ileride karşılaştacağı sorunlarda aleyhine olmuştur.

3.5. MUHALEFET PARTİLERİNİN CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNE YAKLAŞIMLARI

Cezayir bağımsızlık savaşı başladığı tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen üç parti bulunuyordu. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisidir. İktidar partisinin dışında mecliste üç parti olmasına rağmen iktidarın kararlarını etkileyecek sayıdan çok uzaktır. İktidar partisinin dışında, Cezayir'e ilişkin belirtilen görüşler pek azdır. Meclis oturumlarında iç politikaya ilişkin konular son derece tartışmalı ve çekişmeli geçmesine rağmen, dış politika konusunda adeta partiler üstü bir tutum sergilenmiştir.

Muhalefet partilerinden gelen eleştiriler, izlenen dış politikanın ana hatlarına dokunmaksızın, hükümet üyelerinin tutumlarına yöneliktir. 1956 yılında Cumhuriyetçi Millet Partisi sözcüsü Ahmet Bilgin; kendi partisi ile iktidar partisi arasında dış siyaset bakımından bir mutabakat bulunduğunu belirtmiştir. Sadece Kıbrıs konusunda hükümetin daha dikkatli bir politika izlemesi gerektiğine dair bazı uyarılarda bulunmuştur.³⁵⁹

Hürriyet Partisi sözcüsü, hükümetin Bandung Konferansında izlediği tutumunu eleştirmiştir. Parti sözcüsü Ziyad EbuZZiya; Bandung Konferansına katılan ülkelerin halkının Müslüman olduğundan bizden beklentileri olduğunu, oysa

³⁵⁷ bk. İrfan C. Acar; *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1989, s. 35-38.

³⁵⁸ Ercüment Yavuzalp; *Menderes 'le Anılar*, Ankara, Bilgi Yay., , 1991, s. 73.

³⁵⁹ "Dış Politika Tenkit Edildi", *Ulus*, 26 Şubat 1956, s.4.

temsilcimiz Fatin Rüştü Zorlu'nun müstemlekeci ve emperyalist devletleri savunarak aleyhinde bir cereyan yarattığını belirtmiştir. Devamında, Zorlu'nun, Kuzey Afrika mücahitlerine karşı Fransız emperyalizmini savunduğunu; bu konferanstan sonra Zorlu'nun kredi istemek için gittiği Amerika'dan hiçbir sonuç alamadan eli boş döndüğünü söylemiştir.³⁶⁰

Ana muhalefet partisi CHP'nin lideri İsmet İnönü; Mecliste 22 Mart 1956'da yaptığı konuşmada; Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasasına bağlı olduğunu, bölge savunma sistemi olarak NATO görevleri ile sınırlı olduğunu söylemiştir. NATO'nun iyi işlemesi ve kuvvetli olmasının Türkiye için önemli olduğunu, Türkiye'nin bir Avrupa Konseyi üyesinin demokratik karakteri içerisinde Avrupa devletleri ile ilişkilerini sürmesi, bunalımlı dönemlerde gösteriş ve tahrik kesinlikle kapılınmaması gerektiğini vurgulamıştır.³⁶¹

CHP sözcüsü Turgut Göle; 1957'de TBMM'de yaptığı dış politikaya ilişkin konuşmada, CHP'nin Cezayir sorununa bakışı ile ilgili ipuçları vermektedir.

*“Birleşmiş Milletler muallâk meselelerin kısmen veya muvakkaten tehiri gibi kararlarla çatışmaları önlemektedir. Cezayir ve Kıbrıs davaları için tehir kararları bu cümledendir. Bu kararlar ameli olarak kesin olarak faydalı olmuştur. Ortadoğu meselesi bizi tabiatıyla yakından alakadar etmektedir. Bizim bu hususta Birleşmiş Milletlerin ve müttefiki bulunduğumuz Amerika ve İngiltere gibi büyük devletlerin hal çarelerini kolaylaştırmaktan ileri bir vaziyet almaktan sakınmamız lazımdır kanaatindeyiz.”*³⁶²

CHP sözcüsünün konuşması, hükümetin izlediği dış politikanın onaylanmasıdır. Ortadoğu'da büyük devletlerin politikasına göre hareket etmek, o dönemde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yapılan Cezayir sorununun gündeme alınması oylamasında çekimser ya da ret oyu vermektir. Müttefikimiz İngiltere aleyhte, ABD ise çekimser oy vermiştir. Türkiye de Fransa'nın müttefiki olduğuna göre verdiği çekimser oy CHP'nin dış politikaya ilişkin benimsediği düşüncelere aykırı değildir.

³⁶⁰ Aynı haberin devamıdır.

³⁶¹ “İsmet İnönü'nün Meclis Konuşması”, *Ulus*, 22.03. 1956, s.4.

³⁶² “Millet Meclisinde CHP Adına Turgut Göle'nin yaptığı Dış Politika Konuşması”, *Ulus*, 27 Şubat 1957, s.4.

Birkaç ay sonra İsmet İnönü, yaptığı başka bir konuşmada; Bağdat Paktı'nı oluşturan nedenlerin sorgulanmasını gerektirecek olayların meydana geldiğini, Balkan Paktı'nın ise kendisinden bahsedilmemesi daha uygun olacak hale geldiğini söylemiştir. İnönü konuşmasında, Türkiye'nin görevinin, Orta Doğu bunalımları nedeniyle daha önemli hale geldiğini Fakat Arap-İsrail anlaşmazlığı ve Arap ülkeleri arasındaki hegomanya çekişmelerinde kesinlikle taraf olmamamız gerektiğini söylemiştir. Türkiye'nin çıkarlarının özellikle Arap-İsrail sorununda barışın sağlanması ve bölge ülkeleri arasında sorunların çözümünde olduğunu vurgulamıştır.³⁶³

Bülent Ecevit 1957 seçimlerinden sonra CHP Ankara milletvekili olarak meclise girmiştir. Dış politikaya ilişkin görüşlerini mecliste partisi adına açıklamaya devam etmiştir. 1958 yılında CHP meclis grubunda yaptığı konuşmada; “ *Basiretli ve uzak görüşlü ve hür dünyaya olduğu kadar bağımsızlık isteyen milletlere de yol göstermiş, prensipler üstüne kurulu dış siyasetiyle, batı dünyasında ve hür batılı milletler safında Türkiye şerefli bir mevki kazanmıştır. Bütün doğu âleminde de Türkiye'nin itibarını, manevi önderlik imkânlarını arttırmış, güvenliğimizi her zamankinden daha sağlam temellere kavuşturmuş ve Türkiye'ye tarihinin en uzun barış devresini yaşatmış olan CHP, iktidarda olduğu gibi muhalefette de milli menfaatlerimize azim ve cesaretle rehberlik etmelidir ve edecektir.*”³⁶⁴ Diyerek, Atatürk dönemi ve CHP iktidarının dış politikasının başarılarına göndermeler yaparak, mevcut iktidarın dış politikasını eleştirmiştir.

CHP 1957 seçimlerinden sonra, hükümetin izlediği dış siyasette daha çok eleştirmeye başlamıştır. Dış siyaseti partiler üstü bir politika olarak görmekten vazgeçtiğinin işaretlerini vermeye başlamıştır.

³⁶³ “Dış Politikada İsmet İnönü'nün Görüşleri”, *Ulus* 05 Aralık 1957, s.1-4.

³⁶⁴ “Bülent Ecevit CHP Meclis Grubunda Konuştu”, *Ulus*, 16 Aralık 1958, s.4.

4.BÖLÜM: 27 MAYIS ASKERÎ MÜDAHALESİ VE CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HARKETİ KARŞISINDA İZLEDİĞİ SİYASET

4.1. 27 MAYIS ASKERÎ MÜDAHALESİNİN GEREKÇELERİ

Adnan Menderes başbakanlığında 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra CHP'den devraldığı iktidarı DP; 27 Mayıs 1961'de ordu tarafından yapılan askerî müdahaleyle bırakmıştır. Artık Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Ana hatları ile ordunu müdahale gerekçesini şöyle açıklamıştır:

“DP iktidarının esas amacından uzaklaştığı, dini politikaya alet ettiği, zümre tahakkümü kurduğu, vatandaşı birbirine düşman ettiği, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını süistimal ettiği, parti tüzüğüne dışına çıktığı ve en önemlisi siyasal parti olma özelliğini kaybettiği öne sürülerek; Ordu tarafından, bu dönemde yürürlükte bulunan 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanununun 34. maddesi hukuki dayanak yapılarak 27 Mayıs 1960'ta yönetime el konulmuştur.”³⁶⁵

DP'nin yıkılış sebebi ya da 27 Mayıs Askerî Müdahalesinin sebeplerini araştırmacılar çeşitli sebeplere bağlanmıştır. Konumuz açısından yukarıda alıntılanan ordunun müdahale nedenleri arasında dış politikaya değinilmemiştir. Kimi araştırmacılar müdahale nedenleri arasında dış siyaset başarısızlığını neden göstermemekle birlikte, DP iktidarının yıpranma nedenleri arasında, Bağdat Paktının ve Balkan Paktının başarısızlığı ve ABD ile yapılan karşılıklı gizli anlaşmaları saymaktadırlar.³⁶⁶

Ülke yönetimini 28 Mayıs 1960'ta eline alan Milli Birlik Komitesi, seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961'e kadar, 38 subay eliyle iktidarda kalmıştır. Komite 1924 Anayasasını değiştiren 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı kanunla da kendisine hukukilik, meşruluk kazandırmıştır. Seçimler yapıp iktidar devredilinceye kadar, TBMM'nin sahip olduğu hak ve yetkiler MBK'nin yasama yetkisini doğrudan doğruya, yürütme yetkisini de Bakanlar Kurulu eliyle kullanacağı öngörülmüştür.³⁶⁷

Başkanlığını Orgeneral Cemal Gürsel'in yaptığı MBK yönetimi, 28 Mayıs 1960'tan 15 Ekim 1961'e kadar iktidarı elinde tutmuştur. Cemal Gürsel'in

³⁶⁵ O. Metin Öztürk; *Ordu ve Politika*, Ankara, Gündoğan Yay., 1993, s. 70.

³⁶⁶ Eroğul, *a.g.e.*, s. 248.

³⁶⁷ *a.g.e.*, s. 71.

başkanlığında 27 Mayıs 1960- 5 Ocak 1961, 5 Ocak 1961- 27 Ekim 1961 tarihleri arasında iki hükümet kurulmuştur. Oluşturulan Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararlar kurulun onayına bağlanmıştır. 15 Ekim 1961'e yapılan genel seçimleri CHP birinci parti olarak kazanmış, İsmet İnönü'nün başbakanlığında 27 Ekim 1961'de; CHP, AP, YTP, CKMP koalisyon hükümeti kurulmuştur. 28 Mayıs 1960–16 Şubat 1962 yılları arasında Dış İşleri Bakanlığını Selim Sarper, 1 Nisan 1962- 20 Şubat 1965 yılları arasında ise Feridun Cemal Erkin yapmıştır.

Adnan Menderes Hükümetinin yıkılmasından sonra, Cemal Gürsel Hükümetleri döneminde Cezayir Bağımsızlık Hareketi için Türkiye'de hükümetin ve kamuoyunun sesinin yükselmeye başladığı dönemlerdir. Devletin en yetkili kurumlarından, üniversitelere kadar Türkiye'nin Cezayir halkının yanında olduğunu ifade eden açıklamalar gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Toplumun her kesiminde var olan Cezayir sempatisi artık Türk kamuoyunda yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. İsmet İnönü Hükümeti döneminde ise Cezayir bağımsızlığını kazanmıştır.

4.2. TÜRK DIŞ SİYASETİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

27 Mayıs Askerî Müdahalesi, Türkiye'nin dış politikası temelinde bir değişiklik yapmamıştır. Önceki hükümetler döneminde yapılmış olan her türlü askerî, siyasî, ekonomik anlaşmalara bağlı olduğunu uluslar arası kamuoyuna açıklamıştır. Cezayir Bağımsızlık Hareketinin uluslar arası bir sorun olduğu ve bağımsızlığını kazanması gerektiği yönünde Fransa'nın dünya kamuoyu tarafından baskı altına alındığı bir dönemdir. O tarihe kadar Türk devlet adamlarının birçok defa yaptıkları Cezayir'i destekleyen basın açıklamaları bir hükümet politikasına dönüşmeksizin, BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamalarda, çekimser veya ret oylarıyla Fransa'yı destekleyici bir konumda bulunan Türkiye için Cezayir yanlısı politika MBK başkanı Cemal Gürsel'in açıklamasıyla resmi bir tutuma dönüşmüştür.

Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in, Anadolu ajansına yaptığı açıklama bütün Arap dünyasında geniş yankılar uyandırmıştır. Gürsel yaptığı açıklamada : *“Ben öteden beri Cezayirliilerin sarf ettikleri asilane ve kahramanca*

mücadelelerini yakın bir alaka ile takip etmekte idim”³⁶⁸ diyerek devlet başkanı sıfatı ile Cezayirli milliyetçilerin mücadelesini desteklediğini açıklamıştır.

Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, Türkiye’de temsil edilen yedi Arap ülkesi büyükelçilerini çağırarak, Türkiye’nin; Cezayir’in bağımsızlığına kavuşması için yapılacak girişimleri destekleyeceğini onlara iletmiştir.³⁶⁹ Açıklamasının devamında; Cezayir ve Fransa’nın meşru menfaatlerini, şeref ve haysiyetlerini teminat altına alacak bir anlaşmaya varılmasının bütün dünya için hayırlı olacağını, Cezayir’de gelişen olayları dikkatle izlediklerini söylemiştir.

Cemal Gürsel’in açıklamalarını yorumlayan *Hürriyet* gazetesi yazarı Feridun Bellisar, o güne kadar devam eden Cezayir’in bağımsızlık mücadelesi ile ilgili Türkiye’de hiçbir resmî yetkilinin bu kadar ümit verici konuşmadığını, dostumuz ve müttefikimiz Fransa’yı gücendirmemek için siyasî toplantılarda Türk temsilcilerinin sürekli iki tarafın da uzlaşmasını tavsiye etmekten başka bir şey yapmadıklarını belirtmiştir. Türkiye’nin yeni siyasetinin Arap ülkeleri ile sıkı bağlar geliştirmek olduğunu, bu siyasetin Arap ülkeleri tarafından iyi karşılandığını, Kuzey Afrika’daki bütün Arap memleketlerinin kayıtsız şartsız Türk dostu olduğu yönünde görüşlerini yazmıştır. Türkiye’nin yeni siyasi yönelimi ile Cezayir davasında yanlarında hissetmelerinden daha doğal bir beklentinin olamayacağını, görüşlerine eklemiştir.³⁷⁰

MBK’nin Başkanı Cemal Gürsel yaptığı açıklamalarda, kendi düşünceleri ile birlikte, Türkiye’nin en yetkili kişisi olarak ülkenin Cezayir için izleyeceği siyasetin de çizgisini belirlemiştir. Cezayir için izlenecek siyasetin kendisinden önce sürdürülen DP iktidarına karşı tavır olmaktan ziyade, Cezayir sorununda artık bağımsızlığın verilmesinin Fransa tarafından da kabul edilerek, yöntem ve şeklin konuşulmaya başladığı bir aşamaya gelmiş olduğu bir dönemdir. Öte yandan, 27 Mayıs 1960’tan birkaç ay önce TBMM’de DP milletvekillerinden oluşan “Kuzey Afrikalı Müslüman Halklarla Dayanışma Grubu”nun kurulmasını göz önüne alırsak, müdahaleden önceki iktidar partisi DP’nin milletvekillerinin de Cezayir’in bağımsızlığı yönünde olumlu tavır aldığını söylemeliyiz. DP iktidarı döneminde icra organının temsilcilerinden Başbakan ya da Dışişleri Bakanının iyi dilek ve temennilerinden başka Cezayir için resmî bir açıklaması olmaması, Türk hükümetinin Cezayir için resmi bir politika

³⁶⁸ Feridun Bellisar; “Türkiye ve Cezayir”, *Hürriyet*; 01.09.1960, s.1.

³⁶⁹ “Türkiye Cezayir İşinde Arap Âlemini Destekliyor”, *Hürriyet*, 28. 07. 1960, s.3.

³⁷⁰ a.g.m. s.1.

oluşturmaması hem Türkiye kamuoyunda hem de dönemin Cezayir milliyetçi önderleri ve Arap dünyası tarafından olumsuz karşılanmıştır.

Cemal Gürsel'in iktidarının üçüncü ayında yukarıdaki açıklamaları yapması, Türkiye'nin resmî tavrını Cezayir'in bağımsızlığı lehine çevirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Cezayir temsilciliği Libya Büyükelçiliği bünyesinde çalışmalara başlamıştır. Hürriyet gazetesinden Cüneyt Arcayürek; Libya Büyükelçiliğinde, görüştüğü Albay U.Arman'dan Cezayir'in Türkiye Temsilcisi olarak belirtmiştir. Temsilci Cemal Gürsel'in Cezayir'le ilgili basın açıklamasını coşkuyla karşıladığını, eskilerin³⁷¹ Birleşmiş Milletlerde aleyhte oy kullandıklarını, şimdiki yönetimin Cezayir'in lehinde oy kullanacaklarını ümit ettiklerini söylemiştir.

Cezayirli milliyetçiler Ankara'da 1961 Eylül ayından itibaren "Cezayir Misyonu" olarak temsil edilen Cezayir, "Haber Bültenleri" çıkarmaya başlamıştır. Türkçe ve daktilo ile çoğaltılan haber bültenleri Cezayirlilerin mücadeleleri ile ilgili bilgiler içermektedir. Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin çalışmalarını, Cezayir'de Fransa'ya karşı direniş öykülerini, uluslararası toplantılarda Cezayir için alınan kararları ve vb. konularda Türk okuyucuları bilgilendirmek amacıyla yapılan bir çalışmadır.³⁷²

Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in, 23 Eylül 1960'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaptığı konuşmasında Türkiye'deki yeni yönetimin Cezayir politikasında Cezayir'i daha aktif destekleyeceğinin işaretleri vardır. Cezayir'de uzun süredir devam eden kanlı savaşta Cezayir halkının çektiği acıların, Türk milleti tarafından üzüntü ile karşıladığını, Türk halkının Cezayir halkına kardeşlik duygusu ile bağlı olduğunu, mücadelelerine sempati beslediklerini belirtmiştir. Fransa'nın da Türkiye'nin dostu ve müttefiki olduğunu, bu sorunun iki tarafında razı olacağı biçimde bir an önce çözüme kavuşması gerektiğini eklemiştir.³⁷³ Türk hükümet temsilcilerinin Cezayir lehine açıklamaları yapılırken, Fransa'yı suçlayıcı ya da izlediği politikaları eleştirici

³⁷¹ Temsilcinin eskiler diye kastettiği DP iktidarındır. "Eskiler siz düşükler diyorsunuz. Onlar Birleşmiş Milletlerde Tunus'un Fas'ın, Cezayir'in istiklali aleyhinde rey kullandılar. Şimdi devir değişti. Müslüman Türkiye, kardeş Türkiye istiklalini kazanış şekli örnek aldığımız Türkiye ümit ediyoruz ki bu defa Cezayir için "müspet rey kullanacak. Severim Türkiye'yi Türkleri, - Büyük elçi olarak mı? - İnşallah!" Cüneyt Arcayürek; "Cezayir'in Parolası: Kana Kan Dişe Diş", *Hürriyet*, 02 Kasım 1960.

³⁷² "Haber Bülteni", *Cezayir Misyonu*, S.1, Ankara, Eylül, 1961. Cezayir Misyonunun çıkardığı haber bültenlerinin üç sayısı Milli Kütüphanede vardır. Eylül 1961, Ekim 1961, Aralık 1961.

³⁷³"Selim Sarper BM'de Konuştu", *Hürriyet*, 24.09.1960, s.3.

açıklamalara rastlanmamıştır. Cezayir'in bağımsızlığı yönünde yapılan açıklamaların arkasından, Fransa'dan dost ve müttefik ülke olarak bahsedilmeye özen gösterilmiştir.

1960 Aralık ayında BM Siyasi Komisyonunda bir konuşma yapan Türk Temsilcisi Turgut Menemencioğlu son günlerde Cezayir'de meydana gelen olayların çok üzücü bir hal aldığını belirtmiştir. Cezayir'de meydana gelen olayların, BM'de görev alan bütün ülke temsilcilerine ağır bir sorumluluk yüklediğini, 1954'ten beri devam eden bu acıklı durumun Türkiye kamuoyunda derin bir üzüntü yarattığını ve bu durumda Cezayir milletinin meşru arzularına uygun, iki tarafında çıkarlarına hizmet edecek bir çözümün bulunmasını istemiştir. Türkiye temsilcisi; Cezayir sorununun adalet ve hakkaniyetle, kendi geleceğini belirleme ilkesine uygun olarak halledilmesi hususundaki Türklerin arzusunu, bir taraftan Cezayir milleti için Türkiye'de duyulan sempati ve yakınlığa, diğer taraftan da Fransız milleti için beslenen dostluğa dayandığını belirterek sözlerini bitirmiştir.³⁷⁴

Gazetelerde Cezayir Temsilcisinin yaptığı açıklamalar sık yazılmaya başlanmıştır. Cezayir, Türkiye tarafından resmen tanınmamasına rağmen temsilcilik bulundurmasına izin vermiştir.³⁷⁵

Ankara'yı ziyaret eden Cezayir Geçici Hükümeti temsilcileri, bir basın toplantısı ile Cezayir Kurtuluş Cephesinin bildirisini okumuşlardır. Bildiride, Fransız ordusunda meydana gelen darbe girişimini değerlendirmişler, Fransız hükümetinin kendi ordusunu kontrol etmekten aciz olduğunu söyleyerek, Cezayir'in kurtuluş mücadelesinin bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar süreceğini belirtmişlerdir.³⁷⁶

Ahmet Şükrü Esmer, Asya –Afrika Milletleri ve Türkiye başlıklı yazısında Türk dış politikasının Araplar ve Afrikalı milletler ve devletler açısından izlediği siyasetin bir analizini yapmıştır. Birleşmiş Milletlerde, Portekiz Angola sorununda Türkiye'nin çekimser kalmasını eleştirmiştir. Angola'nın Portekiz sömürgesinden kurtulması için yapılan oylamada ABD'nin bile Angola lehine oy verirken, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile birlikte çekimser oyu kullanması'nı sömürgeciliğe karşı ilk kurtuluş savaşını veren Türkiye'ye yakışmadığını yazmıştır.

Yazar, 1950 yılından sonra Türkiye'nin Asya-Afrika politikasında değişiklik olduğunu, bunun ilk göstergesinin Bandung Konferansında ortaya çıktığını, BM'de

³⁷⁴ “Temsilcimizin B.Milletlerde Cezayir’e Dair Açıklaması”, *Hürriyet*, 17.12.1960,s.3.

³⁷⁵ “Cezayirlilerin Ankara’daki Temsilcisinin Bildirisi”, *Cumhuriyet*, 25.04.1961, s.3.

³⁷⁶ “FLN’in Bildirisi”, *Ulus*, 25.04.1961, s.4.

Asya-Afrika sorunlarının görüşmelerinde tutumumuzun Arap ülkelerini bizden uzaklaştırdığını söylemiştir. Örnek olarak verdiği Cezayir sorununda; Arap ülkeleri arasında Libya'nın dışında bize en yakın ülkenin Cezayir olduğunu, Cezayirlilerin Türklerden, Fransızlar tarafından zorla koparıldığını, bu halkın mücadelesinde Türk basının sempatisini gizlemediğini fakat hükümetlerin aynı yaklaşımı göstermediğini belirtmiştir. Dolaylı olarak DP iktidarlarının Cezayir politikasının eleştirisini yapmıştır. Birleşmiş Milletlerde ki oylamalarda devamlı olarak çekimser ya da aleyhte oy kullanmamızın Asya-Afrika ülkelerindeki sempatomizi kaybettirdiğini belirtmiştir. Türkiye'nin izlediği bu politikanın olumsuz sonuçlarını Kıbrıs sorununda Asya- Afrika devletlerinin Türkiye aleyhinde oy kullanmasıyla ödediğimizi eklemiştir.³⁷⁷

Ahmet Şükrü Esmer, DP'nin 1950'de CHP'den devraldığı dış politikayı ana çizgileriyle sürdürdüğünü, NATO'ya sonrada CENTO adını taşıyan Bağdat Paktına girdiğini, esasen 1947'de başlayan Truman doktrini ile Amerika'nın Türkiye'nin kaderi ile yakından ilgilenerek ittifak ilişkisi kurduğunu bu ittifakı DP'nin geliştirdiğini belirtmiştir. DP'nin dış politikada eleştirilecek yanlarının uygulamada olduğunu örneklerle açıklamıştır. Kore'ye asker gönderilmesinde Meclis'e danışılmamasını, NATO ile ilişkilerimizde müttefik ülkelerle ilişkilerimizde eşitlik ilkesinin izlenmediğini, Bağdat Paktına acele ve zemin hazırlanmadan girildiğini, girerken diğer Arap devletleri üzerinde baskı uygulandığını yazmıştır.³⁷⁸

Ahmet Şükrü Esmer'in Türkiye'nin dış politikasına ilişkin değerlendirmeleri DP iktidarından itibaren izlediğimizde, 27 Mayıs 1960 Askerî müdahalesinden itibaren değişime uğradığını tespit etmeden geçemeyeceğiz. Örneğin Cezayir'e ilişkin yazılarında, DP hükümetlerini açıkça eleştirdiği bir yazıya rastlanmamıştır. Ulus gazetesinde aynı dönem yazarları Bülent Ecevit ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cezayir sorununu bir sömürge yönetimine karşı kurtuluş mücadelesi olarak görürken, Esmer ise konuyu Fransa'nın bir iç sorunu görme eğilimini DP döneminde korumuştur. 27 Mayıs'tan sonra hükümet politikasının Cezayir halkını destekleyici yönde değişmeye başlaması Ahmet Şükrü Esmer gibi birçok aydının da görüş ve düşüncelerini aynı paralellikte değiştirdiğini gözlemlemek mümkündür. Bir başka araştırmanın konusu olması gereken, fakat önemli bir nokta olması bakımından, Türk

³⁷⁷ Ahmet Şükrü Esmer; "Asya-Afrika Milletleri ve Türkiye", *Ulus*, 25.03.1961, s.1.

³⁷⁸ Ahmet Şükrü Esmer; "Siyasi Partiler ve Dış Politika", *Ulus*, 15.09.1961,s.1.

aydını, gazetecisi ve bilim adamlarının, mevcut hükümetler ve yönetim karşısındaki durumunu, bir kırılma noktası olarak belirtmeden geçemeyeceğiz.

4.3. KOALİSYON HÜKÜMETLERİNİN CEZAYİR SİYASETİ

MBK Hükümeti, 15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimlerden sonra iktidarı birinci parti olan CHP’nin kurduğu koalisyon hükümetine devretmiştir. İsmet İnönü’nün başbakanlığında kurulan birinci koalisyon hükümeti göreve 20 Kasım 1961’de başlamış, 25 Haziran 1962’ye kadar sürmüştür. İkinci koalisyon hükümeti, 25 Haziran 1962’den 25 Aralık 1963’e kadar devam ederken, İsmet İnönü 1965’e kadar başbakanlıkta kalmıştır.

Koalisyon hükümetleri döneminde Cezayir sorunun en buhranlı dönemi olduğu ve Fransa ile Cezayir Milli Kurtuluş Örgütü arasında görüşmelerin başladığı, aynı zamanda bağımsızlığını kazandığı dönemdir.

Seçime giren partiler yaptıkları yuvarlak masa toplantısında, izleyecekleri dış siyaset konusunda hem fikir olduklarını açıklamışlardır. Seçimi hangi parti kazanırsa kazansın dış politikanın değişmeyeceği siyasi parti temsilcileri tarafından önceden açıklanmıştır. Ortak anlayışlarını, Türkiye, NATO ve CENTO ittifakına dayanan savunma sistemi içinde kalması yönünde belirtmişlerdir. Türkiye’nin amacının anlaşmazlıkları barış yoluyla çözüme ve ilkesinin ve toplu güvenliğin savunucusu olduğu yönünde, 1 bütün partiler kabul etmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek için Birleşmiş Milletlerin güçlendirilmesine her türlü katkıyı sağlayacağını, Avrupa Konseyi’nin daha verimli olması için çalışacaklarını bütün partiler ittifakla açıklamışlardır.³⁷⁹

İsmet İnönü okuduğu hükümet programında, dış politikada NATO ve CENTO ilkelerine bağlı kalacağını belirtirken, son yıllarda ihmal edilen Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirileceği yönünde açıklamalara yer verilmiştir.³⁸⁰

Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde Bakan Selim Sarper; bakanlığın çalışmaları ve Kıbrıs sorunu hakkında bilgi verdikten sonra Cezayir sorunununa

³⁷⁹ M. Piri; “Yuvarlak Masa ve Dış Politikamız”, *Cumhuriyet*, 08.09.1961, s.3.

³⁸⁰ Ahmet Şükrü Esmer; “Hükümet Programında Dış Politika”, *Ulus*, 09 Aralık 1961, s.1.

değınmiştir. Fransa ile Cezayir arasında sağlanan anlaşmayı Türkiye'nin memnunlukla karşıladığını, Cezayir hükümetini tanıma çalışmalarının başladığını söylemiştir.³⁸¹

Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Hasan İstinyeli, Cezayir- Fransa anlaşmasının yapılması dolayısıyla bir basın açıklaması yapmıştır. İstinyeli yaptığı açıklamada; dost ve müttefik Fransa ile Türkiye arasında tarihi sıkı bağları bulunan Cezayir arasında yıllardan beri süren savaşın sona ermesinden Türkiye'nin büyük memnunluk duyduğunu söylemiştir. Anlaşmaya varılmasında Fransız devlet adamı General De Gaulle'ün büyük katkısı olduğunu, güç ve bunalımlı zamanlarda Fransızların olduğu kadar Cezayirlilerin hak ve hukukunu titizlikle göz önünde bulundurarak karalı bir tutumla barışı sağladığını belirtmiştir. Öte yandan, Cezayir temsilcilerinin Fransa ile yapılan görüşmelerde gösterdikleri ileri görüşlülüğü ve büyük anlayışı takdirle karşıladığını sözlerine eklemiştir.³⁸²

İkinci koalisyon hükümeti programında dış siyasette birincisinden değişik bir söyleme yer verilmezken, Cezayir konusunda referandum yapılmasının ve sonucun olumlu olmasının Türkiye tarafından memnuniyetle karşılandığı dile getirilmiştir.³⁸³

Cumhuriyet yazarı Mehmet Piri, ikinci koalisyon hükümetinin dış politikasına ilişkin yaptığı değerlendirmede, Türkiye'nin devlet ve millet olarak Cezayir'in bağımsızlığına kavuşmasını hasretle beklediğini, fakat Fransa ile Türkiye arasında çok iyi ilişkiler olduğundan Türkiye'nin bu hislerini açıkça ifade edemediğini, Fransa'yı üzmemek için suskun kaldığını ifade etmiştir.³⁸⁴

Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, TBMM'de yaptığı konuşmada, Kuzey Afrika'da Mağrip bölgesinde üç Arap devleti ile karşılıklı dostane ilişkilerin geliştirildiğini, uzun bir mücadeleler sonunda 1 Temmuz 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasını sevinçle karşıladıklarını söylemiştir. Bakanlar kurulunca 1963 Şubat ayında, Cezayir'de büyükelçilik açılmasına karar verilmiş, ilk büyükelçinin Temmuz 1963 yılında görevine başladığını bildirilmiştir. Cezayir'in ekonomik nedenlerle Türkiye'de şimdilik büyükelçilik açamayacağını, Cezayir

³⁸¹Dış İşleri Bakanı Selim Sarper'in meclis konuşması, TBMM. Tutanak Dergisi; C.3, 1.Dönem, 2.Oturum, 21.02.1962, s.160.

³⁸²“Dışışleri Bakanı Sözcüsü Memnuniyetini Belirtti”, *Hürriyet*, 20.03.1962, 4. bkz. “Dışışleri Sözcüsü İstinyeli Memnuniyetini Belirtti” *Dünya*, 20.03.1962.

³⁸³ Mehmet Piri; “İkinci Koalisyon Hükümetinin Dış Politikası”, *Cumhuriyet*, 07.07 1962, s.1.

³⁸⁴ A.g.m., s.1.

hükümetince bildirildiğini, en kısa zamanda ülkemizde bir büyükelçilik açmasını ümit ettiklerini eklemiştir.³⁸⁵

Cezayir’de büyükelçilik açılmasına Dışişleri bakanlığının 29.1.1963 tarihli ve 900.600-D.II/2-39 sayılı yazısı üzerine; Bakanlar Kurulunca 9.2.1963 tarihinde kararlaştırılarak Cumhurbaşkanının onayına sunulmuştur³⁸⁶

Türkiye’nin İlk Cezayir Büyükelçisi Semih Günver, 1963-1965 yılları arasında bu ülkede görevini yapmıştır.³⁸⁷

Dönem hükümetleri Cezayir’in bağımsızlığını kazanmasını memnunlukla karşıladıklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Cezayir tarafında bağımsızlık hareketi döneminde Türkiye’nin izlediği siyaset, diplomatik bir dille dönemin yöneticileri tarafından geçirilerek değerlendirilmiştir.

Cengiz Çandar, Cezayir’in ilk Cumhurbaşkanı ile yaptığı söyleşide, dönemin Türk siyasetinin, Ahmet Ben Bella’nın anılarında yıllar sonra tanıklık etmekteyiz. 1930’lu 40’lı yıllarda Cezayir mücadelesinin eylemcisi olduğu dönemde Mustafa Kemal’i incelediniz mi? Sorusuna verdiği yanıtta; incelediklerini, fakat Türkleri batılı saymasının bir hata olduğunu iddia etmiştir. Böyle olmakla birlikte Atatürk’e büyük hayranlığı olduğunu, Türkiye’yi yok etmek istediklerinde ortaya çıkararak oynadığı role ve askeri kişiliğine büyük hayranlık duyduğunu, yaptıklarının bir kısmını onaylamadığını söylemiştir.³⁸⁸

Türkiye’nin BM’de Fransa lehine oy kullanması sorusuna verdiği yanıtta ise, çok büyük bir hayal kırıklığına uğradıklarını, kendilerinin Türklerin mücadelesini

³⁸⁵ Dış İşleri Bakanı Ferudun Cemal Erkin’in meclis konuşması, TBMM Tutanak Dergisi; C.33, 1.Dönem, 4. Toplantı, 9.11.1964, s.178,179.

³⁸⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Kararname, Karar sayısı 6/1417, dosya No:1-168/169

³⁸⁷ Bk.Semih Günver; *Tanımayan Meslek*, Ankara, AÜ Siyasal Bilgiler Yay., , 1982, s. 113. Semih Günver anılarını anlattığı bu kitapta Türkiye’nin Cezayir politikasına geniş yer vermiştir. “Ferhat Abbas (dönemin Cezayir Geçici Hükümeti Başkanı) 10 Şubat 1959’da başbakan Adnan Menderes’e yolladığı mektupta Asya- Afrika Grubunca sunulan Cezayir karar tasarısının Genel Kurul tarafından kabulüne bir tek oy mani olmuştur. Bu tek oy bu gün ülkemizde savaşın devamına, kan dökülmesine yas ve ızdırabın sürmesine sebep olmaktadır demiştir” a.g.e., s. 122.

³⁸⁸ Cengiz Çandar; *Güneşin Yedi Rengi*, İstanbul, Boyut Yayınevi, 1987, s.38. Ahmet Ben Bella’nın Atatürk ile paylaşmadığı konuların başında laiklik gelmektedir. Bella, laikliğe “ laiklikten bahseden kişi, subjektif olarak kilise tarihinden bahsetmiş olur. Bizim böyle bir tarihimiz yoktur. Bu yüzden laiklikten bahsetmek, katıksız Fransa veya Avrupa malı olan bir metayı talep etmek ve tamamen farklı olan bir tarihe onu yamamaya çalışmak demektir” diyerek bir başka konuşmasında açıkça karşı çıkmıştır. Yine konuşmasının devamında “Laiklikten bahseden kişi, tarihi kökü ve medeniyeti olan bir Arap olarak konuşamaz” diyerek Laikliğin Arap ülkelerinde yeri olmadığını öne sürmüştür. Bk. Muhammed Halife; *Konuşmalar, Ahmed Bin Bella*, çev. Nureddin Bolelli, Mehmet Erdoğan, İstanbul, Akabe Yay., 1986,, s.115. Oysa laiklik, Atatürk’ün temel ilkelerinden biridir ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerinden biridir.

devam ettirdiklerine inandıklarını, aynı mücadeleyi yaptıklarını, büyük bir burukluk hissettiklerini, Müslüman bir ülkeden beklentilerin bu olmadığını, ama Türkiye sevgisinin oylamadaki olumsuzluğa rağmen kaybolmadığını belirtmiştir. Asıl burukluğun mücadeleleri yıllarında NATO'nun onlar için Fransa anlamına geldiğini, Fransa'nın NATO silahlarıyla mücadele ettiğini, oysa Türkiye'nin NATO'nun bir üyesi olduğunu dolayısıyla Müslüman bir ülkenin kendilerinin karşısında yer aldığını söylemiştir.³⁸⁹

Cezayir'in ikinci Cumhurbaşkanı Bumedjen ise iktidara ilk geldiği günlerde Türkiye ile ilgili ilişkiler sorusuna tepkilerini dile getirerek yanıtlamıştır. Türkiye'ye dargın ve kızgın olduklarını, Türkiye'nin hep Fransa'nın yanında yer aldığını söylemiştir. Birleşmiş Milletlerde Türkiye'den çok çektiklerini, oysa Türkiye'nin Müslüman bir ülke olduğunu, üstelik Cezayir'e üç yüz sene hükmettiğini, ama mücadelelerinde kendilerini desteklememesinin kızgınlıklarının sebebi olarak belirtmiştir. Ayrıca geçmişi unutarak, kendilerini tanımlarını ve Müslüman ve Arap ülkelerinin kendilerinden çekinmeleri için bir neden olmadığını anlatılması gerektiğini, onların yanında olduklarını bütün ülkelerin bilmesini istediğini sözlerine eklemiştir.³⁹⁰ Türkiye Cezayir'i bağımsız olduktan sonra tanıdığını ve Bumedjen yönetimindeki Cezayir'in Türkiye'de büyükelçilik düzeyinde temsil edilmediğini belirtmek gerekir.

Cezayir kamuoyunda gerek devlet adamlarının, gerekse halkının bilincinde Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kullandığı çekimser ve ret oyları Türk hükümetlerinin izlediği Cezayir yanlısı siyaseti gölgede bırakmıştır. Cezayir bağımsızlık mücadelesi önderlerinin bir merkezde bulunmayışı, onlar için dönemin zor koşulları, iletişim yetersizliği nedeniyle 1960'tan sonra geliştirilen Cezayir'i destekleyen siyasetten haberdar olamamanın yanında, önceden izlenen Fransa yanlısı tutumu unutmamışlardır.

³⁸⁹ *a.g.e.*, s.39.

³⁹⁰ Lütfü Akdoğan; *Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl*, Ankara, ABC Yay., 1984, s. 276.

4.4. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNE KARŞI TUTUMLARI

Türkiye’de Cezayir bağımsızlık hareketine en açık destek ilk olarak üniversite öğrencilerinden gelmiştir. 1960 yılında üniversite öğrencilerinin genelinin İstanbul ve Ankara’da bulunduğunu göz önüne alacak olursak, üniversite öğrencilerinin yaptıkları gösteri ve basın açıklamaları bu şehirlerde yankı bulmuş, gazetelerde yer almıştır. Türkiye Millî Talebe Federasyonu adı altında yasal olarak örgütlenen öğrenciler, aynı federasyon çatısı altında Cezayir’e destek için gösteriler düzenlemişlerdir. Federasyon bütün üniversite öğrencilerini içine aldığı için farklı görüşte öğrenciler bulunmaktadır. Herhangi bir siyasî görüşün egemenliği söz konusu olmamasına rağmen Federasyona üye öğrenciler tek bir siyasî görüşe sahip değillerdir.

Milletlerarası Talebe Konferansı 19–30 Ağustos 1960 tarihinde İsviçre’nin Klosters kentinde toplanmıştır. Türkiye’yi İstanbul Üniversitesinden Aydın Eğilmez, Erol Ünal temsil etmiştir. Katılan öğrencilerin masrafları Dışişleri Bakanlığı tarafından karşılanmıştır.

Konferansta, Cezayir halkının mücadelesi ittifakla desteklenmiş, Fransa ve NATO devletlerinin tutumları eleştirilmiştir. 1 Kasım 1960 tarihi “Cezayir Günü” olarak ilan edilmiştir. NATO’nun eleştirilmesi dolayısıyla, NATO ülkeleri daimi temsilcileri toplanarak aralarında görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

Konferansta 1 Kasım’ın Cezayirli öğrencilerle yardım günü olması kararlaştırılmış, Türkiye Milli Talebe Federasyonu hazırlıklara başlamış, Cezayir Üniversitesi öğrencilerinin Türkiye’yi ziyaret etmelerine karar verilmiştir. Türk öğrenci temsilcileri 1 Kasım savaş halindeki Cezayirli öğrencilerle işbirliği günü olarak kabul edilmesini önermişler, öneri ittifakla kabul edilmiştir. Konferansta Cezayirli öğrencilerin 27 Ekim 1960’ta Türkiye’yi ziyaret etmeleri kararlaştırılmıştır.³⁹¹

Kararlaştırılan tarihte iki Cezayirli öğrenci Türkiye’ye gelerek, Türkiye Milli Talebe Federasyonu merkezinde başkan Nurettin Sözen³⁹² ile bir basın toplantısı

³⁹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Dış İşleri Bakanlığının “Milletlerarası Talebe Konferansında 1 Kasım 1960 gününün (Cezayir günü) Olarak İlanı; Belge No:030–01, 63.387.12, 27.10.1960.

³⁹² Nurettin Sözen, 1937’de Sivas Gürün’de doğdu. İstanbul Erkek Lisesi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirdi. 1989–1994 yılları arasında İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığı yaptı. 2002’de CHP Sivas milletvekili seçildi. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekili_sd.bilgi.

düzenlemişlerdir. Cezayir öğrenci temsilcilerinden Mesut Ait; De Gaulle hükümetine karşı giriştikleri hürriyet mücadelelerinde Rusya'dan bile olsa silah yardımı alacaklarını söylemiştir. Öğrenci temsilcisi bu sözleri ile Fransa'ya karşı giriştikleri bağımsızlık mücadelesinde, kendilerini destekleyecek bütün ülkelerle işbirliği içinde olacaklarını söylerken, hareketlerinin bir fikir hareketi olmaktan ziyade kurtuluş mücadelesi olduğunu çizmiştir.

*“1 milyon Cezayirlinin öldüğü milli mücadelemizde Türk milli mücadelesi ışığı altında hareket eden bizlerden Türk milletinin yardımlarını esirgemeyeceğine eminiz”*³⁹³ demiştir.

1 Kasım 1960 tarihinde Marmara lokalinde “Savaş Halindeki Cezayirli Öğrencilerle Uluslararası Dayanışma Günü” düzenlenmiştir. Toplantıya MBK üyesi Orhan Erkanlı ile İrfan Solmazer katılmışlardır. Gazete haberlerine geçen toplantı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

*“1 Kasım günü uluslar arası öğrenci kongresinde Türk delegasyonunun teklifi üzerine bütün dünyada “Dayanışma Günü” olarak ilan edilmiş ve bu teklif hükümetinin tutumunu beğenmeyen Fransız talebe federasyonu tarafından da desteklenmiştir. Dayanışma günü toplantısında Cezayir Talebe Birliği Federasyonu başkanı Mesut Ait yaptığı konuşmada Türk öğrencilerine Cezayir’e gösterdikleri ilgiden dolayı minnetlerini bildirmişlerdir”*³⁹⁴ diye yazmıştır.

Üniversite öğrencileri İstanbul’da sessiz bir yürüyüşle Cezayir katliamını protesto etmişlerdir. İstanbul Üniversitesi Maçka Teknik Okulu ve Ticarî İlimler Akademisi öğrencisi 3 bin kişi 12 Aralık 1960’ta Taksim’deki Fransız Konsolosluğu önüne kadar bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Öğrenciler ellerinde “insanlıklarına riayet istiyoruz”, “France va-ten d’Algerie”³⁹⁵ “Paix d’Algerie”³⁹⁶, “Hür Cezayir’le beraberiz” gibi yazılı pankartları konsolosluğun kapısına ve duvarlarına asmışlardır. Öğrenciler herhangi bir taşkınlık yapmadan dağılmışlardır.

Türkiye Milli Talebe Federasyonu Geçici Komite Başkanlığı tarafından MBK başkanı Cemal Gürsel ve BM’e birer telgraf çekilmiştir. Cemal Gürsel’e çekilen telgrafta BM’e getirilen Cezayir sorununun Türk hükümetince desteklenmesi

³⁹³ “Cezayir Yardım Bekliyor”, *Hürriyet*, 31.10.1960,s.2.

³⁹⁴ “Minnet Duygusu”, *Hürriyet*, 02.11.1960, s.2.

³⁹⁵ Türkçesi, “Cezayir’den defol Fransa”dır.

³⁹⁶ Türkçesi, “Cezayir’de barış”dır.

istenmiştir. BM'e gönderilen telgrafta ise; Türk gençliğinin kurtuluş savaşı yapan Cezayirliyle beraber olduğu belirtilmiştir.³⁹⁷

Ankara Üniversitesi öğrencileri ise 13 Aralık 1960'ta bir sessiz yürüyüş yaparak Fransa'nın Cezayir katliamını protesto yürüyüşü yapmışlardır. Ankara'da ki öğrenciler de ellerinde, "Fransa hürriyeti başkaları için de tanı", "Halka kalkan eller kırılır", "Cezayir sana mezar olacaktır", "Ey Fransa haddini bil" gibi pankartlar taşımışlar; yürüyüş sonunda bir bildiri okumuşlardır.

Türkiye'de 27 Mayıs Askerî müdahalesinden sonra Cezayir sorununa yaklaşım daha canlı ve taraflı bir havaya bürünmüştür. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in açıklamaları ve lehte konuşmalarının çeşitli dernekleri, basın yayın kuruluşlarını, Cezayir lehine açıkça tavır almaya götürdüğü gözden kaçmamaktadır. Üniversite öğrencilerinin Cezayir'e destek toplantılarına Milli Birlik Komitesi üyelerinin katılması, Türk dış politikasının yine partiler üstü milli bir politika olarak görüldüğünün işaretidir. Türkiye, 1960 Aralık ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Cezayir sorunu ile ilgili oylamada Cezayir'in lehine oy vermiştir.³⁹⁸

Türkiye Milli Talebe Federasyonu 1 Kasım 1961'de bütün dünya öğrencileri ile birlikte, aynı şekilde Cezayir'le dayanışma günü ilan ederek bir bildiri yayınlamışlardır. Federasyon, Türk yüksek öğrenim gençliğinin hürriyet ve bağımsızlık mücadelelerinde Cezayirliyle beraber olduğunu açıklamışlardır. Ayrıca Türk halkını, Cezayir'e ilaç, gıda maddesi, giyecek yardımı yapmaya çağırmıştır.³⁹⁹

"Beynelminel Gençlik Teşkilatı" 17-25 Kasım 1961 tarihleri arasında İstanbul'da "*Değişen dünyada genç kadınlar*" adı altında bir seminer düzenlemişlerdir. Seminere, Almanya, Avusturya, Belçika, Brezilya, Cezayir, İngiltere, İsrail, Japonya, Kıbrıs, Lübnan, Madagaskar, Pakistan, Seylan, Tunus, Yunanistan, Türkiye temsilcileri katılmıştır. Bir delege, komisyona, mevcut delegelerin çoğunluğu tarafından onaylanan Cezayir sorunu hakkında bir karar tasarısı sunmuştur. Tasarı metni şöyledir:

– Cezayir halkının istiklale ve milli hükümranlığa olan hakkının meşru bir hak olduğunu telakki ederek, yedi senelik bir gayri insanî harp esnasında Cezayir halkı tarafından çekilen eziyetlerden infial duyarak,

³⁹⁷ "Türk Gençliği Cezayir'i Tutuyor", *Hürriyet*, 13.12.1960, s.3.

³⁹⁸ "Cezayir İçin Lehte Oy Verdik", *Hürriyet*, 16.12.1960, s.2.

³⁹⁹ "Türk Gençliği Milliyetçileri Destekliyor", *Cumhuriyet*, 02.11.1960, s.3.

- Cezayir gençliği tarafından katlanılan fedakârlıklar ve vahşi tenkil(ortadan kaldırma) hareketlerinin kurbanı kadın ve çocukların içinde buldukları sefalet halinden müteheyyc (heyecana kapılmış) olarak,
- Bütün Cezayir gençlik teşekküllerinin dağıtılarak şeflerinden birçoğunun toplu idamını şiddetle mahkum,
- Cezayir'deki sömürgeci kuvvetler tarafından irtıkab (kötülük) olunan gaddarlıkları ve tekrar fetih harbini şiddetle protesto ederler.
- Harbin devamının dünya sulhü için devamlı bir tehdit teşkil ettiğine kani olarak,
- Milli kurtuluş mücadelesinde Cezayir halkı, kadınları ve gençliğine bütün desteklerini ilan ederek,
- Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ile Fransa arasında sulha avdete ve müstakil bir Cezayir'e hasredilecek görüşmelerin derhal başlaması için Birleşmiş Milletlere ve milletlerarası vicdana seslenmektedirler.

Bu karar konferansa katılan 24 delege tarafından oy birliği ile alınmıştır.⁴⁰⁰

4.5. ASKERÎ MÜDAHALE SONRASI TÜRK BASININDA CEZAYİR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Cezayir bağımsızlık hareketi 1960 yılından sonra, Cezayir ve Fransa'da önemli olayların meydana gelmesine yol açmıştır. Olaylar Fransa topraklarında da şiddetini arttırırken ordu ve hükümet arasında önemli görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Cezayir'de görev yapan Fransız ordusu darbe girişiminde bulunmuş, Devlet Başkanı General De Gaulle ve hükümeti darbe girişimlerini bastırmakta güçlük çekmişlerdir

Cezayir'de yaşayan Fransızlar arasında milliyetçilik akımı güçlenmiş, Orduda görev yapan subayların bir kısmını da etkilemiştir. Fransa'da siyasal partiler arasında Cezayir ile ilgili görüş ayrılıkları derinleşerek bağımsızlık kazanıncaya kadar sürmüştür. Cumhurbaşkanı General De Gaulle'ün Cezayir sorununa çözüm arayışları, aşırı sağcıları menun etmediği gibi, Gaulle'ü görevden uzaklaştırmak için darbe girişimlerine destek olmuşlardır. Fransa Komünist Partisi, Troçkist gruplar ve

⁴⁰⁰ Cezayir Misyonu; "Beynelminel Kadınlar Seminerinde Alınan Karar", *Haber Bülteni*, S. 3, Ankara, Kasım, 1963, s.3.

Anarşistler Cezayir'in bağımsızlığının hemen tanınması yönünde tavır almışlardır. Bu dönemde sol gruplar Fransa'da önemli bir sayı ve güce sahiptirler. Eylem ve açıklamaları kamuoyu yaratacak güçtedir.⁴⁰¹

Cezayir'in Fransa'nın egemenliğinde kalmasını savunan, Cezayir'e bağımsızlık verilmesini isteyen güçlerle bir çözüm arayışı, Cezayir'de şiddetlenen olaylar ve uluslar arası kamuoyunun Fransa üzerindeki baskısı, Fransa yönetimini çözüm aramaya mecbur etmiştir.

Türk basını gelişen olayları günü gününe takip ederek haber ve yorumları gazete sayfalarında yer almıştır.

Forum dergisi, Türkiye'nin Cezayir konusundaki tutumunu değerlendiren yazısında, 27 Mayıs'tan sonra Türk dış politikasının esaslarında bir değişiklik olmamasına rağmen, bazı önemli konularda tutum değişikliği olduğunu, değişimin memnuluk verici bulunduğunu belirtmiştir. Cezayir konusundaki değişikliğin 1920'deki Misak'ı Milliden beri gelen, fakat 1950–1960 arasında koparılmış bulunan dış politika geleneklerimize tamamen uygun olduğunu yazarak, Demokrat Parti Hükümetinin Cezayir konusundaki tutumunu eleştirmiştir.

Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in Fransız büyükelçisi H. Spitzmuller ile yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin iki taraf arasında arabuluculuk yapmaya hazır bulunduğunu elçiye söylediğini, bunun basına açıklandığını, bu durumu Fransız resmi çevrelerinin hoş karşılamadığını belirtmiştir. Böyle bir teklifin Cezayir kurtuluş örgütünü tanımak anlamına geleceğini, Fransa'nın ise tanımaya hazır olmadığını, bu yüzden Türkiye'nin teklifinin Fransız basınından sert tepki gösterdiğini ifade etmiştir. *Le Monde* gazetesi, Türkiye'nin Ortak Pazara girmesi konusunu Fransa'nın

⁴⁰¹ Pierre Rémond; "Histoire Parallèle", *Reportage de L'Histoire*, S. 6, Ocak- Şubat, 2003, s. 28-29. Jacques Dimet; "Henri Alleg: Ouvrir Les Dossiers, C'est Faire Oeuvre de Salubrité Publique", *Hors Serie Humanité*, Ocak, 2001, s. 11., Dönemin Cezayir kökenli yazarlarından Albert Camus, Cezayir'de meydana gelen olaylarda en çok sivil halkın zarar gördüğünü belirterek, kavgaya bir son verilmesi gerektiğini, Fransızların ve Arapların bir arada yaşayabileceğini, Fransız hükümetinin bütün bireylere özgürlük ve adalet ortamını sağlamasıyla bunun gerçekleşmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Cezayir'de 1956'da verdiği konferansta herkes için adalet çağrısına Fransız hükümetinden tepki geldiği gibi, çeşitli siyasal gruplardan ölüm tehdidi aldığını, Cezayir Cardinali Duval nakletmiştir. Guy Dugas; "Albert Camus et L'Episode de la Trêve Civile", *Guerre d'Algerie Magazin*, S.6, Novembre-Décembre, 2002, s. 40–45.

Dönemin aydınları ve Albert Camus'nün Cezayir sorunu karışısında tutumuna ilişkin çalışmalardan bazıları şunlardır. Bk. Albert Camus; *Essais*, Roger Guillot ve Louis Faucon, Paris, La Pleiade, 1965, Mouhammed Lebjaoui; *Vérités Sur La Révolution Algériennne*, Gallimard, Paris, 1970., Amar Ouzegane; *Meilleur Combat*, Julliard, Paris, 1962., André Rossfelder; *Le Onzième Commandement*, Gallimard, Paris, 1995., Jules Royes, *Les Années Déchirement. Journal 1925/1965*, Albin Michel, Paris, 1998., Olivier Todd; *Albert Camus, Une Vie*, Gallimard, 1996.

desteklediğini hatırlatmıştır. Dergi, hatırlatmanın aynı zamanda bir tehdit olduğunu, böyle tehditleri Fransız basınına yakıştıramadıklarını belirtmiştir. Yapılması gerekenin, Cezayir davası ile ilgili düşünceleri basının ve hükümetin açıklamaya devam etmesi gerektiğini eklemiştir.⁴⁰²

Dergi Türkiye'nin dış politikasını değerlendirirken, Türkiye'nin ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği tarafından tehdit edildiğini, Türkiye'nin ilke olarak bağlı olduğu batılı devletlerle işbirliği yaparak savunma güvencesi elde ettiğini, ancak bu günkü durumun 1947'den çok farklı olduğunu belirterek 1960ların dış politikasının nasıl olması gerektiği düşüncesini açıklamıştır. 1947'de dünyanın iki kutba ayrıldığını, şimdi ise ortaya tarafsızlar diye çoğunluğunu Asya ve Afrikalı devletlerin oluşturduğu bir üçüncü kuvvetin, çıktığını anlatmıştır. Menderes iktidarının dış politikadaki başarısızlıklarına göndermeler yaparak, siyasal bakımdan deneyimsiz, ekonomik olarak zayıf olmalarına rağmen uluslar arası ilişkilerde önemli rol oynamaya başlayan Asya- Afrika grubu ülkelerin Batılı idareciler gibi Sovyetler Birliği amacına hizmet ettiği düşüncesinden sıyrılmadığını yazmıştır. Tarafsız ülke liderlerinin ise ekonomik gelişmelerini sürdürebilmeleri için buna mecbur olduklarını belirttiklerini, Türkiye'nin ekonomik desteği olamayacağını bu ülkelerin bildiğini, fakat bu ülkelere manevi desteğini esirgememesi gerektiğini belirtmiştir.

Dergi yazının devamında, Türkiye'nin sömürge karşıtı bir mücadele ile kurulduğunu, geleneksel olarak zaten sömürgeciliğin tasfiyesinden yana olması gerektiğini, Cezayir mücadelesinde milliyetçilerden yana oy kullanması gerektiğini, bu konuda Fransa'nın Türkiye'yi anlayışla karşılayacağını yazmıştır.⁴⁰³

Cezayir'de Fransız ordusunun darbe girişiminde bulunmasını, darbenin Fransa'da De Gaulle'e bağlı birlikler tarafından bastırılmasını De Gaulle'ün başarısı olarak gören Forum, Cezayir sorununun çözümü için de Tek ismin De Gaulle olduğu görüşüne yer vermiştir.⁴⁰⁴

Hürriyet gazetesi yazarı Tahsin Öztin, Cezayir'e giderek 11 bölümden oluşan bir yazı dizisi hazırlamıştır. Türk gazetecilerinden Cezayir'e giderek gördüklerini ayrıntılı biçimde okuyuculara aktaran ilk gazetecidir. İstanbul'dan Paris'e geçerek, Cezayir'e gitmek için, Fransa'dan zorlukla izin aldığını anlatan Öztin. Paris'te Türk

⁴⁰² "Cezayir Davasında Tutumumuz", *Forum*, S. 156, 1 Ekim 1960, s.6.

⁴⁰³ "Dış Politikamız Üzerine", *Forum*, S. 161, 15 Aralık 1961. s.1

⁴⁰⁴ "De Gaulle'ün Başarısı" *Forum*, S. 142, Şubat, 1960, s.5.

konsolosluğundan spor karşılaşmasını izlemek için gitmesinde sakınca olmayan bir gazeteci olarak; Cezayir'e giriş izni aldığını yazı dizisinde anlatmıştır. 7 Ağustos 1960'ta başlayan "Sancılı Toprak Cezayir" adlı yazı dizisi, 17 Ağustos 1960'ta bitmiştir.

Yazılarında, Cezayir'in içinde bulunduğu durumu Fransa ve Cezayir açısından ele alarak, ekonomik ve sosyal olarak okuyuculara aktarmıştır. Fransa'nın Cezayir'de bulunan 36 bin mevcutlu "Legion Etranger" (Yabancılar Birliği) adlı askerî birliğini konu edindiği bölümde birlikte bulunan Türklerle de karşılaşmıştır. Bazıları serüven için, bazıları Fransa'ya okumak için giden gençlerin yaşadıkları olaylarla ilgili bilgiler vermiştir.

Fransa'nın Cezayir'i kaybetmemek için yaptığı propagandaları, yerliler ile Avrupalı nüfusun ekonomik ve sosyal olarak aralarındaki farkları, Avrupalıların yaşadıkları rahat yaşam ile yerlilerin yoksul geçekonu yaşamlarını örnekler vererek aktarmıştır.

Yazar; 10 Ağustos 1961 tarihli yazısında Cezayirli bir genç ile onu şaşırtan bir görüşme yapmıştır. Müslüman olduğunu duyan bir gencin anlattıkları, gazeteciye şaşkına çevirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün başarılarını sıralayan genç; yedi yüz senelik saltanatı yıkıp bağımsızlık ve özgürlüğü kazanan Türkiye'nin başarısını öven genç, Cezayir'in de aynı yolda olduğunu ve bu uğurda kurtuluş savaşı verdiğini anlatmıştır.⁴⁰⁵

Yazar Cezayir'de karşılaştığı ortam, sıkı kontroller ve aramaların içinde bir gencin, Türkiye üzerine bu kadar bilgili olması karşısında, kendi kendine acaba bu genç gizli bir Fransız ajanı olabilir mi? diye düşünmekten kendini alamadığını aktarmıştır.⁴⁰⁶

Cumhuriyet gazetesi, Fransa'da darbe girişimini "*Fransız Dramı*" olarak nitelendirmiştir. Mehmet Piri'nin değerlendirmesi olayların yoğunluğunu okraya koymaktadır. Yazar, Fransa Devlet Başkanı De Gaulle'ün sorunu çözecek güce ve güvene sahip olduğunu, ayrıca olayların baskısıyla artık bağımsızlık vermenin zamanın geldiğini açıklamaya kendini mecbur hissettiğini, bu zorunluluğu açıkça ifade etmesinin ayrı bir cesaret örneği olduğuna işaret ederek, güçlü bir devlet adamı portresi çizmiştir.

⁴⁰⁵ Tahsin Öztin; "Sancılı Toprak Cezayir" *Hürriyet*, 10 Ağustos 1960, s.7.

⁴⁰⁶ Bkz. Tahsin Öztin; "Sancılı Toprak Cezayir", *Hürriyet*, 07 Eylül 1960- 17 Eylül 1960, s.7.

Aynı konudaki değerlendirmede, De Gaulle'ün Cezayir bağımsızlığından söz etmeye başlamasıyla, kendisini iktidara getirmiş olan Cezayir'deki askerlerden, bu defa kendisine karşı en sert tepkinin geldiğine işaret etmiştir. Cezayir'deki ordunun orada yaşayan Fransızları da arkasına alarak darbe girişiminde bulunması, De Gaulle için çok ağır bir darbe olduğunu, Fransa'yı çok ağır koşulların içine ittiğini belirtmiştir. De Gaulle'ün Fransa'nın ekonomik ve siyasi sorunlar yüzünden çıkmaza girdiği bir dönemde iktidara geldiğini, sorunları çözme aşamasında ordudan böylesi bir tepki görmesinin, Fransa'da kardeş kavgasını başlattığını, ülkenin kaygı verici bir duruma sürüklendiğini değerlendirmesine eklemiştir.⁴⁰⁷

Cumhuriyet gazetesinde, Kayhan Sağlamer Cezayir'e ilişkin bir yazısında, Fransa'nın karşısında Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Avrupalıların Gizli Ordu Teşkilatı olduğunu belirtirken, asıl büyük düşmanının Gizli ordu teşkilatı olduğunu yazmıştır. Gizli Ordu Teşkilatı (OAS)⁴⁰⁸,nın Cezayir'de nasıl örgütlendiğini, sağladığı para kaynaklarını, Cezayir'de yaşayan Fransızlar üzerinde kurduğu baskıları sıralamıştır. Gizli Ordu Teşkilatının Fransa'da pek başarı sağlayamadığını, halkın yüzde onunun sempati duyduğunu, 7000 kadar aktif üyesi olduğunu, Fransa'da 500 plastik mermi patlatarak bir terör havası yaratmayı başardığını anlatmıştır.⁴⁰⁹

Tunus ile Fransa arasında meydana gelen "Bizerte Üssü Çatışması" Türkiye kamuoyunda geniş yankılar uyandırmıştır. 1961 Temmuz ayında, Tunus topraklarında bulunan Bizerte deniz üssünü; Fransa'nın boşatması yönündeki isteği askeri çatışmaya dönüşmüştür. Fransa bu isteği geri çevirerek Bizerte'yi bombalamış, paraşütçü birlikleri ile işgal etmiştir. Çok sayıda Tunuslunun öldüğü çarpışmalar dünya kamuoyunda geniş yankılar yaratmıştır. Tunus bütün Müslüman ülkeleri yardıma çağırmış, çeşitli ülkelerde bulunan büyükelçiliklerinde Tunus için gönüllü olmaya çağırılan defterler açmıştır. Türkiye'de açılan deftere, Ankara'dan Tamer Kinson, Bengü Kovalak isimli iki genç yazılmıştır.⁴¹⁰

Türkiye'de de açılan defter, Türk Hükümetinde rahatsızlık yaratmıştır. Bakanlar kurulu toplanarak Bizerte sorununu görüşmüşlerdir. Soruna barışçı bir çözüm bulunması çağrısında bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Selim Sarper yaptığı açıklamada

⁴⁰⁷ M.Piri; "Fransız Dramı", *Cumhuriyet*; 24.04.1961, s.1.

⁴⁰⁸ OAS: Organisation Armée Secrète (Gizli ordu Teşkilatı)

⁴⁰⁹ Kayhan Sağlamer; "Cezayir Harbinde Dönüm Noktası: Terör, Ölüm, İstirap", *Cumhuriyet*, 02 Mart 1962. s.3.

⁴¹⁰ "Kabine Dün Bizerte Olaylarını Görüştü", *Cumhuriyet*, 23.07.1961, s.3.

“Tunus Büyükelçisinin Ankara’da gönüllü toplamak için defter açması devletlerarası hukuk nizamına aykırıdır. Unutulmamalıdır ki bu sahada hareket serbestisi tamamen hükümetimize aittir.”⁴¹¹ Demiştir.

Türk Hükümetinin tepkisine rağmen, Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba, Tunus’un eski Ankara Büyükelçisi Habib Challe’ı özel temsilci olarak Ankara’ya yollamıştır. Türklerin Tunus’ta çarpışmak için gönüllü yazılmalarından Tunus halkının çok memnun olduğunu bildirmiştir. Ne gibi yardımlar istiyorsunuz sorusuna temsilci; “Habib Burgiba her türlü yardımı Tunus’un kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu yardımlar mali, askerî, olabileceği gibi, erzak yardımı da yapılabilir.”⁴¹² Cevabını vermiştir.

Ulus gazetesinden Leyla Çambel Fransa’da Cezayir ile ilgili röportajlar yapmıştır. Paris’te Cezayirli bir öğrenci ile konuşmasında öğrencinin Türkiye ile ilgili düşüncelerini okuyucuya aktarmıştır.

Fransa’daki Cezayirli öğrencinin Türkiye ile ilgili değerlendirmesinde Türkiye’nin yeni yönetiminin Cezayir davasına sempati gösterdiğini, yönetimin, gençlerin bağımsızlık davalarına sempati göstermelerinin onları çok mutlu ettiğini belirtmiştir. Öğrenci, önceki iktidarı eleştirerek, Menderes döneminin Cezayir davasına yeni hükümet kadar sahip çıkmadığını, Cezayir ile Türk halklarının iki kardeş millet olduğunu, üstelik tarihsel bir bağın mevcut olduğuna dikkati çekmiştir. Atatürk hakkındaki soruya da; Atatürk’ün Türkiye’nin çıkarlarını koruyarak, sosyal ve ekonomik hayatını yeniden düzenleme cesareti gösterdiğini, 27 Mayıs Askerî Müdahalesini, Atatürk’ün gerçekleştirdiklerini korumak için, ordu ve gençlerin el ele verilmiş bir hareket olarak değerlendirmiştir. Ölümünden yıllar sonra mirasına sahip çıkaracak gücü ve etkiyi Türk gençlerinde bırakmasının Atatürk’ün bıraktığı etkinin sarsılmaz bir güç olduğunun ispatı olduğuna dikkati çekmiştir.⁴¹³

Türkiye’nin bütün gazetelerinde, *Hürriyet* örneğinde olduğu gibi, Fransa ile Milli Kurtuluş Cephesi arasında 18 Mart 1962’de imzalanan Evian Ateşkes Antlaşması gazeteler tarafından manşetten verilmiştir. Antlaşmanın Türkiye tarafından çok olumlu karşılandığı duyurulurken, dünyada çeşitli ülkelerde yarattığı yankılar aktarılmıştır.⁴¹⁴

⁴¹¹ “Dışişleri Bakanının Cumhuriyet’e Demeci”, *Cumhuriyet*, 24.07.1961,s.3.

⁴¹² “Tunus’tan Bir Mesaj Geldi”, *Ulus*, 28.07.1961, s.4.

⁴¹³ Leyla Çambel; “Cezaevinde Çürüyen Dört Yüz Bin Cezayirli ve Uygur Fransa”, *Ulus*, 12 Ocak 1961, s.4

⁴¹⁴ “Cezayir Mücahitleri Hürriyet Savaşını Kazandılar”, *Hürriyet*, 19.03.1962, s.5.

Hürriyet gazetesinden Adnan Semih, Cezayir'e giderek 29 Temmuz 1962'de "Cezayir'den Geliyorum" adı altında dizi röportajlar gerçekleştirmiştir. Cezayir'in bağımsızlığına kavuştuğu ayın sonunda Cezayir'e giden gazeteci, Cezayir Kurtuluş Cephesi İle Fransa arasında yapılan ateşkesin hemen sonrası karşılaştığı çarpıcı görüntülere tanıklık ederek okuyucuya aktarmıştır.

Bağımsızlığı kazanan Cezayir Kurtuluş hareketi içindeki liderlik mücadelesinin ülkeye yansımaları, liderlerin mücadelesinin doğurduğu sorunları bir gazeteci gözüyle incelemiştir. Dönemin önde gelen liderlerinden Ben Hedda ile Ahmet Ben Bella arasındaki başkanlık yarışını ve yer yer meydana gelen çatışmaların geçtiği tarihte Cezayirlilerin durumlarını ve Cezayir'i terk eden Avrupalıların geride bıraktığı hayalet cadde ve sokakları yanmış yıkılmış haliyle oluşturduğu manzaraları fotoğraf ve yazılarıyla belgelemiştir. Tizi-Uzu kentinin savaşta en çok kayıp vererek erkeksiz kalan, Fransız uçakları tarafından bombalanarak ortadan kaldırılan köylerini gezerek ortaya çıkan acıklı durumu bütün çarpıklığıyla tespit etmiştir.⁴¹⁵

Cezayir ile Fransa arasındaki ateşkes sağlandıktan sonra, milliyetçi liderler arasındaki iktidar kavgası Türkiye'de gazetelerin dış haberler köşesinde yer almaya başlamıştır. 1 Temmuz 1962'de kendi geleceğini belirlemek için yapılan referandumdan sonra Ben Hedda ile Ahmed Ben Bella⁴¹⁶ arasında iktidar kavgası yaşanmıştır. Cezayir dışında sayıları 45 bini bulan Fas ve Tunus'ta bulunan askerler referandumdan sonra Cezayir'e hareket etmişlerdir. Ülke dışında bulunan ordu Ahmet Ben Bella'ya bağlıdır. Ben Hedda'ya bağlı askerler ise Ülke içinde Kabylî, Constantin, Algier bölgesinde konuşlanmışlardır⁴¹⁷

Kurulan Hükümette Ben Hedda başbakan, Ben Bella başbakan yardımcı olarak atanmışlardır. Ahmet Ben Bella Kahire'den Rabat'a hareket ederek burada

⁴¹⁵ Adnan Semih; "Cezayir'den Geliyorum", *Hürriyet*, 29.07.1962- 3 Ağustos 1962,s. 7.

⁴¹⁶ Ahmet Ben Bella; Fas sınırına yakın Marnia köyünde doğmuştur. Genç yaşında Fransa'ya karşı ayaklanan Fas bağımsızlık savaşçılarının saflarına katıldı. İkinci Dünya Savaşında Fransız ordusunda çavuş rütbesiyle savaştı. İtalya cephesindeki kahramanlıklarından dolayı dört madalya ile ödüllendirildi. 1945'ten sonra Cezayir'e dönerek, ülkesindeki, Messali Hac'ın Cezayir Halk Partisi saflarında çalışmaya başladı. Ayrıca "Özel Kuvvetler" örgütünün para ihtiyacını karşılamak için Oran Postanesini basarak önemli miktarda para ile kaçtı. 1950 yılında yakalanarak hapsedildi. İki yıl sonra bir gardiyanın yardımıyla kaçarak Fransa'ya gitti. Bir süre sonra tekrar Cezayir'e, oradan Mısır'a geçti, 1954'te başlayan bağımsızlık mücadelesini Mısır'dan arkadaşları ile yönetmeye başladı. 1956'da Fransa tarafından uçağı indirilerek yakalandı. Altı yıl hapis yattıktan sonra, Ülkesinin bağımsızlığa kavuşmasıyla, 1962'de lider olarak Cezayir'e döndü. bkz. Hasan Selim: *Cezayir Bağımsızlık Savaşı*, İstanbul, Acar matbaacılık 1984, , s. 59.60.

⁴¹⁷ "Cezayir'de İktidar Mücadelesi Devam Ediyor", *Cumhuriyet*, 08 Temmuz 1962, s.3.

uzlaşmak için iki hükümet görevlisi bir görüşme yapmışlardır. Ahmet Ben Bella kendisine layık görülen başbakan yardımcılığını kabul etmeyerek, başkanlığı devralacağı tarihin hazırlıklarını, Ben Hedda'ya güç gösterisiyle ortaya koymuştur. Rabat'ta bulunan 15 bin kişilik Cezayir ordu birliği bir geçit resmi düzenleyerek Ahmet Ben Bella'ya bağlılıklarını bildirmişlerdir. Kahire'den hareketinden önce bir demeç veren Ahmet Ben Bella; kurtuluş mücadelesinin simge isimlerinden Cemile Buhayrad'ın geçici hükümet tarafından tutuklanmasını kınamış, sosyal ilerleme konusunda “*bütün vatandaşlar arasında sosyal ve siyasî eşitliği gerçekleştirmek üzere sosyalizm lehinde olduğumu açıkça belirtirim*” diyerek izlemek istediği politikanın işaretlerini vermiştir.⁴¹⁸

Ben Hedda ise Cezayir stadyumunda 15 bin kişilik bir kalabalığa seslenerek birlik ve beraberlik içinde bağımsızlıklarını gerçekleştirmeleri gerektiği yönünde bir konuşma yapmıştır.⁴¹⁹

Ahmet Ben Bella, 12 Temmuz 1962'de Fas sınırını geçerek coşkun tezahüratlar altında Cezayir' girmiştir. Arapça yaptığı konuşmada; zaferin zor kazanıldığını, bundan böyle demokratik ve sosyalist bir devlet kurarak halkın refahı için çalışılacağını, işbirliği sayesinde yeni devletin bütün meselelerini çözülmesi ümidinde olduğunu söylemiştir.⁴²⁰

Fransız *Express* gazetesine verdiği demeçte ise gerçekleştirdikleri ihtilalin meydana gelen bunalımı aşacak güçte olduğuna inandığını ve Cezayir ihtilalinin sosyalist fikirler üzerine kurulacak bir Cezayir yaratmak gayesiyle yapıldığını söylemiştir. Ben Bella bu sebeple, her şeyden evvel tarım reformlarına ihtiyaç olduğunu ve Küba'yı bu konuda bir örnek olarak ele almayı düşündüklerini söylemiştir.⁴²¹

Ben Bella Cezayir'e girdikten sonra artık iktidarı ele geçireceğinden emindir. Her gün izleyeceği siyasetin içeriği ve şekli ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Yusuf Ben Hedda ve Ben Bella ikisi de ayrı ayrı şehirlerde coşkulu taraftarlarına konuşmalar yapmakta, izleyecekleri siyasetle ilgili açıklamalar yapmaktadırlar. Ben Bella'nın

⁴¹⁸ “Ben Bella'cı Birlikler Oran'a Doğru İlerliyor”, *Cumhuriyet*, 09.07.1962, s.3.

⁴¹⁹ “Cezayir'de Uzlaşma Gayretleri”, *Cumhuriyet*, 11.07.1962, s.3.

“Ölümlü Hayat Arasında Kalan Şehir”, *Hürriyet*, 11.07.1962, s.7.

⁴²⁰ “Ben Bella, Cezayir İhtilali, Bu Buhranı Yenecek Kudrettedir Dedi”, *Cumhuriyet*, 13.07.1962, s.3.

⁴²¹ Aynı haberin devamıdır.

konuşmalarında sosyalist vurgusu yapılırken; Ben Hedda; “ modern, demokratik ve sosyal bir devlet” söylemini seçmiştir.⁴²²

İki lider arasında bir uzlaşma sağlamak için askerî bölgelerin kumandanları toplanarak bir “*polit büro*” kurulmasına karar vererek, yedi kişiden oluşan polit büroya kimlerin gireceği konusunda tereddütler olmasına rağmen, toplantıdan çıkacak sonuca uyacaklarını her iki lider de kabul etmiştir.⁴²³ Fakat kurulan büroya itirazlar hemen başlamıştır. Seçilen kişilerin Ahmet Ben Bella’ya yakın olduğu gerekçesiyle, Ben Hedda ve çevresi kararın gayrimeşru olduğunu ilan etmişlerdir. Ben Hedda’yi destekleyen iki üyenin dışında beş kişi Ben Bella tarafında olan kişilerden oluşmuştur.⁴²⁴

Bağımsızlığına kavuştuktan 26 gün sonra, iki lidere bağlı askerî birlikler karşı karşıya gelerek, iç savaşın eşiğine gelmiştir.⁴²⁵ Diğer yandan, ülke üç hükümetle yönetilen bir duruma gelen Cezayir tam bir siyasi çıkmazın içine düşmüştür.⁴²⁶

Ahmet Ben Bella genelkurmay teşkilatının feshedilmesini protesto etmek için başlangıçta, Cezayir yerine Kahire’ye gitmiştir. Ahmet Ben Bella kendi arzuladığı ve silahlı kuvvetlerin desteklediği sosyal reformlara karşı bir darbe şeklinde yorumlamıştır. Öte yandan Ahmet Ben Bella, gerilla savaşının başarıya ulaşmasında kuruluş devrinde büyük bir rol oynamış bir halk kahramanıdır. Böyle bir harekette başarıya ulaşmak için Bella’ya göre, gizliliğe, sıkı bir kontrole, yeknesak bir teşkilata, istendiği anda soru sormadan hareket edebilen bir fedailer grubuna ihtiyaç vardır. Köktenci sosyal reformları yerleştirmek amacı güden bir kimse iktidara yaklaştığı zaman bu kadar elverişli bir teşkilatı siyasi düzene de hâkim kılmak düşüncesinden kendini alamamaktadır. Tek düze bir gerilla hayatından normal düzene geçmek,

⁴²² “Ben Bella, Cezayir’de Tek Parti İdaresine Taraftar Olduğunu Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 14.07.1962, s.3.

⁴²³ “Cezayir’e Askerî Şefler Politik Büroya Girecek 7 kişiyi Dün Tespit Etiler”, *Cumhuriyet* 21.07.1962,s.3.

⁴²⁴ “Milliyetçi Önderler Anlaşmazlığında Yeni Bir Safha”, *Cumhuriyet*, 24.07.1962, s.3.

⁴²⁵ “Cezayir’de yeniden Bir İç Harp Patlak Verdi”, *Cumhuriyet*, 27.07.1962,s.3.

⁴²⁶ “Cezayir’de Halen Üç Hükümet Mevcut”, *Cumhuriyet*, 31.07.1962, s.3. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre var olan durum şöyledir: “Şimdiki durumda Cezayir’de üç ayrı hükümet bulunmaktadır. Bunlardan Ben Bella’nın “ Siyasî Büro”su, Ben Hedda’nın Geçici Cezayir Hükümeti, Bel kasım Kerim- Budiaf İkilisinin Kabili Bölgesinde Tizi Uzu’da kurdukları “İhtilali Savunma Komitesi”dir. Bu üç grup arasında yapılmakta olan görüşmelerin müspet bir şekilde sonuçlanması beklenmektedir. En akla yakın ihtimal, Ben Bella’nın Siyasi bürosunun genişletilmesi ve bu büronun İhtilal Konseyi tarafından tasdik edilmesidir.”a.g.m., s.3.

kurtuluş ordusu adamları militanları ile şehir ahalisi arasında meydana gelen gerginliğin başka bir yansımasıdır.⁴²⁷

Cezayir’de 6 Eylül 1962’ye kadar siyasi liderlerin kontrolündeki silahlı güçlerin çatışması devam etmiştir. Ahmet Ben Bella’ya bağlı birlikler ülkede üstünlüklerini sağlayarak, diğer birliklerin kontrolünü eline geçirmiştir.⁴²⁸ 20 Eylül 1962’de ülkede seçimlere gidilmiştir. Kurucu Meclis seçimlerini kazanan Ahmet Ben Bella, Cezayir başbakanlığına seçilmiştir.⁴²⁹ Devlet başkanlığına seçilen Ahmet Ben Bella, kendisini destekleyen Albay Bumedyen tarafından 1965’te yapılacak olan darbeye kadar Cezayir’i yönetmiştir. Ben Bella iktidara geldikten sonra, eski mücadele arkadaşlarını tek tek iktidardan uzaklaştırmıştır. Yeni hazırlanan anayasa tasarısı konusunda Ferhat Abbas, Ben Bella ile görüş ayrılığına düşerek Milli Meclis başkanlığından istifa etmiştir. Yeni anayasa yürütme kuvvetini bir kişiye verirken, Ulusal Kurtuluş Cephesini tek parti olarak tanımıştır. Adaylar parti tarafından tespit edilerek ve halkın oyuna sunulması yönünde karar alınmıştır. Ferhat Abbas batılı anlamda liberal demokrasiye yakın bir siyaset izlediğinden, bütün yetkilerin bir kişi ve partide toplanmasına karşı çıkmıştır.

Etrafındaki sivil liderleri uzaklaştıran Ben Bella, Bumedyen⁴³⁰ karşısında yalnız kalmıştır. Bumedyen askerî kişilik olarak güç kazanırken alttan alta da Ahmet Ben Bella’ya rakip olmuştur.⁴³¹ Böylelikle Bumedyen, fırsatı geldiğinde Ahmet Ben Bella’yı devirmiştir.

Cihat Baban’ın 1962’de yaptığı “3. *Bağımsızlık Sancısını Çeken Cezayir*” adı altında ki röportaj, *Cumhuriyet* gazetesinde 7 Aralık 1962’den itibaren yayınlanmıştır. Röportaj, Cezayir’in bağımsızlığını elde ettikten sonra yapılmış olması bakımından

⁴²⁷ “Cezayir”, *Forum*, S. 199, 15 Temmuz, 1963. s.8.

⁴²⁸ “Cezayir’de İç Savaş Dün Fiilen Sona Erdi”, *Cumhuriyet* 07.09.1962, s.3.

“Ben Bella’ya Bağlı Ordu Cezayir’e Doğru İlerliyor”, *Hürriyet*, 05.09.1962, s.7.

⁴²⁹ “Cezayir Başbakanı Siyasetinin Temel İlkelerini Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 13.10.1962, s.3.

⁴³⁰ Hourari Bumedyen, 23 Ağustos 1932’de Guelma şehri lakınlarında Beni Addi köyünde doğmuştur. Asıl adı Muhammed Boukharouba olmasına rağmen 1955 yılında bağımsızlık mücadelesi sırasında adını değiştirmiştir. Hourari Bumedyen ismi Arap tarihinde kutsal ve kahraman sayılan kelimelerin birleşiminden oluşmuştur. İlkokula giderken bir yandan da Kur’an eğitimi almıştır.1949’da Konstantin’de El Kettania Medresine devam ederken Cezayir Halk Partisine üye olmuştur. Daha sonra Tunus’ta Zeytuniye Medresesine ve devamında Kahire’de El Ezher Üniversitesine devam etmiştir. 1955 yılında Oran 5. bölge askerî sorumluluğuna getirilmiştir. Ulusal Kurtuluş Ordusu kumandanlığı yapmıştır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra Ahmet Ben Bella hükümetinde Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır.19 Haziran 1965’te Devlet Başkanı Ahmet Ben Bella’yı bir darbe sonucu devirerek iktidarı eline almıştır, Öldüğü tarih olan 27 Aralık 1978 yılına kadar devlet başkanlığında kalmıştır.[http:// www.1novembre54.com](http://www.1novembre54.com).

⁴³¹ “Diktatörlüğe Doğru”, *Forum*, No: 215, 15 Mart 1963, s.7.

önemlidir. Fransa'nın yokluğunda Cezayir'in içinde bulunduğu durumu, halkın duygu ve düşüncelerini, bir halkın devlet olmak için verdiği mücadelenin izlerini; yazar mücadelenin geçmişine göndermeler yaparak aktarmıştır.

“*Hür Cezayir İle İlk Karşılaşma*” başlığıyla başlayan röportajın ilk bölümünde genel izlenimlerini anlatırken, Osmanlıdan ayrıldığı 132 seneden beri Türk'e ait hiçbir ize rastlayamadığını, bütün izlerin silindiğine dikkati çekmiştir. Oteldeki kabul yeri memurundan, sokakta karşılaşp konuştuğu her insanın Türk deyince aklına gelenin Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerde Cezayir aleyhine verdiği oyu hatırladığını, Kurtuluş Savaşı yapmış Mustafa Kemal'in Türkiye'sinden hiç beklemedikleri bu durumun kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını söylediklerini yazmıştır. Sokaktaki sıradan insanın dış siyasetle bu kadar ilgili ve bilgili olması yazarda hayret uyandırmıştır.⁴³²

Cezayir sorununun küçük bir devletin bağımsızlık mücadelesi olmadığını, az gelişmiş ülkelerin emperyalizmin pençesinden kurtulmak için verdiği mücadelenin bütün acılarını ıstıraplarını burada görmenin mümkün olduğunu tespit etmiştir. ABD başkanı Kenedy'nin “*Barış Stratejisi*” adlı kitabında Cezayir'e sayfalar dolusu yer vermesinin nedeninin az gelişmiş toplumlara örnek olarak, Afrika'da bir türlü ortadan kaldırılamayan yaranın sömürgecilik adı altında yıllarca kanadığını belirtmiştir.

Her fırsatta Atatürk'ten etkilendiklerini dile getiren bağımsızlık önderleri, Cezayir'in kalkınmasında, Atatürk'ün “devletçilik” ilkesini uygulamanın onlara yetmeyeceğini vurgulayan yazar, Ahmet Ben Bella'nın istemeyerek de olsa sosyalizmin kırbacını sallayacağını söylemiştir. Cezayir liderinin böyle bir karara varmasında, dönemin iki kutuplu dünyasının Cezayir üzerinde yarattığı etkiyi, ülkenin yönetici elitinin iki kutuptan birine yakın duracağını belirtmiştir.⁴³³

Cihat Baban, Cezayir milletçi önderlerini tek tek ele alarak analiz etmiştir. Ahmet Ben Bellla ile çetin bir iktidar mücadelesine girişen Ben Hedda'nın iktidardan uzaklaşma öyküsünü kendi bakış açısıyla verirken, rakibi Ben Bella'dan ayrılan yanlarını ortaya koymuştur. Daha Cezayir bağımsızlığa kavuşmadan, 1961'de Ferhat Abbas'ın yerine Geçici Cezayir Cumhuriyeti hükümeti başbakanlığına getirilen Ben Hedda'nın bağımsızlığa kavuştuktan sonra orduyu siyasetten ayrı tutmak istemesine dikkati çekmiştir. Ben Bella'nın iktidar olmak için ordudaki subaylarla işbirliği

⁴³² Cihat Baban; “3. Bağımsızlığın Sancısını Çeken Cezayir”, *Cumhuriyet*, 07 Aralık 1962, s.3.

⁴³³ Cihat Baban; “Hür Cezayir’le İlk Karşılaşma”, *Cumhuriyet*, 07 Aralık 1962, s.3.

yaparken, Ben Hedda'nın ileri gelen üç subayı görevden aldığını hatırlatarak, Hükümetin başına geçtiğinde Çin'e yaptığı ziyaret, onun Mao yanlısı bir politika izleyeceği eleştirilerini getirmiştir. Ben Hedda, Çin'den döndükten sonra sol ile ilgili hiçbir açıklama yapmadığını, aksine Fransa ile işbirliği yapmaya taraftar olduğunu birçok defa açıkladığına yer vermiştir. Seçimden sonra kendisini bir kenara çekmesinin sebebini ülkede daha fazla kargaşaya meyden vermek istemediğinden kaynaklandığını yazmıştır.⁴³⁴

Türkiye-Cezayir'i konu ettiği röportajının bir bölümünde; Cezayir'in kurtuluş mücadelesinde Müslüman Türk halkının bu mücadeleyi sempati ile karşıladığını, gazetelerin Cezayir davasını Fransızca yayınlardan izlediği için, kamuoyuna Fransız gözlüğü ile olayları yansıttığını tespit etmiştir. Bir diğer değerlendirmede ise, Türkiye'nin devlet olarak Fransa ile ticari ilişkilerinin yanı sıra NATO müttefiki olduğunu, Türkiye'nin Batı kültürüne ulaşmada Fransa'nın büyük etkisi olduğunu, devletin izlediği politikada halkın hissiyatının yer almasının yanında, aydınlarımızın Fransız kültürü ile yetişmesinde Fransa'ya karşı duyulan ilginin etkili olduğunu belirtmiştir.⁴³⁵

Türkiye'nin 27 Mayıs'tan itibaren Cezayir için iyilik dileyen politika değişikliğine gitmesinin, Fransa'yı memnun etmediğini, oysa olayların gelişiminin Fransa'yı haksız çıkardığını belirtmiştir. Türkiye'nin kırk yıl önce kadınıyla, erkeğiyle bağımsızlık mücadelesi verdiğini ve bunu başardığını, Cezayir'in bu mücadelesine anlayış göstermesinden doğal bir şey olamayacağını söylemiştir. Demokrat Parti politikasının bu duygu ile Fransız dostluğu duygusunu bir türlü dengeleyemediğini ve dengelemenin de kolay olmadığını eklemiştir. Fakat Demokrat Parti diplomasisinin bu uğurda çaba sarf etmediğini, sonuçta Cezayir halkından Türkiye'ye karşı bir küskünlük oluştuğunu, Fransa'nın boş yere bizim gibi dostlarını güç durumda bıraktığını iddia etmiştir.

Yazar, Bundan sonrası için Cezayir'e Türkiye'nin elinden gelen yardımı yapması gerektiğini, maddi yardım yapmak için gücü olmasa bile başka alanlarda

⁴³⁴ Cihat Baban; "Gölgedeki Politikacı Ben Hedda", *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1962, s.3.

⁴³⁵ Cihat Baban; "Türkiye Ve Cezayir", *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1962, s.3. Türk basının Fransızca yayınlardan Cezayir olaylarını takip etmesi doğru olmakla birlikte, gazete ve dergilerde Cezayir'in mücadelesini eleştiren bir yazı ve yoruma rastlanmamıştır. Aydınların temel çelişkisi, Cezayir'in hukuken Fransa'nın bir parçası olduğu için uzun süre Fransa'nın bir iç sorunu olarak görmesidir. İktidarın izlediği Türk dış politikasını partiler üstü bir siyaset kabul ederek iktidarı bu konuda eleştirmekten kaçınmışlardır.

yardım edebileceğini belirtmiştir. Üniversitelerde öğrencilere burs vererek, geçmişte meydana gelen boşluğu dolduracak kültürel etkinliklerle, dış politikasında yakın bağlar kurarak gerçeğe uygun bir şekilde adımlar atılmasına yardımcı olması gerektiğini eklemiştir.⁴³⁶

4.6. CEZAYİR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNE TÜRKİYE’İN YAPTIĞI YARDIMLAR

İspanya Dışişleri Bakanı Alberto Martin Artajo, 1956 yılı Ekim ayında Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığında yapılan görüşmelerde, iki konu üzerinde özellikle durulmuştur. İspanya’nın Kıbrıs sorununda Türkiye’yi desteklemesini isteyen Türk Dışişleri Bakanlığından, İspanya Dışişleri Bakanının isteğı, Fransa’nın Cezayir konusunda yanlış tutumuna karşı Türkiye’nin Cezayir yanlısı bir politika izlemesidir. *Ulus* gazetesinin *Şark Ajansına* dayanarak verdiği haberin kaynağını belirtilmemiş, güvenilir bir kaynağına dayanılarak verildiğı söylenmiştir.⁴³⁷ Tarih ilginç tesadüflerle doludur. İspanya tehdidinden dolayı Barbaros Hayrettin Paşa’dan yardım isteyen Cezayir’in Osmanlı Devleti’nin topraklarına katılmasından 400 yıl sonra; Cezayir’in bağımsızlık mücadelesinde, Fransa’ya karşı Türkiye’den Cezayir için yardım istemesi, Cezayir Ulusal Kurtuluş Örgütünün ilişkilerinin tek yönlü olmadığını anlatmaktadır. Zira İspanya o dönemde, Franko gibi bir diktatörün idaresi altındadır.

Türkiye, diplomatik alanda 1961 yılına kadar Cezayir’i destekleyici yardımda bulunmamıştır. BM Genel Kurulunda yapılan oylamalarda ya çekimser kalmıştır, ya da ret oyu vermiştir. Cezayir’in asıl muhtaç olduğu yardım da BM’de yapılan oylamalardır. Günümüze kadar, Türkiye’de Cezayir bağımsızlığı ile ilgili konuya değinmek isteyen kişilerin doğrudan eleştirdiğı veya Demokrat Parti ve hükümetinin Cezayir politikasını haklı çıkarmak isteyenlerin bulmaya çalıştığı yardım kanıtları, belgesiyle ortaya konamamıştır. Türkiye ile Cezayir arasında bağımsızlığından itibaren kurulamayan yakın ilişkileri Demokrat Parti iktidarı döneminde izlenen siyasete bağlayanlar, bir küskünlük döneminden söz etmişlerdir. Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra izlediğı dış siyaset ile Türkiye’nin izlediğı dış siyaset arasındaki

⁴³⁶ a.g.m. s.3.

⁴³⁷ “Cezayir İçin Hükümetimizden Talep” *Ulus*, 30 Ekim 1956. s.4.

farklara değinen olmamıştır. Cezayir ile Türkiye arasında yakın ilişkilerin kurulamamasının nedenini açıklamak için iki ülkenin içinde bulunduğu ittifakları incelemeden yanılıya götüreceği düşüncesindeyiz.

Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemde milliyetçi liderlerin üslendikleri ülke Mısır'dır. Cemal Abdünnasır'ın liderliğindeki Mısır, Cezayir bağımsızlık hareketine en önemli desteği veren, bütün olanaklarını seferber eden ülkedir. Cemal Abdünnasır, aynı dönemde Arap milliyetçiliğinin lideri ve Arap ülkelerinde halkın ve milliyetçi önderlerin üzerinde etkili olan bir isimdir. Aynı dönemde Türkiye, Cemal Abdünnasır'ın kişiliğinde Mısır ile sorunlar yaşayan bir ülkedir. Türkiye Irak ile Bağdat Paktı'na ilişkin imzayı atar atmaz Mısır'dan gelen olumsuz tepki gecikmemiştir. 22 Ocak 1955'de Arap Birliği toplantısı açış konuşmasında Cemal Abdünnasır "*Mısır, Türkiye'nin Irak'a askerî bir yardımda bulunabileceğinden şüphe etmektedir*"⁴³⁸ cümlesiyle başlayan Türkiye eleştirilerini sıralamıştır. *Zafer* gazetesinin dış politika yazarı Mücahit Topalak, Mısır'ın izlediği politikanın yanlış olduğunu, Bağdat Paktı'nda Mısır'ın aleyhine bir durum olmadığını, isterse Mısır'ın da pakta girebileceğini yazmıştır.⁴³⁹ Yazar başka bir yazısında Türkiye'nin barış ve insanlık için çalıştığını Abdünnasır'ın tepkilerini anlamamanın mümkün olmadığını belirtmiştir.⁴⁴⁰

Başbakan Adnan Menderes; tutulan yolun bütün Arap devletleri için Orta Şark ve Türkiye için yeni bir siyasi hayatın başlangıcını teşkil edecek derecede mühim olduğunu, Arap devletlerinin istisnasız olarak hepsinin hayrına olacağını⁴⁴¹ belirterek, Bağdat Paktı'nın Arap ülkeleri için de önemli olduğunu vurgulayan açıklamalar yapmıştır.

İktidar Partisinin yayın organı *Zafer* gazetesi Menderes'in bu açıklamasını akliselim sahibi bir insanın açık kalple konuşması olarak yorumluyordu. Mısır'ın tepkisinin ne kadar boşuna olduğunu belirtiyordu.

Mısır'ın bu pakta neden tepki gösterdiği, Türkiye ile arasında liderlik mücadelesi ile birlikte, paktın içinde İngiltere olmasından ve 1956 yılında Süveyş Kanalı'nın millileştirmesiyle İngiltere, Fransa ve İsrail üçlüsüyle girdiği silahlı

⁴³⁸ "Arap Birliği Başveklilleri Dün Toplandı", *Zafer*, 23.01.1955. s. 5.

⁴³⁹ Mücahit Topalak; "Türkiye Ve Mısır", *Zafer*, 23.01.1955, s.1.

⁴⁴⁰ Mümtaz Faik Fenik; "Menderes Açık Kalple Konuştu", *Zafer*, 08.02.1955, s.5.

⁴⁴¹ a.g.m., s.2.

çatışmadan daha iyi anlaşılmıştır. Sonraki yıllarda kardeş Mısır halkı ile başlayan, Nasır karşıtlığı ile devam eden birçok yazı Türk gazetelerinin sayfalarında yer almıştır.

Mısır'da 23 Temmuz 1952'te Subaylar darbesinden sonra yönetimin el değiştirmesi ile Türk Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay istenmeyen adam ilan edildi. Büyükelçinin eşi Mısır hanedanı üyesi idi. Çıkarılan müsadere kanunu ile hanedanlık üyelerinin varlıklarına el konulmuştur. *El Cumhuriyye* gazetesinde Türkiye'nin emperyalistleri destekleyen ve Mısır'ı bir bloka bağlamaya çalışan, İsrail ile diplomatik ve ticarî ilişki kuran politikasından söz edilmekte, *El Ahram* gazetesi ise Türkiye'yi diplomasi hayatına yeni atılmış, siyasi gelenekleri olmayan bir millet olarak değerlendiriyordu.⁴⁴² 1952'den itibaren Türkiye ile Mısır gazeteleri Türk ve Mısır yönetimleri ve yöneticileri için dostça olmayan yayımlarına uzun bir süre devam etmişlerdir.

Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılması, İsrail ile Türkiye'nin siyasi ilişkiler kurması, Arap ülkelerinin Türkiye'ye bakışında kuşkular yaratmaya başlamıştır. Nasır'ın iktidara gelişi ve Ortadoğu'da "Arap sosyalizmi" ya da "Arap Milliyetçiliği" söylemiyle liderliğe oynaması, biraz da Türk dış politikasının yardımıyla söylemlerini Türkiye karşıtlığı ile zenginleştirmeye çalışması, Araplar üzerinde Türkiye'ye bakış açısını etkilemiştir. Oluşan olumsuz önyargı ve değerlendirmeleri Türkiye 1960'tan sonra Arap ülkelere karşı yeni açılım siyaseti ile gidermeye çalışmıştır.

Cezayir Milliyetçi önderlerinden Ferhat Abbas Kahire'ye geldiğinde Türkiye'nin Kahire Maslahatgüzar'ı Mahmut Dikerdem ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede; Cezayir sorununun çözülmesi için Fransa ile arabuluculuk yapacak bir ülkeye ihtiyaçları olduğunu bildirmiştir. Savaşın uzaması durumunda Cezayir halkının Komünizmin etkisi altına gireceğini anlatır. Maslahatgüzar konuşmaları olduğu gibi Ankara'ya bildirdiğini, cevap alamadığını yazmıştır.⁴⁴³ Türkiye'nin Nasır'a yardımı bölgede gelişen olaylara karşı duyarsız kalması ya da çıkarlarına olabilecek durumları değerlendirme girişiminde bulunmaması biçiminde olmuştur.

⁴⁴² Dikerdem; *a.g.e.*, s. 87–88. Mahmut Dikerdem O yıllarda büyükelçilikte görevlidir. Olayların büyük bir kısmına tanıklık etmesi bakımından önemlidir.

⁴⁴³ *a.g.e.*, s.104. Türkiye'nin Ortadoğu politikası için, bkz, Ömer Küçüköğlü; *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-70*, Ankara, AÜ SBF Yay., 1972,, s.32., Meliha Benli Altunışık; *Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik, Güvenlik*, İstanbul, Boyut Yay., 1989, s. 9. K. Krüger; *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu*; Çeviren, Nihal Önal, İstanbul, Altın Kitaplar, 1981, s.177.

Ulusal Kurtuluş Örgütü (Front de Liberation National), siyasî faaliyetlerinde ve maddî yardımlarda diğer Arap ülkelerinin yanında en çok Mısır tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla kurtuluş mücadelesi yıllarında Mısır ile Cezayir milliyetçi önderleri arasında sıkı bir işbirliği ve etkilenme vardır. Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Kahire’de kurulmuştur. Ulusal Kurtuluş Hükümeti Mısırdan dolayı Türkiye’ye mesafeli davranmasa bile Türk basınında zaman zaman Mısır ile yakınlığı kaygı ile izlenmiştir.

Her ne kadar Mısır-Türkiye ilişkileri, Türkiye’nin yaptığı maddî yardımları doğrudan etkilemese bile, mücadele sırasında ve Cezayir’in bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye-Cezayir ilişkilerinde oluşan mesafenin kapanmasında geciktirici bir etken olmuştur. Türkiye’de dönemin hükümetleri, hatta gazetecileri arasında, Cezayir bağımsızlık hareketinin Mısır’ın etkisi altında olduğu kanaati zaman zaman dile getirilmiştir. Cezayir halkını hedef almayan bu kaygılar, Cezayir milliyetçi önderleri için söz konusu olmuştur.

Cezayir’e Türkiye’nin yaptığı yardımlar, yapıldığı tarihlerde hiçbir zaman dile getirilmemiştir. “*Cezayirli kardeşlerimizin içinde bulunduğu zorluklardan*” diye yayın organlarında söz edilirken, maddî yardım yapılıp yapılmamasına ilişkin öneri ya da telkinler yayın organlarında yer almamıştır. Cezayir bağımsızlığına kavuştuktan sonra, günümüze kadar çeşitli yazı ve incelemelerde silah, para yardımı yapıldığı birçok yazar, gazeteci tarafından söylenmiştir. Yapılan yardımların belgesi ortaya konmamıştır.

Türkkaya Ataöv; *Barış* gazetesinde, Türkiye’nin yaptığı silah yardımlarının iki defada gerçekleştiğini yazmıştır. İlk yardımın 17 Kasım 1957’de “Ardahan” isimli Türk şilebi ile Libya üzerinden yapıldığını, General Naci Sezen başkanlığında bir Türk askerî heyetinin de sevki denetlediğini söylemektedir. İkinci yardımın ise Tunus üzerinden Kasım 1959’da yapıldığını yazmıştır.⁴⁴⁴

Türkiye başbakanı Adnan Menderes 28 Ocak 1957’de Libya’yı ziyaret etmiştir. Ziyaretinden önce Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa gönderdiği bir yazıda, 25 Haziran 1956 tarihli ve 6757 sayılı kanunla, Kırıkkale yapısı 81 mm.lik 2000 adet piyade havan mermisinin hibe edilmesinin kararlaştırıldığı, mermilerin teslim hazırlığı, Libya hükümetine Ankara’daki Libya Büyükelçiliği vasıtasıyla bildirildiği ve

⁴⁴⁴ Türkkaya Ataöv; “Cezayir’e Selam”, *Barış*, 25.01.1974.

çok müteşekkire kaldıkları bildirilmiştir.⁴⁴⁵ Yardımın yapılması ziyaretin hemen öncesinde kesinleşmiştir.

Türkiye başbakanının ziyaretinden sonra ise Libya başbakanı Ben Halim'in Adnan Menderes'e bir silah ihtiyacı listesi yollamıştır. Listede çeşitli cins ve markada 17 bin 952 adet silah ve mermi istenmiştir. İsteklerinin sayısının azami olduğu bu isteklerin yüzde 50 oranında düşürülebileceği belirtilmiştir.⁴⁴⁶

Devlet Arşivlerinde 1959 yılında Tunus'a gönderilen silahların kaydı olmasına rağmen, silahlarla ilgili belgelere ulaşılamamıştır. 1954 yılından 1962 yılına kadar Türkiye'den Libya, Tunus ve ya başka bir Kuzey Afrika ülkesine silah gönderildiğine ilişkin bir belge mevcut değildir. Ulaşılan belgelerin hiçbirisinde Cezayir ile ilgili bir isim anılmamıştır. Türkkaya Ataöv'ün yukarıda silah yardımına ilişkin söylediği Libya ve Tunus'a gönderilen silahların belgelerine ulaştığımız silahlar olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu silahların Cezayir'e gönderildiği ya da gönderileceği yönünde bir kayıt yoktur.

Türkiye Cezayirli mültecilere Türk Kızılay Cemiyeti yoluyla gıda ve para yardımı yapmıştır. Tunus ve Fas'ta bulunan Cezayirli sığınmacılar 1961 yılında büyük bir insanlık dramı yaşamışlardır. Ülkelerindeki Savaş ortamından çevresindeki ülkelere sığınmak zorunda kalarak zor günler yaşadıklarında uluslararası yardım kuruluşlarının yanında, Türk Hükümeti Kızılay aracılığı ile dört defa un şeker gibi gıda maddeleri ile nakit para yardımında bulunmuştur.⁴⁴⁷ Yapılan insanî yardımlar Cezayir kaynaklarında diğer ülkelerin ve yardım kuruluşlarının yardımlarıyla birlikte ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, yardım konusunda bağımsızlık hareketi döneminde Cezayirli temsilciler aralıklarla Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Temsilciler yaptıkları ziyaretlerde DP iktidarı döneminde Türk hükümet yetkililerinden bir muhatap bulamışlardır. İsteklerini dolaylı olarak basın toplantıları ya da resmi olmayan yollardan iletmelerine rağmen bekledikleri karşılığı bulamamışlardır. Cezayir'in asıl beklediği BM'deki diplomatik destek Türkiye'den gelmediği için Türkiye kamuoyunda tartışılan yardım

⁴⁴⁵B.C.A.; Dosya No. 030/01, Belge No: 62.382.4, 21.01.1957.

⁴⁴⁶B.C.A., Dosya No: 030/01, Belge No: 3.19.2, Tripoli, 08 Şubat 1957.

⁴⁴⁷B.C.A.; 5/1250 sayılı kararname, Fon no: 030.10.01, Dosya No: 39-11/658,31.05.1961.
B.C.A.; 5/ 1389 sayılı Kararname, Dosya No: 39-11/812, 26.06.1961.
B.C.A.; 5/ 1454 sayılı Kararname, Dosya No: 39-11/911, 20.07.1961.

yapıldı, yapılmadı tartışması günümüze kadar sürmüştür. Yaptığı yardımları kendi kamuoyunda dile getiremeyen dönemin Türkiye hükümetleri, izledikleri dış politikanın Fransa'nın yanında ve çıkarına olduğunu da açıklayamamışlardır.

SONUÇ

Türklerin Araplarla karşılaşmasından itibaren İslâm dinine geçiş sürecini ve bu süreç içinde Türk-Arap ilişkilerini yarı söylenceden başlayarak, bir devletler tarihi çerçevesinde anlatmak mümkündür. Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı devletleri silsilesi biçiminde gelişen egemenlikler tarihinin anlatımı İslâm tarihinin uzun bir döneminin anlatımı olurken, bir yönüyle de Türk ve Arapların milli tarihinin ortak noktalarının anlatımını da kapsamaktadır. Bir yandan kendi içinde egemenlik mücadelesi veren iki ulusu birleştiren İslâm ortak paydası, onları ortak mücadeleye sevk eden birleştirici bir unsur olmuştur. Haçlı seferleri adı altında, Batı'dan gelen saldırıların yanı sıra Doğu'dan gelen Moğol istilasını bütün Arap coğrafyasını kapsamasa da her iki ulusu aynı akıbete uğratmıştır. Bu süreç yerel bir takım egemenlikleri doğururken, Osmanlı devletinin derlenip toparlanarak güç kazanması, Arapları ve Türkleri ortak bir yönetim altında toplamıştır.

Osmanlılar halifelik kurumunu merkezine taşıyarak, padişahların kendilerini dünyadaki Müslümanların temsilcisi olarak kabul ettirmesi iki ulusun halkları açısından bir ortak kabulü sağlamıştır. Müslümanlık ortak teması altında, halifeye bağlılık Osmanlıların egemenliğini sağlarken, Arapların başlattığı İslâm otoritesini temsil etme görevi Türkler tarafından sürdürülmüştür. Osmanlı, egemenliğini Avrupa topraklarına taşıırken, aynı zamanda Müslümanlığın Hıristiyanlıkla mücadelesinde, öncü rolünü Bizans Devletini yıkarak gururla taşımıştır. Avrupa’da birçok devlet topraklarını ve egemenliklerini Osmanlı yönetimine terk ederken, Hıristiyanlık ortak paydası altında birleşerek defalarca karşı koymayı denediler. Avrupa’nın batısında İspanya topraklarında bulunan Endülüs Emevi devletinden kalan son Müslüman devletini 1492’de yıkmayı başarmalarına rağmen, Osmanlı’nın ilerleyişini durduramamışlardır. Osmanlıların Avrupa içlerindeki ilerleyişi II. Viyana kuşatmasına kadar sürmüştü, bu seferden sonra Osmanlı’nın Avrupa’daki ilerlemesi sona erdiği gibi, yıkılışına kadar gidecek olan uzun bir sürecin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Doğuda Osmanlıların geçit vermediği Avrupalılar, umudunu okyanus ötelere taşıyarak yeni kıtaların keşfine girişmişler ve sonucunda, o güne kadar doğuda bulamadıkları zenginlikleri yeni kıtalarda bulmuşlardır. Değerli madenlerin Avrupa’ya taşınmaya başlaması kıtada zenginlikler yaratırken, teknik anlamda yeniliklerin doğmasını sağlamıştır. Diğer taraftan, bir anlamda geçmişi ile bir hesaplaşma anlamı taşıyan, Rönesans ve Reform hareketleri Avrupa’da farklı bir dinamizm yaratmıştır. Bütün bu gelişmeler İngiltere, Fransa, Hollanda, Portekiz, İspanya gibi ülkelerde sömürgeciliği başlatırken, doğuda yüzyıllardır başa çıkamadıkları Osmanlıyı, Avrupalıların deyimiyle Türkleri geldiği topraklara geriye gönderme hesaplarını çıkarları doğrultusunda yapmaya sevk etmiştir.

Sömürgelerine ulaşma yollarını güvence altına almak isteyen İngiltere ve Fransa için kendi aralarındaki rekabetin yanı sıra, Rus savaşlarına ve iç isyanlara enerjisini harcayan Osmanlı Devletinin egemenliği altında bulunan toprakları işgal etme süreci başlamıştır. Mısır ile başlayan işgal girişimleri, Fransa açısından Cezayir ile başarıya ulaşmıştır. Fransa, Cezayir’i işgal ederek Akdeniz’deki ticaretini güvence altına almasının yanında, Kuzey Afrika’da Tunus ve Fas’ın işgali için kolaylaştırıcı bir etken olmuştur.

Balkanlarda yayılan milliyetçilik akımı Avrupa ülkeleri ve Rusya tarafından desteklenirken, dönemin klasik sömürgeci ülkeleri İngiltere ve Fransa, Arap halkı arasında da Osmanlıya karşı Arap milliyetçiliğini gizli ya da açık kışkırtmalarla ayrılıkçılığı ve düşmanlığı yaymışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin düşmanları ile Arapların işbirliği yapmasının nedenleri arasında bu kışkırtmaların payı vardır. Osmanlıların devletinin varlığının sona ermesinden sonra Arap milliyetçiliği, bölgede hâkimiyeti ele geçiren İngiltere ve Fransa'ya karşı mücadeleye girişmiştir.

Anadolu'da Samsun'dan yola çıkarak Kurtuluş mücadelesini başlatan Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde emperyalizm karşıtı bir mücadeleye girişen Türk milleti, dört yıllık bir ölüm kalım mücadelesinden sonra bağımsızlığını 24 Temmuz 1923'te bütün dünyaya kabul ettirdiği Lozan Barış Antlaşması ile sağlamıştır. Emperyalizme karşı kurtuluş mücadelesini kazanan Türkler, yüzlerce yıldır taşıdığı mirası üzerinden atarak, bambaşka bir tanımla varlığını dünyaya ilan etmiştir.

Atatürk'ün ölümünden sonra dünya buhranlı bir döneme girmiş, İkinci Dünya Savaşı başlamasına rağmen Atatürk döneminde izlenen barışçı ve çok yönlü politikalar ışığında, Türkiye savaşın dışında kalarak tarafsız bir politika izlemiştir. Savaş sırasında Türkiye'nin izlediği aktif tarafsızlık politikası, savaş sonrasında yalnız kalma endişesini doğurdu. Savaşın galipleri arasında “üç büyükler” olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere nezdinde Türkiye yalnızlığa düştü. Bu nedenle Türkiye, Sovyetlerin isteklerine boyun eğmemek için güçlü dostlara ihtiyacı vardı ve bu dostlar İngiltere ve ABD olabilirdi. Ancak savaş boyunca izlediği tarafsız siyaset nedeniyle Türkiye'nin ihtiyacı olan desteği verip vermeyeceklerinden emin değildi. ABD başlangıçta, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den isteklerinin toprak talebinden ziyade taktik bir sinir savaşı siyaseti izlediğini varsayıyordu. Ancak 1946 yılına gelindiğinde ABD yönetimi Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da bir Sovyet tehdidi olduğunu kabul ederek, meydana gelebilecek gelişmelere kayıtsız kalamayacağını açıklıyordu.

Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesiyle, Türkiye'nin iç ve dış politikasını belirleyecek kadrolar el değiştirdi. CHP hükümeti döneminde başlatılan NATO'ya giriş çabaları sürdürülürken, 1950'de Kore Savaşı'na asker göndermesiyle dış politikada izlediği batılı devletlere yakınlaşma politikası hız

kazanarak, 22 Ekim 1922’de NATO’ya resmen girmesiyle Türkiye Sovyetler Birliği’nden gelecek tehdit ve tehlikelere karşı kendini tam güvenceye aldı.

Cezayir bağımsızlık hareketini başlatan milliyetçi önderlerin, mücadelesinin hazırlıklarını Mısır lideri Cemal Abdünnasır’ın desteğinde ve gözetiminde başlattıkları bir gerçektir. Cezayirli milliyetçi liderler Mısır’da üstlenerek hareketin yönetimini sürdürürken, ihtiyaç duydukları her türlü desteği aldığı bir dönemde Türkiye ile Mısır arasında Bağdat Paktı ve Süveyş Krizinden kaynaklanan sorunlar yüzünden ilişkiler iyi bir durumda değildi. Türkiye Nasır’ın desteğinde bir harekete sıcak bakmadığı gibi, hareketi başlatanların bir takım solcu grubunun olduğu konusunda kuşlarını basın aracılığıyla ifade ediyordu. Dolaylı olarak Sovyetler Birliği’nin Orta Doğu’da giriştiği tertiplerden biri olarak değerlendiriyordu.

Öte yandan, Türkiye’nin dâhil olduğu NATO paktının 6. Maddesinde taraflardan birinin topraklarına saldırı olduğu takdirde diğer üye devletlerin yardımcı olmasına ilişkin hükme Cezayir toprakları açıkça eklenmiştir. Her ne kadar saldırı herhangi bir ülkeden gelme bile Cezayir topraklarında silahlı bir ayaklanma başlamıştı ve üye ülkeler Fransa’nın NATO emrindeki güçlerini Cezayir’de kullanmasına izin veriyordu. Dolayısıyla izin veren ülkelerden biri de Türkiye idi. Soummam toplantısında Cezayirli milliyetçiler NATO’yu kendilerine düşman pakt ilan etmişlerdir. NATO’ya ait silahlar, kullanılan üsleri hesaba katacak olursak, Türkiye fiilen olmasa bile şekil olarak NATO’dan dolayı Cezayir bağımsızlık mücadelesinin karşısında yer almıştır.

Türkiye’nin istemi dışında meydana gelen durum, Cezayir sorunu BM’ye taşındığında zorluklar çıkarmaya devam etmiştir. 1957’de Cezayir’in geleceğini belirlemesine ilişkin oylamada Fransa’nın baskısını iyiden iyiye hissederken, ileride Türkiye-Cezayir ilişkilerinde uzun dönem sıkıntı yaratacak olan çekimser oyu vererek, bir oy farkla önerenin reddedilmesinde belirleyici olmuştur. Türkiye’nin BM’de takip ettiği oylama stratejisi, Fransa’yı desteklemesi yönünde olmasına rağmen, ABD ile aynılık göstermesi kanaatimizce tesadüf değerdir. Türkiye yapılan oylamalarda ABD ile hareket ederek bir anlamda ABD’nin Cezayir konusundaki politikalarını benimsemiştir.

Cezayir bağımsızlık hareketi başladığında Türk basınının tutumu hükümetin politikasından farklı olmamıştır. Cezayir’de meydana gelen olaylar rutin olarak

verilirken, Asya-Afrika devletlerinin oluşturduğu grup ve izlediği Doğu-Batı bloklarının siyaseti, basın organları tarafından eleştiriliyordu. Tarafsız ülkeler adı altında yapılan toplantıların hiçbir amaca hizmet etmeyeceği ya da toplantılarda alınan kararların Sovyetler Birliği'nin politikalarını destekleyeceği kanaati hâkimdi. 1957 yılından itibaren basının Cezayir'i değerlendirme biçimleri değişmeye başladı. İslamcı basın Hükümetin Cezayir'e karşı ilgisizliğini ve BM'deki oylamalarda karış ya da çekimser oy kullanmasını Müslümanlara yapılmış kötülük olarak algılamaya başladı. Din kardeşliği üzerinden yaptıkları değerlendirmelerde, Cezayir'deki olaylara Müslüman bir ülkenin halkının ve Müslümanlarının duyarsız kalamayacağı uyarısını yapıyorlardı.

Muhalefetin sözcüsü *Ulus*'ta yazarların çokluğu ve fikirlerin farklılığı bakımından değişik bir tutum gözlenmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Bülent Ecevit dış politika değerlendirmelerini Atatürk dönemi ve Kurtuluş Savaşı'na göndermeler yaparak, özellikle Cezayir bağımsızlık hareketinin, Türklerin mücadelesinden esinlenerek başlamış bir hareket olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye'nin hükümet olarak izlediği siyasetin, geçmişiyle çeliştiğini, Cezayir ve diğer bağımsızlık savaşı veren ülkelerin mücadelesinde Fransa yanlısı olabilecek politikalarından kaçınılması gerektiğini vurgulamışlardır. Yapılan uyarıları hükümetin dikkate almadığı, izlediği çekimser siyasetten anlaşılmaktadır.

DP döneminde, yazılı basında yaygın olarak benimsenen dış politika görüşü, hükümetin izlediği dış siyasetin dışına çıkmadığını gözlemlemekteyiz. Bütün kesimler tarafından benimsenmiş bir NATO yandaşlığı, Sovyetler Birliği karşıtlığı ekseninde belirtilen görüşlerin birbirine benzerliği dikkati çekmektedir.

27 Mayıs 1960'tan sonra iktidarı ele alan askerî yönetim Cezayir bağımsızlık hareketinin lehinde olduklarını açıklamış, geçmiş dönemlerde izlenen sessiz kalma siyasetini terk ederek, daha açık ve yanlı bir politika izlemiştir. MBK başkanı Cemal Gürsel'in Cezayir lehinde yaptığı basın açıklamasından sonra bütün gazeteler Cezayir lehinde yazılar yazmaya başlamıştır. Meydana gelen durumu Türkiye'de basın ve yayım organlarının devletin görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olduğu yönünde bir açıklama ile değerlendirmenin eksik olacağı kanaatindeyiz. Menderes ve DP'nin yargılandığı Yassıda Mahkemelerinde örtülü ödenekle ilgili bölümünde açıklandığına göre, bazı gazetecilere, gazete ve dergilere başbakan tarafından para yardımı yapıldığı göz önüne

alınacak olursa, mevcut iktidarların basın ve yayın üzerinde etkili olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Basının Cezayir ile ilgili tutumunu tek başına açıklayıcı bir nokta olmasa bile, basının hükümetlerin iradesinden çok bağımsız olmadığı düşüncesini uyandırmaktadır.

Basın üzerine yaptığımız değerlendirmede, iktidar, muhalefet, Türkçü, İslamcı değerlendirmeleri özellikle Menderes hükümetleri döneminde yapmamıza rağmen, aynı dönemde sol basın üzerine değerlendirmeler eksik kalmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu dönemin özellikleri sol veya sosyalist basın ve partilerin yaşamasına, yayın yapmasına uygun olmamıştır. Her türlü sol düşüncenin ortaya çıkması Sovyetler Birliği tarafından gelen zararlı bir akım olarak görülmüş ve bu tür girişimler devlet politikası çerçevesinde sona erdirilmiştir. Türkiye'de örgütlü sol partiler, yayın organları 1960'tan sonra daha yaygın olarak ortaya çıkmıştır. Bağlantısızlar hareketine daha yakın düşünceleri seslendiren *Yön* dergisi, Cezayir'in bağımsızlığını desteklemenin yanında, hareketin siyasal çizgisini sosyalist bir çerçeveye oturtarak, Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasıyla sosyalist bir devletin doğuşu olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, 1955 yılından beri Türk hükümeti'nin sorunlar yaşadığı genelde Mısır ve devlet başkanı Nasır ile ilgili Türk basın yayın organlarında istisnasız eleştirilirken, *Yön* Nasır'ı üçüncü dünya ülkelerinin bir kahramanı olarak ele almış, çeşitli sayılarında düşünce ve görüşlerini inceleyerek, ülkesinde izlediği sosyo-ekonomik politikaları övmüştür. Türk basınında bu yönde değerlendirmelerin ilk olması bakımından önemlidir.

Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi yıllarında uzun süre sessiz kalan Türk hükümeti, mücadeleyi genel olarak Fransa'nın bir iç sorunu olarak değerlendiren Türk basını, ancak 1960'tan sonra Cezayir sorununa daha gerçekçi yönden değerlendirerek, politikalarını belirlemişlerdir. 1950'li yıllarda Türk hükümetlerinin benimsediği batılı ülkelerin Orta Doğu'daki çıkarları doğrultusunda dış politika çizgisi Türkiye'ye beklediği siyasal ekonomik çıkarları sağlamadığı gibi, Orta Doğu halkları gözünde büyük ülkelerin destekçisi olduğu yönünde bir kanaat uyandırmıştır. Özellikle çoğu Arap ülkeleri ile gelecekteki ilişkilerini sağlıklı bir çizgiye getirmede zorluklar çıkarmıştır. Türkiye'nin Yunanistan ile olan Kıbrıs sorununda batılı ülkeler Türkiye'yi desteklemediği gibi, Yunanistan'ın istekleri doğrultusunda bir siyaset izlemişlerdir. Sömürge altında bulunan milletlerin bağımsızlığını kazanmasından sonra

“Bağlantısızlar” grubuna katılarak uluslar arası alanda etkili bir güç oluşturmaları, BM’deki oylamalarda Türkiye’nin yine bu ülkelerden destek arayışı, daha birkaç yıl önce izlenen dış siyasetin ne kadar sığ, uzat görüşlülükten uzak olduğunu ortaya koymuştur.

Türk basını da sömürge karşıtı mücadelelerin ulaşacağı noktayı görememiştir. Sömürge altındaki hakların mücadelesini kimi zaman Sovyetler Birliği’nin kışkırtması olarak değerlendirerek, halkların bağımsızlık özlemini görmezlikten gelerek, Batılı ülkelerin gücünün ve politikalarının her sorunu çözeceği gibi yanıltıcı anlayışın içinde olmuşlardır. İç politikada benimsedikleri komünizm karşıtlığı anlayışının yansımalarını dış politikada da devam ettirmeleri, dünyada meydana gelen olayları nesnel bir şekilde değerlendirmelerini engellediği kanaatindeyiz.

Batılı değerler sistemi ile kurulan Türkiye Cumhuriyetinin, bulunduğu bölge ve bu bölgede bulunan ülkelerle ilişkileri açısından dikkatli ve dengeli bir politika izlemesi gerektiği bir gerçektir. Batılı ülkelerin yine aynı bölgede sürdürdükleri çıkarları doğrultusundaki politikalarının batılı değerler sistemi ile kurulmuş olan Türkiye’nin çıkarları ile çok farklıdır. Türkiye’nin bu gün olmadığı gibi, 1950’li yıllarda Orta Doğu’da petrol şirketleri, başka alanlarda yatırımları, bankaları yoktu. Sadece sınırlarının güvenliği, içte ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmesi kaygısı olan bir ülkenin hükümetiyle, basını ile, Fransa’nın Cezayir’de sekiz yıl sürdürdüğü savaşın asıl amacının Sahra petroleri, şarap üretimini destekleyici tarımı, yaklaşık bir milyonluk nüfusu ne yapacağı kaygısı olduğunu görememesi sağlıklı bir durum olmasa gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

BELGELER

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (B.O.A.)

- 1- İ.H.R. 4481.
- 2- İ.H.R. 4556.
- 3- MKT. MVL. 62/84.
- 4- İ.H.R. 4749.
- 5- İ.H.D. 72289.
- 6- İ. MM.S 864-1.
- 7- A. MKT. UM 425/27.

B. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (B.C.A.)

23 Mayıs 1921, B.C.A., Dos. 27.2075, Fon Kod: 030,10, Yer No: 55. 362. 3.

21 Nisan 1921, B.C.A., Dos No: 1- 168/169, Fon Kod: 030.10.00., Yer No:

55.362.3.

02.02.1930, B.C.A., Dos. No: 428/30, Fon Kod: 030.10.00., Yer No: 244.4.

27.10.1960, B.C.A., Fon Kod: 030.01, Yer No: 63.387. 12.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Fon Kod; 030. 01.Yer
No: 3.19.2.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi; Fon Kod: 030. 01.

Dosya No: 3.19.2.

B.C.A., Fon Kod: 030. 10.01., Dosya No: 39-11/658, Yer No: 160.27.18.

B.C.A., Fon Kod: 030. 18.01., Dosya No :39.11/ 812. Yer No: 161.34.17.

B.C.A., Fon Kod: 030.18.01. Dosya No: 39.11/ 911, Yer No: 161.38.2.

C. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ VE TUTANAK DERGİSİ

TBMM Zabıt Ceridesi; C.1-IV, 21 08. 1058.

TBMM Tutanak Dergisi; C.III, 21.02.1962.

TBMM Tutanak Dergisi, C.33, 9.11.1964.

D. ANSİKLOPEDİLER

İslam Ansiklopedisi; İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 1982.

Maydan Larousse Ansiklopedisi; İstanbul, Maydan Yay., 1972.

E. KİTAPLAR

ABBAS, Ferhat Abbas; *L'Indépendance Confiquée (Autobiographie)*, Paris, Flammaron 1984.

ACAR, İrfan C.; *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 1989.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağlıma Devri*, Türk Tarih Kurumu Yay., C. VIII, S. 1.

AKDOĞAN, Lütfü; *Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl*, Ankara, ABC Yay. 1984,

AKŞİN, Sina; *Türkiye Tarihi (Siyasal Tarih 1789–1905)*, C.III, , İstanbul, Cem Yayınevi,1995.

ALLEG, Henri; *La Question (Sorgu)*, Çeviren, A.Bilgi, Ankara, Açık Oturum Yay. 1959.

- ALTUNIŞIK, Meliha Benli; *Türkiye ve Ortadoğu Tarih Kimlik, Güvenlik*, İstanbul, Boyut Yay. 1989.
- ANDRE, Julien Charles, *Une Pensée Anti-coloniale. Position 1914–1979, Avec Le Collabaration De Magali Morsy*, Paris, Sindbad, 1979.
- ARIBURNU, Kemal; *Sivas Kongresi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, , Ankara, Türkiye İş Bankası Yay. 1989.
- ATAÖV, Türkkaya; *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. 1975.
- Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri (I-III)*, C.II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Tek Adam Mustafa Kemal 1922–1938*, C.3, , İstanbul, Remzi Kitapevi, 1995.
- BAĞCI, Hüseyin; *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, , Ankara, Metu Pres, 2001.
- BAYUR, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III, Kısım 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay.
- BEKTAŞ, Arsev; *Kamumoyu, İletişim ve Demokrasi*, İstanbul, Bağlam Yay. 2000.
- BENAMOU, Georges-Marc; *Bir Fransız Yalanı*, Çev. Sonat Ece Kaya, İstanbul, Babıali Kültür Yay., 2006.
- BENALİ, Ali; *Essai de Typologie d'un Genre , L'Essai Magribin*, Aix Province Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, These de 3. Cyle, Paris, Şubat 1980
- BERKES, Niyazi; *Türk Düşününde Batı Sorunu*, İstanbul, Bilgi Yay 1. basım 1975.
- BIYIKLI, Mustafa; *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (Atatürk Dönemi)*, İstanbul, Gök Kubbe Yay., 2006.
- BOZDAĞ, İsmet; *Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul, Tercüman gazetesi Yay. 1986,
- BURÇAK, Rıfıkı Salim; *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939- 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Ankara, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yay. 1983.
- CAMUS, Albert; *Essais*, Roger Guillot ve Louis Faucon, Paris, La Pleiade, 1965,
- CEBESOY, Ali Fuat; *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953.
- COURRIER, Yves; *La guerre d'Algérie, Les Feux Du Désespoir*, Paris, Fayard, 1971.

- ÇANDAR, Cengiz; *Güneşin Yedi Rengi*, İstanbul, Boyut Yay. 1987,.
- ÇAYCI, Abdurrahman; *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti 1858–1911*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 1995.
- ÇEVİKER, Avni; *Hür Cezayir*, , Ankara, 1958, Kültür Matbaası
- DAĞISTAN, Adil; *Türk Fransız İlişkileri (1918–1939)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitü
- DELPART, Raphael; *20 Ans Pendant La Guerre D'Algérie (Generations Sacrifiées)*, Editions Michel la Fon, Neuillysur Seine, 2001.
- DİKERDEM, Mahmut; *Ortadoğuda Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul; 1977.
- EMERSON, Rupert; *Sömürgelerin Uluslaşması*, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. 1965,
- EROĞUL, Cem; *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, , 3.baskı, Ankara, İmge Yay. 1998
- FANON, Frantz; *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*, Çeviren; Kamil Çeriçöp, İstanbul, 1983,
- FERRO, Marc; *Fetihlerden Bağımsızlık Tarihlerine Sömürgecilik Tarihi*, Çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Yay. 2002.
- FLORY, Maurus, MANTRAN, Robert; *Les Régimes Politiques Des Pays Arabes*, Paris, 1968
- GÜNVER, Semih; *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Ankara, 1985, Bilgi Yay., s. 52.
- GÜZEL, Şehmus; *Cezayir ve Berberiler*, , Ankara, , Doruk Yay. 1997.
- HALİFE, Muhammed; *Konuşmalar, Ahmed Bin Bella*, çev. Nureddin Boelli, Mehmet Erdoğan, İstanbul, , Akabe Yay. 1986.
- HARBİ, Muhammed, *Co-auteur de FLN, Documents et Histoire 1954–1962*, , Paris, 2004. Fayard, s.106.
- HARBİ, Muhammed; *Les Archives De la Revolution Algérienne*, Paris, , Postface, 1981.
- HİZMETLİ, Sabri; *Bin Badis (Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1994.
- HOURANİ, Albert; *Arap, Halkları Tarihi*, İstanbul, , İletişim Yay. 1997
- İLTER, Aziz Şamil; *Şimali Afrikalı Türkler*, C.I, , İstanbul, Gazete Matbaa Kütüphane Yay. 1936.

- İslam Ansiklopedisi;” *Cezayir Maddesi*”, Ankara, 1982, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1988,
- KADDACHE, Mahfoud, GUENACHE, Mohamed; *L'Etoile Nord Africaine 1926–1937*, Alger, SNED, 1980.
- KADDACHE, Mahfoud; *Histoire Du Nationalisme Algérien, Question Nationale et Politique Algérienne, 1919-1951*, Alger, SNED, 1980.
- KANSU, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.II, , Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı, C. VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 1983.
- KILINÇKAYA, Derviş; *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- KİNROS, Lord; *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sonder, İstanbul, 1984.
- KODAMAN, Bayram; *Les Ambassades De Mustapha Réchid Pacha, à Paris*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 1991.
- KRÜGER, Dr. K.; *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu*; Çeviren, Nihal Öno, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.
- KURAN, Ercüment, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti(1827–1847)*, , İstanbul, Yenilik Basımevi, 1957.
- KÜÇÜKOĞLU, Ömer; *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945–70*, Ankara, AÜ SBF Yay. 1972.
- LA RAYAUMED, Luis Rin; *Alger Sous le Dey*; C.X11, , Paris, , R.A Yay. 1897.
- LACOUTURE, Jean; *Algérie, La Guerre est Finie*, Bruxelles, , Editions Complexe, 1985.
- LEBJAOUI, Mouhammed; *Vérités Sur La Révolution Algérienne*, Paris, Gaillimard, 1970.
- LEVER, Evelyne; *Histoire de la Guerre D' Algérie (1954- 1962)*, Paris, Edition du Seuil, 1982.
- MANDOUZE, André; *La Révolution Algérienne Par Les Textes*, Paris, François Maspero Yay. 1962.

- MASKAN, Ali; *Cezayir'in Bağımsızlık Kazanması ve Siyasal Sistemi Oluşturma Arayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1996.
- MERCİER, Ernest; *Histoire De L'Afrique Septentrionale*, Paris, 1888.
- NEJİMİ, Ali; *Emir Abdülkadir'in Direniş Hareketi ve Osmanlı Topraklarında Yaptığı Faaliyetler*; Marmara Ü. Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.
- OLİVER, Todd; *Albert Camus, Une Vie*, Gallimard, 1996.
- OUZEGANE, Amar; *Meilleur Combat*, Paris, Julliard, 1962.
- ÖZTÜRK, Kazım; *Atatürk'ün Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*, Ankara, Remzi Kitabevi 1992.
- ÖZTÜRK, O. Metin; *Ordu ve Politika*, Ankara, 1993 Gündoğan Yay.
- REDHA, Malek; *L'Algerie a Evian: Histoires de Negociation Secretes 1956-1962*, Paris, Dahlab Seuil, 1995.
- ROSSFELDER, André; *Le Onzième Commandement*, Paris, Gallimard, 1995.
- ROYES, Jules; *Les Années Déchirement. Journal 1925/1965*, Paris, Albin Michel, 1998.
- SARINAY Yusuf; *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1988.
- SARTRE, Jean Paul; *Hepimiz Katiliz, Sömürgecik Bir Sistemdir*, Çeviren, Süheyla N. Kaya, İstanbul, Belge Yay. 1995.
- SELİM, Hasan; *Cezayir Bağımsızlık Savaşı*, İstanbul, Acar Matbaacılık, 1984.
- SEVER, Ayşegül; *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, İstanbul, Boyut Yay. 1997.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban; *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1993.
- SONYEL, Salahi R; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Ankara, 1983.
- STORA, Benjamin; *Histoire de l'Algérie Coloniale (1830-1954)*, C. I, Paris, La Decouvert, 1991.
- TUNAYA, Tarık Zafer; *İslamcılık Akımı*, İstanbul, Simavi Yay. 1991,

- TUNAYA, Tarık Zafer; *Türkiye’de Siyasî Partiler (1859–1952)*, İstanbul, İkinci baskı, Arba Yay. 1995.
- TUNÇKANAT, Haydar; *İkili Anlaşmaların İçyüzü (İktisadî, Askerî, Siyasî)*, Ankara, Ekim Yay. 1970.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C. II. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay. 1988.
- YAVUZALP, Ercüment; *Menderes’le Anılar*, Ankara, Bilgi Yay., 1991.
- YILMAZ, Mustafa, DOĞANER, Yasemin; *Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923–1973)*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2007.

F. MAKALELER

- ABDERRAHİM, Cherif; “Pour que Nul n’oublie” *La Nouvelle Republique*, Cezayir, 8 Mai 2006.
- ABDERRAHİM, Cherif; “Pour que Nul n’oublie” *La Nouvelle Republique*, Cezayir, 8 Mai 2006.
- AĞAOĞLU; Abdurrahman Fahri; “ Cezayir Faciası ve Politikamız”, *Büyük Doğu*, S.18, Temmuz, 1959
- ALİ Raşit;” Union Général des Travailleurs Algériens, 1956–2003” www.ugta.dz/ugda_story.php, 28.06.2006.
- ANGELELLİ, Paul; “Une Guerre Dans la Guerre: FLN Conre Messaliste”, *La Nouvelle Revue d’Histoire*, S.8, Septembre-Octobre 2003.
- ARCAYÜREK, Cüneyt; “Cezayir’in Parolası: Kana Kan Dışe Dış”, *Hürriyet*, 02.11.1960.
- ARIOĞUL, İpek; “Her Taşı Bir Tarih (Diplomat Gözüyle)”, *Hürriyet*, 6 Eylül 2005.

- ATAÖV, Türkkaya; “Atatürk’ün Dış Politikası”, *Yön*, S. 47, 7 Ekim 1962.
 -----; “Cezayir’e Selam”, *Barış*, 25.01.1974.
- ATILHAN Cevat Nihat; “Müslüman Milletlerin İstiklal Savaşları”, *Sebilürreşad*,
 C.XIII, S. 309,
 -----; “Cezayir’de Hak Ve Hürriyetler İçin Dökülen Kanlar”, *Sebilürreşad*, S. 321,
 İstanbul, 1961,
 -----; “Cezayir Kahramanları ve Türk Milleti”, *Sebilürreşad*, S. 293, İstanbul,
 1959
- AUSSARESSSES, Paul; “On a eu Aimé Que Cedant à l’Air du Temps”, *Le Monde*,
 Paris, 6 Mai 2001.
- AVCIOĞLU, Doğan; “Sosyalist Cezayir” *Yön*, S. 15, 28 Mart 1962.
- BABAN, Cihat; “3. Bağımsızlığın Sancısını Çeken Cezayir”, *Cumhuriyet*,
 07.12.1962.
 -----; “Gölgedeki Politikacı Ben Hedda”, *Cumhuriyet*, 19.12.1962.
 -----; “Hür Cezayirle İlk Karşılaşma”, *Cumhuriyet*, 07.12.1962.
 -----; “Türkiye Ve Cezayir”, *Cumhuriyet*, 20.12.1962.
 -----; “Türkiye Ve Sovyet Rusya”, *Tercüman*, 31 Aralık, 1955
- BASTIER, Jean; “Les Audaces Agricoles des Colons Algéries”, *Guerre d’Algérie*
Magazine, S.1, Janvier-Février 2002.
- BATTESTİ, Michel; “L’Algerie Sous Le Seconde Empire, ou le Royome Arabe”,
Guerre d’Algérie Magazine, No:1, Paris, Janvier-Février 2002.
- BELHODJA, Amar; “L’Ennemi de la Parole Unique” *Le Matin*, Cezayir, 19 Février,
 2006.
- BELKADI, Ali Farid; “Ethnocide de Setif”, *El Watan*, Cezayir; 05 Octobre 2006.
- BELLİSAR, M. Feridun; “Cezayir Davası”, *Hürriyet*; 04.02.1957.
 -----; “Cezayir ve Fransa”, *Hürriyet*, 17.06.1957
 -----; “Türkiye ve Cezayir”, *Hürriyet*; 01.09.1960.
- BENMANSUR, Leyla Benammar; “Ferhat Abbas et la Question de la Femme,” *El*
Watan, Algérie, 7 Mart 2006.
 -----; “Ferhat Abbas Journaliste a l’Entente (1935–1942)” *El Watan*, Algérie, 19
 Şubat 2006.

- BENNOUNE, Mahfoud; “La Doctrine Contre-Révolutionnaire de France et La Paysannerie Algérienne: Les Camps de Regroupement (1954–1962)”, Volume 25, S. 7, Décembre 1973.
- BENYUNES, M. Muhammed Akli; “*Pour la Mémoire Collective et Contre Oubli*”, El Moudjahid, 16 Octobre 2006.
- BERNADET, Mercier; “L’Affaire du Slovenija”, *Guerre d’Algérie Magazine*, S. 3, Mai- Juin, 2002
- ; “L’Affaire du Slovenija”, *Guerre d’Algérie Magazine*, S. 3, Mai-Juin, 2002.
- BERNARDP, Philippe; “Les Evénements d’Octobre à Paris” *Le Monde*, 28 Mai 1999.
- BOUTEFLİKA, Abdülaziz; “Discours du President Bouteflika au 50 ème Anniversaire de la Création de l’OUGEMA”, *El Moudjahid*, 30 Juillet 2005.
- ; “Nous ne Devons pas Oublier”, *El Moudjahid*, Algérie, 07 Mayıs 2006.
- ÇAMBEL, Leyla; “Cezaevinde Çürüyen Dört Yüz Bin Cezayirli ve Uygur Fransa”, *Ulus*, 12.01.1961.
- ÇAMLI, İbrahim; “Batı İttifakı İçinde Bağımsız Türkiye”, *Yön*, S. 62, 20 Şubat 1963
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet F.; “Cezayir Marşı”, *Toprak*, Sayı. 32, İstanbul, 1957
- CHURCHİLL, Charles Henri; “La Vie d’Abd-El-Kader”, Paris, SNED, 1974.
- COŞAR, O.S.; “Türk-Rus Münasebetlerini Kim Bozdu?” *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1955.
- DOĞAN, İbrahim; “Adana’daki Kuzey Afrika”, *Aksiyon*; S. 516, 25.10.2004.
- DROZ, Bernard; “Algérie: Main Basse Sur les Terres”, *Les Collections De l’Histoire*, Paris, Avril, 2001.
- ; “Ferhat Abbas Et Messali Hadj: Portraits Croisés”, *Les Collections De l’Histoire*, No:11, Paris, Avril, 2001.
- DUGAS, Guy; “Albert Camus et L’Episode de la Trêve Civile”, *Guerre d’Algerie Magazin*, S.6, Novembre-Décembre 2002.
- ECEVİT, Bülent Ecevit; “Dış Siyasette İktidar Muhalefet”, *Ulus*, 20.12.1955.
- ; “Fransa İle Suç Ortaklığı”, *Ulus*, 26.03.1957.
- ; “Bir Türk Delegatesine Göre”, *Ulus*, 04.03.1957.
- ; “Orta Doğu Çıkmazı”, *Ulus*, 05.01.1957.
- ELKURSO, Muhammed; “Au Coueur de l’Histoire Algérien et Français”, *El Watan*, Algérie, 09.05. 2006.

- ESMER, Ahmet Şükrü; “Fransa’nın İstirabı”, *Ulus*, 26.03.1958.
 -----; “Cezayir Meselesi”, *Ulus*, 24.08.1959.
 -----; “Cezayir ve Birleşmiş Milletler”, *Ulus*, 19.02.1957.
 -----; “Cezayir’in Yeni Rejimi”, *Ulus*, 12.02.1958.
 -----; “De Gaulle Mucizesi”, *Ulus*, 20.10.1959.
 -----; “Asya-Afrika Milletleri ve Türkiye”, *Ulus*, 25.03.1961.
 -----; “Cezayir Çıkmazı”, *Ulus*, 18.04.1956.
 -----; “Cezayir Olayları”, *Ulus*, 01.04.1956.
 -----; “Cezayir, Fas ve Fransa” *Ulus*, 23.02.1956.
 -----; “Dış Politika 1955–1956”, *Ulus*, 01.01.1956.
 -----; “Dış Politika ve Partiler”, *Ulus*, 09.12.1957.
 -----; “Hükümet Programında Dış Politika”, *Ulus*, 09.12.1961.
 -----; “Siyasi Partiler ve Dış Politika”, *Ulus*, 15.09.1961.
- FENİK, Mümtaz Faik; “Menderes Açık Kalple Konuştu”, *Zafer*, 08.02.1955.
- GALİN, Dan; “Naissance et Mort du Premier Mouvement Sydical” *Le Global Labour Institut*, [http/ www.global- labour.org](http://www.global-labour.org), 15.0.2006.
- GAUTHIER, Robert; “1912–1919 Premier Dérapage de la Politique Algérienne”, *Le Monde Diplomatique*, Paris, Avril 2006
- GEORGEON, François; “Kemalisme et Monde Musulman (1919-1938), *Cahier Du GETC (Groupe d’Etude Sur la Turquie Contemporaine)*, S.3, Paris, Automne 1987.
- GİRARD, Youssef; “Jeunesse et Politique en Algérie (1943–1954)”, *www.icilabas.net*, 17 Ocak, 2005.
 -----; “L’Etoile Nord Africain au Congrès Antiémpyralist de Bruxelles (1927)” *www.icietlabas.lautre.net*, 24 Nisan 2006.
 -----; “Quand L’İndépendance de l’Algérie Passait par Nanterre”, 11 Mart 2006, *www.saphirnews.com*.
- GÜNER, Ağâh Oktay; “Cezayir Ve Basınımız”, *Toprak*, S. 34, İstanbul, 1 Eylül, 1957
- HARBİ, Muhammed; “La Guerre d’Algérie a Commencé à Setif”, *Le Monde Diplomatique*, Mai 2005.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Ortadoğu Hikâyeleri” *Ulus*, 30.11.1956.
 -----; “Tunus’un İstiklal Bayramı”, *Ulus*, 04.04.1957.

- KAYA, Şükrü; “Sovyetlerde Parti Genel Sekreteri ve Başvekil” *Hürriyet*, 4 Aralık, 1955.
- ; “Cezayir”, *Hürriyet*, 14.01.1957.
- KUDRET, Cevdet; “Suç Ve Cezayir”, *Yön*, No: 102, 12 Mart 1965
- LA FAÏVRE, Maurice; “L’armée Française Dans La Guerre d’Algérie” *Histoire Mondiale Des Conflits*, S. 7, Paris, Janvier-Février 2005.
- ; “La Guerre Civile Des Algériens” ,*Strategie Histoire Militaire*, Paris 2005,
- LACOUTURE, Jean; “Bandung ou la Fin de l.ere Coloniale” *Le Monde Diplomatique*, Paris, Avril 2005,
- LAHURİ, Besma; “Messali Ahmed Dit Messali Hadj (1898–1974)” *L’Express*, Algérie, 29 Mai 2006.
- LE GENDRE, Bertrand; “Les Fruits Amers de Bandung”, *Le Monde*, 14 Avril 2005.
- MAKHOUF, Ali; “Un Aspect Positif de la Colonisation?” *El Watan*, Algérie, 05.07. 2006.
- MAUREAU, Christian; “Les Europeens d’Algérie En Quelque Chiffres”, *Dossiers Secrets de l’Histoire*; No: 45, Paris, Didro, Mars 2003,
- MAUREAU, Cristian; “La Formation d’une Identité Algérienne (1830–1854)”, *Dossiers Secrets de l’Histoire Algérie Française*, S. 45, Sonchap Didro, Mars 2003.
- MCDOUGALL James; “S’écrire un Destin: L’Association Des Uléma Dans La Revolution Algérienne”, Newcersy Princeton Üniversitesi, 2000.
- MEYNIER, Gilbert; “La Guerre D’Algérie et le Nationalisme Algérrenne”, *Colloque, Pour Une Histoire Critique et Citoyenne, Le Cas de l’Histoure Franco-Algérienne*, Université de Nancy II, Nancy, 21 Juin 2006.
- MICHELBAACH, Pierre; “Le Prise d’Alger”, *Les Collection de l’Histoire*, S. 11, Nisan Paris, 2001.
- NADİ, Nadir; “Ankara Tebliği”, *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1955.
- NERMİ, MEHMET; “Başarılarımız”, *Yeni İstanbul*, 1 Nisan 1955.
- NORDMAN, Charlotte; “Ce qui s’est Passé 17 Octobre 1961”, *Associatin de 17 Novembre 1961*, www.17octobre1961.free.fr, Paris, 2001.
- OSKAY, Ünsal; “Cezayirli Gazeteciler Konuşuyor”, *Hürriyet*, 1 Ocak 1965
- ÖZTİN, Tahsin; “Sancılı Toprak Cezayir” *Hürriyet*, 10.08.1960.

- ; “Sancılı Toprak Cezayir”, *Hürriyet*, 07.09.1960- 17.09.1960
- PİRİ, Mehmet; “Fransız Dramı”, *Cumhuriyet*; 24.04.196.
- ; “İkinci Koalisyon Hükümetinin Dış Politikası”, *Cumhuriyet*, 07.07 1962.
- ; “Yuvarlak Masa ve Dış Politikamız”, *Cumhuriyet*, 08.09.1961.
- REMOND, Pierre ; “Histoire Parallèle”, *Reportage de L’Histoire*, S. 6, Janvier-Février 2003.
- RÍCARDO, Philippe; “Une Guerre Asymetrique” *Histoire Mondiale des Conflits Thématique*, S. 7, Paris, Janvier-Février 2005.
- SADİ, Yasef; “Chronique d’un Génocide” *El Mouchaid*, Cezayir, 09 Mai 2006.
- SAĞLAMER, Kayhan; “Cezayir Harbinde Dönüm Noktası: Terör, Ölüm, İstirap”, *Cumhuriyet*, 02.03.1962.
- SECHAUD Jean Philippe; “Memoires d’Algerie Anné de L’Algerie Developpement Culturel et Direction de Projét Üniversitè Lumirère”, Lyon, 2 Septembre 2003,
- SEMİH, Adnan; “Cezayir’den Geliyorum”, *Hürriyet*, 29.07.1962- 3 Ağustos 1962
- STORA, Benjamin; “L’Empire Otoman et la Turquie Kemaliste Dans La Consciens Algérienne du Debut du Vingtième Siècle”, *Cahier Du GETC(Groupe d’Etude Sur la Turquie Contemporain)*, S. 3, Paris, Automne 1987.
- ; “Le Magrep Clonial (1830–1962)”, *Notes de Cours, Année Üniversitaire*, 2003–2004, Inalco, Paris, 2004
- ; “Massacre de Sétif ou Le Sanglante Armistice” *La Decouvert*, Paris, 8 Avril 2005.
- TOPALAK Mücahit; “Dış politika: Cezayir’de”, *Zafer*, 08.11.1954.
- ; “Dış Politika: Kuzey Afrika”, *Zafer*, 11.12.1954.
- ; “Geçici Hükümet”, *Zafer*, 21.09.1958.
- ; “Kara Günler”, *Zafer*, 21.10.1958.
- ; “Cezayir”, *Zafer*, 18.12.1958.
- ; “Dış Politika”, *Zafer*, 18.09.1959.
- ; “Magripte”, *Zafer*, 19,09.1958.
- ; “Bir İhtar Vesilesi”, *Zafer*, 05.10.1955.
- ; “Bandung”, *Zafer*, 26.04.1955
- ; “Endişe Duyanlar”, *Zafer*, 09.10.1957.

- ; “Hangisi”, *Zafer*, 20.04.1955.
- ; “Kuzey Afrika”, *Zafer*, 11.12.1954.
- ; “Slovenya Hadisesi”, *Zafer*, 23.01.1958.
- ; “Temsil Meselesi”, *Zafer*, 03.10.1955.
- ; “Tunus’a Silah”, *Zafer*, 16.11.1957.
- ; “Türkiye Ve Mısır”, *Zafer*, 23.01.1955.
- ÜNAL, Mahmut; “Katliam Daha Ne Kadar Devam Edecek?”, *Toprak*; S. 32; İstanbul; 1 Temmuz 1957
- VACHER, Barbara; “Massacre de Sétif ou le Sanglante Armistice”, *La Decouvert*, Paris, 8 Avril 2005.
- VAUGEOIS, Charles; “Une Guerre Cruelle 1954- 1962” , *La Nouvelle Revue d’Histoire*, S. 8, Paris, Septemre-October 2003.
- WEİL, Patrick; “Le Statut des Musulman, En Algérie Coloniale, Une Nationalité Française De Nature Européen”, Universty Enstitute, Florance, 2003.
- WINNOCK, Michel; “Une République Très Coloniale”, *Histoire (Numero Speciale)*, S.302, October 2005.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit; “Tarafsız Blok”, *Ulus*, 21.06.1956.

G. GAZETELER VE DERGİLER

- Büyük Doğu* 1959
- Cezayir Misyonu; Haber Bülteni*: 1961–1963
- Cumhuriyet* 1954–1962
- Dünya* 1962
- El Moudjahid* 1958- 2006
- El Watan* 2000–2007
- Forum* 1960–1963
- Humanité* 2000.
- Hürriyet* 1954–1962
- La Tribune* 2000–2007
- Le Journal d’Alger* 1957
- Sebilürreşad* 1955–1960

Tan 1954–1962

Toprak 1957–1963

Ulus, 26 Şubat 1956–1961

Yeni Sabah 1955

Yön 1962–1965

Zafer 1955–1960

H. WEB SİTELERİ

<http://www.algerie-ancienne.com>

[http// www. 1novembre54.com](http://www.1novembre54.com)

[http// www. el- mouradia.dz.](http://www.el-mouradia.dz)

[http// www.byegm.gov.tr](http://www.byegm.gov.tr)

[http// www.global- abour.org](http://www.global-abour.org)

[http// www.saphirnews.com.](http://www.saphirnews.com)

[http://www.17 octobre1961.free.fr](http://www.17octobre1961.free.fr)

<http://www.byegm.gov.tr>

<http://www.icietlabas.lautre.net>

<http://www.liberte-algerie.com>

EKLER

